

CATHERINA
DE
MEDICIS

Honoré de Balzac

Honoré de Balzac

Catherina de Medicis

Traducere de
Diana-Irina Gabor

ALDO PRESS
2014

CATHERINA DE MEDICIS

Honoré de Balzac

Editor ALDO PRESS, București

© by Aldo Press

Toate drepturile pentru această versiune aparțin Dexon Office

Informații, comenzi ramburs, comenzi

pentru editare și tipărire de cărți și broșuri

OP 76, CP 161, București, 062590

Tel./Fax 4341750;

Email aldopress@rdsmail.ro

www.aldopress.ro

ISBN ePUB: 978-973-701-374-3

ISBN PDF: 978-973-701-375-0

ISBN Print: 978-973-701-373-6

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright și este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsește penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

PREFAȚĂ

DOMNULUI MARCHIZ DE PASTORET, Membru al Academiei de Arte Frumoase.

Dacă ne gândim la numărul suprinzător de volume publicate pentru căutarea locului pe unde Hanibal a traversat Alpii, fără să avem astăzi convingerea că acest fapt s-a și petrecut, - după Witaker și Rivaz, prin Lyon, Geneva, trecătoarea Saint-Bernard și Valea Aostei; sau după Letronne, Follard, Saint-Simon și Fortia d'Urban, prin Isere, Grenoble, Saint-Bonnet, Montgenevre, Fenestrelle și pasul Suza; sau după Laurauza, prin Mont Cenis și Suza; sau după Strabon, Polybius și Lucanus, prin Rhone, Viena, Yenne și Mont du Chat; sau în opinia unor minți strălucite, prin Genova, Bochetta și Scrivia, părere pe care o împărtășesc, și pe care Napoleon a adoptat-o, fără a lua în calcul acidul cu care unii savanți au împrôscat rocile alpine; - ar mai trebui să fim surprinși, domnule marchiz, văzând istoria modernă atât de neglijată, încât cele mai importante momente sunt lăsate pradă uitării și cele mai odioase calomnii atârnă încă de nume ce ar trebui tratate cu respect? În treacăt, putem observa că trecerea lui Hanibal a devenit problematică tocmai datorită acestor justificări. Astfel că părintele Menestrier crede că acel Scoras desemnat de Polibius este chiar Saône-ul; Letronne, Lauraza și Schweighauser cred că e vorba despre Isère; Cochard, savant din Lyon, vede în el Drôme-ul; dar pentru oricine are ochi să vadă, între Scoras și Scrivia se află multe asemănări geografice și lingvistice, fără a mai pune la socoteală ancorarea flotei cartagineze în golful Spezzia sau în rada Genovei? Aș înțelege aceste conti-nue studii, dacă ar fi pusă la îndoială bătălia de la Cannae, dar având în vedere că rezultatele acesteia sunt cunoscute, la ce bun să mai înnegrim atâta hârtie cu atâtea supoziții care sunt oarecum arabescuri ale ipotezei; în timp ce unul dintre cele mai importante momente ale prezentului, și anume cel al Reformei, este plin de incertitudini atât de adânci încât ingnorăm numele celui care a navigat cu un vas cu aburi până la Barcelona în vremea în care Luther și Calvin inventau insurecția gândirii. Cred că suntem de aceeași

păreră, după ce am făcut, fiecare pe partea lui, aceleași cercetări despre marea și frumoasa Caterina de Medici. Astfel, m-am gândit ca studiile mele istorice despre această regină să fie în mod convenabil adresate unui scriitor care lucrează de atâta vreme la istoria Reformei, oferind de asemenea un omagiu public, caracterului și fidelității omului monarhic, atât de valoros prin raritatea sa.

Paris, ianuarie 1842.

INTRODUCERE

În general, protestăm în fața paradoxului, atunci când savanții, loviți de o eroare istorică, încearcă să o corecteze; dar pentru cei care studiază istoria modernă în profunzime, este clar că istoricii sunt niște mincinoși privilegiați care-și lasă penițele în voia credințelor populare, și ca majoritatea ziarelor de azi, nu exprimă decât opiniile cititorilor lor. Independența istorică a strălucit mai puțin la laici decât la religioși. De la benedictini, una dintre gloriile Franței, ne vin cele mai pure lămuriri în ce privește istoria, atâta timp cât interesele religiei nu erau puse în joc. Astfel că, de la mijlocul secolului al XVIII-lea, au apărut numeroși savanți controversați care, loviți de necesitatea corectării erorilor populare acreditate de istorici, au publicat opere remarcabile. Așadar, M. de Launoy, supranumit Descoperitorul de sfinți, a dus un război crud împotriva sfinților acceptați ilegal în Biserică. Prin urmare, emulii benedictinilor, membrii mai puțin cunoscuți ai Academiei Franceze, au început din puncte obscure ale istoriei să-și scrie memoriile atât de admirabile prin răbdare, erudiție și logică. Astfel, Voltaire, dintr-o greșeală nefericită și o tristă pasiune, a purtat adesea lumina spiritului său asupra prejudecăților istorice. Diderot a întreprins în acest sens, o carte prea lungă pentru o perioadă a istoriei Imperiului Roman. Dacă nu ar fi fost Revoluția Franceză, critica aplicată istoriei, ar fi pregătit, probabil, elementele unei bune și adevărate istorii a Franței, ale cărei dovezi erau adunate de multă vreme de marii noștri benedictini. Ludovic al XVI-lea, o minte înțeleaptă, a tradus el însuși lucrarea engleză prin care Walpole a încercat să-l explice pe Richard al III-lea, lucrare care a preocupat atât de mult ultimul secol. Cum este posibil ca personaje atât de celebre ca regii și reginele, atât de importante ca generalii armatelor să devină obiectul urii sau al batjocurii? Jumătate din lume ezită între cântecul despre Marlborough și istoria Angliei, așa cum ezită între istoria și credința populară despre Carol al IX-lea. În toate epocile în care au avut loc mari bătălii între mase și putere, poporul și-a creat personaje de tipul căpcăunilor, dacă ne este permis să riscăm un cuvânt pentru a transpune o idee clară. Prin urmare, în vremurile noastre, dacă nu ar fi fost Memorialul Sfânta Elena și controversa dintre

monarhiști și bonapartiști, puțin a lipsit ca tocmai caracterul lui Napoleon să fie subestimat. Cu ajutorul câtorva stareți de Pradt și încă a câtorva articole din ziare, din împărat, Napoleon trecea drept câpcăun. Cum se răspândește o asemenea greșeala și cum poate fi acceptată? Acest mister se împlinește sub ochii noștri fără să ne dăm seama. Nimeni nu se îndoiește de valoarea tiparului și de invidia care-i leagă pe oamenii învățați de glumele populare care rezumă în sens contrar un mare fapt istoric. Astfel, numele prințului de Polignac este dat în toată Franța cailor răi ce trebuie bătuti. Și cine știe ce se va gândi în viitor despre lovitura de stat a prințului de Polignac? Ca urmare a unui capriciu de-a lui Shakespeare, sau poate să fi fost vorba despre o răzbunare ca cea a lui Beaumarchais împotriva lui Bergass (Bergearss), Falstaff este, în Anglia, tipul ridicolului, un nume ce provoacă râsete; este regele clovnilor. În loc să fie un mare burtos, îndrăgostit prostește, vanitos, bețiv, bătrân, corupător, Falstaff era unul dintre cele mai importante personaje ale timpului său, cavalier al ordinului Jarretiere, ocupând un post superior în armată. La urcarea pe tron a lui Henric al V-lea, sir Falstaff nu avea decât treizeci și patru de ani. Acest general ce s-a remarcat în timpul bătăliei de la Azincourt când l-a luat prizonier pe ducele d'Alençon, a cucerit în 1420 orașul Montereau, foarte bine apărat. În sfârșit, sub Henric al VI-lea, a învins zece mii de francezi cu o mie cinci sute de soldați oboșiți și morți de foame! Cam atât despre războaie! Dacă trecem acum la literatură, și anume la Rabelais, un om sobru care nu bea decât apă, acesta apare drept amator de mâncare bună și bețiv notoriu. Mii de povești ridicole s-au spus despre autorul uneia dintre cele mai frumoase cărți ale literaturii franceze, Pantagruel. Aretino², prieten al lui Tițian și Voltaire al secolului său, are, în zilele noastre, un renume complet opus operelor sale și caracterului său, care se datorează unui exces de istețime în armonie cu scrierile acesui secol, în care farsa era la loc de onoare, în care reginele și cardinalii scriau povești, numite astăzi licențioase. Putem multiplica la infinit exemplele de acest gen. În Franța, în cel mai grav moment al istoriei moderne, nicio femeie, cu excepția Brunhildei sau Fredegunde, n-a suferit mai multe erori populare asemeni Caterinei de Medici, în timp ce Maria de Medici, ale cărei acțiuni au prejudiciat Franța, scapă rușinii ce ar trebui să-i acopere numele. Maria a risipit averile adunate de Henric al IV-lea, nu s-a eliberat niciodată de învinuirea de a fi știut despre asasinarea lui Henric al IV-lea, l-a avut printre apropiați pe d'Epemnon care nu a parat lovitura lui Ravaillac și care-l cunoștea pe acest om de mult timp; l-a forțat pe fiul ei să o alunge din Franța, unde încuraja revoltele celuilalt fiu al ei, Gaston; în sfârșit, victoria lui Richelieu asupra ei, în ziua des Dupes, s-a datorat descoperirii de către cardinalul în fața lui Ludovic al XVIII-lea a unor documente secrete despre moartea lui Henric al IV-lea. În schimb, Caterina de Medici a salvat coroana Franței; a menținut autoritatea regală în miezul unor circumstanțe în care până și cel mai mare prinț ar fi cedat. Nevoită să înfrunte grupări și ambiții ca cele ale casei de

Guise și ale casei de Bourbon, oameni ca cei doi cardinali de Lorraine și cei doi Balafre, cei doi prinți de Condé, regina Jeanne d'Albret, Henric al IV-lea, conetabilul³ de Montmorency, Calvin, cei trei Coligny, Theodore de Beze, a dat dovadă de cele mai rare calități și cele mai prețioase însușiri ale unui om de stat sub focul batjocurii presei calviniste. Iată fapte care sunt, în mod cert, incontestabile. Pentru cei care cercetează istoria secolului al XVI-lea în Franța, figura Caterinei de Medici apare ca cea a unui mare rege. Odată risipite calomniile prin intermediul faptelor regăsite cu dificultate pe parcursul contradicțiilor din pamflete și false anecdote, totul se așează în favoarea acestei femei extraordinare, care nu a avut niciuna dintre slăbiciunile sexului său, care a trăit castă în mijlocul iubirilor de la cea mai elegantă curte din Europa, și care a știut, în ciuda lipsei banilor, să construiască monumente admirabile, ca pentru a recupera pierderile cauzate de demolările calviniștilor care au făcut în artă tot atât de multe răni ca și corpului politic. Prinsă între prinți care se credeau moștenitorii lui Charlemagne, și o tânără grupare rebelă care vroia să ascundă trădarea conetabilului de Bourbon, Caterina, obligată să combată o erezie gata să devoreze monarhia, fără prieteni, conștientă de trădarea conducătorilor partidului catolic, și de republica anunțată de partidul calvinist, a folosit cea mai periculoasă armă a politicii, dar și cea mai sigură, viclenia! A reușit să-i păcălească pe rând pe cei ce doreau ruina casei de Valois, pe Bourboni care vroiau coroana, și pe Refomații, Radicalii din acea vreme, ce visau o republica imposibilă, asemeni celor de acum care nu au nimic de reformat. Atâta timp cât a trăit ea, familia Valois și-a păstrat tronul. Auguste de Thou⁴ a înțeles valoarea acestei femei când, aflând despre moartea ei, a spus: Nu a murit o femeie, ci însuși regalitatea. Într-adevăr, Caterina a împins la cel mai înalt grad sentimentul regalității pe care a apărut-o cu un curaj și o persistență admirabile. Reproșurile pe care scriitorii calviniști i le-au făcut sunt în mod evident gloria ei, nu le-a atras decât din pricina triumfurilor ei. Putea învinge altfel decât prin viclenie? Aceasta este întrebarea. În ce privește violența, acest mijloc atinge unul dintre cele mai controversate puncte ale politicii și care, în vremurile noastre, a fost soluționat prin amplasarea unei mari pietre din Egipt, pentru a uita regicidul și a oferi o emblemă a sistemului actual al politicii materialiste care ne guvernează. Orice putere, legitimă sau ilegitimă, trebuie să se apere când este atacată, dar, lucru ciudat, acolo unde poporul este eroic în victoria sa asupra nobilimii, puterea trece drept asasină în duelul ei cu poporul. În sfârșit, dacă cedează, după ce face apel la forță, puterea trece drept imbecilă. Guvernul actual va încerca să se salveze prin două legi la fel ca cele care l-au atacat pe Carol al X-lea și de care acest prinț a vrut să se debaraseze prin două ordonanțe. Nu e oare o tristă deriziune? Este viclenia permisă la putere împotriva vicleniei? Trebuie să-i ucidă pe cei care vor să o ucidă? Masacrele Revoluției răspund masacrelor din noaptea Sfântului Bartolomeu. Poporul devenit rege a făcut nobilimii și a regelui ceea ce regele și

nobilimea a făcut insurgenților din secolul al șaisprezecelea. Astfel că scriitorii din popor, care știu foarte bine că într-o situație asemănătoare poporul ar acționa în aceeași manieră, nu au nicio scuză când îi blamează pe Caterina de Medici și pe Carol al IX-lea. Orice putere, spunea Casimir Périer învățând ce ar trebui să fie puterea, este o conspirație permanentă. Admirăm maximele antisociale pe care le publică unii scriitori îndrăzneți, de ce atunci defavoarea care se leagă în Franța de adevărurile sociale când acestea sunt curajos proclamate? Această problemă explică de la sine toate erorile istorice. Aplicați răspunsul acestei întrebări doctrinelor devastatoare care fletează pasiunile populare și doctrinelor conservatoare care reprimă încercările sălbatice sau nebunești ale poporului; și veți găsi motivul nepopularității, ca și cel al popularității unor anume personaje. Laubardemont și Laffemans erau, ca anumiți oameni din zilele noastre, devotați apărării puterii în care credeau. Soldați sau judecători, ascultau și unii și alții de regalitate. D'Orthez ar fi astăzi destituit pentru că a ignorat ordinele ministerului, dar Carol al IX-lea l-a făcut guvernator al provinciei sale. Puterea maselor nu dă socoteală nimănui, dar puterea unuia singur este obligată să dea socoteală supușilor ei, atât celor mari cât și celor neînsemnați. Caterina, ca Filip al II-lea și ducele de Alba, familia Guise și cardinalul Granvelle, au observat viitorul pe care Reforma îl rezerva Europei; au văzut monarhiile, religia și puterea zdruncinate! Caterina a scris imediat, din cabinetul regilor Franței, o condamnare la moarte a acestui spirit de anchetă ce amenința societatea modernă, condamnare pe care Ludovic al XIV-lea a sfârșit prin a o executa. Revocarea Edictului de la Nantes nu a fost o măsură nefericită decât din prisma mâniei Europei împotriva lui Ludovic al XIV-lea. În alte vremuri, Anglia, Olanda și Imperiul n-ar fi primit refugiați francezi și n-ar fi încurajat Revoluția Franceză.

De ce să refuzăm, în zilele noastre, maiestosei adversare a celei mai infecunde dintre erezii, măreția pe care a obținut-o prin propria ei luptă? Calvinistii au scris mult împotriva Strategiei lui Carol al IX-lea, dar parcurgeți Franța, cercetând ruinele atâtor biserici frumoase, măsurând rănile imense făcute de protestanți corpului social, aflând câte revanșe și-au luat, deplângând nenorocirile individualismului, plaga Franței actuale al cărei germen se află în problema libertății conștiinței, și vă veți întreba de ce parte sunt călăii? Așa cum spune Caterina în a treia parte a acestui studiu, există: din păcate, în toate epocile, scriitori ipocriți gata să plângă două sute de bandiți uciși din necesitate. Cezar, care încerca să înduioșeze senatul cu privire la soarta lui Catilina, l-ar fi învins probabil pe Cicero, dacă ar fi avut la dispoziție ziare și o Opoziție la ordinele sale. Un alt considerent explică dezavantajul istoric și popular al Caterinei. Opoziția în Franța a fost întotdeauna protestantă, deoarece nu a avut altă politică decât cea a negării; a moștenit teoriile luteranilor, calvinistilor și protestanților în ce privește cuvintele teribile libertate, toleranță, progres și filozofie. Timp de două secole au fost

utilizate de opozații la putere pentru a stabili doctrina îndoielnică a liberului arbitru. Alte două secole au fost folosite pentru a dezvolta primul corolar al liberului arbitru, libertatea conștiinței. Secolul nostru încearcă să o stabilească pe cea de-a doua, libertatea politică.

Situată între câmpurile deja parcurse și câmpurile care urmează să fie parcurse, Caterina și Biserica au proclamat principiul salutar al societății moderne, una fides, una dominus, folosindu-se de dreptul lor de viață și de moarte asupra inovatorilor. Deși Caterina a fost învinsă, secolele următoare i-au dat dreptate. Produsul liberului arbitru, al libertății religioase și al libertății politice (să nu-l confundăm cu libertatea civilă) este Franța de astăzi. Cum este Franța la 1840? O țară preocupată exclusiv de interese materiale, lipsită de patriotism și de conștiință, unde puterea nu are forță, unde alegerile, rodul liberului arbitru și al libertății politice, nu scoate în evidență decât mediocrități, unde forța brutală a devenit necesară în fața violențelor populare, și unde discuția, extinsă la lucruri minore, sufocă orice acțiune a corpului politic; unde banii domină orice problemă și unde individualismul, produsul oribil al divizării la infinit a moștenirilor ce suprimă familia, va devora totul, chiar și națiunea pe care egoismul o va preda, într-o bună zi, invaziei. Se va spune: De ce nu țarul, așa cum s-a spus: De ce nu Ducele d'Orléans? Nu mai ținem cont de mare lucru, dar în cincizeci de ani nu vom mai ține cont de nimic. Astfel, după părerea Caterinei și a tuturor celor care cred într-o societate bine ordonată, omul social, supusul nu are liber arbitru, nu trebuie să profeseze dogma libertății conștiinței, nici să aibă libertate politică. Dar, așa cum nicio societate nu poate să existe fără garanțiile oferite supusului împotriva suveranului, rezultă pentru supus libertăți cu anumite restricții. Liberate, nu; dar libertăți, da; libertăți definite și caracteristice. Iată ce este în conformitate cu natura lucrurilor. În mod cert, este în afara puterii umane să împiedice libertatea gândirii și niciun suveran nu poate să atingă banii. Marii politicieni care au fost învinși în această luptă îndelungată (care a durat cinci secole) le-au recunoscut supușilor lor mari libertăți; dar n-au admis nici libertatea publicării gândirilor antisociale, nici libertatea nelimitată a supușilor. Pentru ei, supus și liber sunt din punct de vedere politic doi termeni contradictorii, la fel cum teoria că toți cetățenii sunt egali constituie un non-sens pe care natura îl dezmente în fiecare clipă. Recunoscând necesitatea unei religii, necesitatea unei puteri, și lăsând supușilor dreptul de a nega religia, de a ataca ideea de cult, de a se opune exercițiului puterii prin expresia publică, comunicabilă și comunicată a gândirii, este imposibilitatea pe care nici catolicii secolului al șaisprezecelea nu o doreau. Vai! Victoria calvinismului va costa destul de scump Franța pe viitor mai mult decât a costat-o până acum, deoarece sectele religioase și politice, umanitare, egalitare, etc., din vremurile noastre, sunt urmarea calvinismului; văzând greșelile puterii, disprețul pentru inteligență, afecțiunea pentru interesele materiale în care își stabilește

punctele de sprijin și care sunt cele mai înșelătoare dintre toate, cu excepția unei intervenții providențiale, geniul distructiv va învinge din nou geniul conservării. Atacatorii, care nu au nimic de pierdut, dar au totul de câștigat, se înțeleg reciproc admirabil, pe când adversarii lor bogați nu vor să facă niciun sacrificiu în bani sau amor propriu pentru a se atașa de apărători. Imprimeria vine în ajutorul opoziției începute de familiile Vaudois și Albigeois. Odată ce gândirea umană, în loc să se restrângă așa cum ar trebui să o facă pentru a rămâne în forma ei cea mai comunicativă, îmbracă o multitudine de ornamente și devine însuși poporul în loc să rămână o oarecare divinitate axiomatică, există două mulțimi de combătut: mulțimea ideilor și mulțimea oamenilor. Puterea regală a sucombat în acest război, și asistăm în zilele noastre, în Franța, la ultima ei combinație cu elementele care o fac dificilă, ca să nu spunem chiar imposibilă. Puterea este o acțiune, iar principiul electiv este discuția. Nu există politică posibilă atunci când discuția există în permanență. Așadar, trebuie să recunoaștem măreția femeii care a știut să ghicească acest viitor și pe care l-a combătut cu atâta curaj. Faptul că familia Bourbon a putut să succeadă casei Valois, faptul că i s-a păstrat coroana, i se datorează Caterinei de Medici. Să presupunem că al doilea Balafre ar fi trăit, oricât de puternic ar fi fost Béarnais, este puțin probabil ca el să fi luat coroana, văzând cât de scump i-au vândut-o ducele de Mayenne și rămășițele casei de Guise. Mijloacele necesare de care s-a folosit Caterina, care a trebuit să-și reproșeze moartea lui Francisc al II-lea și cea a lui Carol al IX-lea, morți amândoi la timp pentru a o salva, nu fac - trebuie să remarcăm - obiectul acuzațiilor scriitorilor calviniști și moderni. Deși nu a fost vorba despre otrăviri, așa cum au spus unii autori, au existat combinații mai criminale: nu există nicio îndoială că ea l-a împiedicat pe Paré să-l salveze pe unul, și că asupra celuilalt a exercitat un îndelungat asasinat moral. Moartea rapidă a lui Francisc al II-lea, cea a lui Carol al IX-lea îndeplinită într-un mod atât de savant, nu au dăunat nicidecum intereselor calviniste, cauzele celor două evenimente au rămas în sfera superioară și nu au fost bănuite nici de scriitori, nici de poporul acelor timpuri, nu au fost ghicite decât de Thou, de l'Hopital, de mințile cele mai înțelepte, sau de conducătorii celor două partide care râvneau sau apărau coroana și care găseau necesare astfel de mijloace. Cântecul popular lua în seamă, fapt surprinzător, moravurile Caterinei. Este foarte cunoscută anecdota soldatului care frigea o găscă în curtea castelului de la Tours în timpul conferinței Caterinei de Medici și a lui Henric al IV-lea, cântând un cântec în care regina era extrem de insultată fiind comparată cu una dintre armele calviniștilor de cel mai mare calibru. Henric al IV-lea a scos sabia pentru a-l ucide pe soldat, însă Caterina l-a oprit și s-a mulțumit să-i arunce câteva injurii: - Hei! Caterina ți-a dat găscă aia! Dacă execuțiile de la Amboise i-au fost atribuite Caterinei și dacă gruparea calvinistă a făcut din această femeie superioară responsabilul tuturor nenorocirilor inevitabile ale acestei lupte, este pentru că s-a

întâmplat cu ea așa cum s-a întâmplat și cu Robespierre ca încă așteaptă să fie judecat corect. De altfel, Caterina a fost crunt pedepsită pentru că-l prefera pe ducele d'Anjou. Henric al III-lea, ajuns, ca mai toți copiii răsfățați, la cea mai profundă indiferență față de mama sa, s-a cufundat în mod voluntar în desfrâuri ce au făcut din el ceea ce făcuse mama lui din Carol al IX-lea, un soț fără fiu, un rege fără moștenitori. Din nefericire, ducele d'Alençon, ultimul băiat al Caterinei moare. Aceasta face eforturi inimagi-nabile pentru a combate pasiunile fiului său. Istoria a păstrat amintirea cinei cu femeile goale care a avut loc în galeria Chenonceaux, la întoarcere din Polonia și care nu l-a făcut deloc pe Henric al III-lea să-și schimbe obiceiurile proaste. Ultimele cuvinte ale mării regine sunt esența întregii ei politici și conțin atât de mult bun simț încât vom vedea toate cabinetele punându-le în practică în situații asemănătoare: Ai tăiat bine, fiule – a spus ea când Henric al III-lea a venit la patul de moarte să o anunțe că dușmanul coroanei a fost ucis, acum trebuie să coși la loc. Caterina se referea așadar la faptul că tronul va trebui să se acomodeze imediat cu familia Lorraine și să se servească de ea, acesta fiind singurul mijloc prin care ar fi putut împiedica urmările intri-gilor casei de Guise, redându-le speranța că pot încercui regele; însă această viclenie persistentă a femeii și a italienei, pe care a utilizat-o întotdeauna, era incompatibilă cu viața voluptoasă a lui Henric al III-lea. Odată moartă Caterina de Medici, a luat cu ea în mormânt și politica familiei de Valois.

Înainte să înceapă să scrie istoria moravurilor în acțiune, autorul acestui studiu a cercetat cu răbdare și minuțiozitate principalele domnii din istoria Franței, cearta dintre familiile de Bouguignons și d'Armagnac, dintre familiile de Guise și de Valois, care au durat fiecare câte un secol. Intenția lui a fost să scrie o istorie a Franței pitorești. Isabela de Bavaria, Caterina și Maria de Medici, aceste trei femei ocupă un loc important, dominând din secolul al paisprezecelea până în secolul al șaptesprezecelea, ajungând până la Ludovic al XIV-lea. Dintre aceste trei regine, Caterina este cea mai interesantă și cea mai frumoasă. Domnia ei a fost una virilă, o domnie ce nu a fost dezonorată nici de teribilele iubiri ale Isabellei, nici de și mai teribilele, deși mai puțin cunoscute, iubiri ale Mariei de Medici. Isabela i-a chemat pe englezi în Franța împotriva fiului ei, l-a iubit pe ducele d'Orléans, cumnatul ei, și pe Boisbourdon. Pe socoteala Mariei de Medici s-au pus lucruri și mai grele. Nici una, nici cealaltă, n-au avut simț politic. În aceste studii și aceste paralele, autorul s-a convins de măreția Caterinei: inițiindu-se în dificultățile permanente ale poziției ei, el și-a dat seama în ce măsură istoricii, influențați de protestanți, au fost nedrepti față de această regină; i-au rămas despre asta trei schițe în care sunt combătute câteva opinii despre eronate despre ea, despre persoanele care o înconjurau și despre obiceiurile din vremea ei. Dacă această lucrare se află printre Studiile Filozofice este pentru că arată spiritul unei epoci și pentru că se vede limpede în ea influența gândirii. Dar înainte de a intra în arena politică unde

Caterina se vede luptând cu cele două mari dificultăți ale carierei sale, este necesar să prezentăm un rezumat al vieții ei anterioare, făcut din punctul de vedere al unei critici imparțiale, pentru a putea îmbrățișa cursul aproape întreg al acestei vaste și regale existențe, până la momentul în care începe prima parte a acestui studiu. Niciodată n-a existat, în nicio epocă, în nicio țară și în nicio familie suverană, un mai mare dispreț pentru legitimitate decât în faimoasă casă de Medici, al cărei nume, în Franța, se pronunță Médicis. Aceasta avea despre putere aceeași doctrină pe care o profesează astăzi Rusia: orice conducător căruia i se potrivește tronul, este cel adevărat, legitimul. Mirabeau avea dreptate când spunea: N-a existat decât o mezialianță⁵ în familia mea, cea a Medicilor; căci, în ciuda eforturilor genealogiștilor plătiți, este cert că cei din familia de Medici, înaintea lui Avérad de Medici, gonfalonier⁶ al Florenței în 1314, erau simplii neguțători în Florența, care au ajuns foarte bogați. Primul personaj din această familie, care începe să ocupe un loc important în istoria faimoasei Republici toscane, a fost Salvestro de Medici, devenit gonfalonier în 1378. Din acest Salvestro s-au născut doi fii, Cosimo și Lorenzo de Medici. Cosimo i-a avut ca descendenți pe Lorenzo Magnificul, ducele de Nemours, ducele de Urbino, tatăl Caterinei, papa Leon al X-lea, papa Clement al VII-lea și Alexandru, nu duce al Florenței, cum se spune, ci duce al orașului Penna, titlu dat de papa Clement al VII-lea, ca o trimitere către titlul de mare duce de Toscana.

Din Lorenzo s-au născut Brutus Florentinul, Lorenzino care l-a ucis pe ducele Alexandru; Cosimo, primul mare duce, și toți suveranii Toscanei până în 1737, epocă în care s-a stins această familie.

Dar niciuna dintre aceste două ramuri, ramura Cosimo și ramura Lorenzo, nu domnește în linie directă, până în momentul în care Toscana, aservită de tatăl Mariei de Medici, și-a văzut marii ei duci succedându-se în mod natural. Astfel, Alexandru de Medici, cel care a avut titlul de duce al orașului Penna și care a fost asasinat de Lorenzino, era fiul ducelui d'Urbino, tatăl Caterinei, și al unei slave maure. Așadar, Lorenzino, fiu legitim al lui Lorenzo, avea dublul drept de a-l ucide pe Alexandru, ca uzurpator al casei lui și ca asupritor al orașului. Câțiva istorici cred chiar că Alexandru era fiul lui Clement al VII-lea. Ceea ce a făcut ca acest bastard să fie recunoscut drept conducător al republicii și al familiei de Medici, a fost căsătoria lui cu Margartea de Austria, fiica naturală a lui Carol Quintul.

Francesco de Medici, soțul Biancăi Capello, a acceptat ca fiu al său, un copil din popor cumpărat de această celebră venețiană, și lucru ciudat, când Ferdinand i-a urmat lui Francesco, l-a menținut pe acest copil înfiat, în drepturile lui. Acest copil, numit don Antonio de Medici, a fost considerat timp de patru domnii ca fiind din familie, a reușit să-și câștige afecțiunea fiecăruia, a adus servicii importante familiei și a fost regretat de toți.

Aproape toți primii Medici au avut copii naturali, al căror destin a fost

întotdeauna unul strălucit. Astfel, cardinalul Iuliu de Medici, care a fost papă sub numele de Clement al VII-lea, era fiul legitim al lui Iulian I. Cardinalul Ippolito de Medici era, de asemenea, bastard, însă a fost cât pe aci să devină papă și conducător al familiei.

Câțiva autori de anecdote pretind că ducele d'Urbino, tatăl Caterinei, i-ar fi spus acesteia: *A figlia d'inganno non manca mai figlioanza* (Unei fete istețe nu-i lipsesc niciodată copiii), referindu-se la un anume defect de conformație de care suferea Henric, al doilea fiu al lui Francisc I, pretendentul ei. Însă Lorenzo al II-lea de Medici, tatăl Caterinei, care s-a căsătorit în 1518, pentru a doua oară, cu Magdalena de Tours-d'Auvergne, moare în 28 aprilie 1519, la câteva zile după soția sa, a cărei moarte a fost cauzată de nașterea fiicei sale Caterina. Așadar, Caterina a rămas orfană de tată și de mamă imediat ce a venit pe lume. De aici, ciudatele întâmplări ale copilăriei ei, amestecată în luptele sângeroase ale florentinilor, care vroiau să-și redobândească libertatea împotriva familiei de Medici care vroia să domnească peste Florența și se purta cu atâta circumspecție încât tatăl Caterinei purta titlul de duce d'Urbino. La moartea lui Lorenzo, tatăl Caterinei, conducătorul legitim al casei de Medici era papa Leon al X-lea, care l-a pus să guverneze Florența pe Iuliu de Medici, fiul ilegitim al lui Iulian, pe atunci cardinal. Leon al X-lea era unchiul Caterinei, iar cardinalul Iuliu, care a fost de fapt Clement al VII-lea, nu era decât unchiul ei nelegitim; ceea ce l-a făcut pe Brantôme să-l numească atât de glumeț unchiul ei întru Notre-Dame. În timpul asediului întreprins de familia de Medici pentru a reintra în Florența, partidul republican, nemulțumit că o închisese pe Caterina, în vârstă de doar nouă ani, într-o mănăstire, după ce-i jefuise toate bunurile, a vrut să o expună între două creneluri focurilor artileriei, la propunerea unui anume Baptiste de Cei. Bernardo Castilogne a mers și mai departe într-un consiliu ținut cu scopul încheierii afacerii, fiind de părere că în loc să o redea pe Caterina papei care o ceruse din nou, să o predea soldaților ca să o dezonoreze. Se pare că toate revoluțiile populare se aseamănă. Politica reginei Caterina, care favoriza atât puterea regală, putea fi influențată de astfel de scene pe care o italiancă de nouă ani nu putea să le ignore. Ridicarea lui Alexandru de Medici, la care a contribuit atât bastardul Clement al VII-lea, a avut ca principiu tocmai ilegitimitatea sa, și dragostea lui Carol Quintul pentru faimoasa lui bastardă Margareta. Astfel, papa și împăratul au fost inspirați de același sentiment. La acea epocă, Veneția era centrul comerțului lumii, iar Roma era guvernatorul moral; Italia domnea încă prin poeți, generali, oameni de stat născuți acolo. În nicio perioadă nu s-a văzut în nicio țară o atât de bizară și de abundentă adunare de oameni de geniu. Erau atât de mulți încât și cei mai mici prinți erau oameni superiori. Italia gemea de talent, de îndrăzneală, de știință, de poezie, de bogăție, de galanterie, deși sfâșiată de permanentele razboaie interne, și deși a fost locul de întâlnire al tuturor cuceritorilor care-și disputau cele mai

frumoase ținuturi ale ei. Când oamenii sunt atât de puternici, nu se tem să-și mărturisască slăbiciunile. De aici, fără îndoială, această epocă de aur a bastarzilor. Trebuie, de altfel, să le facem dreptate copiilor ilegiti ai casei de Medici, care ardeau de ambiția gloriei și creșterii bunurilor și puterii acestei familii. De aceea, de îndată ce ducele orașului de Penna, fiul maurei, a fost instalat ca tiran al Florenței, acesta a împărțășit și interesul papei Clement al VII-lea pentru fiica lui Lorenzo al II-lea, pe atunci în vârstă de onsprezece ani. Când studiem mersul lucrurilor și al oamenilor în acest curios secol șaisprezece, nu trebuie să uităm niciodată că politica avea atunci o delicatețe perpetuă ce distrugea, la toate caracterele, acea alură dreaptă, acea atitudine pe care imaginația o cere de la personajele eminente. Asta este, îndeosebi, absolvirea Caterinei. Această observație îi face dreptate în fața acuzațiilor banale și a nebunești ale scriitorilor Reformei. A fost cea mai frumoasă vârstă a politiciii al cărei cod a fost scris atât de Machiaveli cât și de Spinoza, atât de Hobbes cât și de Montesquieu, căci dialogul lui Sylla și al lui Eucrat conține adevărata cugetare a lui Montesquieu, pe care legăturile cu partidul enciclopediștilor nu-i permiteau să o dezvolte într-o altă manieră. Aceste principii sunt astăzi morala secretă a tuturor cabinetelor în care uneltesc planurile vreunei vaste dominații. În Franța, l-am blamat pe Napoleon când s-a folosit de acest geniu italian pe care-l avea în cutre⁷ și ale cărui combinații n-au reușit întotdeauna; dar Carol Quintul, Caterina, Filip al II-lea, Iuliu al II-lea nu s-ar fi purtat altfel în chestiunea Spaniei. Pe vremea când s-a născut Caterina, dacă istoria ar fi fost judecată din punctul de vedere al cinstei, ar fi părut un roman imposibil. Carol Quintul, obligat să susțină catolicismul în fața atacurilor lui Luther, care amenința de fapt tronul atunci când amenința papalitatea, lasă să aibă loc asediul asupra Romei și-l ține pe papa Clement al VII-lea în închisoare. Tocmai acest Clement al VII-lea, care nu are alt dușman mai aprig decât pe Carol Quintul, îi face curte pentru a-l putea pune pe Alexandru de Medici pe tronul Florenței, iar Carol Quintul i-o dă pe fiica lui acestui bastard. Odată instalat, Alexandru, de comun acord cu Clement, încearcă să-l prejudicieze pe Carol Quintul, aliindu-se cu Francisc I, prin intermediul Caterinei de Medici, și amândoi îi făgăduiesc că-l vor ajuta să recucerească Italia. Lorenzino de Medici devine tovarășul de desfrâu și complicele lui Alexandru, cu scopul de a-l ucide. Filippo Strozzi, unul dintre cele mai mari spirite ale acelor vremuri, a avut atâta stimă pentru acest asasinat încât a jurat că fiecare dintre fiii săi se va căsători cu una din fetele ucigașului, și fiecare fiu și-a îndeplinit cu sfințenie promisiunea tatălui, deși fiecare din ei, protejați de Caterina, putea să facă alianțe strălucite, căci unul a fost emulul lui Doria, iar celălalt mareșal al Franței. Cosimo de Medici, succesorul lui Alexandru, cu care nu avea niciun grad de rudenie, a răzbunat moartea acestui tiran în cel mai crud mod posibil, și cu o stăruință de doisprezece ani, de-a lungul cărora ura lui a fost veșnic vie împotriva unor oameni care i-au oferit, în definitiv,

puterea. Avea optsprezece ani în momentul în care a fost chemat la domnie; primul său act a fost să declare nule drepturile fiilor legitimi ai lui Alexandru, tocmai pentru a-l răzbuna pe Alexandru!... Carol Quintul confirmă dezmoștenirea nepotului său și-l recunoaște pe Cosimo în locul fiului lui Alexandru. Urcat pe tron de cardinalul Cibo, Cosimo îl exilează pe loc. De aceea, cardinalul Cibo îl acuză pe Cosimo, care a fost primul mare duce, de a fi vrut să-l otrăvească pe fiul lui Alexandru. Acest mare duce, gelos pe puterea sa pe atât pe cât era Carol Quintul de a lui, la fel ca împăratul, abdică în favoarea fiului său Francesco, după ce-l ucisese pe celălalt fiu al său, don Garcias, pentru a răzbuna moartea cardinalului Giovanni de Medici, pe care îl asasinase Garcias. Cosimo I și fiul său Francesco, care ar fi trebuit să fie devotați trup și suflet casei Franței, singura putere care-i putea sprijini, au fost valeții lui Carol Quintul și al lui Filip al II-lea, și prin urmare, dușmanii secreți, lași și perfizi ai Caterinei de Medici, una dintre gloriile casei lor. Acestea sunt principalele trăsături contradictorii și ilogice, șireteniile, intri-gile perfide ale singurei case de Medici. Putem oare să mai judecăm, prin intermediul acestei schițe, alți prinți ai Italiei și Europei? Toți trimișii lui Cosimo I la curtea Franței au primit în instrucțiunile lor secrete ordinul de a-l otrăvi pe Strozzi, rudă a reginei Caterina. Carol Quintul a pus să fie asasinați trei ambasadori ai lui Francisc I. La începutul lui octombrie 1533, ducele orașului Penna pleacă la Florența spre Livorno, însoțit de unica moștenitoare a lui Lorenzo al II-lea, Caterina de Medici. Ducele și prințesa Florenței, căci acesta era titlul cu care această tânără, atunci în vârstă de paisprezece ani, era denumită, au părăsit orașul, înconjurați de un grup numeros de servitori, de ofițeri, de secretari, precedați de oameni înarmați și urmați de o escortă de călăreți. Tânăra prințesă nu știa încă nimic despre destinul ei, în afară de faptul că papa urma să aibă o întrevedere la Livorno cu ducele Alexandru; dar unchiul ei, Filippo Strozzi, îi dezvăluie imediat viitorul care-i era sortit.

Filippo Strozzi se căsătorise cu Clarissa de Medici, sora după tată cu Lorenzo de Medici, ducele d'Urbino, tatăl Caterinei; dar acest mariaj, făcut atât pentru a converti la cauza casei de Medici pe unul dintre cei mai fermi susținători ai partidului popular, cât și spre a înlesni rechemarea familiei de Medici, pe atunci alungată, nu l-a făcut niciodată să șovăie pe acest campion viclean, care a fost persecutat de propriul său partid tocmai pentru că încheiase această căsătorie. În ciuda aparentelor schimbări ale comportamentului său, influențat de această alianță, el a rămas fidel partidului popular și s-a declarat împotriva familiei Medici imediat ce și-a dat seama de planul lor de a subjuga Florența. Acest mare om a rezistat chiar în fața ofertei unui principat pe care i-a făcut-o Leon al X-lea. Filippo Strozzi se afla în acel moment în poziția de victimă a politicii familiei de Medici, pe cât de nesigură în alegerea mijloacelor, pe atât de fermă în atingerea scopului ei. După ce împărtășise nenorocirile captivității lui Clement al VII-lea, când, surprins de surprins de cei din familia Colonna, se refugiase în castelul Sant Angelo, a fost

predat de Clement ca ostatic și dus la Neapole. Odată liber, papa s-a năpustit cu furie asupra dușmanilor săi, iar Strozzi era cât pe aci să-și piară viața și a fost obligat să dea o sumă mare de bani pentru a ieși din închisoare unde era ținut cu sfințenie. Când s-a văzut liber, a avut, într-un moment de o bunătate firească omului constit, simplitatea de a se prezenta în fața lui Clement al VII-lea, care se felicitase că a scăpat de el. Papa trebuie că s-a rușinat foarte mult de purtarea sa încât i-a făcut lui Strozzi cea mai proastă pri-mire. Strozzi își începuse de foarte tânăr ucenicia în viața nenorocită a omului cinstit în politică, a cărui conștiință nu se schimbă deloc în fața capriciilor dictate de evenimente, ale cărui acțiuni nu sunt decât pe placul virtuții și care se pomenește astfel persecutat de toți: de popor, căci se opun pasiunilor sale oarbe, de putere, căci se opune uzurpatorilor săi. Viața acestor mari cetățeni este un martiriu în care nu sunt susținuți decât de vocea puternică a propriei conștiințe și de sentimentul eroic al datoriei sociale, care le dictează toate acțiunile conduitei lor. Au existat mulți astfel de oameni în republica Florența, toți la fel de mari ca Strozzi și la fel de desăvârșiți ca și adversarii partidului Medici, deși învinși de viclenia lor florentină. Ce poate fi mai demn de admirat în conjurația Pazzi, decât purtarea conducătorului acestei case, al cărei comerț era imens și care își reglează toate socotelile cu Asia, cu Orientul și Europa, înainte de a-și executa acest vast plan, astfel încât dacă el moare, corespondenții săi să nu aibă nimic de pierdut. Astfel, istoria consolidării casei de Medici din secolul XIV până în secolul XV este una dintre cele mai frumoase care urmează să fie scrisă, deși mulți scriitori de geniu și-au încercat deja penița cu ea. Nu este vorba despre istoria unei republici, nici a unei societăți, nici a unei anumite civilizații, ci despre istoria omului politic, despre istoria eternă a politicii, aceea a uzurpatorilor și a cuceritorilor. Reîntors în Florența, Filippo Strozzi restabilește din nou vechea formă de guvernământ și-l scoate la iveală pe Ippolito de Medici, alt bastard, și pe acest Alexandru cu care conlucra în acel moment. Însăpăimîntat de inconstanța oamenilor și temându-se de răzbunarea lui Clement al VII-lea, merge să supravegheze o imensă casă de comerț pe care o avea la Lyon și care corespundea cu bancherii săi de la Veneția, Roma, din Franța și Spania. Lucru ciudat! Oamenii care suportau greutățile afacerilor publice și lupta constantă cu familia Medici, fără a lua în calcul dezbaterile din sânul propriului partid, duceau, de asemenea, și greutatea comerțului și a speculațiilor lui, pe cea a băncii și a complicațiilor sale, pe care excesiva diversitate a monedelor și a falsificărilor acestora, o făceau și mai dificilă decât astăzi. (Numele de bancher vine de la banca pe care stăteau și care le servea să zornăie piesele de aur și de argint.) Filippo a găsit în moartea soției sale pe care o adora, pretextul de a răspunde exigențelor partidului republican, a cărui poliție devine în toate republicile cu atât mai teribilă, cu cât toată lumea devine spion în numele libertății care justifică totul. Filippo nu s-a întors la Florența decât în momentul în care Florența s-a văzut obligată să

accepte jugul lui Alexandru; dar mai înainte a mers să-l vadă pe papa Clement al VII-lea ale cărui afaceri erau în stare destul de bună astfel încât dispozițiile în privința sa să se schimbe. În momentul triumfului său, familia de Medici avea atât nevoie de un om ca Strozzi, de n-ar fi fost decât pentru a aranja înălțarea lui Alexandru, așa încât Clement a știut să-l facă să participe la consiliile bastardului, care urma să înceapă oprimarea orașului, iar Filippo a acceptat titlul de senator. Însă timp de doi ani și jumătate, la fel ca Seneca și Burrhus pe lângă Neron, el a observat începuturile tiraniei. În acel moment, se vedea expus unei atât de mari neîncrederi din partea poporului și atât de suspectat de către casa de Medici cărora le ținea piept, încât prevedea o catastrofă. Așadar, imediat ce aflase de la ducele Alexandru despre negocierea mariajului Caterinei cu un fiu al Franței, a cărei încheiere urma să aibă loc, poate, la Livorno, unde negociatorii își dăduseră întâlnire, și-a făcut planul de a trece în Franța și de a-și lega soarta de cea a nepoatei sale, căreia îi lipsea un tutore. Încântat de posibilitatea de a se debarasa de un om atât de puțin înțelegător în ce privește treburile Florenței, Alexandru sprijină această decizie care îl scutea de o crimă și-l sfătuiește pe Strozzi să se așeze în fruntea casei Caterinei. Într-adevăr, pentru a uimi curtea Franței, familia de Medici a alcătuit într-un mod strălucit suita celei pe care o numea, în totalitate pe nedrept, prințesă de Florența, și care se numea și mica ducesa d'Urbino. Cortegiul în fruntea căruia mergeau Alexandru, Caterina și Strozzi, era format din mai bine de o mie de oameni, fără a lua în calcul escorta și servitorii; când coada alaiului era la porțile Florenței, capul depășea deja primul sat dinafara orașului, acolo unde se împletesc astăzi paiele pentru pălării. Se vorbea deja în popor că prințesa Caterina urma să se mărite cu unul din fiii lui Francisc I; dar nu era decât un simplu zvon când a dobândit o oarecare consistență în ochii celor din Toscana prin acest marș triumfal de la Florența la Livorno. După toate pregătirile pe care le necesita, Caterina bănuia că era vorba despre mariajul ei, iar unchiul ei îi dezvăluise planurile zadarnice ale ambițioasei sale case, care ar fi vrut pentru ea chiar mâna Delfinului. Ducele Alexandru mai spera ca ducele d'Albany va reuși să-l facă pe regele Franței să-și schimbe părerea, care, deși dorea să obțină sprijinul familiei de Medici în Italia, nu vroia să li-l cedeze pe ducele d'Orléans. Această meschinărie a făcut ca Franța să piardă sprijinul Italiei, dar n-a împiedicat-o pe Caterina să devină regină. Acest duce d'Albany, fiul lui Alexandru Stuart, fratele lui Iacob al III-lea, regele Scoției, s-a căsătorit cu Anne de la Tours-de-Boulogne, sora Magdalenei de la Tours-de-Boulogne, mama Caterinei; el era, așadar, unchiul ei din partea mamei. Datorită mamei sale era Caterina atât de bogată și înrudită cu atâtea familii; căci, lucru curios, Diane de Poitiers, rivala ei, era și verișoara ei. Jean de Poitiers, tatăl Dianei, o avea ca mamă pe Jeanne de la Tours-de-Boulogne, mătușa ducesei d'Urbino. Caterina a fost, de asemenea, rudă cu Maria Stuart, nora ei.

Caterina a aflat atunci că dota ei în bani va fi de o sută de mii de ducăți. Ducatul era o monedă de aur de dimensiunea unuiu dintre vechii noștri ludovici, dar doar pe jumătate de groasă. Așadar o sută de mii de ducăți din acea vreme înseamnă, ținând cont de marea valoare a aurului, aproximativ șase milioane în ziua de azi, ducatul actual valorează aproape doisprezece franci. Ne putem da seama de importanța băncii pe care Filippo Strozzi o avea la Lyon, căci reprezentatul său din acest oraș a fost cel care a vărsat cele o sută de mii de livre în aur. Comitatele d'Auvergne și de Lauraguais urmau, pe lângă asta, să fie aduse ca zestre de către Caterina, căreia papa Clement al VII-lea i-a oferit încă o sută de mii de ducăți în bijuterii, pietre prețioase și alte daruri de nuntă, la care a contribuit și ducele Alexandru.

Ajungând la Livorno, Caterina, încă atât de tânără, trebuie să fi fost flatată de măreția excesivă pe care papa Clement, unchiul ei întru Notre-Dame, pe atunci conducătorul casei de Medici, o desfășura pentru a ului curtea Franței. El sosise deja pe una din galerele sale, în întregime tapisată cu satin stacojiu, ornată cu ciucuri de aur și acoperită de un cort din stofă de aur. Această galeră, a cărei decorare a costat aproape douăzeci de mii de ducăți, conținea mai multe camere destinate viitoarei soții a lui Henric al Franței, toate mobilate de cele mai bogate curiozități pe care familia de Medici le-a putut aduna. Vâslașii, îmbrăcați magnific, și echipajul aveau drept căpitan un preot din Ordinul Cavalerilor de la Rodos. Odăile papei se aflau pe alte trei galere. Galerele ducelui d'Albany, ancorate lângă cele ale lui Clement al VII-lea formau alături de ele o flotilă destul de respectabilă. Ducele Alexandru i-a prezentat ofițerii casei Caterinei, papei, cu care avusese o întrevedere secretă în care i l-a prezentat pe contele Sebastian Montécuculi, care tocmai părăsise, destul de neașteptat, serviciul împăratului și pe cei doi generali ai săi Antoine de Lèves și Ferdinand de Gonzagua. Să fi existat între cei doi bastarzi, Iulian și Alexandru, un plan premeditat de a-l face Delfin pe ducele d'Orléans? Care să fi fost recompensa promisă contelui Sebastian Montécuculi care, înainte să fi intrat în serviciul lui Carol Quintul, studiasse medicina? Istoria este mută în ce privește acest subiect. Vom vedea, de altfel, în ce nori este învăluit acest fapt. Această obscuritate este atât de mare încât, recent, istorici serioși și conștiincioși au admis nevinovăția lui Montécuculi. Caterina a aflat atunci, în mod oficial, din gura papei despre căsătoria care-i era sortită. Ducele d'Albany nu a reușit decât cu mare dificultate să-l facă pe rege să-și mențină promisiunea de a-i da Caterinei ca soț pe cel de-al doilea fiu al său. De aceea nerăbdarea lui Clement a fost atât de mare, îi era atât de teamă ca nu cumva planurile să-i fie răsturnate fie din cine știe ce intrigă a împăratului, fie din pricina disprețului Franței, unde mai marii regatului vedeau cu ochi răi această căsătorie, încât s-a îmbarcat imediat și s-a îndreptat spre Marsilia. A ajuns la destinație la sfârșitul lunii octombrie 1533. În ciuda bogățiilor sale, casa de Medici a fost eclipsată de casa Franței. Ca să

demonstrăm până unde au împins acești bancheri magnificența, darul pus în punga de nuntă de către papă a fost alcătuit din medalii de aur de o importanță istorică inestimabilă, căci erau pe vremea aceea unice. Însă Francisc I, care iubea strălucirea și serbările, s-a întrecut pe sine în această situație. Nunta lui Henric de Valois și a Caterinei de Medici a durat treizeci și patru de zile. În mod cert, este inutil să repetăm detaliile cunoscute în toate cărțile de istorie ale Provenței și ale Marsilie, cu privire la această ilustră întrevvedere dintre papă și regele Franței, care a fost subliniată de o glumă a ducelui d'Albany cu privire la obligația de a ține post; un quiproquo⁸ comic despre care a vorbit Brantôme, de care a făcut mult haz întreaga curte și care demonstrează nivelul moravurilor la acea epocă. Deși Henric de Valois nu era decât douăzeci de zile mai mare decât Caterina de Medici, papa a cerut ca cei doi tineri să-și consume căsătoria chiar în ziua celebrării ei, atât de teamă îi era de subterfugiile politicii și de vicleniile firești din acea vreme. Clement, care, spune istoria, a vrut să aibă dovezi concrete despre consumarea căsătoriei, a rămas dinadins treizeci și patru de zile la Marsilia, în speranța că tânăra sa rudă îi va oferi dovezi vizibile; căci la cei paisprezece ani ai ei, Caterina era nubilă. Fără îndoială că atunci când a descusut-o pe tânăra căsătorită înainte de plecare, i-a spus pentru a o consola aceleași faimoase cuvinte atribuite tatălui Caterinei: *A figlia d'inganno non manca mai figlioanza* (Unei fete istețe nu-i lipsesc niciodată copii). Cele mai bizare presupuneri s-au făcut cu privire la sterilitatea Caterinei care a durat zece ani. Puține persoane știu astăzi că mai multe tratate de medicină conțin, cu privire la această particularitate, supoziții atât de indecente încât nici nu pot fi povestite. De altfel, Bayle poate fi citit la articolul Fernel. Acesta ne arată până unde merg ciudatele calomnii care mai apasă încă pe seama acestei regine ale cărei fapte i-au fost, în totalitate, denaturate. Vina sterilității ei îi aparține doar lui Henric al II-lea. Ar fi fost suficient să se remarce că într-o perioadă în care niciun prinț nu se jena să aibă bastarzi, Diane de Poitiers, mult mai favorizată decât femeia legitimă, nu a avut copii. Nu există nimic mai cunoscut în medicina chirurgicală decât defectul de conformație a lui Henric al II-lea, explicat, de altfel, de glumele doamnelor de la curte care puteau să-l numească abate de Saint-Victor, într-o vreme când limba franceză se bucura de aceleași privilegii ca și limba latină. Imediat ce prințul a fost supus unei operații, Caterina a rămas însărcinată de unsprezece ori și a avut zece copii. Este o bucurie pentru Franța că Henric al II-lea a întârziat atât. Dacă ar fi avut copii cu Diane, politica s-ar fi complicat în mod straniu. Când a avut loc această operație, ducesa de Valentinois era deja la a doua tinerețe. Doar această observație demonstrează că istoria Caterinei de Medici trebuie rescrisă în totalitate; și că după o vorbă foarte profundă a lui Napoleon, istoria Franței ar trebui să aibă un singur volum sau o mie. Sejurul la Marsilia al papei Clement al VII-lea, dacă stăm să comparăm purtarea lui Carol Quintul cu cea a regelui Franței, îi dă o imensă superioritate

regelui asupra împăratului, ca în toate lucrurile, de altfel. Iată rezumatul succint al acestei întrevederi, datorat unui contemporan:

„Sanctitatea Sa papa, după ce a fost condusă la palat, care am spus că i-a fost pregătit dincolo de port, fiecare s-a retras în cartierul său, până a doua zi când Sanctitatea Sa și-a făcut intrarea. Care a fost făcută cu foarte mare somptuozitate și magnificență, el fiind așezat pe un scaun purtat pe umerii a doi oameni, îmbrăcat în hainele sale pontificale, în afară de tiară; înaintea lui pășea un cal alb pe care se afla sfântul mir din altar, iar acest cal foarte bine echipat cu frâie de mătase albă era condus de doi oameni ce mergeau pe jos. În urma lor veneau toți cardinalii în veșmintele lor, urcați pe măgarii lor pontificali, și doamna ducesă d’Urbino cu mare lux, însoțită de multe doamne și de gentilomi, atât din Franța, cât și din Italia. În această companie a sosit Sfântul Părinte la locul pregătit pentru șederea sa, după care s-au retras cu toții; toate acestea s-au petrecut fără dezordine sau zarvă. În timp ce papa își făcea intrarea, regele a trecut apa cu o fregată⁹ și s-a dus la locul de unde papa tocmai plecase pentru ca de acolo să vină a doua zi să facă act de supunere Sfântului Părinte, ca rege prea-creștin. Fiind astfel pregătit, regele s-a îndreptat spre palatul unde se afla papa, însoțit de prinții de același sânge ca el, ca de pildă domnul duce de Vendosmois (tatăl vidamului¹⁰ de Chartres), contele de Saint-Pol, domnii de Montpensier și la Roche-sur-Yon, ducele de Nemours, fratele ducelui de Savoye, care a murit în sus-zisul loc, ducele d’Albany și mulți alții, atât conți, baroni, cât și seniori, aflându-se mereu în preajma regelui seniorul de Montmorency, marele său maestru. Odată ajuns regele la palat, a fost primit de papă și de întreg colegiul cardinalilor, întruniți în consistoriu, foarte omenește. După aceasta, fiecare s-a retras în locul ce-i fusese indicat, și regele a luat cu el mai mulți cardinali pentru a-i sărbători, și printre alții și pe cardinalul de Medici, nepotul papei, un bărbat foarte măreț și în bună companie. A doua zi, cei însărcinați de Sanctitatea Sa și de rege au început să se adune pentru a trata despre lucrurile pentru care se făcea această întrenire. În primul rând s-a discutat despre faptul credinței și s-a dat o bulă pentru reprimarea ereziilor și pentru a împiedica situația să devină și mai rea decât era. Apoi s-a încheiat căsătoria ducelui d’Orléans, cel de-al doilea fiu al regelui, cu Caterina de Medici, ducesă de Urbino, nepoată a Sanctității Sale, în condițiile asemănătoare cu cele care fuseseră propuse altădată ducelui d’Albany. Sus-numitul mariaj s-a săvârșit cu mare magnificență și i-a căsătorit Sfântul nostru Părinte. Această căsătorie astfel săvârșită, Sfântul Părinte a ținut consistoriu în care a numit patru cardinali în serviciul regelui, și anume: cardinalul Le Veneur, înainte episcop de Lisieux și mare capelan¹¹, cardinalul de Boulogne, din casa de la Chambre, frate de mamă al ducelui d’Albany, cardinalul de Châtillon din casa de Coligny, nepot al seniorului de Montmorency, cardinalul Givry.”

Când Strozzi i-a vărsat dota în prezența curții, a observat o oarecare uimire

în rândul seniorilor francezi, care spuseră destul de tare că era cam puțin pentru o mezialianță (oare ce ai fi zis ei astăzi?). Cardinalul Ippolito le-a răspuns atunci: „Sunteți așadar prost informați despre secretele regelui vostru, Sanctitatea Sa se obligă să-i dea Franței trei perle de o valoare inestimabilă: Genova, Milano și Neapole.” Papa i-a permis contelui de Montécuculi să se prezinte singur la curtea Franței unde aceasta și-a oferit serviciile plângându-se de Anton de Lèves și de Ferdinand de Gonzagua, motiv pentru care a și fost acceptat. Montécuculi n-a făcut parte din casa Caterinei, care a fost alcătuită în întregime de francezi și franceze; căci printr-o lege a monarhiei, a cărei punere în practică a fost văzută de papă cu cea mai mare plăcere, Caterina a fost naturalizată franceză înainte de căsătorie, prin scrisori patente. Montécuculi, ca spaniol, a fost mai întâi atașatul casei reginei, sora lui Carol Quintul. Apoi, a petrecut ceva vreme în serviciul Delfinului în calitate de paharnic. Ducesa d’Orléans s-a văzut în întregime pierdută la curtea lui Francisc I. Tânărul ei soț se îndrăgostise de Diane de Poitiers, care în mod cert, ca naștere, putea să rivalizeze cu Caterina, și era chiar o doamnă mai mare decât ea. Fiica familiei de Medici era întrecută de regina Eleonora, sora lui Carol Quintul, și de ducesa d’Etampes, pe care mariajul ei cu șeful casei de Brosse o făcea una din cele mai puternice și mai bine văzute femei din Franța. Mătușa ducesei d’Albany, regina Navarrei, ducesa de Guise, ducesa de Vendôme, conetabila și multe alte doamne la fel de importante, o eclipsau atât prin naștere și prin drepturi cât și prin puterea la cea mai somptuoasă curte pe care a avut-o un rege al Franței, fără a-l excepta pe Ludovic al XIV-lea, pe fiica negustorilor din Florența, mai ilustră și mai bogată prin casa de la Tour-de-Boulogne, decât prin propria ei casă de Medici.

Poziția nepoatei sale a fost atât de grea și de dificilă încât republicanul Filippo Strozzi, extrem de incapabil să o îndrume în mijlocul intereselor atât de contrare, a părăsit-o încă din primul an, rechemat, de altfel, în Italia pentru moartea lui Clement al VII-lea. Purtarea Caterinei, dacă stăm să ne gândim că avea abia cincisprezece ani, a fost un model de prudență: s-a atașat foarte mult de socrul ei, regele, pe care-l părăsea cât mai puțin posibil, ea îl urma călare, la vânătoare și la război. Idolatria ei pentru Francisc I, a salvat casa de Medici de orice bănuială în momentul otrăvirii Delfinului. Caterina se afla atunci, ca și ducele d’Orléans, în cartierul regelui din Provence, căci Franța fusese invadată de Carol Quintul, cumnatul regelui. Toată curtea rămăsese la locul plăcerilor căsătoriei, devenit mai târziu cel al unuia dintre cele mai aprige războaie. În momentul în care Carol Quintul, pus pe fugă, a lăsat oasele armatei sale în Provence, Delfinul se întorcea la Lyon, prin Rhone; s-a oprit ca să doarmă la Tournon, și ca să-și petreacă timpul, a făcut câteva exerciții violente care au reprezentat întreaga educație a lui și a fratelui său, ca urmare a captivității lor ca ostateci. Acest prinț a avut imprudența, fiindu-i foarte cald, în luna lui august, să ceară un pahar cu apă pe care Montécuculi i l-a servit cu gheață. Delfinul a murit aproape subit. Francisc I își

adora fiul. Delfinul era, după părerea tuturor istoricilor, un prinț împlinit. Disperat, tatăl a făcut cea mai mare vâlvă în jurul procedurii de urmărire a lui Montécuculi, pentru care i-a însărcinat pe cei mai înțelepți magistrați ai timpului. După ce a îndurat cu eroism primele torturi fără să spună nimic, contele a făcut mărturisiri prin care îi implica în mod constant pe împărat și pe cei doi generali, Anton de Lèves și Ferdinand de Gonzagua. Această procedură nu l-a mulțumit deloc pe Francisc I. Nicio chestiune de cest gen nu a fost dezbătută cu mai multă solemnitate decât aceasta. Iată ce a făcut regele după povestirea unei martor ocular:

„Regele i-a adunat la Lyon pe toți prinții de același sânge și pe toți cavalerii ordinului său și alte persoane importante din regat: pe legatul¹² și pe nunțiul¹³ papal, pe cardinalii care se aflau la curtea sa, precum și pe ambasadorii Angliei, Scoției, Portugaliei, Veneției, Ferrarei¹⁴ și pe alții; împreună cu toți prinții și mai marii seniori străini, atât din Italia, cât și din Germania, care pe vremea aceea își aveau reședința la curte, asemeni ducelui de Wittemberg, german; ducilor de Somme, de Arianne și de Atrie; prințului de Melphe (care a vrut să se căsătorească cu Caterina) și de Stilliane, napolitanul; seniorului dom Ippolito d'Este; marchizului de Vigeve al casei Trivulce, milanez; seniorului Giovanni Paolo de Cere, roman; seniorului Cesare Fregose, genovez (genovez din Genova), seniorului Annibale de Gonzagua, mantovan¹⁵, și a altora în număr foarte mare. Odată adunați cu toții, acesta a pus să se citească în prezența tuturor, de la un capăt la celălalt, procesul nenorocitului care-l otrăvise pe defunctul domn Delfin, cu interogatoriile, confesiunile, confruntările și celelalte solemnități obișnuite în astfel de procese criminale, nedorind ca sentința să fie executată fără ca întreaga asistență să-și dea avizul asupra acestui caz atât de mizerabil și nemaîntâlnit.” Fidelitatea, devotamentul și abilitatea lui Montécuculi pot părea extraordinare pentru o perioadă de indiscreție generală, în care toată lumea, chiar și miniștrii, vorbesc despre cel mai neînsemnat eveniment la care au participat; dar pe atunci, prinții își găseau servitori devotați, sau știau să-i aleagă. Se întâlneau pe atunci monarhi de genul familiei Morey, pentru că exista cre-dința. Nu cereți niciodată o faptă mare intereselor deoarece interesele se pot schimba; dar așteptați totul de la sentimente, de la credința religioasă, monarhică sau patriotică. Aceste trei credințe dau naștere singure unor oameni ca Berthereau la Geneva, Sydney și Strafford în Anglia, asasinii lui Thomas Becket, ca și unora ca Montécuculi, Jacques Coeur, Ioana d'Arc, ca Richeliu și Danton, Bonchamp, Talmont și Clement, Chabot, etc. Carol Quintul s-a folosit de cele mai de vază persoane pentru a săvârși asasinatele celor trei ambasadori ai lui Francisc I. Un an mai târziu, Lorenzino, văr primar al Caterinei, îl ucide pe ducele Alexandru, după o disimulare de trei ani și în circumstanțe care i-au adus numele de Brutus Florentinul. Calitatea personajelor le împiedică atât de puțin acțiunile, încât nici moartea lui Leon al X-lea, nici cea al lui Clement al VII-lea nu au părut naturale. Mariana, istoricul lui Filip al II-lea,

aproape glumește anunțând otrăvirea reginei Spaniei, fiică a Franței, spunând că: Pentru gloria tronului Spaniei, Dumnezeu a permis orbirea medicilor cae au tratat-o pe regină de o idropizie¹⁶. (ea era însărcinată). Când regele Henric al II-lea și-a permis o clevetire care merita o lovitură de spadă, el s-a dus la Chateigneraie ca s-o primească. În acea epocă, li se servea prinților și prințeselor mâncare închisă închisă în cutii cu lacăt, a căror cheie o păstrau chiar ei. De aici dreptul la lacăt, onoare care a încetat sub Ludovic al XIV-lea. Delfinul a murit otrăvit în același fel și cu aceeași otravă care i-a servit Doamnei, sub Ludovic al XIV-lea. Papa Clement al VII-lea murise de doi ani, iar ducele Alexandru, cufundat în desfrâuri, nu părea să aibă niciun interes să-l ridice pe ducele d'Orléans. Caterina, în vârstă de șaptesprezece ani și plină de admirație pentru socrul ei, era lângă el când s-a întâmplat evenimentul; Carol Quintul era singurul care părea să aibă vreun interes în această moarte, căci Francisc I îi rezervase fiului său o alianță care urma să mărească Franța. Mărturisile contelui au fost așadar foarte abil bazate pe patimile și politica momentului: Carol Quintul fugea după ce-și văzuse armatele înmormântate în Provence cu tot cu bucuria, reputația și speranțele sale de dominare. Trebuie să remarcăm că dacă tortura a smuls niște mărturisiri din gura unui nevinovat, Francisc I i-a dat libertatea să vorbească în mijlocul unei adunări impunătoare, în prezența unor oameni în fața cărora nevinovăția avea oarecare șanse de izbândă. Regele, care vroia să afle adevărul, îl căuta cu bună credință. În ciuda viitorului ei strălucitor, situația Caterinei la curte nu s-a schimbat deloc la moartea Delfinului; sterilitatea ei făcea să se prevadă un divorț în cazul în care soțul ei ar fi urcat pe tron. Delfinul era fermecat de Diane de Poitiers care îndrăzne să rivalizeze cu doamna d'Etampes. Astfel, Caterina fu nevoită să-și dubleze atențiile și lingușirile față de socrul ei, înțelegând că sprijinul îi venea doar de la el. Primii zece ani ai Caterinei au fost încărcăți de neîncetatele suferințe pricinuite de speranțele deșarte de a rămâne însărcinată și de neplăcerile rivalității ei cu Diane. Gândiți-vă ce trebuia să fie viața unei prințese supravegheată de o amantă geloasă, sprijinită de un partid numeros, partidul catolic, și de două alianțe puternice pe care seneșala¹⁷ le-a făcut prin mariajul celor două fiice, una cu Robert de La Mark, duce de Bouillon, prinț de Sedan, iar cealaltă cu Claude de Lorraine, duce d'Aumale. Caterina, pierdută în mijlocul partidului doamnei d'Etampes și al partidului seneșalei (acesta a fost în timpul domniei lui Francisc I titlul Diane) care împărțeau curtea și politica între aceste două dușmance de moarte, încerca să fie în același timp prietena ducesei d'Etampes și a Diane de Poitiers. Cea care avea să fie o regină atât de mare a jucat rolul de servitoare. A făcut astfel ucenicia acestei politici cu două fețe care a fost, în cele din urmă, secretul vieții ei. Regina s-a aflat mai târziu între catolici și calviniști, așa cum fusese femeia, timp de zece ani, între doamna d'Etampes și Diane de Poitiers. Caterina a studiat contradicțiile politice franceze: Francisc I îi susținea pe Calvin și pe lutherani pentru a-l

incomoda pe Carol Quintul. Apoi, după ce a protejat cu multă răbdare și subtilitate Reforma în Germania, după ce a tolerat șederea lui Calvin la curtea Navarrei, el s-a năpustit asupra ei cu o asprime nemăsurată. Caterina a văzut, așadar, curtea și pe doamnele de la curte jucându-se cu focul ereziei, Diane în fruntea partidului catolic alături de familia de Guise, doar pentru că ducesa d'Etampes îi susținea pe Calvin și pe protestanți. Aceasta a fost educația politică a acestei regine care a observat în cabinetul regelui Franței răătăcirile casei de Medici. Delfinul i se împotriva tatălui său prin orice mijloace, a fost un fiu rău. El a uitat cea mai aprigă, dar și cea mai adevărată maximă a regalității, și anume: că tronurile sunt singuratic și că fiul care poate fi în opoziție în timpul vieții tatălui său, va trebui să-i urmeze politica în momentul urcării pe tron. Spinoza, care nu a fost mai puțin profund în politică decât a fost în filozofie, a spus, referindu-se la cazul în care regele îi succedă unui alt rege în urma unei insurecții sau a unui atentat: „Dacă noul rege vrea să-și asigure tronul său și să-și păzească viața, trebuie să arate atâta ardoare pentru răzbunarea morții predecesorului său încât să-i piară pofta oricui să mai comită o astfel de crimă. Dar pentru a-l răzbuna într-un mod cât mai demn, nu este suficient să verse sângele supușilor săi, ci trebuie să aprobe maximele celui pe care l-a înlocuit, să mențină același drum în guvernare.” Tocmai aplicarea acestei maxime a dat Florența familiei de Medici. Cosimo I, succesorul ducelui Alexandru, a pus să fie ucis Brutus Florentinul, după unsprezece ani, la Veneția, și cum am spus deja, i-a persecutat pe cei din familia Strozzi. Uitarea acestei maxime l-a pierdut pe Ludovic al XIV-lea. Acest rege a încălcat toate principiile de guvernare în momentul în care a restabilit toate parlamentele surpimate de bunicul său. Ludovic al XV-lea a văzut totul foarte corect. Parlamentele, mai ales cel din Paris, au contribuit la mai bine de jumătate din tulburările care au dus la necesitatea convocării Stării generale. Greșeala lui Ludovic al XV-lea a fost faptul că, îndepărtând această barieră care separa tronul de popor, nu a înlocuit-o cu una mai puternică; în sfârșit, că nu a înlocuit parlamentele cu o constituție puternică a provinciile. În ea se afla remediul relelor monarhiei, în ea se găsea votul impozitelor, regularizarea lor și o lentă aprobare a reformelor necesare regimului monarhic. Primul act al lui Henric al II-lea a fost să-i acorde încredere conetabilului de Montmorency, pe care tatăl său a ales să-l lase în dizgrație. Conetabilul de Montmorency a fost, alături de Diane de Poitiers, de care el era strâns legat, șeful statului. Caterina a fost, așadar, mai nefericită și mai puțin puternică în momentul în care a fost regină, decât pe vremea când fusese Delfină. Mai întâi, începând din 1543, ea a avut în fiecare an câte un copil, timp de zece ani, și s-a preocupat de obligațiile ei de mamă în timpul acestei perioade care cuprinde ultimii ani de domnie ai lui Francisc I și aproape toată domnia lui Henric al II-lea. Este imposibil să tracă neobservată, în această continuă fecunditate, influența unei rivale, care vroia astfel să se debaraseze de soția legitimă. Această

barbarie a unei politici femeiești trebuie să fi fost una dintre doleanțele Caterinei împotriva Diane. Lăsată astfel în afara lumii afacerilor, această femeie superioară și-a petrecut timpul observând interesele tuturor oamenilor de la curte și ale tuturor partidelor care se formaseră acolo. Toți italienii care o urmăseră acolo dădeau naștere unor violente suspiciuni. După execuția lui Montécuculi, conetabilul de Montmorency, Diane și majoritatea oamenilor politici de la curte au fost stăpâniți de bănuieli împotriva familiei de Medici; dar Francisc I le-a respins întotdeauna. Astfel că toți cei din familiile Gondi, Birague, Strozzi, Ruggieri, Sardini, și, în sfârșit, toți cei care erau numiți italienii, veniți în suita Caterinei, s-au văzut nevoiți să dea dovadă de mari resurse spirituale, de o politică abilă și de curaj, pentru a putea rămâne la curte sub greutatea dezavantajului ce apăsa asupra lor. În timpul domniei Diane de Poitiers, concesiile Caterinei față de Diane au mers atât de departe, încât cei abili ar fi putut avea dovada acestei profunde disimulări pe care oamenii, evenimentele și purtarea lui Henric al II-lea îi ordonau Caterinei să o adopte. S-a mers prea departe când s-a pretins că ea nu și-a revendicat niciodată drepturile nici de soție, nici de regină. Mai întâi, sentimentul demnității pe care Caterina l-a avut în cel mai înalt grad, o împiedica să reclame ceea ce istoricii numesc drepturile de soție. Cele unsprezece sarcini și cei zece copii ai Caterinei explică îndeajuns purtarea lui Henric al II-lea, căruia sarcinile soției sale îi lăsau libertatea de a-și petrece timpul cu Diane de Poitiers. Bineînțeles, regele nu s-a lipsit de nimic din ceea ce își datora lui însuși, el i-a făcut reginei o intrare demnă de toate cele care avuseseră loc până atunci, la încoronarea ei ca regină. Registrele Parlamentului și cele de la Curtea de Conturi arată că aceste două mari corpuri au ieșit în întâmpinarea Caterinei în afara Parisului, până la Saint-Lazare. Iată, de altfel, extrasul povestirii lui du Tillet:

„Se ridicase la Saint-Lazare o estradă pe care se afla tronul (pe care du Tillet îl numește amvonul cu ornamente), Caterina s-a așezat acolo, îmbrăcată cu un surtuc, sau un fel de manta de hermină, acoperită cu pietre prețioase, cu un corset sub mantia regală și purtând pe cap o coroană ornată cu perle și diamante, și sprijinită de mareșala de La Mark, doamna sa de onoare. În jurul ei se aflau în picioare prinții de rang, precum și alți prinți și seniori bogat îmbrăcați, împreună cu cancelarul Franței înveșmântat într-o robă de stofă de aur, pe o urzeală de culoare roșu-stacojiu. În fața reginei și pe aceeași estradă, erau așezate, pe două rânduri, douăsprezece ducese și contese, înveșmântate cu surtucuri de hermină, corsete, mantii și cununi, adică coroane de ducese și contese. Erau ducesele d'Estouville, Montpensier, cea vârstnică și cea tânără, prințesa la Roche-sur-Yon; ducesele de Guise, de Nivernois, d'Aumale, de Valentinois (Diane de Poitiers); domnișoara, bastarda legitimă a Franței (titlul fiicei regelui, Diane, care a fost ducesă de Castro-Farnese, apoi ducesă de Montmorency-Damville), doamna conetabilă și domnișoara de Nemours, în afară de celelalte domnișoare care nu și-au mai găsit

loc acolo. Cei patru președinți cu tocă, alți câțiva membri ai curții, grefierul du Tillet au urcat pe estradă, și-ai făcut reverențele și, după ce și-au pus un genunchi în pământ, primul prezident Lizet a salutat-o printr-o cuvântare pe regină. Cancelarul și-a pus și el un genunchi în pământ și a răspuns. Regina și-a făcut intrarea în jurul orei trei după-masă, într-o litieră descoperită, având-o pe doamna Margareta de Franța vis-a-vis de ea, și de-o parte și de alta a litierei pe cardinalii d'Amboise, de Châtillon, de Boulogne și de Lenoncourt, în odăjdii. Ea urma să coboare la biserica Notre-Dame, unde a fost primită de cler. După ce și-a spus rugăciunea, a fost condusă spre palat pe strada Calandre, unde supeul regal era pregătit în sala cea mare. Ea s-a așezat la mijlocul mesei de marmură, sub un baldachin de catifea prefirat cu flori de crin de aur.”

Acum este momentul să spulberăm uan dintre credințele populare eronate pe care le repetă anumite persoane, de altfel, după Sauval. S-a pretins că Henric al II-lea a împins uitarea conveniențelor până într-acolo încât a pus cifrul amantei sale pe monumentele pe care Caterina l-a sfătui să le continue sau să le înceapă cu atâta magnificență. Dar dublul cifru care se vede la Luvru dezmințe în fiecare zi pe cei prea puțin clarvăzători pentru a da crezare acestor nerozii, care dezonorează în mod gratuit pe regii și reginele noastre. Litera H de la Henric al II-lea și cei doi C, așezați spate în spate, ai Caterinei par să formeze două litere D de la Diane. Această coincidență trebuie să-i fi fost pe plac lui Henric al II-lea, dar nu este mai puțin adevărat că cifrul regal conținea în mod oficial litera regelui și cea a reginei. Și acest fapt este cu atât mai adevărat cu cât cifrul există încă pe coloana de la Halle au Bré, clădită de către Caterina singură. De altfel, același cifru se poate vedea în cavourile de la Saint-Denis pe mormântul pe care Caterina și l-a ridicat ei înseși, în timpul vieții, lângă cel al lui Henric al II-lea, și unde ea este reprezentată în mărime naturală de sculptorul pentru care a pozat. Cu o ocazie solemnă, în momentul plecării sale în expediția din Germania, în 25 martie 1552, Henric al II-lea a declarat-o pe Caterina regentă în timpul absenței sale, ca și în cazul morții. Cel mai aprig dușman al Caterinei, autorul Minunatului discurs despre distracțiile Caterinei a II-a, este de acord că ea s-a achitat de această guvernare spre lauda generală și că regele a fost satisfăcut de administrarea ei. Henric al II-lea a dispus, în acel moment, și de oameni și de bani. În sfârșit, după ziua fatală a Sfântului Quentin, Caterina a obținut de la parizieni sume considerabile pe care le-a trimis la Compiègne unde se afla regele.

În politică, Caterina a făcut eforturi inimaginabile pentru a obține puțină influență. A fost destul de abilă încât să-l lase pe conetabil cu interesele sale, atotputernic sub Henric al II-lea. Se cunoaște teribilul răspuns al regelui, sâcâit de Montmorency. Acest răspuns a fost rezultatul sfaturilor bune pe care Caterina i le-a dat, în puținele momente în care s-a aflat singură cu regele și în care i-a expus acestuia politica florentină, care se referea la a-i ațâța pe mai marii regatului, unii

împotriva celorlalți și în a-ți clădi autoritatea regală pe ruinele lor, sistemul Iudovic al XI-lea, continuat mai târziu de ea și de Richelieu. Henric al II-lea, care nu vedea decât prin ochii Diane și ai conetabilului, a fost un rege în totalitate feudal și prieten al marilor case din regatul său.

După tentativa inutilă făcută de conetabil în favoarea sa, și pe care trebuie să o situăm undeva în anul 1556, Caterina a favorizat mult casa de Guise și a plănuțit îndepărtarea ei de partidul Diane pentru a o opune, în cele din urmă, conetabilului. Dar, din nefericire, Diane și conetabilul erau tot atât de animați, ca și familia de Guise, împotriva protestanților. N-a existat, așadar, în lupta lor, animozitatea pe care ar fi pus-o problema religioasă. De altfel, Diane a dat peste cap planurile reginei, cochetând cu familia de Guise și dându-și fiica ducelui d'Aumale. Ea a mers atât de departe încât anumiți autori au pretins că i-a oferit mai mult decât grațiile ei, galantului cardinal de Lorraine.

Satiricii vremii au dedicat acestui subiect următorul catren cu privire la Henric al II-lea:

*Dacă-i lăsați pe Carol și Diana,
Singuri, să vă guverneze în țară,
Să schimbe, să prefacă, să răstoarne,
Sire, sunteți făcut din ceară!*

Este cu neputință să luăm drept sincere expresiile de durere și regretele ostentative ale Caterinei la moartea lui Henric al II-lea. Însuși faptul că regele era legat printr-o pasiune de neclintit de Diane de Poitiers, a îndemnat-o pe Caterina să joace rolul femeii neglijate care-și adoră soțul; dar ca toate femeile cu cap, ea și-a continuat șarada și nu a încetat niciodată să vorbească tandru despre Henric al II-lea. Diane, după cum se știe, a fost toată viața în doliu după soțul ei, domnul de Brèze. Culorile ei, alb și negru, au fost purtate de rege în turnirul în care a murit. Caterina, imitându-și fără îndoială rivala, a purtat doliu după Henric al II-lea în timpul întregii ei vieți. Ea a manifestat față de Diane de Poitiers o perfidie perfectă, căreia istorii vremii nu i-au dat mare importanță. La moartea regelui, ducesa de Valentinois a fost complet dizgrațiată și abandonată în mod necinstit de conetabil, un om într-adevăr mai prejos de reputația lui. Diane i-a oferit Caterinei pământul și castelul ei de la Chenonceaux. Caterina a spus atunci în prezența unor martori: Nu pot să uit că l-a fermecat pe scumpul meu Henric, mi-e rușine să-i accept darul, vreau să-i dau în schimb un alt domeniu și-l propun pe cel de la Chaumont-sur-Loire. Într-adevăr, actul de schimb a fost făcut la Blois, în 1559. Diane, care-i avea ca gineri pe ducii d'Aumale și de Bouillon, pe atunci prinț suveran, și-a păstrat toată averea și a murit în pace, în 1566, la vârsta de șaizeci și șase de ani. Ea avea, așadar, cu nouăsprezece ani mai mult decât Henric al II-lea. Acesta date, extrase din epitaful copiat de pe mormîntul ei de către istoricul care s-a ocupat de ea la

sfârșitul secolului trecut, luminează multe dificultăți istorice; căci mulți istorici îi dădeau, unii, patruzeci de ani, alții, șaisprezece ani, la condamnarea tatălui ei în 1523. Ea avea pe atunci douăzeci și patru de ani. După ce am citit totul, pro și contra, despre purtarea ei față de Francisc I, în momentul în care casa de Poitiers a fost expusă unei atât de mari primejdii, n-am vrea nici să afirmăm, nici să contrazicem vreun fapt. Acesta este unul dintre momentele care rămân obscure în istorie. Putem observa, după ceea ce se petrece în zilele noastre, că istoria se falsifică din momentul în care se naște. Caterina, care își pusese mari speranțe în vârsta rivalei sale, încercase de nenumărate ori să o răstoarne. A fost o luptă surdă și teribilă. Într-o zi, Caterina a fost pe punctul de a-și îndeplini speranțele sale. În 1554, doamna Diane, fiind bolnavă, l-a rugat pe rege să meargă la Saint-Germain până se pune ea pe picioare. Această mare cochetă nu vroia să fie văzută nici în mijlocul instrumentelor necesare medicilor, nici fără strălucirea toaletei. Caterina puse să se compună, pentru primirea regelui la întoarcerea sa, un balet magnific, în care șase fete trebuiau să recite o piesă în versuri. Printre aceste șase fete, ea o alesese pe miss Fleming, rudă cu unchiul ei, ducele d'Albany, cea mai frumoasă femeie cu puțință, blondă și albă; apoi, pe una dintre rudele ei, Clarisse Strozzi, o italiancă magnifică al cărei păr negru era superb și ale cărei mâini aveau o frumusețe rară; pe domnișoara Lewiston, domnișoară de onoare a Mariei Stuart, pe însăși Maria Stuart, pe doamna Elisabeta de Franța, care a fost atât de nefericită regină a Spaniei, și pe doamna Claude. Elisabeta avea nouă ani, Claude opt ani, Maria Stuart, doisprezece. În mod evident, regina a dorit să le scoată în evidență pe Clarisse Strozzi și pe miss Fleming, și să înlăture alte rivale în alegerea regelui. Regele n-a rezistat; a plăcut-o pe miss Fleming, de la care a avut un copil natural, pe Henric de Valois, conte d'Angoulême, mare prior al Franței. Dar încrederea și influența Diane n-au avut deloc de suferit. Așa cum a făcut, mai târziu, doamna de Pompadour cu Ludovic al XV-lea, ducesa de Valentinois a iertat. Dar ce fel de dragoste anunță această tentativă la Caterina? Dragostea pentru putere? Sau dragostea pentru soțul ei? Să lăsăm femeile să decidă.

Se vorbește mult astăzi despre libertatea presei; dar este dificil să ne imaginăm până la ce punct a fost împinsă ea la originile tiparului. Mai întâi, se știe că Aretino, Voltaire al timpului său, îi făcea pe regi să tremure, și mai ales pe Carol Quintul. Dar poate că nu se știe până unde mergea îndrăzneala pamfletelor. Castelul de la Chenonceaux i-a fost dăruit Diane, chiar mai mult, ea a fost implorată să-l primească, pentru a putea da uitării una dintre cele mai teribile publicații scrise împotriva unei femei și care arată cât de crâncen a fost războiul dintre ea și doamna d'Etampes. În 1537, pe vremea când ea avea treizeci și opt de ani, un poet din Champagne, numit Jean Voûté, a publicat o culegere de poezii latine în care se aflau trei epigrame împotriva ei. Trebuie că poetul se baza pe vreo înaltă protecție, căci culegerea sa era precedată de elogiul lui, făcut de Salmon Macrin,

primul valet al camerei regelui. Iată singurul pasaj care se poate cita astăzi din aceste epigrame intitulate: IN PICTAVIAM, ANUM AULICAM. (CONTRE LA POITIERS, VIEILLE DAME DE COUR)¹⁸.

... Non trahit esca ficta praedam.

„O momeală vopsită nu atrage vânatul,” spune poetul, după ce spusese că aceasta își picta obrazul și că-și cumpăra dinții și părul. „Și de ți-ai cumpăra, spune el, tot ce este mai delicat la o femeie, n-ai obține ceea ce dorești de la amantul tău, căci ar trebui să fii vie, iar tu ești moartă.”

Această culegere, tipărită la Simon de Colines, era dedicată UNUI EPISCOP! ... lui François Bohier, fratele celui care, pentru a-și păstra locul la curte și pentru a-și răscumpăra crima, i-a oferit lui Henric al II-lea la urcarea acestuia pe tron, castelul de la Chenonceaux, construit de tatăl său, Thomas Bohier, consilier de stat sub patru regi: Ludovic al XI-lea, Carol al VIII-lea, Ludovic al XII-lea și Francisc I. Ce erau pamfletele publicate împotriva doamnei de Pompadour și împotriva Mariei Antoaneta, în comparație cu aceste versuri parcă scrise de Marțial? Acest Voûté avea să o sfârșească rău. Astfel pământul și castelul de la Chenonceaux n-o costau pe Diane decât iertarea unei injurii, poruncită de evanghelie! Deoarece nu erau decretate de un juriu, amenzile aplicate presei erau pe atunci puțin mai dure decât cele de astăzi.

Reginele Franței, devenite văduve, trebuiau să rămână în camera regelui vreme de patruzeci de zile, fără să vadă altă lumină decât cea a lumânărilor; nu ieșeau de acolo decât după înmormântarea regelui. Acest obicei inviolabil, o contraria foarte mult pe Caterina care se temea de comploturi, astfel că a găsit o modalitatea de a se sustrage. Iată cum. Cardinalul de Lorraine, ieșind într-o zi (în acea perioadă! în acel moment!), dis-de-dimineață, de la Frumoasă Romană, o curtezană celebră din vremea lui Henric al II-lea, care locuia pe strada Culture-Saint-Catherine, a fost maltratată de un grup de derbedei. Foarte surprinsă, Sanctitatea Sa, spune Henri Etienne, a răspândit zvonul că ereticii îi întindeau curse; pentru acest fapt, curtea a plecat de la Paris la Saint-Germain. Regina nu a vrut să-l părăsească pe rege, fiul ei și s-a mutat și ea acolo.

Urcarea pe tron a lui Francisc al II-lea, epocă în care Caterina a crezut că pune mâna pe putere, a fost un moment de decepție care a încoronat în mod crud cei douăzeci și șase de ani de suferințe pe care-i îndurase deja la curtea Franței. Familia de Guise a pus mâna pe putere cu o îndrăzneală incredibilă: ducele de Guise a fost numit în fruntea armatei, iar conetabilul dizgrațiat. Cardinalul a primit finanțele și clerul. Caterina și-a început cariera politică printr-una din acele drame care, deși nu au avut strălucirea altora, a fost cea mai atroce și cu care au obișnuit-o fără îndoială emoțiile teribile ale vieții sale. Tot arătându-se de partea familiei de Guise, ea a încercat să-și asigure triumful sprijinindu-se pe casa de Bourbon. Fie că, după ce încercase zadarnic cele mai violente mijloace, Caterina ar fi vrut să

încerce gelozia pentru a și-l apropia pe rege, fie că ajungând la a doua tinerețe, i s-a fi părut crud să nu cunoască dragostea, ea a arătat cel mai viu interes unui senior de sânge regal, François de Vendôme, fiul lui Ludovic de Vendôme (casă din care s-a desprins familia de Bourbon) și Vidam de Chartres, nume sub care a fost cunoscut în istorie. Ura secretă a Caterinei pentru Diane s-a arătat în numeroase circumstanțe cărora istoricii, preocupați de interesele politice, nu le-au dat prea mare atenție. Legătura Caterinei cu Vidamul s-a născut dintr-o insultă pe care tânărul i-a făcut-o favoritei regelui. Diane vroia cele mai frumoase alianțe pentru fiicele ei care aparțineau, de altfel, celei mai nobile case din regat. Ambiția ei era de a dobândi onoarea unei căsătorii cu casa regală: i s-a propus din partea ei mâna celei de-a doua fiice, care a fost mai târziu ducese d'Aumale, Vidamului, pe care politica înțeleaptă a lui Francisc I îl menținea în sărăcie. Într-adevăr, când Vidamul de Chartres și prințul de Condé au venit la curte, ce le-a oferit Francisc I? Funcții de șambelani obișnuiți, cu o leafă de o mie două sute de scuzi, asemeni unor simplii gentilomi. Deși Diane de Poitiers i-a oferit bunuri imense, o funcție frumoasă pe lângă coroană și favoarea regelui, Vidamul a refuzat. Apoi acest Bourbon, deja razvrătit, s-a căsătorit cu Jeanne, fiica baronului d'Estissac, cu care nu a avut niciun copil. Această dovadă de mândrie l-a recomandat în mod firesc pe Vidam în fața Caterinei, care l-a întâmpinat cu o favoare vădită și care și-a făcut din el un prieten devotat. Istoricii l-au comparat pe ultimul duce de Montmorency, decapitat la Toulouse, cu Vidamul de Chartres, pentru arta de a place, pentru meritul și talentul său. Henric al II-lea nu s-a arătat deloc gelos, n-a părut să bănuiască faptul că o regină a Franței poate să uite care îi este locul, nici că o Medică ar fi putut uita onoarea pe care i-a făcut-o un Valois. În momentul în care regina cocheta, se spune, cu Vidamul de Chartres, ea era aproape abandonată de rege, după nașterea ultimului ei copil. Această tentativă nu a servit, așadar, la nimic, căci regele a murit purtând culorile Diane de Poitiers. La moartea acestuia, regina Caterina se afla, deci, în relații de galanterie cu Vidamul, situație care era întru totul conformă moravurilor vremii, în care dragostea era pe cât de cavalierească, pe atât de licențioasă, și în care cele mai frumoase acțiuni erau pe atât de firești pe cât de blamabile; doar că, istoricii, ca întotdeauna, au comis greșeala de a considera excepția drept regulă. Cei patru fii ai lui Henric al II-lea făceau nulă poziția Bourbonilor, cu toții excesiv de săraci și coplesii de dispreț pe care trădarea Conetabilului o arunca asupra lor, în ciuda motivelor care l-au constrâns pe conetabil să părăsească regatul. Vidamul de Chartres, care a fost pentru prințul de Condé ce a fost Richelieu pentru Mazarin, tatăl și modelul său într-ale politicii, și în plus, maestrul său într-ale galanteriei, a ascuns ambiția excesivă a casei lor sub aparențele lejerității. Nefiind în stare să lupte împotriva casei de Guise, a casei de Montmorency, împotriva prinților Scoției, a cardinalilor, a familiei Bouillon, s-a distins, totuși, prin amabilitate, prin bunele maniere, prin

spiritul său, care i-au atras favorurile celor mai fermecătoare femei și inima celor la care nici nu visa. A fost unul dintre acei oameni privilegiați, a cărui seducție era irezistibilă și care-i datora iubirii mijloacele de a-și păstra rangul. Bourbonii nu s-ar fi supărat, cum a făcut Jarnac, de clevetirea de la Châtaigneraie: ei acceptau cu mare ușurință pământurile și castelele amantelor lor, dovadă fiind prințul de Condé, care a acceptat pământul de la Saint-Valéry de la doamna mareșal de Saint-André. La moartea lui Henric al II-lea, în timpul primelor douăzeci de zile de doliu, situația Vidamului s-a schimbat încetul cu încetul. Obiect al atențiilor reginei mame și făcându-i curte cum i se putea face unei regine, în foarte mare secret, el păru sortit să joace un rol, și Caterina a decis să se servească de el. Acest prinț a primit de la ea scrisori pentru prințul de Condé, în care ea demonstra necesitatea alierii împotriva familiei de Guise. Aflând despre această intrigă, membrii familiei de Guise intră în camera reginei pentru a-i smulge ordinul de a-l trimite pe Vidam la Bastilia, și Caterina este nevoită să se supună. După câteva luni de captivitate, Vidamul moare în ziua în care iese din închisoare, cu puțin timp înainte de conspirația de la Amboise. Acesta a fost dez-nodământul primei și singurei iubiri a Caterinei de Medici. Scriitorii protestanți au spus că regina a pus să-l otrăvească pe Vidam pentru ca acesta să ia cu el în mormânt secretul galanteriilor sale!... Iată care a însemnat pentru această femeie ucenicia puterii regale.

- 1 Rival, concurent (mai ales în artă, în știință).(n. tr).
- 2 Pietro Aretino (1492-1556) a fost poet și prozator italian.(n. tr).
- 3 Comandant suprem al armatelor regale din Franța, în timpul feudalismului.(n. tr).
- 4 Jacques Auguste de Thou (Thuanus) (1553 – 1617) – istoric francez.(n. tr).
- 5 Căsătorie cu o persoană de condiție socială considerată inferioară.(n. tr).
- 6 Magistrat municipal al unor republici italiene din evul mediu, care purta steagul sau insignele. (n. tr).
- 7 În piele. (n. tr).
- 8 Confuzie de persoane sau de lucruri; intervertire.(n. tr).
- 9 Vas de război cu trei catarge (obișnuit în secolele trecute), dotat cu numeroase tunuri instalate pe ambele borduri și destinat serviciului de recunoaștere și de pază. (n. tr).
- 10 Nobil laic, comandant al trupelor unui episcop. (n. tr).
- 11 Preot care slujește într-o capelă. (n. tr).
- 12 Reprezentant diplomatic al unui papă. (N.tr.)
- 13 Reprezentant diplomatic permanent al Vaticanului într-o țară străină, asimilat ca rang ambasadorilor. (N.tr.)
- 14 Ferrara - capitala provinciei cu același nume, situată pe râul Po, în Italia. (N.tr.)
- 15 Mantova – oraș în Italia. (n. tr).
- 16 Stare patologică ce constă în acumularea de lichid seros în țesuturi. (n. tr).

- 17 Seneșal – Mareșal la curte în Franța medievală, care împărțea dreptatea în numele regelui.(n. tr).
- 18 Împotriva Pictavei, babă aulică. (Împotriva Doamnei de Poitiers, bătrână curtezană (n. tr).

PARTEA ÎNTÂI

MARTIRUL CALVINIST

Puțini știu astăzi cât de rudimentare erau locuințele burghezilor din Paris în secolul al paisprezecelea și cât de simplă le era viața. Poate tocmai această simplitate a acțiunii și a gândirii a fost cauza măreției acestei vechi burghezii, care a fost, cu siguranță, mare, liberă și nobilă, poate cu mult mai mult decât burghezia din zilele noastre; istoria ei rămâne să fie scrisă, căci ea cere și așteaptă un om de geniu. Inspirată de incidentul puțin cunoscut care formează fondul acestui studiu și care va fi unul dintre cele mai remarcabile din istoria burgheziei, această observație va ajunge, fără îndoială, pe buzele întregii lumi, după această poveste. Este pentru prima oară în istorie când concluzia precede faptele?

În 1560, casele de pe strada Vieille-Pelleterie mărgineau malul stâng al Senei, între podul Notre-Dame și Pont-au-Change. Drumul public și casele ocupau spațiul pe care se întinde singura cale de pe cheiul actual. Fiecare casă, așezată chiar pe Sena, le permitea locuitorilor să coboare la ea, pe scările de lemn sau de piatră, apărate de grilaje solide de fier sau porți de lemn bătute în cuie. Aceste case aveau, ca și cele din Veneția, o poartă pe uscat și o poartă la apă. În momentul publicării acestui studiu nu mai există decât o singură casă de acest gen care să poată aminti de vechiul Paris și care va dispărea curând; este chiar în colțul de la Petit-Pont, în fața corpului de gardă de la Hôtel-Dieu. Altădată, fiecare locuință prezenta pe partea cu apa fizionomia bizară pe care i-o imprima fie meseria locatarului și obiceiurile sale, fie originalitatea construcțiilor inventate de proprietari pentru a uza sau a abuza de Sena. Podurile fiind construite și aproape toate încărcate cu mai multe mori decât putea permite nevoile navigării, Sena număra în Paris atâtea bazine închise câte poduri. Anumite bazine ale vechiului Paris ar fi dăruit picturii tonuri prețioase. Ce pădure înfățișau grinzile încrucișate care susțineau morile, imensele ecluze și roțile lor! Ce efecte unice produceau proptele folosite pentru a face casele să înainteze pe fluviu! Din păcate, pictura de gen nu exista pe atunci, iar gravura era doar o copilărie; am pierdut, așadar, acest curios spectacol, jucat încă, dar într-o mică măsură, de anumite orașe de provincie

unde râurile sunt zimțate de case de lemn, și unde, ca la Vendôme, bazinele pline de ierburi înalte sunt separate de grilaje imense ce izolează proprietățile care se întind pe cele două maluri. Numele acestei străzi, acum șters de pe hartă, indică într-o oarecare măsură genul de comerț care se făcea acolo. În acele vremuri, negustorii dedați unei anumite ocupații, în loc să se împrăștie prin oraș, stăteau împreună și se protejau astfel unii pe alții. Uniți din punct de vedere social prin Corporația care le limita numărul, erau erau strânși într-o Confrerie și de către biserică. Astfel, prețurile se putea menține. Și apoi, meșterii nu erau la cheremul lucrătorilor și nu se supuneau capriciilor lor, ca în zilele noastre; din contră, aveau grijă de ei, îi tratau ca pe copiii lor și îi inițiau în finețea lucrului. Pentru a deveni meșter, un lucrător trebuie să facă o capodoperă, întotdeauna închinată sfântului care le ocrotea Confreria. Îndrăzniți oare să spuneți că lipsa concurenței distrugea sentimentul perfecțiunii, împiedica frumusețea produselor, dumneavoastră a căror admirație față de operele vechilor meșteșugari a creat noua îndeletnicire a vânzătorului de vechituri? În se-colele cincisprezece și șaisprezece, comerțul cu blănuri era una dintre cele mai înfloritoare industrii. Dificultatea de a-ți procura blănurile, care, aduse din Nord, necesitau călătorii lungi și periculoase, dădea un preț excesiv produselor de blană. Atunci, ca și acum, prețul exagerat ducea la un consum foarte ridicat, căci vanitatea nu cunoaște obstacole. În Franța și în alte regate, existau ordonanțe ce rezervau portul de blănuri doar nobilimii, ceea ce atestă rolul herminei în vechile blazoane, dar până și anumite blănuri rare, ca și vairul, care era, fără îndoială, zibelina imperială, nu puteau fi purtate decât de către regi, duci și seniori învestiți cu anumite funcții. Se făcea deosebire între marele și micul vair. De o sută de ani încoace, acest cuvânt a căzut atât de mult în desuetudine, încât într-un număr infinit de ediții ale poveștilor lui Perrault, celebrul papuc al Cenușăresei, fără îndoială de mic vair, este înfățișat ca fiind de sticlă. În ultima vreme, unul dintre cei mai distinși poeți ai noștri a fost silit să restabilească adevărata ortografie a acestui cuvânt pentru instruirea confrăților săi foiletoniști, referindu-se la Cenerentola, unde papucul simbolic este înlocuit cu un inel care nu semnifică mai nimic. Firește, ordonanțele cu privire la portul blănurilor erau în mod continuu înfrânate spre marea bucurie a blănarilor. Prețul ridicat al stofelor și al blănurilor, făcea, pe atunci, dintr-un veșmânt, unul dintre cele mai trainice lucruri, asemeni mobilelor, armurilor, detaliilor vieții aspre ale secolului al cincisprezecelea. O femeie nobilă, un senior, orice om bogat, ca și orice burghez, posedau cel mult două veșminte pe sezon, care țineau toată viața lor și chiar mai mult. Aceaste haine se lăsau moștenire copiilor. De aceea, în contractele de căsătorie, clauza cu privire la arme și veșminte, astăzi aproape inutilă din pricina valorii mici a garderobelor reînnoite neîncetat, era pe vremea aceea de un interes extraordinar. Prețul ridicat le adusesese stabilitatea. Toaleta unei femei constituia un capital enorm, numărat în casă, închis în cufere imense care amenință, astăzi,

tavanele apartamentelor noastre moderne. Găteala unei femei de la 1840 nu este decât dezabieul unei mari doamne de la 1540. Astăzi, descoperirea Americii, ușurința transporturilor, ruina distincțiilor sociale care a dus la ruina distincțiilor aparente, totul a redus blănurile la ceea ce sunt de fapt, adică aproape nimic. Obiectul pe care-l vinde astăzi un blănar, ca altădată, pe douăzeci de livre, a urmat scăderii valorii banului; altădată, livra valora mai mult decât douăzeci de franci de astăzi. Azi, mica burgheză și curtezana care-și tivesc pelerinele cu jder ignoră faptul că în 1440 un sergent al orașului, mai rău intenționat, le-ar fi arestat pe loc și le-ar fi dus dinaintea judecătorului la Châtelet. Englezoaicele, înnebunite după hermină, nu știu că odinioară doar reginele, ducesele și cancelarii Franței puteau purta această blană regală. Există, astăzi, mai multe familii înnobilate, al căror nume adevărat este Pelletier sau Lepelletier, și a căror origine se datorează, în mod evident, vreunei bogate prăvălii de blănuri, căci majoritatea numelor burgheze au fost la început porecle. Această disgresiune explică nu numai lungile certuri referitoare la întâietatea pe care Confreria postăvarilor a avut-o vreme de două secole, față de Confreria blănarilor și a negustorilor de mărunțișuri (fiecare din ele voia să fie prima, considerată cea mai de seamă din Paris), dar și importanța domnului Lecamus, blănarul ce avea cinstea să îmbrăce cele două regine, Caterina de Medici și Maria Stuart, și întreg parlamentul, să fie de douăzeci de ani în sindicatul corporației sale, și să locuiască pe această stradă.

Casa lui Lecamus era una dintre cele trei care formau cele trei colțuri ale intersecției situată mai jos de Pont-au-Change și unde n-a mai rămas astăzi decât turnul Palatului Justiției, care era al patrulea colț. În colțul acestei case, situat în unghiul format de Pont-au-Change și cheiul numit acum Cheiul Florilor, arhitectul amenajase o nișă pentru o madonă, luminată neîncetat de lumânări, decorată cu buchete de flori, naturale în anotimpurile frumoase și artificiale iarna. În colțul dinspre strada Podului, ca și în cel dinspre strada Vieille-Pelleterie, casa era sprijinită pe stâlpi de lemn. Toate casele din cartierele comerciale aveau, sub acești stâlpi, o galerie pe unde trecătorii puteau să se plimbe la adăpost, pe un teren întărit de noroiul pe care-l aduceau cu ei și care era destul de noduros. În toate orașele, din Franța, aceste galerii au fost numite stâlpi, nume generic căruia i se adăuga calificarea comerțului, ca de exemplu stâlpii Halelor, stâlpii Abatorului. Aceste galerii, necesare atmosferei pariziene, atât de schimbătoare și de ploioasă, care contura fizionomia orașului, au dispărut în întregime. După cum nu mai există decât o singură casă situată pe malul Senei, tot așa abia de mai există, pe o lungime de o sută de pași, vechii stâlpi ai Halelor, ultimii care au rezistat timpului; însă, în câteva zile, și această rămășiță din întunecatului labirint al vechiului Paris va fi demolată. Desigur, existența acestor dărâmături ale Evului mediu este incompatibilă cu măreția Parisului modern. De aceea, aceste observații tind mai puțin să regrete aceste fragmente din vechiul oraș, decât să păstreze tabloul

ultimelor lor dovezi vii, gata să se moară, și să îngăduie descrieri prețioase pentru un viitor care urmărește îndeaproape secolul actual.

Pereții acestei case erau construiți din lemn acoperit cu ardezie. Intervalele dintre fiecare bucată de lemn, așa cum se mai vede încă în câteva vechi orașe de provincie, fuseseră umplute cu cărămizi ale căror grosimi diferite alcătuiau un desen numit punct de Ungaria. Pervazele ferestrelor și lintourile lor, tot din lemn, erau bogat sculptate, în aceeași manieră ca și stâlpul din colț, care se ridica deasupra madonei, și stâlpii vitrinei magazinului. Fiecare fereastră, fiecare grindă principală ce despărțea etajele desena arabescuri de personaje sau de animale fantastice, culcate în frunzișuri imaginare. În partea dinspre stradă, ca și în cea dinspre apă, casa avea drept pălărie un acoperiș asemănător cu două cărți de joc sprijinite una de cealaltă, având astfel vedere și la stradă, și la apă. Acoperișul, asemeni caselor elvețiene, destul de mare pentru ca să aibă la etajul al doilea o galerie exterioară, împodobită cu balustrii, pe care burghezia se plimba la adăpost, cu deschidere spre toată stradă sau spre bazinul cuprins între cele două poduri și cele două rânduri de case. Casele situate pe râu aveau pe atunci o valoare foarte mare. La acea epocă, sistemul canalelor și al fântânilor urma să fie creat, nu exista decât canalizarea de centură, terminată de Aubriot, primul om de geniu, cu o voință de fier, care s-a gândit, pe timpul lui Carol al V-lea, la asanarea Parisului. Casele situate, ca și cea a lui Lecamus, aflau în Sena atât apa necesară vieții, cât și scurgerea naturală a apelor pluviale și menajere. Imensele lucrări pe care le-au făcut în acest domeniu staroștii negustorilor sunt pe cale de dispariție. Astăzi, doar cvadragenarii își mai amintesc de gropile care înghițeau apele pe strada Montmartre, strada du Temple, etc. Aceste teribile guri de scurgere au fost, în acele vremuri, extraordinare binefaceri. Locul lor va fi, fără îndoială, marcat pentru totdeauna prin ridicarea neașteptată a șoselei în locul unde se deschideau: alt amănunt arheologic inexplicabil peste două secole pentru istoric. Într-o zi, prin anul 1816, o fetiță care-i ducea unei actrițe de la Ambigu diamantele pentru un rol de regină, a fost surprinsă de o aversă și împinsă cu atâta putere în canalul din strada du Temple, încât era gata să dispară în el, de n-ar fi fost ajuntată de un trecător emoționat de țipetele ei; dar ea a scăpat diamantele, care au regăsite într-o clipită. Această întâmplare a făcut mare vâlvă, a dat greutate reclamațiilor pentru suprimarea acestor guri ce înghițeau apele și fetițele. Aceste construcții ciudate, înalte de cinci picioare, erau prevăzute cu gratii mai mult sau mai puțin mobile sau împrejmuite cu grilaj, determinând inundarea pivnițelor când râul artificial produs de o ploaie puternică se oprea la gratiile încărcate de gunoaiele pe care riveranii uitau adesea să le ridice.

Vitrina prăvăliei domnului Lecamus era la lumină, dar încadrată de rame de plumb care făceau ca localul să fie foarte întunecat. Blănurile erau duse la domiciliu pentru persoanele bogate. Cât despre cei care veneau să cumpere de la

blănar, li se arătau mărfurile la lumina zilei, între stâlpi, stânjeniți cu toții, s-o recunoaștem, de măsuțele și de băieții de prăvălie, așezați pe taburete, așa cum se mai putea vedea sub stâlpii Halelor, acum cincisprezece ani. Din aceste locuri, băieții de prăvălie, ucenicii și ucenicele vorbeau, își puneau întrebări, își răspundeau, îi strigau pe trecători, obiceiuri din care s-a inspirat marele Walter Scott în Aventurile lui Nigel. Firma, reprezentată de o hermină, atârna în afară așa cum atârna cele ale unor hanuri de la sate, și se prelungea dintr-un stâlp de fier aurit, lucrat în ajur. Deasupra herminei era scris, pe o față:

LECAMUS,

BLĂNAR

AL DOAMNEI REGINE ȘI AL DOMNULUI NOSTRU REGELE;

iar pe cealaltă față:

AL DOAMNEI REGINE-MAME

ȘI AL DOMNILOR DIN PARLAMENT

Aceste cuvinte al doamnei regine mame fuseseră adăugate de puțin timp. Poleiala de aur era nouă. Această schimbare indica revoluția recentă produsă de moartea subită și violentă a lui Henric al II-lea, care a ruinat numeroase averi la curte și care a început-o pe cea a familiei de Guise.

Camera din spatele prăvăliei dădea înspre apă. În această încăpere stăteau respectabilul burghez și soția sa, domnișoare Lecamus. În acele vremuri, soția unui bărbat care nu era nobil nu avea dreptul la titlul de doamnă; dar soțiile burghezilor din Paris aveau dreptul la titlul de domnișoară, datorită privilegiilor acordate și confirmate soților lor de mai mulți regi, cărora aceștia le făcuseră servicii deosebite. Între această încăpere din spate și magazin, se ridica o spirală de lemn, un fel de scară ce ducea la etajele superioare, unde era magazia cea mare, camera bătrânului cuplu, și la mansardele luminate de lucarne, unde locuiau copiii, servitoarea, ucenicii și băieții de prăvălie.

Această îngrămădire de familii, servitori și ucenici, puținul spațiu pe care fiecare îl avea în interior, unde ucenicii dormeau toți într-o cameră mare sub acoperiș, explică și populația numeroasă a Parisului, înghesuită, pe atunci, pe a zecea parte din suprafața orașului de astăzi, toate detaliile bizare ale vieții private în Evul Mediu, și vicleniile amoroase care, să nu fie cu supărare istoricilor serioși, nu se regăsesc decât la povestitori, fără de care, ele s-ar fi pierdut. În epoca aceea, un foarte mare senior, ca amiralul de Coligny, de exemplu, ocupa trei camere la Paris, și suita sa se afla într-un han vecin. Nu existau pe atunci cincizeci de hoteluri la Paris, adică cincizeci de palate aparținând prinților suverani sau marilor vasali, a căror existență era superioară celei a celor mai mari suverani germani, asemeni ducelui de Bavaria sau Electorului de Saxa. Bucătăria casei Lecamus se afla sub

camera din dosul prăvăliei, dinspre râu. Ea avea o ușă cu geamuri că dădea spre un fel de balcon de fier, de unde bucătăreasa putea să scoată apă cu găleata și unde spăla lenjeria casei. Camera din fundul prăvăliei ținea, așadar, loc de sufragerie, cabinet și salon al negustorului. În această încăpere importantă, întotdeauna garnisită cu lambriuri bogate, împodobită cu câteva obiecte de artă, cu un cufăr, se scurgea viața negustorului: acolo se țineau ospetele vesele după muncă, acolo conferințele secrete despre interesele politice ale burgheziei și ale regalității. Redutabilele corporații de la Paris puteau pe atunci să înarmeze o sută de mii de oameni. Atfel, în acea perioadă, hotărârile negustorilor erau sprijinite de servitorii, băieții de prăvălie, ucenicii și lucrătorii lor. Burghezii aveau în starostele negustorilor un conducător care-i comanda, și la Primărie, un palat unde aveau dreptul să se reunească. În acest faimos vorbitor al burghezilor au avut loc deliberări solemne. Fără permanentele sa-crificii, datorită cărora războiul devenise insuportabil pentru corporații, obosite de pierderi și de foamete, Henric al IV-lea, acest răzvrătit, ajuns în cele din urmă rege, poate că n-ar fi intrat niciodată în Paris. Fiecare își poate schița cu ușurință fizionomia acestui colț al vechiului Paris, unde cotesc podul și cheiul, unde se înalță arborii de pe Cheiul Florilor și unde nu mai rămâne, de pe vremea aceea, decât înaltul și celebrul turn al Palatului, care a dat semnalul în noaptea Sfântului Bartolomeu. Ciudat lucru! Una din casele situate la baza acestui turn, înconjurat pe atunci de prăvălii de lemn, cea a lui Lecamus, urma să vadă născându-se una din faptele care aveau să pregătească această noapte a masacrelor, din nefericire mai mult favorabilă decât fatală calvinismului.

În momentul în care începe această povestire, îndrăzneala noilor doctrine religioase făcea Parisul să clocotească. Un scoțian, pe nume Stuart, tocmai îl asasinase pe președintele Minard, membru al Parlamentului, căruia opinia publică îi atribuia cea mai mare vină în supliciiul consilierului Anne du Bourg, ars în Piața Grève, după croitorul răposatului rege, pe care Henric al II-lea și Diane de Poitiers pusese să fie interogat în prezența lor. Parisul era atât de supravegheat, încât arcașii obligau trecătorii să se închine în fața madonei pentru a-i descoperi, astfel, pe eretici, care o făceau fără prea mare tragere de inimă sau chiar refuzau un act contrar ideilor lor. Cei doi arcași care ocupaseră colțul casei Lecamus tocmai plecaseră; astfel Cristophe, fiul blănarului, vehement bănuir că i-ar trăda pe catolici, putuse să iasă fără să se teamă că-l vor obliga să adore ima-ginea Fecioarei. La ora șapte seara, în aprilie 1560, începea noaptea; așadar, ucenicii, nemaivăzând decât câteva persoane trecând pe sub stâlpii din dreapta și din stânga ai străzii, băgau înăuntru mărfurile expuse ca mostre pentru a putea închide casa și prăvălia. Cristophe Lecamus, tânăr înflăcărat de douăzeci și doi de ani, stătea în picioare în pragul porții, preocupat în aparență să-i privească pe ucenici.

— Domnule, îi spuse unul dintre ei lui Cristophe, arătându-i un bărbat care se plimba de colo-colo pe sub galerie, cu un aer nehotărât, poate-i vreun hoț sau

vreun spion, dar, în orice caz, țăranul ăsta nu poate fi un om cinstit: dacă ar avea de vorbit afaceri cu noi, ne-ar aborda franc, în față, în loc să se tot învârtască, cum și face... Și ce față are! zise el, maimuțărindu-l pe necunoscut. Cum își ascunde nasul sub manta! Ce ochi galbeni! Ce chip de flămând!

Când necunoscutul descris astfel de ucenic îl văzu pe Cristoph singur în pragul prăvăliei, părăsi în grabă galeria opusă pe unde se plimba, traversă strada, venii pe sub stâlpii casei Lecamus, și când trecu prin fața prăvăliei, înainte ca uceniciei să se întoarcă pentru a închide obloanele, îl abordă pe tânăr.

— Sunt Chaudieu! zise el cu voce înceată.

Auzind numele unuia dintre cei mai iluștri pastori și dintre cei mai devotați actori ai teribilei drame numită Reformă, Cristophe tresări, așa cum ar fi tresărit un țăran credincios, recunoscându-și regele deghizat.

— Poate doriți să vedeți niște blănuri? Deși e aproape întuneric, am să vă arăt chiar eu câteva, spuse Cristophe vrând să-i înșele pe ucenicii pe care îi auzea în spatele lui.

Îl invită printr-un gest pe pastor să intre; dar acesta îi răspunse că preferă să vorbească afară. Cristophe merse să-și ia boneta și îl urmă pe discipolul lui Calvin.

Deși exilat printr-un edict, Chaudieu, plenipotențiarul secret al lui Théodore de Bèze și al lui Calvin, care comanda de la Geneva, Reforma franceză, se ducea și venea, înfruntând supliciul crud la care Parlamentul, în acord cu Biserica și Regalitatea, pentru a da un exemplu teribil, îl condamnase pe unul dintre membrii săi, celebrul Anne du Bourg. Acest pastor, care avea un frate căpitan, unul dintre cei mai buni soldați ai amiralului Coligny, a fost unul dintre brațele cu care Calvin a răscolit Franța la începutul celor douăzeci de ani de războaie religioase, pe atunci gata să se aprindă. Acest pastor este una dintre rotițele secrete care pot să explice mai bine acțiunea extraordinară a Reformei. Chaudieu îl puse pe Cristophe să coboare pe malul apei printr-un pasaj subteran asemănător cu cel de la Arche Marion, închis acum zece ani. Această trecere, situată între casa lui Lecamus și casa vecină, se afla sub strada Vieille-Pelleterie, și se numea Pont-aux-Fourreurs¹⁹. Aceasta servea, într-adevăr, vopsitorilor din oraș care-și spălau acolo firele, mătasurile și stofele. Acolo era o bărcuță, pă-zită și condusă de un singur marinar. La prova ei se afla un necunoscut mic de statură, îmbrăcat foarte simplu. Într-o clipă, barca ajunsese în mijlocul Senei, iar marinarul o îndreptă sub una dintre arcadele de lemn ale Pont-au-Change, unde o prinse cu repeziciune de un inel de fier. Nimeni nu spuse încă nimic.

— Aici putem vorbi fără teamă, nu există nici spioni, nici trădători, spuse Chaudieu, privindu-i pe cei doi necunoscuți. Poți să dai dovadă de devotamentul care trebuie să-i anime pe martiri? Ești gata să înduri orice pentru cauza noastră sfântă? Ți-e teamă de supliciile pe care le-au îndurat croitorul răposatului rege,

consilierul du Bourg și care-i așteaptă pe majoritatea dintre noi? îl întrebă el pe Cristophe, afișând o față radioasă.

— Voi propovădui Evanghelia, răspunse simplu Lecamus privind spre ferestrele încăperii din dosul prăvăliei.

Lampa din casă, așezată pe masa unde, fără îndoială, tatăl său răsfoia registrele comerciale îi aminti prin lumina ei bucuriile familiei și viața pașnică la care tocmai renunța. Fu o viziune rapidă, dar completă. Tânărul îmbrățișă acest cartier plin de armonii burgheze, unde se scursese copilăria lui fericită, unde trăia Babette Lallier, logodnica lui, unde totul îi promitea o existență blândă și bogată; își văzu trecutul, viitorul, și sacrifică totul, sau ce-l puțin și-l jucă. Așa erau oamenii acelor vremuri.

— Să nu mergem mai departe, spuse marinarul impetuos, îl cunoaștem ca pe unul din sfinții noștri! Dacă scoțianul n-ar fi dat lovitura, el ar fi trebuit să-l ucidă pe infamul președinte Minard!

— Da, spuse Lecamus. Viața mea aparține Bisericii și o dăruiesc cu bucurie pentru triumful Reformei, la care m-am gândit în mod serios. Știu ce facem noi pentru bunăstarea poporului. Pe scurt, papistașii împing spre celibat, iar Reforma spre familie. Este vremea să scăpăm Franța de călugării ei, să înapoiem bunurile lor Coroanei care le va vinde, mai devreme sau mai târziu, burgheziei. Să știm să murim pentru copiii noștri și pentru ca, într-o zi, familiile noastre să fie libere și fericite!

Figura tânărului entuziast, cea a lui Chaudieu, a marinarului, a necunoscutului așezat pe bancă, luminate de ultimele eforturi ale crepusculului, formau un tablou care trebuie cu atât mai mult să fie descris, cu cât această descriere conține toată istoria unor vremuri, dacă e adevărat că este dat unor oameni să rezume spiritul unui secol.

Reforma religioasă încercată de Luther în Germania, de John Knox în Scoția, de Calvin în Franța, a pus stăpânire mai ales pe clasele inferioare, în a căror gândire pătrunsese. Marii seniori n-au sprijinit această mișcare decât pentru a servi unor interese străine cauzei religioase. Acestor diferite partide li s-au adăugat aventurieri, seniori ruinați, soldați cărora orice tulburare le prindea la fel de bine. Dar la meșteșugari și la negustori, credința a fost sinceră și bazată pe calcule. Poporul sărac adera imediat la o religia care înapoia Statului bunurile ecleziastice, care suprima mănăstirile, care-i priva demnitarii Bisericii de imensele lor venituri. Întregul comerț a evaluat beneficiile acestei operațiuni religioase, și i s-a dedicat cu trup, suflet și pungă. Dar la tinerii din burghezia franceză, Reforma a întâlnit această dispoziție nobilă a sacrificiului de orice fel, care însuflețește tineretul și căreia egoismul îi este necunoscut. Bărbați eminente, spirite pătrunzătoare, cum se întâlnesc întotdeauna în sânul maselor, ghiceau Republica în Reforma, și vroiau să stabilească în toată Europa guvernarea Provinciilor-Unite care au sfârșit prin a

triumfa în lupta lor împotriva celei mai mari puteri din acea epocă, Spania guvernată de Filip al II-lea și reprezentată în Țările de Jos de ducele de Alba. Jean Hotoman medita pe atunci la faimoasa sa carte în care există acest proiect și care a răspândit în Franța fermentul acestor idei, readuse la viață de către Ligă, oprimate de Richelieu, și apoi de Ludovic al XIV-lea; dar care au reapărut odată cu economiștii, cu enciclopediștii sub Ludovic al XV-lea și care au izbucnit sub Ludovic al XVI-lea, întodeauna protejate de ramurile cadete, de casa d'Orléans în 1790, ca și de casa de Bourbon în 1590. Cine spune cercetare spune revoltă. Orice revoltă este fie mantia sub care se ascunde un prinț, fie scutecele unei noi dominații. Casa de Bourbon, mezina casei de Valois, se agita la baza Reformei. În momentul în care barca plutea pe sub arcadele de la Pont-au-Change, problema era din ce în ce mai complicată din pricina ambițiilor familiei de Guise care rivaliza cu Bourbonii; de aceea, Coroana, reprezentată de Caterina de Medici, timp de treizeci de ani, a reușit să susțină lupta punându-i pe unii în fața celorlalți; în timp ce mai târziu, Coroana, în loc să fie smucită de mai multe mâini, s-a pomenit în fața poporului fără niciun fel de barieră: Richelieu și Ludovic al XIV-lea o doborâseră pe cea a nobilimii, Ludovic al XV-lea o doborâse pe cea a Parlamentului. Singur în fața poporului, așa cum a fost atunci Ludovic al XVI-lea, un rege va sucomba întotdeauna. Cristophe Lecamus reprezenta cu mândrie partea înflăcărată și devotată a poporului: figura lui palidă avea aerul acela rece și blând prin care se disting anumiți blonzi; părul îi bătea în galben arămiu; ochii de un gri albăstrui îi străluceau, iar sufletul său frumos se reflecta doar prin ei; căci chipul său rău desenat nu-i ascundea iregularitățile formei sale oarecum triunghiulare prin aerul acesta de o noblețe care se remarcă doar la oamenii învățați, și fruntea lui îngustă vădea o mare energie. Viața părea că-și are sursa doar în pieptul său puțin supt. Mai mult nervos decât sanguin, Cristophe oferea privirii o carnație ațoasă, slabă, dar dură. Nasul său ascuțit trăda o finețe populară, ca și fizionomia sa care anunța o inteligență capabilă să se descurce bine în orice punct al pământului, fără a avea însă posibilitatea de a-i cuprinde întinderea. Ochii săi, a căror arcadă a sprâncenelor abia acoperită de un puf alb ce părea o streășină, erau puternic încercănați de o fâșie de un albastru-deschis, și alb strălucitor la rădăcina nasului; ceea ce denotă aproape întotdeauna o exaltare excesivă. Cristophe era tocmai poporul case se devotează, care se luptă și care se lasă înșelat; destul de spiritual pentru a înțelege și a sluji o idee, prea nobil ca să tragă vreun folos din asta, prea generos pentru a se vinde. Alături de unicul fiu al lui Lecamus, Chaudieu, acest pastor înflăcărat, cu părul negru, slăbit de atâta veghe, cu tenul galben, cu fruntea de luptător, cu gura elocventă, cu ochii negri și aprinși, cu bărbia scurtă și ieșită în evidență, înfățișa pe deplin acea cre-dință creștină care a costat Reforma atâția pastori fanatici și sinceri, al căror spirit și curaj au înflăcărat poporul. Ajutorul lui Calvin și al lui Théodore de Bèze contrasta admirabil cu fiul blănarului. El

reprezenta pe deplin cauza vie al cărei efect se vedea în Cristophe. Nu v-ați putea imagina altfel focarul conducător al mașinărilor mulțimii.

Marinarul, om năvalnic, bronzat de aerul tare, călit de roua nopților și de arșița zilei, cu gura strânsă, cu gesturi iuți, cu ochiul lacom asemenea celui al vulturului, cu părul negru, scurt și ondulat, întruchipa pe deplin aventurierul care riscă totul într-o acțiune, ca un jucător care-și pune la bătaie întreaga avere pentru o carte. Totul în el trezea patimi teribile, o îndrăzneală ce nu dădea niciodată înapoi. Mușchii lui puternici erau făcuți să tacă la fel de bine ca să vorbească. El avea mai degrabă un aer îndrăzneț decât nobil. Nasul în vânt, deși subțire, adulseca lupta. Părea agil și îndemânatic. L-ați fi luat, în orice altă vreme, drept un șef de partid. Dacă n-ar fi existat Reforma, ar fi fost Pizarro, Fernando Cortez, Morgan Exterminatorul sau orice altă acțiune violentă.

Necunoscutul, așezat pe o bancă și înfășurat în pelerină, aparținea, în mod evident, celei mai înalte clase a societății. Finețea lenjeriei, croiala, stofa și mirosul veșmintelor, forma și pielea mănușilor înfățișau un om de la curte, după cum ținuta, mândria, calmul și privirea înfățișau un războinic. Mai întâi, aspectul său neliniștea și apoi impunea respect. Un om care se respectă pe sine, este respectat. Mic și cocșat, manierele sale înlocuiau într-o clipită dezavantajele staturii. Odată gheața spartă, el demonstra o veselie a hotărârii și o vioiciune infinită care îl făceau plăcut. Avea ochii albaștri, nasul curbat al casei de Navarra și profilul spaniol al figurii atât de accentuate care trebuia să fie tipul regilor Bourboni.

Pe scurt, scena dobândi un interes imens.

— Ei bine, spuse Chaudieu în momentul în care tânărul Lecamus își termină fraza, acest marinar este La Renaudie și iată-l pe prințul de Condé, adăugă el arătându-l pe micuțul cocoșat.

Așadar, acești patru oameni reprezentau credința Poporului, inteligența Vorbei, Mâna soldatului și Regalitatea ascunsă în umbră.

— Vei afla ce vrem noi de la dumneata, continuă pastorul după o pauză lăsată pentru a-i da timp lui Lecamus să-și revină din uimire. Sunt forțați să te inițiem în cele mai importante secrete ale Reformei, tocmai ca să nu facem vreo greșeală.

Prințul și La Renaudie continuară vorbele pastorului printr-un gest, după ce acesta tăcuse pentru a-l lăsa pe prinț să vorbească, dacă dorea. Ca toți mai marii angajați în astfel de comploturi, și care au drept tehnică faptul de a nu se arăta decât în momentul decisiv, prințul păstră tăcerea, dar nu din lașitate; în aceste împrejurări, el fu sufletul conspirației, nu dădu înapoi în fața niciunui pericol, riscându-și chiar viața; dar, dintr-un fel de demnitate regală, lăsă explicațiile acestei acțiuni în mâinile pastorului și se mulțumi să cerceteze noul instrument de care avea să se folosească.

— Fiule, spuse Chaudieu, în limbajul hughenoților, vom suprinde

prostituata romană cu o primă bătălie. În câteva zile, trupele noastre vor muri pe eșafod sau frații de Guise vor pieri. În curând, regele și cele două regine vor fi în mâinile noastre. Iată prima chemare la arme a religiei noastre în Franța, și aici nu va înceta decât când totul va fi cucerit: este vorba despre Națiune, nu despre Regat. Majoritatea mai marilor din regat văd unde vor să ajungă cardinalul de Lorena și ducele, fratele său. Sub pretextul apărării religiei catolice, casa de Lorena vrea să revindică coroana Franței ca patrimoniu personal. Sprijinită de Biserică, din care și-a făcut un aliat formidabil, îi are pe călugări drept susținători, acoliți și spioni. Ea se dă drept tutore al tronului pe care vrea să-l uzurpe, și protectoare a casei de Valois pe care vrea să o distrugă. Dacă noi ne hotărâm să ridicăm armele, o facem fiindcă sunt amenințate atât de libertățile poporului, cât și de interesele nobilimii. Trebuie să înăbușim din fașă o grupare atât de odioasă ca cea a casei de Burgundia, care odinioară a trecut Parisul și Franța prin foc și sabie. A fost nevoie de un Ludovic al XI-lea pentru a pune capăt certurilor dintre membrii casei de Burgundia și Coroană; dar astăzi un prinț de Condé va știi să-i împiedice pe membrii familiei de Lorena să înceapă din nou cearta. Nu este vorba de un război civil, ci de un duel pe viață și pe moarte între casa de Guise și Reformă: vom face să le cadă capetele, sau ei le vor face să cadă pe ale noastre.

— Bine zis! strigă prințul.

— În aceste împrejurări, Cristophe, reluă La Renaudie, noi nu vrem să neglijăm nimic ca să ne întărim partidul, căci există un partid în Reformă, partidul intereselor ofensate, al nobililor sacrificați familiei de Lorena, al bătrânilor căpitani păcăliți în mod nedemn la Fontainebleau, de unde i-a izgonit cardinalul, punând să se ridice spânzurați ca să-i atârne în ele pe cei care-i cereau regelui banii pentru costume și pentru soldele întârziate.

— Iată, fiule, reluă Chaudieu, observând la Cristophe un fel de teamă, iată ce ne obligă să triumfăm cu ajutorul armelor de foc, în loc să triumfăm prin convingere și prin martiriu. Regina mamă e pe punctul să adopte vederile noastre, nu că ar vrea să abjure, nu a ajuns ea încă acolo, dar va fi poate silită la asta de triumful nostru. Oricum ar fi, umilită și disperată, văzând că trece în mâinile familiei de Guise puterea, pe care nădăjduia s-o exerce după moartea regelui, înspăimântată de autoritatea pe care o capătă tânăra regină Maria, nepoata prinților de Lorena și totodată ajutorul lor, regina Caterina trebuie să fie dispusă să-și ofere sprijinul prinților și seniorilor care vor încerca o lovitură pentru a o libera. În clipa aceasta, deși în aparență devotată prinților de Guise, ea îi urăște, le dorește pieirea și se va sluji de noi împotriva lor; dar Monseniorul se va sluji de ea împotriva tuturor. Regina mamă va fi de acord cu planurile noastre. Vom avea de partea noastră pe conetabil, pe care Monseniorul tocmai l-a întâlnit la Chantilly, dar care nu vrea să facă nicio mișcare până decât la un ordin al stăpânilor săi. Unchi al Monseniorului, el nu-1 va lăsa niciodată la ananghie, iar acest prinț generos nu

eziță în fața niciunui pericol pentru al convinge pe Anne de Montmorency. Totul este pregătit și noi te-am ales pe tine pentru a-i comunica reginei Caterina tratatul nostru de alianță, proiectele de edicte și bazele noii guvernări. Curtea se află la Blois. Mulți dintre ai noștri sunt acolo; dar aceia sunt viitorii noștri conducători... Și asemenea Monseniorului, zise el, arătându-l pe prinț, ei nu trebuie să fie niciodată bănuți: noi trebuie să ne jertfim cu toții pentru ei. Regina mamă și prietenii noștri sunt obiectul unei supravegheri atât de minuțioasă, încât este cu neputință să folosim ca intermediar o persoană cunoscută sau de oarecare importanță, căci va fi imediat bănuită și n-ar putea să-i comunice doamnei Caterina mesajul nostru. Dumnezeu ni-l oferă în acest moment pe păstorul David și prastia acestuia pentru a-l ataca pe Goliat de Guise. Tatăl dumitale, din nefericire, pentru el, bun catolic, este blănarul celor două regine, el are mai mereu câteva ajustări de făcut, obține de la dânsul să te trimită la curte. Nu vei trezi nicio bănuială și n-o vei compromite cu nimic pe regina Caterina. Toți conducătorii noștri pot plăti cu viețile lor o imprudență care ar lăsa să se bănuiască vreo înțelegere a reginei mame cu ei. Acolo unde cei mari, odată prinși, dau semnalul, un om neînsemnat, ca tine, trece fără urmări. Înțelegeți! Familia de Guise are atâția spioni, încât noi n-am avut la dispoziție decât râul ăsta ca să putem vorbi fără teamă. Iată-te, fiule, ca o santinelă silită să moară în post. Să ții minte asta! Dacă ești surprins, te vom abandona cu toții, vom arunca asupra ta, dacă va fi trebui, oprobiul și infamia. Vom spune la nevoie că ești una dintre uneltele familiei de Guise care a fost pusă să joace acest rol pentru a ne pierde pe noi. Așadar, îți cerem sacrificiul suprem.

— Dacă vei pieri, spuse prințul de Condé, îți dau cuvântul meu de onoare că familia dumitale va fi sfântă pentru casa de Navarra: o voi purta în sufletul meu și o voi sluji în orice împrejurare.

— Aceste vorbe, prințe, sunt de ajuns, continuă Cristophe, fără să se gândească că acest răzvrătit era gascon. Trăim niște vremuri în care fiecare, prinț sau burghez, trebuie să-și îndeplinească datoria.

— Iată un adevărat hughenot²⁰! Dacă toți oamenii noștri ar fi la fel, spuse La Renaudie punând o mână pe umărul lui Cristophe, mâine am fi stăpâni.

— Tinere, reluă prințul, am vrut să-ți arăt că dacă Chaudieu predică, dacă gentilomul este înarmat, prințul se luptă. Astfel că în această partidă fierbinte, toate mizele sunt egale.

— Ascultă-mă, spuse La Renaudie, nu-ți voi încredința documentele decât la Beaugency, căci nu trebuie să ne compromitem în timpul călătoriei. Mă vei găsi în port: figura, vocea și veșmintele mele vor fi atât de schimbate încât nu mă vei putea recunoaște. Dar te voi întreba: Ești vreun hamal? și tu îmi vei răspunde: Gata să vă servesc. Cât despre îndeplinirea misiunii, iată și mijoacele. Ai să găsești un cal la hanul Pinte-Fleurie, în apropiere de Saint-Germain-l'Auxerrois. Ai să întrebi acolo de Jean Bretonul, care te va duce în grajd și-ți va da unul dintre armăsarii

mei cunoscut că străbate treizeci de leghe în opt ore. Să ieși prin poarta de Bussy, Bretonul are un permis pentru mine, ia-l cu tine și șterge-o, făcând ocolul orașelor. Ai să poți astfel să ajungi în zori la Orléans.

— Și calul? spuse tânărul Lecamus.

N-o să crape până la Orléans, continuă La Renaudie. Lasă-l înainte să intri în suburbia Bannier, căci porțile sunt foarte bine păzite și nu trebuie să trezești bănueli. Acum, prietene, de tine depinde să-ți joci bine rolul. Ai să inventezi ce crezi tu de cuviință ca să ajungi la a treia casă pe stânga cum intri în Orléans; aecasta aparține unui anume Tourillon, mănușar. Ai să bați de trei ori în poartă strigând: Din partea domnilor de Guise! Omul este în aparență un guisard turbat, dar numai noi patru știm că-i de-al nostru; îți va da un marinar devotat, un alt guisard, în aparență, bineînțeles. Mergi imediat în port, te vei îmbarca pe un vas vopsit în verde, cu o borduri de culoare albă. Ai să ajungi cu siguranță la Beaugency mâine la amiază. Acolo, am să-ți găsesc o barcă, cu care vei ajunge la Blois fără nicio primejdie. Dușmanii noștri, membrii familiei de Guise, nu păzesc Loara, ci doar porturile. Așadar, vei putea ajunge la regină în timpul zilei sau a doua zi.

— Cuvintele dumitale sunt gravate aici, spuse Cristophe, arătându-și fruntea.

Chaudieu își îmbrățișă fiul cu o deosebită efuziune religioasă; era mândru de el.

— Domnul să te aibă în pază! spuse el, arătându-i amurgul ce înflăcăra vechile acoperișuri învelite în șindrilă și ale cărui raze mângâiau pădurea de bârne sub care spumega apa.

— Ești din neamul bătrânului Jacques Bonhomme! îi spuse La Renaudie lui Cristophe, strângându-i mâna.

— Ne vom revedea, domnule, îi zise prințul, făcându-i un gest din mână de o grație infinită în care aproape că se regăsea un sentiment de prietenie.

Dintr-o mișcare de vâslă, La Renaudie îl duse pe tânărul conspirator pe o treaptă a scării ce ducea în casă, iar barca dispăru imediat sub arcadele podului.

Cristophe zgâlțâi grila de fier care închidea scara spre apă și strigă; domnișoara Lecamus îl auzi, deshcise una dintre ferestrele camerei din spatele prăvăliei și îl întrebă cum de ajunsese acolo. Cristophe îi răspunse că era înghețat și că ar trebui mai întâi să-i dea drumul înăuntru.

— Stăpâne, spuse tânăra burgundă, ați ieșit pe poarta de la stradă și v-ați întors pe cea de la apă? Tatăl dumitale o să fie supărat foc.

Cristophe, zăpăcit de o confidență ce-l pusese în legătură cu prințul de Condé, La Renaudie și Chaudieu, încă și mai emoționat de spectacolul anticipat al unui război civil iminent, nu răspunse nimic, urcă grăbit în bucătăria din spatele prăvăliei; dar văzându-l, mama lui, bătrână catolică convinsă, nu-și putu stăpâni

furia.

Pun pariu că cei trei oameni cu care ai vorbit acolo sunt ref...? îl întrebă ea.

— Taci din gură, femeie, spuse imediat bătrânul prudent, cu părul alb, care răsfoia o carte groasă. Leneșilor, continuă el adresându-se celor trei băieți care-și terminaseră cina de mult timp, ce mai așteptați ca să mergeți să dormiți? Este ora opt, trebuie să vă treziți mâine dimineată la cinci. De altfel, trebuie să-i duceți președintelui Thou toca și roba. Mergeți toți trei și luați cu voi bastoanele și săbiile. Dacă dați peste niște derbedei, măcar să aveți cu ce să le țineți piept.

— Trebuie să ducem rochia de hermină pe care a cerut-o tânăra regină și la care trebuie dată, la palatul Soissons, unui trimis special care merge la Blois și la regina mamă? întrebă unul dintre vânzători.

— Nu, zise sindicul²¹, contul reginei Caterina se ridică la trei mii de ducați, ar fi bine să-i primim, cred că e mai bine să merg eu la Blois.

— Tată, n-aș îndrăzni să te las la vârsta dumitale și pe o vreme ca asta, să te expui la un astfel de drum. Am douăzeci și doi de ani, mă poți trimite pe mine, spuse Cristophe, ochind un cufăr în care trebuia să fie rochia.

— Sunteți lipiți de bancă? strigă bătrânul ucenicilor care-și luară imediat săbiile, matalele și blana domnului de Thou.

A doua zi, Parlamentul primea la palat, ca președinte, pe acest om ilustru care, după ce semnase condamnarea la moarte a consilierului du Bourg, avea să-l judece, înainte de sfârșitul anului, și pe prințul de Condé.

— Burgundo, zise bătrânul, du-te și întreabă-l pe bătrânul Lallier dacă vrea să cineze cu noi și să aducă el vinul; noi vom pune bucatele; spune-i, mai ales, să-și aducă și fata.

Sindicul breslei blănarilor era un bătrân frumos de șaizeci de ani, cu părul alb, cu fruntea lată și descoperită. Blănar al curții de mai bine de patruzeci de ani, el văzuse toate revoluțiile domniei lui Francisc I, și-și meținuse patentă regală în ciuda rivalităților dintre femei. Fusesse martor al sosirii la curte a tinerei Caterina de Medici de abia în vârstă cincisprezece ani; o văzuse închinându-se în fața ducesei d'Etampes, iubita socrului său, și a ducesei de Valentinois, amanta soțului ei, răposatul rege. Însă blănarul ieșise cu bine din aceste situații ciudate, în care negustorii curții căzuseră atât de des în dizgrația amantelor. Prudența lui îi egala averea. Era de o umilință excesivă. Niciodată orgoliul nu-l prinsese în capcanele sale. Acest negustor se făcea atât de mic, de blând, de plăcut și de sărac la curte, în fața prințeselor, reginelor și favoritelor, încât această modestie și bonomie îi păziseră afacerea. O asemenea politică întruchipa în mod cert un om subtil și perspicace. Pe cât era de umil în afară, pe atât de despot era înăuntru; la el acasă era absolut. Foarte cinstit de confrății săi, datora o imensă considerație, îndelungatei posesiuni a locului de frunte în comerțul de blănuri. De altfel, el făcea cu mare bucurie servicii, și printre acestea, unul dintre cele mai răsunătoare era cu

siguranță ajutorul pe care i-l dăduse faimosului chirurg al secolului al șaisprezecelea, Amboise Paré, care-i datora lui posibilitatea de a fi putut să se dedice studiilor sale. În toate neînțelegerile care surveneau între negustori, Lecamus se arăta împăciutor. Așa cum stima generală îi consolida poziția printre egalii săi, așa și caracterul său îl menținea în favoare la curte. După ce obținuse, prin politică, în parohia sa, onorurile casei sale, făcea tot posibilul să-și păstreze bunele relații cu parohul de la Saint-Pierre-aux-Boeufs, care îl privea ca pe unul din cei mai devotați oameni ai religiei catolice din Paris. Așadar, la convocarea Stării generale, el a fost ales, într-un singur glas, să reprezinte starea a treia²², prin influența parohilor din Paris, care era imensă în acele vremuri. Acest bătrân era unul dintre acei ambițioși surzi și profunzi, care se pleacă timp de cincizeci de ani înaintea fiecăruia, strecurându-se treaptă cu treaptă, fără a știi cum au ajuns atât de departe, dar care se află instalați și la adăpost, acolo unde nimeni, chiar și cei mai îndrăzneți, n-ar fi cutezat, la începutul vieții, să-și propună un asemenea scop: atât de mare era distanța și atât de multe erau prăpăstiile care trebuiau trecute și în care te puteai pierde! Lecamus, care avea ascunsă o mare avere, nu vroia să riște nicio primejdie și plănuia pentru fiul său un viitor strălucit. În loc să aibă o ambiție personală care adesea sacrifică viitorul în fața prezentului, el avea ambiția familiei, sentiment pierdut în zilele noastre, sufocat de proasta rânduială a legilor noastre asupra succesiunilor. Lecamus se vedea primul președinte al Parlamentului de la Paris în persoana nepotului său. Cristophe, fin al celebrului istoric de Thou, primise cea mai bună educație; dar tot aceasta îl condusese la îndoială și la întrebările care-i cucureau pe studenți și Facultățile din Universitate. Cristophe își făcea în acest moment studiile pentru a debuta în barou, prima treaptă a magistraturii. Bătrânul blănar părea că ezită în ce privește viitorul fiului său: când vroia ca acesta să fie succesorul său, când avocat; dar în mod serios avea ambiția ca fiul său să aibă un loc de consilier în parlament. Acest negustor vroia să ridice familia Lecamus la rangul vechilor și celebrelor familii burgheze din Paris din care s-au născut casele Pasquier, Molé, Miron, Séguier, Lamoignon, Tillet, Lecoigneux, Lescapier, Goix, Arnould, faimoșii magistrați și marii staroști ai negustorilor printre care tronul își găsea atâția apărători. De aceea, pentru ca, într-o zi, Cristophe să-și poată susține rangul, el vroia să-l însoare cu fiica celui mai bogat argintar din oraș, cumătrul său Lallier, al cprui nepot avea să-i prezinte lui Henric al IV-lea cheile Parisului. Planul cel mai profund al acestui burghz era să folosească jumătate din averea sa și jumătate din averea argintarului pentru achiziționarea unui mare și frumos pământ seniorial, ce era o afacere dificilă și de lungă durată în aceste vremuri. Dar acest profund om politic își cunoștea foarte bine vremea ca să ignore ma-rile mișcări ce se pregăteau: vedea bine și vedea clar divizarea regatului în două părți. Supliciile inutile din Piața Estrapade, execuția croitorului lui Henric al II-lea, aceea mai recentă a consilierului Anne du Bourg,

complicitatea actuală a marilor seniori, aceea a unei favorite, sub domnia lui Francisc I, cu reformații, erau indicii teribile. Blănarul se hotărâse să rămână, orice ar fi, catolic, regalist și parlamentar; dar îi convenea, în petto²³, ca fiul său să aparțină Reformei. Se știa destul de bogat pentru a-l răscumpăra pe Cristophe dacă acesta era prea compromis; și apoi, dacă Franța devenea calvinistă, fiul său putea să-și salveze familia, dintr-una din acele furioase revolte pariziene a căror amintire trăia încă în familiile burgheze, și care avea să înceapă din nou de-a lungul a patru domnii. Dar aceste gânduri, asemeni lui Ludovia al XI-lea, bătrânul blănar nu și le mărturisea nici măcar sieși; se ascundea atât de mult, încât reușea să-și înșele soția și fiul. Acest personaj grav era de multă vreme șeful celui mai bogat, celui mai populat cartier al Parisului, cel din centru, șef cunoscut sub numele de ofițer municipal care avea să devină atât de celebru, peste cincisprezece ani. Îmbrăcat în postav ca mai toți burghezii prudenți care se supuneau ordonațelor somptuare, domnul Lecamus (ținea la acest titlu acordat de Carol al V-lea burghezilor din Paris și care le permitea să cumpere domenii senioriale și să-și numească nevestele cu frumosul nume de domnișoare), nu avea nici lanț de aur, nici mătase, ci o haină strânsă pe corp cu nasturi mari de argint înnegrit, pantaloni până deasupra genunchilor și pantofi de piele închiși cu agrafe. Cămașa de pânză fină îi ieșea în valuri, după moda timpului, prin vesta sa întredeschisă și pe deasupra pantalonilor. Deși pe figura frumoasă și lată a bătrânului cădea lumina lămpii, lui Cristophe îi fu absolut imposibil să ghicească gândurile ascunse sub bogata carnație olandeză a tatălui său; dar, cu toate acestea, înțelegea partida pe care bătrânul vroia să o obțină din afecțiunea sa pentru Babette Lallier. De aceea, ca un om care luase o hotărâre, Cristophe zâmbi amar când îl auzi invitând-o pe logodnica lui. Când burgunda plecă odată cu ucenicii, bătrânul Lecamus își privi soția, lăsând la vedere între-gul său caracter ferm și absolut.

— N-ai să fii mulțumită cu gura ta spurcată, până n-ai să-ți pierzi fiul? spuse el pe un ton sever.

— L-aș prefera mort, dar salvat, decât viu și hughenot, răspunse ea cu un aer sobru. Gândul că un copil pe care l-am purtat în pântecele meu timp de nouă luni nu este un bun catolic, ci un protestant, că să o ardă în iad pe veci...

Și începu să plângă.

— Bătrână proastă, îi spuse blănarul, lasă-l să trăiască, de n-ar fi decât pentru a se converti! Ai spus, în fața ucenicilor noștri, o vorbă care ne-ar putea aprinde casa și ne-ar face să ardem toți ca puricii din saltelele de paie.

Mama se resemnă, se așază și tăcu.

— Și acum, spuse bătrânul aruncând o privire de judecător către fiul său, explică-mi ce făceai acolo pe apă cu... Vino aici ca să-ți vorbesc, zise el, apucându-și fiul de braț și trăgându-l spre el... cu prințul de Condé, șopti el în urechea lui Cristophe, care tresări. Crezi că blănarul curții nu cunoaște fețele tuturor? Și crezi

că nu știu ce se întâmplă? Monseniorul marele maestru a dat ordin să se aducă trupe la Amboise. Să se retragă trupele din Paris și să le trimită la Amboise, când curtea este la Blois, să-l îndrume prin Chartres și Vendome, în loc să o ia pe la Orléans, e clar? Vor fi probleme acolo. Dacă reginele își vor rochiile, au să trimită după ele. Prințul de Condé a hotărât probabil să-i ucidă pe domnii de Guise, care, la rândul lor, se gândesc să scape de el. Prințul se va folosi de hughenoți pentru a se apăra. La ce ar putea servi fiul unui blănar în încăierarea asta? Când vei fi însurat, când vei fi avocat în Parlament, vei fi la fel de prudent ca tatăl tău. Pentru a fi adeptul unei noi religii, fiul unui blănar va trebui să aștepte până când toată lumea o va adopta. Eu nu condamn reformatorii, nu asta e meseria mea; dar curtea e catolică, cele două regine sunt catolice, Parlamentul este catolic; noi le suntem furnizorii, noi trebuie, așadar, să fim catolici. N-ai să ieși de aici, Cristophe, sau te duc la preșe-dintele de Thou, la nașul tău, care te va ține lângă el zi și noapte și te va face să înnegrești hârtie în loc să-ți înnegrești sufletul în bucătăria acestor blestemați genovezi.

— Tată, spuse Cristophe, sprijinindu-se de speteaza scaunului pe care ședea bătrânul, trimite-mă, deci, la Blois ca să-i duc reginei Maria rochia și să-i cer reginei mame banii, altfel, sunt pierdut! Și ai încredere în mine!

— Pierdut? reluă bătrânul fără să manifeste nici cea mai mică uimire. Dacă rămâi aici, nu vei fi pierdut, am să te țin mereu lângă mine.

— Mă vor ucide.

— Cum?

— Cei mai înflăcărați hughenoți și-au aruncat privirea asupra mea pentru a-i sluji cu ceva, și dacă nu voi face ceea ce am promis, mă vor ucide în plină zi, în stradă, așa cum l-au ucis pe Minard. Dar dacă mă vei trimite la curte pentru afacerile dumitale, poate am să reușesc să mă achit în mod egal de ambele obligații. Fie voi reuși fără să mă expun vreunui pericol și voi obține un loc bun în partid, fie, dacă primejdia este prea mare, nu voi rezolva decât afacerile dumitale.

Tatăl se ridică de parcă scaunul său ar fi fost de fier înroșit.

— Nevastă, spuse el, lasă-ne și veghează să fim singuri, Cristophe și cu mine.

Odată ce domnișoara Lecamus ieșise, blănarul își prinse fiul de un nasture și-l duse într-un colț al sălii de deasupra podului.

— Cristophe, îi șopti el la ureche așa cum îi vorbise și de prințul de Condé, fii hughenot, dacă ai viciul ăsta, dar fă-o cu prudență, în fundul sufletului, nu așa, în buricul târgului. Ceea ce tocmai mi-ai mărturisit dovedește câtă încredere au șefii tăi, în tine. Ce vei face, așadar, la curte?

— N-aș putea să spun, răspunse Cristophe, nici eu nu știu exact.

— Hm! Hm! făcu bătrânul privindu-și fiul, caraghiosul vrea să-și păcălească tatăl, va ajunge departe. Dacă-i cum spui, reluă el cu voce înceată, nu

vei merge la curte pentru a face avansuri domnilor de Guise, nici micului rege, stăpânul nostru, nici micuței regine Maria. Toate sufletele astea sunt catolice; dar aş putea jura că italianca are ceva împotriva scoțienei și a familiei Lorrain, o cunosc foarte bine: avea o poftă nebună să pună mâna pe putere! Răposatul rege se temea de ea încât a făcut așa cum fac bijutierii: a tocit un diamant printr-un alt diamant, o femeie printr-o altă femeie. De aici, această ură a reginei Caterina împotriva ducesei de Valentinois, căreia i-a luat frumosul castel de la Chenonceaux. Dacă nu era domnul conetabil, ducesa ar fi fost cel puțin strangulată... Păzește-te, fiule, nu te lăsa pe mâna acestei italiene care n-are patimă decât în creier: urât gen de femeie! Da, ceea ce te-au trimis să faci la curte îți va cauza, poate, o mare bătaie de cap, strigă tatăl lui Cristophe, văzându-l pe acesta gata să răspundă. Fiule, am planuri pentru viitorul tău, nu vreau să le strici făcându-te util reginei Caterina; Dumnezeuule, nu-ți risca viața! Domnii aceștia, de Guise, ți-ar tăia capul așa cum taie burgunda un nap, căci oamenii care te folosesc te vor părăsi pe deplin.

— Știi, tată, spuse Cristophe.

— Ești oare atât de puternic? O știi și totuși îți pui viața în pericol!

— Da, tată.

— Pe toți dracii! strigă tatăl strângându-și fiul în brațe. O să ne putem înțelege: ești demn de tatăl tău. Fiule, vei face cinste familiei tale și văd că bătrânul tău tată poate să-ți vorbească deschis. Dar să nu fii mai hughenot decât domnii de Coligny! Nu scoate sabia, vei fi un om al condeifului, gândește-te la viitorul tău de avocat. Haide, să nu-mi spui nimic decât după izbândă. Dacă nu-mi dai de știre timp de patru zile după sosirea ta la Blois, tăcerea asta îmi va spune că ești în pericol. Bătrânul va veni să-l salveze pe tânăr. N-am vândut blănuri timp de treizeci și doi de ani fără să cunosc căpușeala hainelor de la curte. Am cu ce să-mi deschid porțile.

Cristophe deschise ochii mari auzindu-l pe tatăl său vorbind astfel, dar se temu de vreo capcană părintească și tăcu.

— Ei bine, fă-ți socoteala și scrie-i reginei o scrisoare; vreau să plec imediat, căci altminteri se vor întâmpla cele mai mari nenorociri.

— Să pleci! Dar cum?

— Am să-mi cumpăr un cal. Scrie-i odată, pentru numele lui Dumnezeu!

— Ei, mamă! Adu-i bani fiului tău, strigă blănarul nevastei sale.

Mama intră din nou, se duse la scrinul ei și-i dădu o pungă lui Cristophe, care, foarte emoționat, o îmbrățișă.

— Socoteala era gata făcută, spuse tatăl său, iat-o. Am să scriu și scrisoarea.

Cristophe luă socoteala și o puse în buzunar.

— Măcar vei cina cu noi, spuse bătrânul. În condițiile astea, trebuie să vă

schimbați inelele, tu și fiica lui Lallier.

— Ei bine, am să mă duc să o caut, strigă Cristophe.

Tânărul înfruntă îndoilele tatălui său, al cărui caracter nu-i era prea cunoscut; urcă în camera sa, se îmbracă, luă o valiză, coborî încetișor, o puse pe tejgheaua din prăvălie, împreună cu sabia și mantaua lui.

— Ce dracu faci? îi spuse tatăl său, auzindu-l.

Cristophe dădu să-l sărute pe bătrân pe amândoi obraji.

— Nu vreau să se vadă pregătirile mele de plecare, am ascuns totul sub tejghea, îi răspunse el la ureche.

— Iată scrisoarea, spuse tatăl său.

Cristophe luă scrisoarea și ieși ca și cum ar fi mers să o caute pe tânăra lui vecină.

Câteva clipe după plecarea lui Cristophe, sosiră cumătrul Lallier și fiica acestuia, urmați de o servitoare ce aducea trei sticle de vin vechi.

— Ei bine, unde este Cristophe? întrebă cei doi bătrâni.

— Cristophe? strigă Babette, noi nu l-am văzut.

— Pare-se căfiul meu e un mare șmecher! Mă păcălește de parcă n-aș fi destul de bătrân. Cumetre, unde o să ajungem? Trăim niște vremuri în care copiii noștri au mai multă minte decât părinții.

— Păi de multă vreme tot cartierul spune despre el că e protestant, spuse Lallier.

— Apără-l de treaba asta, cumetre, îi răspunse blănarul argintarului, tinerețea e nebună, aleargă după lucrurile noi; dar Babette va ști să-l li-niștească, ea este mai nouă decât însuși Calvin.

Babette zâmbi; ea îl iubea pe Cristophe și punea la suflet orice vorbă împotriva lui. Era una din fetele vechii burghezii, crescută sub ochii mamei sale care n-o părăsise nicio clipă: înfățișarea ei era blândă, corectă ca și chipul; era îmbrăcată în stoffe de lână cenușii și armonioase; gulerul ei, îndoit simplu, contrasta prin albeața lui cu restul îmbrăcăminții; avea o bonetă de catifea neagră care semăna mult cu o căciuliță de copil; dar era împodobită cu pliseuri și dantele de tul cafeniu, care coborau de fiecare parte a chipului ei. Deși blondă și albă, cum sunt toate blondele, părea șireată, subtilă, încerca mereu să-și ascundă malițiozitatea sub aerul unei fete educate și cinstite. În timp ce servitoarele se tot învârtteau de colo-colo, așezând masa, argintarul și fiica lui, blănarul și nevasta sa, rămaseră în fața șemineului înalt, vorbind nimicuri. Zadarnic întrebă Babette unde putea fi Cristophe, căci atât tatăl, cât și mama tânărului hughenot îi dădură răspunsuri evazive; dar când cele două familii se așezară la masă și servitoarele plecară la bucătărie, Lecamus îi spuse viitoare sale nurori:

— Cristophe a plecat la curte.

— La Blois? Să plece atât de departe și să nu-mi spună? zise ea.

— Era o afacere urgentă, spuse bătrâna mamă.

— Cumetre, zise blănarul continuând conversația întreruptă, o să fie încăierare în Franța: Reformații se pun în mișcare.

— Dacă ei triumfă, asta se va întâmpla după mari războaie, pe parcursul cărora comerțul va merge foarte rău, spuse Lallier incapabil să vadă mai mult decât sfera comercială.

— Tatăl meu, care a prins sfârșitul războaielor dintre Burgunzi și cei din Armagnac, mi-a spus că familia noastră n-ar fi fost salvată dacă unul dintre bunicii lui, tatăl mamei sale, n-ar fi fost un Goix, unul dintre acei faimoși măcelari din Hală ce țineau cu Burgunzii, în timp ce celălalt, un Lecamus, era de partea celor din Armagnac; păreau că sunt gata să se sfâșie în văzul întregii lumi, dar se înțelegeau bine, în familie. Așadar, să încercăm să-l salvăm pe Cristophe, poate că la nevoie ne va salva și el.

— Ești un vilean foarte subtil, cumetre, spuse Lallier.

— Nu, răspunse Lecamus. Burghezia trebuie să se gândească la ea, căci atât poporul, cât și nobilimea îi vor răul. Burghezia pariziană face să se teamă o lume întreagă, cu excepția regelui care o știe de prietenă.

— Dumneata care ești atât de învățat și care ai văzut atâtea lucruri, întrebă timid Babette, explică-mi și mie ce vor Reformații.

— Spune-ne și nouă, cumetre, strigă augintarul. L-am cunoscut pe croitorul răposatului rege și-l credeam un om simplu, fără mare geniu; era cam ca dumneata, aveam încredere în el, și totuși era adeptul acestei noi religii, tocmai el! Un om ale cărui mâini valorau câteva sute de mii de scuzi. Trebuie să fii avut secrete de dezvăluit din moment ce regele și ducesa de Valentinois au asistat la torturarea lui.

— Teribile secrete! spuse blănarul. Reforma, dragii mei, continuă el cu voce scăzută, va da burgheziei pământurile bisericii. După ce privilegiile eclesiastice vor fi suprimate, Reformații vor ca nobilii și burghezii să fie egali în ce privește taxele, să nu mai fie decât regele deasupra tuturor, dacă vor lăsa totuși un rege în stat.

— Să se suprimă tronul? strigă Lallier.

— Ei, cumetre, spuse Lecamus, în Țările de Jos, burghezii se guvernează ei înșiși prin consilieri municipali, care aleg singuri un conducător temporar.

— Slavă Domnului, cumetre, ar trebui să putem face aceste lucruri minunate și să rămânem catolici, strigă argintarul.

— Noi suntem prea bătrâni ca să mai prindem triumful burgheziei în Paris, dar aceasta va triumfa, cumetre! Vin timpuri noi! Ah, ar fi bine ca regele să se sprijine pe ea ca să reziste, iar noi ne-am vândut întotdeauna scump sprijinul. În sfârșit, ultima dată, toți burghezii au fost înnobilați, li s-a permis să cumpere domenii senioriale și să le poarte numele fără a mai fi nevoie de scrisori exprese de

la rege. Dumneata ca și mine, nepotul fa-miliei Goix printre femei, nu valorăm noi tot atât de mult ca și seniorii?

Aceste vorbe îi înspăimântară într-atât pe argintar și pe cele două femei, încât fură urmate de o tăcere profundă. Fermenții revoluției din 1789 clocoteau deja în sângele lui Lecamus care nu era încă atât de bătrân încât să nu poată vedea cutezanțele burgheze ale Ligii.

— Faceți vânzare bună, în toată nebunia asta? îl întrebă Lallier pe soția lui Lecamus.

— Asta ne face întodeauna pagube, răspuse ea.

— De aceea, tare aș vrea să-l fac pe fiul meu avocat, adăugă Lecamus, căci procese sunt mereu.

Conversația rămase de atunci pe un teren cu interese comune, spre mare bucurie a argintarului, care nu era însuflețit nici de tulburările politice, nici de libertățile cugetării.

Și acum, să mergem pe urmele lui Cristophe.

Malurile Loarei, de la Blois până la Angers, au făcut obiectul predilecției ultimelor două ramuri ale familiei regale care au ocupat tronul înaintea casei de Bourbon. Acest frumos bazin merită într-atât onorurile pe care i le-a făcut regele, încât iată ce spunea odinioară unul dintre cei mai eleganți scriitori ai noștri:

„Există în Franța o provincie pe care n-o admirăm niciodată îndeajuns. Parfumată ca Italia, înflorită ca malurile râului Guadalquivir, și frumoasă, pe deasupra, datorită fizionomiei ei deosebite, franceză pe de-a întregul, aparținând mereu Franței, spre deosebire de provinciile din Nord schimbate de contactul german, și de provinciile din Sud care au trăit în concubinaj cu maurii, spaniolii și toate popoarele care au trecut pe acolo; această provincie pură, castă, bravă și loială, este provincia Touraine! Întreaga Franță istorică se află acolo! Auvergne este Auvergne, iar Languedoc nu este decât Languedoc; dar Touraine este Franța, iar fluviul cel mai național pentru noi este Loara, care străbate provincia Touraine. Din acest motiv, nu trebuie să ne mai mirăm de numeroasele monumente cuprinse în departamentele care și-au luat numele și derivațiile numelui de la Loara. La fiecare pas pe care-l facem în acest ținut al încântărilor, descoperim un tablou a cărui ramă este un râu sau un oval liniștit care reflectă în profunzimile sale lichide un castel, cu turnurile lui, cu pădurile și apele izvoarelor sale. Este firesc ca acolo unde trăia de preferință rega-litatea, acolo unde și-a stabilit atâta vreme curtea, să se adune marile averi, distincțiile de rang și de merit, și ca ele să-și ridice acolo palate la fel de mari.” Este de neînțeles faptul că regalitatea nu a urmat sfatul indirect al lui Ludovic al XI-lea de a stabili capitala regatului la Tours. Acolo, fără prea mari cheltuieli, Loara putea fi accesibilă vaselor comerciale și navelor ușoare de război. Acolo, sediul guvernământului ar fi fost la adăpost de loviturile unei invazii. Ținuturile din Nord n-ar fi cerut atâția bani pentru fortificațiile lor, tot atât

de scumpe ca și somptuozitățile de la Versailles. Dacă Ludovic al XIV-lea ar fi ascultat sfatul lui Vauban²⁴, care vroia să-i construiască reședința la Mont-Louis, între Loara și Cher, poate că revoluția din 1789 n-ar mai fi avut loc. Aceste minunate țărniuri poartă, așadar, din loc în loc, însemnele tandreței regale. Castelele de la Chambord, de la Blois, de la Amboise, de la Chenonceaux, de la Chaumont, de la Plessis-lez-Tours, toate cele pe care amantele regilor noștri, pe care bancherii și seniorii le-au construit la Vêretz, Azay-le-Rideau, Ussé, Villandri, Valençay, Chanteloup, Durental, dintre care au dispărut câteva, dar majoritatea lor mai există încă, sunt monumente admirabile unde respiră minunățiile acestei epoci atât de prost înțeleasă de secta literară a medievistilor. Dintre toate aceste castele, cel de la Bois, unde se afla pe atunci curtea, este unul din cele pe care magnificența familiei d'Orléans și a familiei de Valois și-a pus cea mai strălucită pecete, și care a fost cel mai curios pentru istorici, arheologi și catolici. Pe atunci, castelul era complet izolat. Orașul, înconjurat de ziduri puternice, împodobite cu turnuri, se întindea în josul fortăreței, căci acest castel servea totodată drept fort și casă de vacanță. Mai sus de oraș, unde casele înghesuite și acoperișurile albastre se desfășurau, atunci ca și astăzi, de la Loara până la coama colinei care domină malul drept al râului, se află un platou triumfiular, tăiat la vest de un pârâu fără prea mare importanță astăzi, deoarece se curge sub oraș; dar atunci, în secolul al cincisprezecelea, spun istoricii, forma o râpă destul de mare și din care rămâne un drum scobit adânc, aproape o prăpastie între suburbie și castel. Pe acest podiș, expus atât nordului, cât și sudului, conții de Blois, și-au construit, după gustul arhitecturii secolului al doisprezecelea, un castel unde faimoșii Thibault le Tricheur, Thibault Bătrânul și alții au avut o curte celebră. În acele timpuri de pură feudalitate, în care regele nu era decât primus inter pares²⁵ după frumoasa expresie a unui rege al Poloniei, conții de Champagne, conții de Blois, cei d'Anjou, simplii baroni al Normandiei, ducii de Bretania duceau un trai de suverani și dădeau regi celor mai mândre regate. Cei ca Plantagenet d'Anjou, Lusignan de Poitou, Robert de Normandie alimentau, prin îndrăzneala lor, familiile regale, și câteodată, ca du Guesclin, simplii cavaleri refuzau purpura, preferând sabia de conetabil. Când Coroana a unit comitatul de Blois cu domeniul său, Ludovic al XII-lea, care a îndrăgit acest ținut poate pentru a se îndepărta de Plessis, de amintiri sinistre, a construit la rândul său, cu vederi atât la nord, cât și la sud, un corp de clădire care unea castelul conților de Blois cu restul construcțiilor vechi din care nu mai există astăzi decât sala imensă unde se țineau Stările generale sub Henric al III-lea. Înainte de a se îndrăgosti de Chambord, Francisc I a vrut să termine castelul adăugându-i două aripi, ca pătratul să fie perfect; dar Chambord l-a îndepărtat de Blois, unde nu a mai construit decât un corp de clădire, la care, în vremea sa și a nepoților săi, s-a redus întregul castel. Acest al treilea castel construit pentru Francisc I este mult mai vast și mai decorat decât Luvrul, ridicat de Henric al II-

lea. El este tot ceea ce arhitectura zisă a Renașterii a construit mai frumos. Așadar, într-o vreme în care domnea o arhitectură bine determinată și în care nimeni nu se preocupa de evul mediu, într-o epocă în care literatura nu se înțelegea atât de bine cu arta, ca în zilele noastre, La Fontaine a spus despre castelul de la Blois, în limba sa plină de bonomie: „Ceea ce a pus Francisc I să se facă, când am privit de afară, m-a încântat mai mult decât tot restul: sunt o mulțime de mici galerii, fe-restruici, balconașe, mici ornamente neregulate și neordonate, din care reiese ceva mare care îmi place destul de mult.” Castelul de la Blois avea pe atunci meritul de a reprezenta trei tipuri diferite de arhitectură, trei epoci, trei sisteme și trei dominații. De aceea, poate că nu există nicio reședință regală care să fie sub acest aspect comparabilă cu castelul de la Blois. Această construcție imensă oferă în aceeași incintă, în aceeași curte, un tablou complet, exact al acestei mari reprezentări a moravurilor și a vieții națiunilor, care se numește Arhitectură. În momentul în care Cristophe era gata să vadă curtea, partea castelului care, în zilele noastre, este ocupată de cel de-al patrulea palat pe care și l-a construit aici, șaptezeci de ani mai târziu, în timpul exilul său, Gaston, fratele răzvrătit al lui Ludovic al XIII-lea, prezenta un ansamblu de straturi de flori și de grădini suspendate pitoresc amestecate lucrările abia începute și turnurile neterminate ale castelului lui Francisc I. Aceste grădini comunicau printr-un pod de o frumusețe îndrăznească, de a cărui demolare bătrânii din Blésois pot să-și mai aducă aminte, cu un strat de flori care se ridica de cealaltă parte a castelului și care, prin dispunerea solului, se afla la același nivel. Gentilomii atașați pe lângă regina Anna de Bretania, sau cei care veneau din această provincie să-i solicite ceva, să discute cu ea sau să o lumineze despre soarta Bretoniei, așteptau acolo ora audiențelor, trezirea sau plimbarea ei. De aceea istoria i-a dat acestei grădini numele de Speteaza Bretonilor care, în zilele noastre, este grădina fructiferă a unor burghezi și care formează un promontoriu în Piața Iezuiților. Această piață făcea, pe atunci, parte din grădinile acestei frumoase rezidențe care-și avea grădinile de sus și pe cele de jos. Se mai vede și astăzi, la o destul de mare distanță de Piața Iezuiților, un pavilion construit de Caterina de Medici, și unde, după istoricii de la Blésois, își instalase termele. Acest detaliu permite să se reconstituie dispunerea foarte neregulată a grădinilor care urcau și coborau pe urmele terenului vălurat, accidentat excesiv împrejurul castelului, ceea ce-i dădea putere și-i pricinuia, după cum vom vedea, dificultăți ducelui de Guise. Se ajungea la grădini prin galerii exterioare și interioare, dintre care cea principală se numea Galeria Cerbilor, datorită ornamentelor sale. Această galerie sfârșea la scara magnifică care, fără îndoială, a inspirat faimoasa scară dublă de la Chambord, și care, din etaj în etaj, ducea la apartamente. Deși La Fontaine a preferat castelul lui Francisc I celui al lui Ludovic al XII-lea, poate naivitatea reședinței bunului rege va plăcea adevăraților artiști în aceeași măsură în care vor admira magnificența regelui-cavaler. Eleganța celor două scări care se află

la fiecare extremitate a castelului lui Ludovic al XII-lea, sculpturile delicate, originale care abundă acolo și pe care timpul le-a devorat, dar ale cărui ruine mai farmecă încă anticarii, totul, până la așezarea cvasi-claustală a apartamentelor, dezvăluie o mare simplitate a moravurilor. Evident, curtea nu exista încă și nu luase amploarea pe care o cunoscuse sub Francisc I și Caterina de Medici, în marele detriment al obiceiurilor feudale. Admirând majoritatea tribunelor, a capitulurilor câtorva coloane, a anumitor figurine de o delicatețe extraordinară, este imposibil să nu-ți imaginezi că Michel Columb, mare sculptor, acest Michelangelo al Breitaniei, să nu fi trecut pe acolo pentru a-i face plăcere reginei sale, Anne, pe care a imortalizat-o pe mormântul tatălui ei, ultimul duce de Brețania. Orice ar spune La Fontaine, nu există nimic mai grandios decât locuința fastuosului Francisc I. Datorită nu știu cărei indiferențe brutale, poate chiar uitării, apartamentele pe care le ocupau acolo Caterina de Medici și fiul său, Francisc al II-lea, ne dezvăluie și astăzi principalele dispoziții de atunci. Așadar, istoricii pot să revadă acolo tragicele scene ale dramei Reformei, în care dubla luptă a familiei de Guise și a familiei de Bourbon împotriva casei de Valois alcătuiește unul din cele mai complicate acte, și care acolo și-a aflat sfârșitul.

Castelul lui Francis I strivește în întregime locuința naivă a lui Ludovic al XII-lea prin masa lui impunătoare. În partea grădinilor de jos, adică în piața modernă numită a Iezuiților, castelul prezintă o înălțime aproape dublă față de cea pe care o are în partea dinspre curte. Parterul, unde se aflau celebrele galerii, formează, înspre grădini, etajul al doilea. Așadar, primul etaj în care locuia pe atunci regina Caterina este al treilea, iar apartamentele regale se află la al patrulea deasupra grădinilor de jos care, în acele vremuri, erau despărțite de fundații prin șanțuri adânci. Castelul, colosal în partea dinspre curte, părea de-a dreptul gigantic, văzut de jos din piață, așa cum l-a văzut La Fontaine, cre mărturisește că nu a intrat nici în curte, nici în apartamente. Din Piașa Iezuiților, totul pare mic. Balcoanele pe care te plimbi, galeriile minunat executate, ferestrele sculptate ale căror deschideri mari cât niște budoaruri, și care serveau pe atunci ca budoaruri, se aseamănă cu fanteziile pictate din decorurile operelor noastre moderne, când pictorii înalță din ele palate de zâne. Dar în curte, deși cele trei etaje de deasupra parterului sunt la fel de înalte ca și Pavilionul Orologiului de la Tuilleries, finețea infinită a acestei arhitecturi se lasă văzută în toată splendoarea ei, fermecând privirile uimite. Acest corp de clădire, în care se aflau fastuoasa curte a Caterinei și cea a Mariei Stuart, este împărțit de un turn hexagonal unde se răsuțește, în lăcașul ei scobit, o scară de piatră, un capriciu maur executat de uriași, lucrat de pitici, și care dă acestei fațade înfățișarea unui vis. Treptele scării formează o spirală cu compartimente pătrate, care se leagă de cele cinci fețe ale acestui turn și care desenează, din loc în loc, console transversale brodate de sculpturi arabe în interior și în exterior. Nu se poate compara această creație ametoitoare de detalii ingenioase

și delicate, plină de minunății care dau glas pietrelor, decât cu sculpturile numeroase și adânc cioplite în fildeș de China sau Dieppe²⁶. În sfârșit, piatra arată ca o ghipură²⁷. Florile, figurile oamenilor sau ale animalelor coboară de-a lungul nervurilor, se multiplică treaptă cu treaptă și încoronează acest turn printr-o cheie de boltă unde dățile artei din secolul al șaisprezecelea au luptat cu naivii creatori de chipuri care, cu cincizeci de ani înainte, sculptaseră cheile de boltă ale celor două scări din castelul lui Ludovic al XII-lea. Oricât de fascinat am fi văzând aceste forme renăscând cu o neobosită prolixitate, putem observa că banii i-au lipsit atât lui Francisc I, pentru Blois, cât și lui Ludovic al XIV-lea, pentru Versailles. Numeroase figurine își arată capul drăguț și delicat care iese dintr-un bloc abia cioplit. Numeroase rozete fantastice sunt abia schițate prin câteva lovituri de daltă în piatra părăsită, pe care umiditatea face să înflorească florile verzui de mușegai. Pe fațadă, alături de dantelele unei ferestre, fereastra vecină prezintă bucăți mari de piatră rupte de timpul care le-a sculptat în felul lui. Există aici, pentru ochii mai puțin artiști și mai puțin exersați, un minunat contrast între această fațadă, pe care minunile se revarsă, și fațada interioară a castelului lui Ludovic al XII-lea alcătuită la parter din câteva arcade de o lejeritate vaporosă susținută de mici coloane care se sprijină jos pe trepte elegante, și din două etaje ale căror ochiuri de fereastră sunt sculptate cu o sobrietate fermecătoare. Pe sub arcade se întinde o galerie ale cărei ziduri prezentau picturi de frescă, și al cărei tavan era, de asemenea, pictat, căci se mai regăsesc încă și astăzi unele urme ale acestei magnificențe imitate din Italia și care anunță expedițiile regilor noștri, cărora provincia Milano le aparținea. În fața castelului lui Francisc I se afla, pe atunci, capela conților de Blois, a cărei fațadă era aproape în armonie cu arhitectura locuinței lui Ludovic al XII-lea. Nicio imagine n-ar putea să zugrăvească soliditatea maiestuoasă a acestor trei corpuri de construcții și, în ciuda dezacordului ornamentației, regalitatea puternică și dură, care-și demonstra intensitatea temerilor prin intensitatea precauțiilor, slujea drept legătură acestor trei edificii de naturi diferite, dintre care două se sprijină de sala imensă a Stărilor generale, vastă și înaltă ca o biserică. Cu siguranță, nici naivitatea, nici forța existențelor burgheze care sunt descrise la începutul acestei povestiri, și la care arta era întotdeauna reprezentată, nu lipseau din această locuință regală. Blois era tocmai tema fecundă și strălucită căreia burghezia și feudalitatea, banii și noblețea îi dădeau replici atât de vii în orașe și la țară. Nu v-ați fi dorit o altfel de locuință pentru prințul care domnea asupra Parisului din secolul al șaisprezecelea. Bogăția veșmintelor senioriale, luxul toaletelor femeilor trebuiau să fie într-o admirabilă armonie cu toaleta acestor pietre atât de ciudat lucrate. Din etaj în etaj, urcând minunata scară a castelului său de la Blois, regele Franței descoperea o tot mai mare întindere a acestei frumoase Loare, care îi aducea acolo vești din tot regatul, pe care ea îl împarte în două jumătăți ce se află față în față și-s aproape rivale.

Dacă, în loc să meargă să-l așeze într-o câmpie moartă și sumbră și la două leghe de acolo, Francisc I ar fi așezat palatul Chambord în schimbul acestui castel și pe locul unde se întindeau atunci grădinile, unde Gaston își situase palatul, Versailles-ul n-ar mai fi existat niciodată, iar Blois ar fi fost în mod necesar capitala Franței. Patru regi de Valois și Caterina de Medici și-au risipit bogățiile în castelului lui Francisc I de la Blois; dar cine n-ar putea să ghicească cât a fost de risipitoare acolo coroana, admirând puternicele ziduri despărțitoare, coloana vertebrală a acestui castel, în care sunt amenajate și alco-vuri adânci, și scări secrete, și cabinete, și care închid săli atât de vaste precum Sala Consiliului, cea a Gărzilor și camerele regale, unde, în zilele noastre, se pot instala comod o companie de infanterie? Chiar dacă vizitatorul n-ar înțelege din primul moment că minunile din interior corespund celor din exterior, vestigiile din cabinetul Caterinei de Medici, în care avea să fie introdus Cristophe, ar atesta îndeajuns eleganțele artei care a populat aceste apartamente cu figurații însuflețite, în care salamandrele străluceau printre flori, în care paleta secolului al șaisprezecelea decora cu cele mai strălucitoare picturi ale ei cele mai sumbre încăperi. În acest ca-binet, observatorul poate să mai regăsească în zilele noastre urmele acelui gust al poleirii cu aur, pe care Caterina l-a adus din Italia, căci prințeselor din casa ei le plăcea, după fermecătoarea expresie a autorului deja citat, să placheze castelele Franței cu aurul câștigat din comerț de strămoșii lor și-și iscăleau bogățiile pe zidurile sălilor regale. Regina mamă ocupa la primul etaj apartamentele reginei Claude a Franței, soția lui Francisc I, unde se mai văd încă delicatele sculpturi a celor doi C însoțite de ima-ginile, de o albeață perfectă, de lebede și crini, ceea ce semnifica: candidior candidis²⁸ mai alb decât cele mai albe lucruri, deviza acestei regine al cărei nume începea, ca și cel al Caterinei, cu un C și care-i venea la fel de bine fiicei lui Ludovic al XII-lea ca și mamei ultimilor Valois; căci nicio bănuială, în ciuda violenței calomniilor calviniste, n-a pătat fidelitatea pe care Caterina de Medici i-o păstra lui Henric al II-lea.

În mod evident, regina mamă, încă împovărată de doi copii mici (cel ce a devenit ulterior ducele d'Alençon, și Marguerite, care a fost soția lui Henric al IV-lea și pe care Carol al IX-lea o numea Margot), avusese nevoie de tot acest etaj întâi.

Regele Francisc al II-lea și regina Maria Stuart ocupau la etajul al doilea apartamentele regale ale lui Francisc I și care au fost apoi cele ale lui Henric al III-lea. Apartamentul regal, ca și cel ocupat de regina-mamă, este împărțit pe toată lungimea castelului și la fiecare etaj, în două părți, prin acel faimos perete despărțitor gros de aproximativ patru picioare și pe care se sprijină zidurile enorme ce separă sălile între ele. Astfel, la primul ca și la al doilea etaj, apartamentele prezintă două părți distincte. Partea luminată la amiază, ce dădea spre curte, slujea pentru recepții și pentru afacerile publice, în vreme ce, pentru a combate căldura,

apartamentele de locuit fuseseră distribuite în partea expusă la nord, formând superba fațadă cu balcoane și galerii, cu vedere spre câmpia Vendômois, spre Speteaza Bretonilor și spre șanțurile orașului, singura despre care a vorbit marele nostru fabulist, bunul La Fontaine.

Castelul lui Francisc I se afla pe atunci terminat printr-un enorm turn început, care servea la marcarea unghiului colosal pe care l-ar fi descris palatul răsucindu-se în jurul axei sale, și căruia, mai târziu, Gaston i-a deschis flancurile pentru a-și putea adăuga acolo palatul; dar el nu și-a terminat opera, și turnul a rămas în ruină. Acest donjon regal sluja pe atunci de închisoare sau de carcere pentru prizonieri, după tradițiile populare. Parcurgând astăzi sălile acestui magnific castel, atât de prețioase și pentru artă, și pentru istorie, ce poet nu va fi cuprins de mii de regrete sau nu va fi mâhnit pentru Franța, văzând minunatele arabescuri din cabinetul Caterinei albite cu var și aproape distruse din ordinul comandantului cazărmii (această locuință regală este o cazarmă), pe timpul holerei. Astereala din cabinetul Caterinei de Medici, despre care vom vorbi în curând, este ultima relicvă din bogatul mobilier adunat de cinci regi artiști. Parcurgând acest labirint de camere, de săli, de scări, de turnuri, se putem spune, cu o siguranță îngrozitoare: „Aici, Maria Stuart își seducea soțul, în interesul familiei de Guise. Acolo, membrii familiei de Guise au insultat-o pe Caterina. Mai târziu, în acest loc, al doilea Balafre a căzut răpus de loviturile răzbnătorilor coroanei. Cu un secol înainte, de la această fe-reastră, Ludovic al XII-lea îi făcea semn să vină prietenului său, cardinalul d'Amboise. Pe acest balcon, D'Epemon, complicele lui Ravailac, a pri-mit-o pe regina Maria de Medici, care știa, se spune, despre regicidul pus la cale, și pe care nu l-a împiedicat!”

În capela în care s-a logodit Henric al IV-lea cu Marguerite de Valois, singura rămășiță a castelului conților de Blois, regimentul își fabrică încălțăminte. Acest minunat monument în care re trăiesc atâtea stiluri, în care s-au săvârșit fapte atât de mari se află într-o stare de degradare care face rușine Franței. Câtă durere pentru cei care iubesc monumentele vechii Franțe, să știe că în curând se va întâmpla cu aceste pietre elocvente ceea ce s-a întâmplat cu colțul străzii Vieille-Pelleterie; poate că ele nu vor mai exista decât în aceste pagini. Este necesar să se observe că, pentru a supraveghea mai bine curtea, deși familia de Guise avea în oraș un palat al ei, care mai există încă, ea dobândise dreptul să locuiască deasupra apartamentelor regelui Ludovic al XII-lea, în camerele pe care avea să le ocupe mai târziu ducesa de Nemours, la mansardă, la etajul al II-lea.

Tinerii Francisc al II-lea și Maria Stuart, îndrăgostiți unul de celălalt ca niște copii de șaisprezece ani ce erau, fuseseră mutați pe neașteptate, într-o iarnă aspră, din castelul Saint-Germain, pe care ducele de Guise îl găsea prea ușor de cucerit, în cetatea pe care o forma pe atunci castelul de la Blois, izolat din trei părți de prăpăstii și a cărei intrare era admirabil de bine apărată. Membrii familiei de

Guise, unchiul reginei, aveau motive majore ca să nu locuiască la Paris și ca să rețină curtea într-un castel a cărui incintă putea fi ușor supravegheată și apărată. În jurul tronului se dădea o luptă între casa de Lorena și casa de Valois, care s-a terminat în același castel, douăzeci și opt de ani mai târziu, în 1588, când Henric al III-lea, chiar sub ochii mamei sale, în acel moment profund umilită de membrii familiei de Lorena, îl auzi căzând pe cel mai îndrăzneț membru al familiei de Guise, al doilea Balafre, fiul primului Balafre, de care Caterina de Medici era pe atunci înșelată, întemnițată, spionată și amenințată.

Acest frumos castel de la Blois era pentru Caterina cea mai strâmtă închisoare. La moartea soțului ei, de care fusese mereu dată la o parte, ea sperase să domnească; dar, dimpotrivă, ea se vedea ținută în sclavie de către niște străini ale căror maniere politicoase erau de o mie de ori mai brutale decât cele ale temnicerilor. Niciuna dintre mișcările ei nu putea să rămână secretă. Chiar și femeile ce-i erau devotate, fie aveau amanți cre- dincioși membrilor casei de Guise, fie avea în jurul lor membrii dedicați casei d'Argus. Într-adevăr, pe vremea aceea, patimile întruchipau ciudățenia pe care le-o va transmite mereu antagonismul puternic al celor două interese contrare în stat. Galanteria, care i-a slujit mult Caterinei, era de asemenea unul dintre mijloacele familiei de Guise. Astfel, prințul de Condé, primul șef al Refomei, o avea ca prietenă pe mareașala de Saint-André, al cărei soț era sufletul blestemat al marelui maestru. Cardinalul, căruia afacerea cu Vidamul de Chartres îi dovedise că regina Caterina era mai degrabă neînvingă decât invincibilă, îi făcea curte. Jocul tuturor pasiunilor complica, așadar, în mod ciudat jocul politicii, făcând din ele o dublă partidă de șah, în care trebuia să fii atent atât la inima, cât și la mintea unui om pentru a ști dacă, la nevoie, inima n-ar dezminți mintea. Deși aflată fără încetare în prezența cardinalului de Lorena sau a ducelui François de Guise, care nu aveau încredere în ea, cea mai intimă și mai abilă dușmană a Caterinei de Medici era nora ei, regina Maria, micuța blondă răutăcioasă ca o subretă²⁹, mândră ca o Stuartă care purta trei coroane, instruită ca un savant bătrân, zburdalnică ca o elevă de la mănăstire, îndrăgostită de soțul ei ca o curtezană de amantul ei, devotată unchilor săi pe care îi admira, și fericită să-l vadă pe regele Francisc împărtaşind, cu ajutorul său, buna părere pe care ea o avea despre ei. O soacră este întotdeauna un personaj pe care o noră nu-l iubește deloc, mai ales atunci când ea a purtat coroana și când vrea să o păstreze, ceea ce imprudenta Caterina lăsase să se vadă prea mult. Situația ei precedentă, când Diane de Poitiers îl domina pe regele Henric al II-lea, era mai suportabilă: ea obținea, cel puțin, onorurile datorate unei regine și respectul curții, în timp ce, în acest moment, ducelui și cardinalului, care nu aveau în jurul lor decât oameni de-ai lor, părea că le face plăcere s-o înjosească; Caterina, întemnițată în mijlocul curtenilor, primea, nu din zi în zi, ci din oră în oră, lovituri ce-i răneau amorul propriu; căci membrii familiei de Guise țineau morțiș să continue față de ea

metoda pe care o adoptase răposatul rege. Cei treizeci și șase de ani de nenorociri care au pustiit Franța au început, poate, chiar cu scena în care fiul blănarului celor două regine primise cel mai primejdios dintre roluri; el constituie principala figură a acestui studiu. Primejdia care-l pândea pe acest zelos reformat devenise evidentă chiar în cursul dimineții în care acesta părăsea portul Beaugency, înarmat cu documente prețioase care puteau compromite cele mai mari capete ale nobilimii, și se îmbarca pentru a merge la Blois în compania unui partizan viclean, a neobositului La Renaudie, sosit în port înaintea lui.

În vreme ce barca pe care se afla Cristophe, împinsă de un vânt slab din est, cobora pe Loara, faimosul cardinal Carol de Lorena și al doilea duce de Guise, unul dintre cei mai mari războinici ai vremii, își contemplau situația și priveau prudenți în jurul lor, ca doi vulturi din vârful unei stânci, înainte de a da marea lovitură prin care încercau, pentru prima oară, să ucidă Reforma în Franța, la Amboise, și care a fost reînnoită la Paris, după doisprezece ani, în 24 august 1572. În cursul nopții, trei seniori, care au jucat un mare rol în drama celor doisprezece ani ce au urmat acestui dublu complot, urzit atât de membrii familiei de Guise, cât și de reformați, sosiseră fiecare în galop, lăsându-și caii aproape morți la poarta castelului, pe care îl păzeau șefi și soldați devotați cu trup și suflet ducelui de Guise, idolul războinicilor.

Un cuvânt despre acest mare om, dar un cuvânt care să spună mai întâi de unde-i venea norocul.

Mama sa era Antoaneta de Bourbon, mătușă a lui Henric al IV-lea. La ce servesc alianțele? El viza în acel moment capul vărului său, prințul de Condé. Nepoata sa era Maria Stuart. Soția sa era Ana, fiica ducelui de Ferrara. Marele conetabil Anne de Montmorency îi scria ducelui de Guise: „Monsenior”, ca unui rege, și încheia cu: „Prea umila voastră slugă”. De Guise, mare maestru al casei regelui, îi răspundea: „Domnule conetabil”, și semna cum semna pentru parlament: Al dumneavoastră preabun prieten.

Cât despre cardinal, numit papa transalpin și Sanctitatea Sa de către Estienne, el avea în mână toată biserica mănăstirească a Franței și trata de la egal la egal cu Sfântul Părinte. Încrezut de elocința lui, era unul din cei mai puternici teologi ai vremii și supraveghea și Franța și Italia prin trei ordine religioase care îi erau devotate pe deplin, care umblau pentru el zi și noapte și care-i serveau drept spioni și consilieri.

Aceste câteva cuvinte explică ce putere mare aveau cardinalul și ducele. În ciuda bogățiilor și veniturilor funcțiilor lor, ei au fost atât de profund dezinteresați sau atât de puternic târâți de curentul politicii lor, de asemenea, atât de generos, încât amândoi s-au îndatorat; dar, fără îndoială, în felul lui Cezar. De aceea, după ce Henric al II-lea a pus să fie răpus al doilea Balafre, care îl amenința atât, casa de Guise a trebuit să fie ruinată. Cheltuielile făcute vreme de un secol pentru a pune

mâna pe coroană explică decăderea în care se afla această casă sub Ludovic al XIII-lea și Ludovic al XIV-lea, atunci când moartea subită a Doamnei a arătat întregii Europe rolul infam la care se coborâse un cavaler de Lorena. Zicându-și moștenitori ai Carolingienilor deposezați, cardinalul și ducele erau, așadar, extrem de impertinenți cu regina Caterina de Medici, soacra nepoatei lor. Ducesa de Guise nu-i cruța nicio jignire Caterinei. Această ducesă era o d'Este, și Caterina era o Medici, fiică unor negustori florentini parveniți, pe care suveranii Europei nu-i admiseseră încă în fraternitatea lor regală. De aceea Francisc I considerase căsătoria fiului său cu o Medici drept o mezialianță și n-o îngăduise decât crezând că fiul său nu va deveni niciodată Delfin. De aici furia sa când Delfinul a murit otrăvit de florentinul Montécuculli. Membrii familiei d'Este refuzau să-i recunoască pe Medici ca prinți italieni. Acești vechi negustori vroiau, într-adevăr, încă de pe atunci, să rezolve problema imposibilă a unui tron înconjurat de instituții republicane. Titlul de mare duce n-a fost acordat decât foarte târziu de către Filip al II-lea, regele Spaniei, familiei de Medici, care l-a cumpărat trădându-și binefăcătoria, pe Franța, printr-un servil atașament față de curtea Spaniei, care, în taină, o dejuca în Italia. „Nu-i mângâiați decât pe dușmanii voștri!” Această mare vorbă a Caterinei pare să fi fost legea politică a acestei familii de negustori, căreia nu i-au lipsit oamenii mari decât în momentul în care destinele lor au devenit prea mărețe, și care a cunoscut puțin prea devreme acea degenerescență prin care sfârșesc neamurile regale și marile familii.

Vreme de trei generații a existat un membru al familiei de Lorena, om al războiului, și un Lorena, om al bisericii; dar ceea ce este extraordinar, este tocmai faptul că omul bisericii a prezentat întotdeauna, cum prezenta pe atunci chipul cardinalului, o asemănare cu figura lui Ximenes³⁰, cu care a semănat și cardinalul Richelieu. Acești cinci cardinali au avut cu toții o figură pe cât de vicleană, pe atât de teribilă, în schimb chipul omului războinic era tipul basc și muntenesc, care s-a regăsit și în acela al lui Henric al IV-lea, dar pe care o rană identică i-a însemnat atât pe tată cât și pe fiu, fără să le răpească însă farmecul, afabilitatea și curajul prin care îi cucereau pe soldați.

Trebuie să spunem unde și în ce chip a căpătat marele maestru această rană, care ea i-a fost vindecată datorită îndrăzelii unuia din personajele acestei drame, și anume lui Ambroise Paré, îndatoratul sindicului blăna-rilor. La asediul de la Calais, fața ducelui a fost străpunsă dintr-o parte în alta de o lovitură de lance, al cărei vârf, după ce a pătruns în obraz pe sub ochiul drept, a ajuns până la ceafă, sub urechea stângă, și a rămas înfiptă acolo. Ducele zăcea în cortul lui, în mijlocul unei dezolări generale, și-ar fi murit fără operația îndrăznească și devotamentul lui Ambroise Paré.

— Ducele n-a murit, domnilor, zise Ambroise, privindu-i pe cei de față, pe care îi podideau lacrimile, dar va muri curând, mai adaugă el, revenind asupra

spuselor sale, dacă nu voi încerca să-l tratez cum trebuie, și am să mă încumet la asta cu orice preț. Priviți!

El își puse piciorul stâng pe pieptul ducelui, apucă lemnul lăncii cu unghiile, îl mișcă încet și sfârși prin a-i scoate fierul din cap, de parcă ar fi fost vorba de un lucru și nu de un om. Dacă-l vindecase pe prinț, tratându-l cu atîta îndrăzneală, el nu reușise să-l scape de groaznica cicatrice care-i rămăsese pe obraz și de la care i s-a tras și porecla. Tot dintr-o cauză asemănătoare, această poreclă i-a fost dată și fiului său. În întregime stăpâni pe regele Francisc al II-lea, pe care soția sa îl domina printr-o dragoste mutuală excesivă, din care ei știau să tragă foloasele, acești doi mari prinți de Lorena domneau pe atunci în Franța și n-aveau alt dușman la curte decât pe Caterina de Medici. De aceea, niciodată astfel de mari oameni politici n-au jucat o partidă mai strînsă. Poziția mutuală a ambițioasei văduve a lui Henric al II-lea și a ambițioasei case de Lorena era, ca să zicem așa, explicată prin locul pe care-l ocupau pe terasa castelului în cursul dimineții în care Cristophe avea să sosească. Regina-mamă, care simula un atașament excesiv față de membrii familiei de Guise, ceruse comunicarea veștilor aduse de cei trei seniori veniți din diferite colțuri ale regatului; dar fusese jignită, fiind invitată să plece, în mod politic, de către cardinal. Ea se plimba la marginea grădinilor, dinspre partea Loarei, unde ridica, pentru astrologul ei Ruggieri, un observator, care se mai vede și acum acolo și de unde se poate admira peisajul acestei văi minunate. Cei doi prinți de Lorena se aflau pe partea opusă, care privește spre Vendômois și de unde se vede partea de sus a orașului, Speteaza Bretonilor și poarta castelului. Caterina îi păcălise pe cei doi frați și-și bătuse joc de ei prefăcându-se nemulțumită, când de fapt era foarte fericită să-i poată vorbi unuia din seniorii sosiți în mare grabă, confidentul ei secret, care juca cu îndrăzneală un rol dublu, dar care, bineînțeles, a fost pe deplin recompensat pentru asta. Acest gentilom era Chiverni, în aparență devotat cu trup și suflet cardinalului de Lorena, în realitate slugă a Caterinei. Caterina se mai bizuia pe încă doi seniori devotați, pe cei doi frați Gondi, protejații ei; dar acești doi florentini erau prea suspectați de cei doi prinți de Guise, pentru ca ea să-i poată trimite în afară, astfel că-i păstra la curte, unde orice cuvânt și orice mișcare a lor erau cercetate, dar unde și ei puteau, de asemenea, să-i cerceteze pe cei doi prinți de Guise și s-o sfătuiască pe Caterina. Acești doi florentini mențineau în partidul reginei-mame pe un alt italian, Birague, un piemontez abil care părea, asemeni lui Chiverni, să o fi părăsit pe regina-mamă pentru a trece de partea familiei de Guise, și care îi încuraja în acțiunile lor, spionîndu-i în interesul Caterinei. Chiverni venea de la Ecouen și de la Paris. Ultimul sosit era Saint-André, care a fost mareșal al Franței și care a devenit un personaj atât de măreț, încât prinții de Guise, al căror protejat era, au făcut din el a treia persoană în triumviratul pe care l-au format anul următor împotriva Caterinei. Înaintea lor, cel care a construit castelul de la Duretal, Vieilleville, și care, pentru

devotamentul său față de familia de Guise, a fost numit mareșal, debarcase în taină, și plecase din nou tot în mare taină, fără ca cineva să fi aflat secretul misiunii pe care i-o dăduse marele maestru. Cât despre Saint-André, acesta fusese însărcinat să ia măsurile militare necesare pentru a-i atrage pe toți reformații înarmați la Amboise, după un consiliu ținut între cardinalul de Lorena, ducele de Guise, Birague, Chiverni, Vieilleville și Saint-André. Dacă cei doi șefi ai casei de Lorena îl foloseau pe Birague, trebuie să credem că se biziiau mult pe forțele lor, căci îl știau atașat reginei-mamă; dar poate că-1 păstrau pe lângă ei pentru a afla planurile secrete ale rivalei lor, întrucât ea îl lăsa lângă ei. În acea epocă ciudată, rolul dublu al câtorva oameni politici era cunoscut de către cele două partide, care îi foloseau, aceștia fiind niște cărți de joc în mâinile jucătorilor: partida o câștiga cel mai abil dintre jucători. Cei doi frați fuseseră, în timpul acestui consiliu, de o discreție de nepătruns. Conversația Caterinei cu prietenii săi va explica perfect obiectul consiliului ținut de către cei doi de Guise, în aer liber, în zori, în aceste grădini suspendate, ca și cum toți s-ar fi temut să vorbească între zidurile castelului de la Blois. Regina-mamă, care, sub pretextul că exa-minează observatorul ce se construia pentru astrologii ei, se plimba dis-de-diminează cu cei doi frați Gondi, privind cu un aer neliniștit și curios grupul dușman, fu ajunsă din urmă de Chiverni. Ea se afla la colțul terasei ce dă înspre biserica Saint-Nicolas și acolo nu se mai temea de nicio indiscreție. Zidul este la înălțimea turnurilor bisericii, și frații de Guise țineau încă sfat la celălalt capăt al terasei, la în partea de jos a donjonului început, plimbându-se de colo-colo, de la Speteaza Bretonilor la galerie, peste podul care unea grădina, galeria și speteaza. Nimeni nu se afla în josul acestei prăpăstii. Chiverni luă mâna reginei-mamă pentru a i-o săruta și-i strecură în palmă o scrisoare, fără ca cei doi italieni s-o fi văzut. Caterina se întoarse repede, se duse în colțul parapetului și citi cele ce urmează:

„Dumneavoastră sunteți destul de puternică pentru a păstra balanța între cei mari și pentru a-i face să se întreacă, care mai de care, să vă slujească; aveți casa plină de regi și n-aveți a vă teme nici de Loreni și nici de Bourboni, dacă-i opuneți pe unii celorlalți; căci atât unii, cât și ceilalți vor să le răpească copiilor dumneavoastră coroana. Fiți stăpâna, și nu sclava consilierilor dumneavoastră; mențineți-i așadar pe unii împotriva celorlalți, altfel regatul va merge tot mai rău, și s-ar putea isca mari războaie.

L'HÔPITAL”

Regina își puse hârtia în decolteul corsajului și-și promise s-o ardă de îndată ce va fi singură.

— Când l-ai văzut? îl întrebă ea pe Chiverni.

— Când mă întorceam de la conetabil, la Melun, unde trecea cu doamna ducesă de Berri, pe care era foarte grăbit să o ducă înapoi la Savoia ca să se întoarcă aici pentru a-l lămuri pe cancelarul Olivier, care, de altfel, este victima

familiei de Lorena. Domnul de l'Hôpital este gata să vă urmeze interesele, căci a înțeles scopul spre care tind domnii de Guise. De aceea se va grăbi să se întoarcă aici cât mai repede pentru a vă da votul său în consiliu.

— E sincer? zise Caterina. Știți că, dacă Lorenii l-au acceptat în consiliu, au făcut-o doar pentru a-i ajuta să domnească acolo?

— L'Hôpital este un francez de prea bună viță ca să nu fie sincer, spuse Chiverni; de altfel, scrisoarea lui este un angajament destul de serios.

— Ce răspuns le-a dat conetabilul Lorenilor?

— El își zice sluga regelui și-i așteaptă ordinele. La acest răspuns, cardinalul, pentru a evita orice rezistență, va propune ca fratele său să fie numit locotenent general al regatului.

— Deja! strigă Caterina înspăimântată. Ei bine, domnul d'Hôpital va mai da vreun alt mesaj pentru mine?

— Mi-a spus că doar dumneavoastră, doamnă, vă veți putea interpune între coroană și domnii de Guise!

— Dar s-a gândit oare că m-aș putea folosi de hughenoti ca de niște stavile?

— Ah, doamnă! strigă Chiverni surprins de atâta profunzime, nu ne-am gândit să vă aruncăm în asemenea dificultăți.

— Știe în ce situație sunt? întrebă regina pe un ton calm.

— Aproape. Crede că ați făcut un târg prost acceptând, la moartea răposatului rege, pentru dumneavoastră, fărâmele ruinei doamnei Diane. Domnii de Guise au crezut că s-au achitat față de regină, mulțumind femeia.

— Da, spuse regina privindu-i pe cei doi Gondî, am făcut atunci o mare greșală.

— O greșală pe care o fac zeii, răspunse Carol de Gondî.

— Domnilor, zise regina, dacă trec deschis de partea Refomei, voi deveni sclava unui partid.

— Doamnă, spuse însuflețit Chiverni, sunt de acord cu dumneavoastră, trebuie să vă serviți de ei, dar să nu-i serviți.

— Deși, pentru moment, sprijinul dumneavoastră este acolo, spuse Carol de Gondî, să nu ne prefacem, atât succesul, cât și înfrângerea sunt la fel de periculoase.

— Știu! exclamă regina. Un pas greșit va fi un pretext de care frații de Guise s-ar folosi imediat ca să scape de mine!

— Nepoata unui papă, mamă a patru Valois, o regină a Franței, văduva celui mai înflăcărat persecutor al hughenotilor, o catolică italiancă, mătușa lui Leon al X-lea, se poate oare alia Reformei? întrebă Carol de Gondî.

— Dar, răspunse Albert, să-i secondeze pe prinții de Guise n-ar însemna să participe la o uzurpare? Aveți de-a face cu o casă care întrevede în lupta dintre

catolicism și Reformă o coroană de dobândit. Vă puteți sprijini pe Refomră fără să abjurați.

— Gândiți-vă, doamnă, că familia dumneavoastră, care ar trebui să fie în totalitate devotată regelui Franței, este în acest moment sluga regelui Spaniei, spuse Chiverni. Ea va fi mâine pentru Reformă, dacă Reforma va putea face un rege dintr-un duce de Florența.

— Sunt aproape dispusă să dau o mână de ajutor hughenotilor, zise Caterina, fie doar și ca să mă răzbun pe acest soldat, acest preot și această femeie! Ea arătă rând pe rând, printr-o privire de italiancă, ducele, cardinalul și etajul castelului unde se aflau apartamentele fiului său și ale Mariei Stuart. Acest trio mi-a smuls din mâini frâiele Statului pe care le-am așteptat atâta vreme și pe care această bătrână le-a ținut în locul meu, continuă ea. Ea dădu din cap spre Loara arătând spre Chenonceaux, castelul pe care tocmai îl schimbase cu cel de la Chaumont, cu Diane de Poitiers. Ma³¹, spuse ea în italiană, se pare că acești domni gulerati de la Geneva n-au bunul simț să mi se adreseze. Pe viața mea, eu nu pot să merg la ei! Niciunul dintre voi nu-și poate risca viața pentru a le duce lor propunerii! Ea bătu din picior. Speram să te fi întâlnit la Ecouen cu cocoșatul, el știe ce-i de făcut, îi spuse ea lui Chiverni.

— Se afla, într-adevăr acolo, doamnă, zise Chiverni; dar n-a putut să-l convingă pe contabil să i se alăture. Domnul de Montmorency vrea, ce-i drept, să-i răstoarne pe prinții de Guise, care l-au făcut să cadă în dizgrație, dar nu vrea să ajute erezia.

— Cine va nimici, domnilor, aceste dorințe individuale care stânenesc regalitatea? Doamne Dumnezeule! Trebuie să-i distrugem pe cei mari, unii prin alții, așa cum a făcut Ludovic al XI-lea, cel mai mare dintre regi voștri. Există în acest regat patru sau cinci partide, iar cel mai slab este cel al copiilor mei.

— Reforma este o idee, spuse Carol de Gondi, iar partidele pe care le-a distrus Ludovic al XI-lea nu erau decât interese.

— Există întotdeauna idei în spatele intereselor, replică Chiverni, sub Ludovic al XI-lea, ideea s-a numit Marile Fiefuri.

— Faceți din erezie o secure! zise Albert de Gondi, astfel nu veți mai avea parte de odioasele suplicii.

— Ei, strigă regina, nu pot să iau în calcul forțele și planurile acestor oameni, nu pot să comunic cu ei prin niciun intermediar sigur. Dacă aș fi surprinsă cu vreo astfel de mașinație, fie de regina care nu mă pierde din ochi ca pe un copil în leagăn, fie de cei doi temniceri care nu lasă pe nimeni să intre în castel, aș fi alungată din regat și condusă la Florența cu o escortă teribilă, comandată de vreun înveninat la familiei de Guise! Vă mulțumesc, prieteni! O, nora mea, îți doresc să ajungi într-o zi prizonieră printre ai tăi, vei înțelege atunci prin ce trec din pricina dumatile.

— Planurile lor! exclamă Chiverni. Marele maestru și cardinalul le cunosc; dar acești doi vulpoi nu vor să le spună; încercați, doamnă, să-i faceți să vi le spună, și vă voi sluji înțelegându-mă cu prințul de Condé.

— Care sunt hotărârile pe care n-au putut să vi le ascundă? întrebă regina arătându-i pe cei doi frați.

— Domnul de Vieilleville și domnul de Saint-André au primit ordine care ne sunt necunoscute; dar, se pare, că Marele Maestru își concentrează cele mai bune trupe pe malul stâng. În câteva zile, veți fi la Amboise. Marele Maestru a venit pe această terasă să examineze poziția și a socotit că Blois nu este potrivit pentru planurile lui secrete. Așadar, ce vrea oare? se întrebă Chiverni arătând prăpăstiile ce înconjoară castelul. În niciun alt loc, curtea n-ar putea fi mai la adăpost de o lovitură, decât este aici.

— Abdicați sau domniți, spuse Albert la urechea reginei care rămase pe gânduri.

O expresie teribilă a furiei interioare umbri frumosul chip de fildes al reginei, care nu avea încă patruzeci de ani și care trăia de douăzeci și șase de ani fără nicio putere la curtea Franței, ea care, încă de la sosirea ei, a vrut să joace rolul principal. Această frază îngrozitoare i-a ieșit din gură în limba lui Dante:

— Nimic, atâta timp cât acest fiu va trăi! Soțioara lui îl vrăjește! Adăugă ea după o pauză.

Exclamația Caterinei fu inspirată din ciudata prezicere care-i fusese făcută cu puține zile înainte la castelul de la Chaumont, pe malul opus al Loarei, unde ea fusese condusă de Ruggieri, astrologul ei, pentru a consulta, referitor la viața celor patru copii ai ei, o celebră ghicitoare adusă în secret de Nostradamus, șeful medicilor care, în acest mare secol al șaisprezecelea, era devotat, ca și Ruggieri, Cardan, Paracelsus și mulți alții, științelor oculte. Această femeie, a cărei viață a scăpat istoriei, fixase la un an de zile domnia lui Francisc al II-lea.

— Care-i părerea dumneavoastră despre toate acestea? îl întrebă Caterina pe Chiverni.

— Vom avea de dat a luptă, răspunse prudent gentilomul. Regele de Navarra...

— Oh, spune mai bine regina! continuă Caterina.

— Este adevărat, regina, spuse Chiverni zâmbind, le-a dat reformatiilor ca șef pe prințul de Condé care, în poziția lui de al doilea frate, poate să riște totul; așadar, domnul cardinal dorește să-l trimită aici.

— Să vină, strigă regina, și voi fi salvată!

Astfel, șefii marii mișcări a Reformei în Franța ghiciseră foarte bine în Caterina o aliată.

— E ceva de râs în asta! strigă regina. Bourbonii îi înșeală pe hughenoti, domni Calvin, de Bèze și alții îi înșeală pe Bourboni; dar noi vom fi oare destul de

puternici ca să-i înșelăm pe hughenoti, pe Bourboni și pe prinții de Guise? În fața acestor trei dușmani, e normal să-ți iei pulsul! spuse ea.

— Ei nu-l au pe rege, îi răspunse Albert, și dumneavoastră veți triumfa mereu avându-l pe rege de partea dumneavoastră.

— Maladetta Maria³²! scrâșni Caterina printre dinți.

— Lorenii se și gîndesc de pe acum să vă răpească afecțiunea burgheziei, adăugă Birague.

Speranța de a avea coroana n-a fost, la cei doi șefi ai temperamentalei familii de Guise, rezultatul unui plan premeditat; nimic nu a autorizat nici planul, nici speranța, doar împrejurările le-au dat îndrăzneala. Cei doi cardinali și cei doi Balafre s-au găsit să fie patru ambițioși, superiori ca talent tuturor oamenilor politici care-i înconjurau. Din cauza aceasta, familia lor n-a fost doborâtă decât de Henric al IV-lea, un răzvrătit educat la această mare școală ai cărei maeștri au fost Caterina și familia de Guise, și care a profitat din plin de toate lecțiile lor.

În acel moment, acești doi bărbați deveneau arbitrii celei mai mari revoluții încercate în Europa, după cea a lui Henric al VIII-lea în Anglia, și care a fost consecința descoperirii tiparului. Adversari ai Reformei, ei aveau puterea în mâinile lor și voiau să înăbușe erezia; însă, dacă a fost mai puțin faimos decât Luther, Calvin, adversarul lor, era mai puternic decât Luther. Calvin vedea pe atunci guvernarea, acolo unde Luther nu văzuse decât dogma. Acolo unde marele băutor de bere, germanul îndrăgostit, se bătea cu dracul și-i arunca în față călimara, picardul, celibatar plătând, făcea planuri de campanie, conducea bătălii, înarma prinți și ridica popoare întregi, semănând în inima burgheziilor, doctrine republicane, pentru a compensa neîntreruptele înfrângeri de pe câmpurile de luptă, prin noi progrese în spiritul națiunilor.

Cardinalul de Lorena și ducele de Guise, la fel de bine ca și Filip al II-lea și ducele de Alba, știau unde era vizată monarhia și ce alianță strânsă exista între catolicism și regalitate. Carol Quintul, beat fiindcă băuse prea mult din cupa lui Carol cel Mare, crezând prea mult în puterea monarhiei sale și socotind că împarte lumea cu Soliman, nu se simțise atacat de la început, și când cardinalul Granvelle 1-a făcut să observe întinderea plăgii, el a abdicat. Prinții de Guise au avut un singur gând, acela de a distruge erezia dintr-o singură lovitură. Această lovitură, au încercat-o pentru prima oară la Amboise, și pentru a doua oară în noaptea Sfântului Bartolomeu, atunci în acord cu Caterina de Medici, lămurită de flăcările celor doisprezece ani de războaie, lămurită mai ales de cuvântul semnificativ de republică, rostit mai târziu și tipărit de scriitorii Reformei, pe care Lecamus, acest tip de burghez parizian, îi și ghicise. Cei doi prinți, vrând să lovească de moarte inima nobilimii, pentru a o separa de la bun început de un partid religios, prin a cărui victorie ea pierdea totul, tocmai terminau să se sfătuiască asupra felului în care să-i dezvăluie regelui lovitură lor de stat, în vreme ce Caterina vorbea cu cei

patru consilieri ai săi.

— Jeanne d'Albret a știut bine ce face, declarându-se protectoarea hughenotilor! Ea are în Reformă un berbec cu ajutorul căruia acționează foarte bine! zise marele maestru, care înțelegea profunzimea planurilor reginei de Navarra.

Jeanne d'Albret a fost, într-adevăr, una din cele mai puternice minți ale acelor vremuri.

— Théodore de Bèze se află la Nérac, după ce a fost la Calvin să primească ordine.

— Ce oameni știu să găsească acești burghezi! exclamă marele maestru.

— Ah, noi n-avem un bărbat de teapa lui La Renaudie! strigă cardinalul. Este un adevărat Catilina!

— Oamenii de felul lui lucrează întotdeauna pentru propriul lor interes, răspunse ducele. Nu l-am ghicit eu pe La Renaudie? L-am copleșit cu favoruri, l-am ajutat să evadeze când a fost condamnat de către parlamentul din Burgundia, l-am ajutat să se întoarcă în regat, obținând revizuirea procesului lui, și mă gândeam să fac totul pentru el, în timp ce el urzea împotriva noastră o conspirație diabolică. Șmecherul ăsta i-a aliat pe protestanții din Germania cu ereticii din Franța, împăcînd dificultățile ivite cu privire la dogme dintre Luther și Calvin. El i-a aliat pe marii seniori nemulțumiți, la partidul Reformei, fără să-i facă să abjure pe față catolicismul. El avea, încă de anul trecut, treizeci de căpitani de partea lui! Era pretutindeni, în același timp la Lyon, în Languedoc, la Nantes! În sfârșit, el a pus să se redacteze această consultație răspândită în toată Germania, în care teologii declară că se poate recurge la forță pentru a-1 sustrage pe rege de sub dominația noastră și care se împrășteie din oraș în oraș. Căutându-l peste tot, nu-l găsești nicăieri! Totuși, eu nu i-am făcut decât bine! Va trebui să-l ucidem ca pe un câine sau să încercăm să-i facem un pod de aur pentru ca el să intre în casa noastră.

— Bretania, Languedoc, întregul regat lucrează ca să ne dea nouă o lovitură mortală, spuse cardinalul. După sărbătoarea de ieri, am petrecut restul nopții citind toate informațiile care mi-au fost trimise de credincioșii mei; dar nu există compromiși decât printre gentilomii săraci, meseriași, oameni pe care e indiferent dacă-i spânzuri sau îi lași să trăiască. Coligny sau Condé nu apar încă, deși ei țin firele acestei conspirații.

— De aceea, zise ducele, de îndată ce acest avocat, acest Avenelles, a vândut secretul, i-am spus lui Braguelonne să-i lase pe conspiratori să meargă până la capăt, căci ei nu bănuiesc nimic, cred că ne vor surprinde, poate atunci șefii lor vor ieși la iveală. Părerea mea este că ar trebui să ne lăsăm învinși timp de patruzeci și opt de ore...

— Ar fi prea mult și o jumătate de oră, spuse cardinalul înspăimântat.

— Ce curajos mai ești și tu, răspunse Balafra.

Cardinalul replică fără să se emoționeze:

— Dacă prințul de Condé este sau nu compromis, nu contează; dacă noi suntem siguri că el este șeful, îi tăiem capul și vom sta liniștiți. Nu avem atâta nevoie de soldați cât avem de judecători pentru treaba asta. Victoria este mai sigură în parlament decât pe câmpul de luptă, și costă mai puțin.

— Sunt de acord cu tine, răspunse ducele; dar crezi că prințul de Condé este destul de puternic ca să le insufla atâta îndrăzneală celor care vor veni să ne atace primii? Nu există oare...

— Regele de Navarra, spuse cardinalul.

— Un neghiob care-și scoate pălăria în fața mea! răspunse ducele. Cochetăriile Florentinei îți întunecă, așadar, privirea...

— Oh, m-am și gândit la asta, făcu preotul. Dacă mă prind în negocieri galante cu ea, este doar pentru a-i citi până în fundul inimii?

— Ea nu are inimă, spuse cu însuflețire ducele, este mai ambițioasă decât suntem noi.

— Ești un căpitan curajos, îi spuse cardinalul fratelui său; dar, crede-mă, cele două rochii ale noastre sunt foarte apropiate una de alta, și eu o supravegheam cu ajutorul Mariei pe vremea când tu nici nu te gândeai s-o bănuiești. Caterina e mai puțin religioasă decât pantoful meu. Dacă ea nu este sufletul complotului, nu-i pentru nu și-o dorește; dar o vom judeca după fapte și vom vedea cum ne va sprijini pe noi. Am certitudinea că, până astăzi, nu a comunicat cu ereticii.

— Este timpul să-i dezvăluim totul regelui și reginei mame, care nu știe nimic, spuse ducele; și iată singura dovadă a nevinovăției ei; poate că așteaptă ultimul moment pentru a o ului cu probabilitatea unui succes. La Renaudie va afla, din ordinele mele, că suntem avertizați. În această noapte, Nemours trebuia să urmărească detașamentele de reformați care ajungeau pe scurtături, și conjurații vor fi obligați să vină să ne atace la Amboise, unde îi voi lăsa pe toți să intre. Aici, spuse el arătând cele trei laturi ale stâncii pe care era așezat castelul de Blois, cum tocmai făcuse Chiverni, am da un asalt fără niciun rezultat, hughenotii ar veni și ar pleca după bunul lor plac. Castelul Blois este o sală cu patru intrări, în timp ce Amboise este un sac.

— N-am s-o părăsesc pe Florentină, spuse cardinalul.

— Am făcut o greșală, continuă ducele amuzându-se să-și arunce în aer pumnalul și să-l prindă de mâner, trebuie să te porți cu ea ca și cu reformații, să-i dai libertate de mișcare ca s-o prinzi asupra faptului.

Cardinalul își privi timp de o clipă fratele, clătinând din cap.

— Ce vrea Pardaillan? Întrebă Marele Maestru văzându-l venind pe terasă acest tânăr gentilom, devenit celebru pentru întâlnirea lui cu La Renaudie.

— Monsenior, un om trimis de blănarul reginei este la poartă și spune că trebuie să-i dea o haină de hermină, să-l las să intre?

— Ei, da, o haină despre care vorbea ieri, reluă cardinalul; lasă-l să treacă pe băiatul de prăvălie, regina va avea nevoie de haină pentru a se plimba de-a lungul Loarei.

— Pe unde o fi venit de n-a fost oprit decât la poarta castelului? întrebă Marele Maestru.

— Nu știu, răspunse Pardaillan.

— Am să-l întreb când va fi al regină, spuse Balafré, să aștepte răsări-tul soarelui în sala gărzilor; dar, ia spune-mi, Pardaillan, e tânăr?

— Da, monseniore; zică că e fiul lui Lecamus.

— Lecamus este un bun catolic, zise cardinalul, care, asemeni Marelui Maestru, era înzestrat cu o memorie ca a lui Cezar. Preotul de la Saint-Pierre-aux-Boeufs contează pe el, căci este ofițerul municipal al cartierului.

— Totuși, pune-l pe fiu să stea de vorbă cu căpitanul gărzii scoțiene, spuse Marele Maestru care sublinie acest verb dându-i un sens ușor de înțeles. Dar Ambroise este la castel, cu ajutorul lui vom afla dacă acesta este într-adevăr fiul lui Lecamus, cel care l-a îndatorat odinioară foarte mult. Cheamă-l pe Ambroise Paré.

— Chiar în acel moment, regina Caterina veni singură dinaintea celor doi frați, care se grăbiră să o întâmpine, arătându-i un respect în care italianca vedea doar permanente ironii.

— Domnilor, spuse ea, binevoiți să-mi mărturișiți și mie ce se întâmplă? Poate, văduva fostului dumneavoastră stăpân, să fie mai prejos, în stima dumneavoastră, decât domnii de Vieilleville, Birague și Chiverni?

— Doamnă, răspunse cardinalul pe un ton galant, datoria noastră de bărbați, înaintea celei de oameni politici, este să nu speriem doamnele pentru zvonuri false. Dar în această dimineață este loc să discutăm despre afacerile statului. Îl veți scuza pe fratele meu că a început să dea ordine pur militare, de care dumneavoastră trebuie să rămâneți străină; lucruri importante trebuie hotărâte acum. Dacă sunteți de acord, vom merge la trezirea regelui și a reginei, căci ora se apropie.

— Ce se întâmplă, domnule Mare Maestru? întrebă Caterina, prefăcându-se speriată.

— Reforma, doamnă, nu mai este o erezie, ci un partid care va veni cu armele să vă smulgă regale.

Caterina, cardinalul, ducele și seniorii se îndreptară atunci spre scară, prin galeria în care se înghesuiau curtenii care nu aveau dreptul să intre în apartamente și care se așezaseră în rând.

Gondi, care, în timp ce Caterina vorbea cu cei doi prinți de Lorena, îi examinase, îi șopti reginei la ureche, într-o toscană clară, aceste două cuvinte care au devenit proverbiale și care explică una dintre fețele acestui mare caracter regal: Odiat e aspettate! (Urâți și așteptați!)

Pardaillan, care venise să dea ordin ofițerului de gardă de la poarta castelului să-l lase să treacă pe trimisul blănarului reginei, îl găsi pe Christophe holbându-se dinaintea porticului, ocupat să privească fațada datorată bunului rege Ludovic al XII-lea, pe care se găseau pe atunci într-un număr mai mare decât astăzi, sculpturi caraghioase, dacă e să judecăm după ceea ce ne-a rămas din ele. Astfel, curioșii pot observa o figurină de femeie cioplită în capitelul uneia dintre coloanele porții, cu poalele rochiei ridicate, lăsând hazliu la vedere

Ceea ce Brunel îi arată Marfizei unui călugăr gras, așezat pe vine în capitelul coloanei ce corespundea celui alt stâlp al pervazului acestei porți, deasupra căreia se afla pe atunci statuia lui Ludovic al XII-lea. Mai multe din ferestrele acestei fațade, lucrate în acest fel și care din nefericire au fost distruse, îl distrau sau păreau că-l distrează pe Cristophe, pe seama căruia archebuzierii de gardă începuseră deja să facă glume.

— Asta ar da mai bine aici, zise ofițerul, mângâind încărcăturile de archebuză, gata pregătite în formă de căpățâni de zahăr și agățate de centiron.

— Hei, pariziene, spuse un soldat, n-ai văzut în viața ta atâtea!

— Îl recunoaște pe bunul rege Ludovic al XII-lea, zise un altul.

Cristophe se prefăcea că nu aude și căuta să-și exagereze uimirea, astfel încât atitudinea lui neghioabă dinaintea corpului de gardă i-a fost un excelent pașaport în ochii lui Pardaillan.

— Regina nu s-a trezit, spuse tânărul căpitan, vino s-o aștepți în sala gărzilor.

Cristophe îl urmă destul de încet pe Pardaillan. Se preocupa dinadins să admire frumoasa galerie tăiată în arcadă unde, sub domnia lui Ludovic al XII-lea, curtenii așteptau ora audiențelor, la adăpost, când era vreme urâtă, și unde se aflau pe atunci câțiva seniori atașați ai casei de Guise, căci scara care ducea la apartamentele lor, atât de bine păstrată în zilele noastre, era la capătul acestei galerii într-un turn a cărui arhitectură îl recomandă admirației curioșilor.

— Ei bine, ai venit să studiezi arta meșterilor de statui? strigă Pardaillan, văzându-l pe Lecamus oprit în fața frumoaselor sculpturi de pe scările exterioare ce unesc sau, dacă vreți, ce separă coloanele fiecărei arcade.

Cristophe îl urmă pe tânărul căpitan spre scara de onoare, nu fără să fi aruncat acestui turn cvasi-maur o privire plină de extaz. În acea frumoasă dimineață, curtea era plină de ordonanțe, de seniori, care stăteau de vorbă în grupuri și ale căror costume strălucitoare însuflețeau acel loc, unde minunile arhitecturii răspândite pe fațada încă nouă îl făceau deja atât de strălucitor.

— Intră acolo, îi zise Pardaillan lui Lecamus, făcându-i semn să-1 urmeze prin ușa sculptată în lemn de la etajul al doilea și pe care o santinelă o deschise recunoscându-l pe Pardaillan.

Oricine poate să-și imagineze uimirea lui Cristophe la intrarea în această sală a gărzilor, pe atunci atât de vastă și pe care astăzi serviciul militar a împărțit-o în două printr-un perete subțire pentru a face din ea două încăperi; aceasta ocupă, într-adevăr, la etajul al doilea al regelui, ca și la primul etaj al reginei-mame, o treime din fațada cu vedere spre curte, căci ea este luminată de două ferestre la stânga și două la dreapta turnului, unde se înalță faimoasa scară. Tânărul căpitan se îndreptă spre ușa încăperii reginei și regelui, care dădea în această vastă sală, și-i spuse unuia din cei doi paji de serviciu s-o anunțe pe doamna Dayelle, una din cameristele reginei, că blănarul se află în sală, cu hainele ei.

La un gest al lui Pardaillan, Cristophe se duse să se așeze lângă un ofițer ce ședea pe un taburet, în colțul unui șemineu mare cât prăvălia tatălui său și care se afla la una din extremitățile acestei săli imense, în fața unui alt șemineu absolut la fel, din cealaltă extremitate. Tot discutând cu acest locotenent, el izbuti să-l intereseze, povestindu-i greutățile vieții de negustor. Cristophe se dovedi a fi un vânzător atât de autentic, încât ofițerul îl făcu și pe căpitanul din garda scoțiană să împărtășească această părere. Acesta veni din curte să-l chestioneze pe Cristophe, cercetându-l pe furiș, cu mare grijă.

Oricât de prevenit era Cristophe Lecamus, el nu putea înțelege ferocitatea rece a intereselor în sânul cărora îl strecurase Chaudieu. Pentru un observator care ar fi cunoscut secretul acestei scene, cum îl cunoaște astăzi istoricul, ar fi avut de ce să tremure, văzându-l pe acest tânăr, spe-ranța a două familii, expus între aceste două forțe puternice și necruțătoare, Caterina și familia de Guise. Dar există oare mulți oameni îndrăzneți care măsoară imensitatea primejdiilor care îi pândesc? Din modul în care erau păzite portul, orașul și castelul de la Blois, Cristophe se aștepta să întâlnească piedici și spioni peste tot; el se hotărâse așadar să ascundă gravitatea misiunii lui și tensiunea din sufletul său, sub aparența neghioabă și negustorească cu care i se înfățișase tânărului Pardaillan, ofițerului de gardă și căpitanului.

Agitația ce însoțește într-un castel regal ora trezirii începea să se manifeste. Seniorii, ai căror cai și paji sau scutieri rămâneau în curtea exterioară a castelului, căci nimeni, cu excepția regelui și a reginei, nu avea dreptul să intre călare în curtea interioară, urcau în grupuri scara magnifică și invadau această mare sală a gărzilor cu două șemineuri, ale cărei grinzi puternice sunt astăzi lipsite de ornamentele lor, unde mici pătrate roșii, urâte, înlocuiesc ingenioasele mozaicuri ale podelelor, dar unde tapiseriile Coroanei ascundeau pe atunci zidurile groase, astăzi albite de var, și unde străluceau, după bunul plac, artele acelei epoci unice în zilele de glorie ale umanității. Reformații și catolicii veneau să afle noutățile, să cerceteze chipurile și să-i facă regelui curte. Dragostea excesivă a lui Francisc al II-lea pentru Maria Stuart, căreia nici cei doi prinți de Guise, nici regina-mamă nu i se împotriveau, precum și complezența politică la care se preta Maria Stuart îi răpeau regelui orice putere; de aceea, deși avea șaptesprezece ani, el

nu cunoștea din regalitate decât plăcerile, și din căsătorie decât voluptățile primei pasiuni. Fiecare îi făcea curte, în realitate, reginei Maria, unchiului ei, cardinalul de Lorena, și marelui maestru. Această manevră avu loc în fața lui Cristophe, care studia sosirea fiecărui personaj, cu o lăcomie foarte firească. În ambele părți ale unei draperii magnifice stăteau câte doi paji și câte două gărzi din compania scoțiană, de serviciu atunci ; această mare draperie îi arăta intrarea în camera regală, atât de fatală pentru fiul actualului mare maestru, al doilea Balafré, care veni să-și dea sufletul la picioarele patului ocupat atunci de Maria Stuart și de Francisc al II-lea. Domnișoarele de onoare ale reginei ședeau lângă șemineul opus celui lângă care Cristophe vorbea neîncetat cu căpitanul gărzilor. Prin așezarea lui, acest al doilea șemineu era șemineul de onoare, fiind construit în zidul gros al sălii Consiliului, între ușa camerei regale și cea a Consiliului, astfel încât domnișoarele și seniorii care aveau dreptul să fie acolo, se aflau chiar pe drumul de trecere al regelui și al reginelor. Curtenii erau siguri că aveau s-o vadă pe Caterina, căci domnișoarele ei de onoare, în doliu ca toată curtea, urcară la ea, conduse de contesa de Fiesque, și-și ocupară locul dinspre sala de Consiliu, în fața domnișoarelor de onoare ale tinerei regine, aduse de către ducesa de Guise și care ocupau colțul opus, dinspre camera regală. Curtenii lăsau între aceste domnișoare, care aparțineau primelor familii ale regatului, un spațiu de câțiva pași pe care doar cei mai mari seniori aveau îngăduința să-1 depășească. Contesa de Fiesque și ducesa de Guise ședeau, după dreptul funcțiilor lor, în mijlocul acestor fete nobile, care stăteau toate în picioare. Unul dintre primii care veni să se amestece între aceste două escadroane atât de pe-riculoase fu ducele d'Orléans, fratele regelui, care coborî din apartamentul său situat deasupra și care era întovărășit de domnul de Cypierre, preceptorul său. Acest prinț tânăr, care, înainte de sfârșitul acestui an, avea să domnească sub numele de Carol al IX-lea, pe atunci în vârstă de zece ani, era de o timiditate excesivă. Ducele d'Anjou și ducele d'Alençon, cei doi frați ai săi, ca și prințesa Marguerite, care a fost soția lui Henric al IV-lea, prea tineri încă pentru a veni la curte, rămâneau în grija mamei lor în apartamentele ei. Ducele d'Orléans, bogat îmbrăcat, după moda timpului, cu pantaloni de mătase, cu o haină scurtă de postav cu fire de aur împodobit cu flori negre, și cu o mică mantie de catifea brodată, totul negru (el mai purta doliu după tatăl său, regele), le salută pe cele două doamne de onoare și rămase lângă domnișoarele de onoare ale mamei sale. Deja plin de antipatie față de partizanii casei de Guise, el răspunse cu răceală cuvintelor ducesei și-și sprijini brațul de spătarul scaunului înalt al contesei de Fiesque. Preceptorul său, unul din cele mai frumoase spirite ale acelei vremi, domnul de Cypierre, rămase în spatele lui, ca o panoplie. Amyot, în simplă sutană de abate, îl întovărășea de asemenea pe prinț; îi era și el preceptor cum fusese și al celorlalți trei prinți, a căror afecțiune i-a fost atât de profitabilă. Între șemineul de onoare și cel aproape de care se grupau, la celălalt capăt al sălii, gărzile, căpitanul

lor, câțiva curteni și Cristophe, înarmat cu cutia lui de carton, cancelarul Olivier, protectorul și predecesorul lui l'Hôpital, îmbrăcat cum aveau să fie mereu de atunci încolo cancelarii Franței, se plimba împreună cu cardinalul de Tournon, de curând sosit de la Roma, schimbând câteva fraze la ureche, în mijlocul atenției generale pe care le-o acordau seniorii îngrămădiți de-a lungul zidului ce desparte această sală de odaia regelui, ca o tapiserie vie, în fața bogatei tapiserii cu mii de personaje. Cu toată gravitatea împrejurărilor, curtea prezenta aspectul pe care toate curțile îl vor prezenta în toate țările, în toate epocile și în cele mai mari primejdii: curteni vorbind mereu de lucruri neimportante, dar gândindu-se la lucruri grave, glumind, dar studiind chipurile și ocupându-se de dragoste și de căsătorii cu moștenitoarele, în mijlocul celor mai sângeroase catastrofe.

— Ce ziceți de serbarea de ieri? întrebă Bourdeilles, senior de Brantôme, apropiindu-se de domnișoara de Piennes, una din domnișoarele de onoare ale reginei-mame.

— Domnii du Baïf și du Bellay n-au avut decât idei extraordinare, zise ea, arătându-i pe cei doi organizatori ai serbării, aflați la câțiva pași distanță. Cred că a fost de foarte prost gust, adăugă ea cu voce înceată.

— Nu aveți un rol în ea? întrebă domnișoara de Lewiston, din cealaltă parte.

— Ce citiți acolo, doamnă? o întrebă Amyot pe doamna de Fiesque.

— Amadis de Gaule, de seniorul des Essarts, comisar ordinar al artileriei regelui.

— O lucrare fermecătoare, spuse frumoasa fată care a fost mai târziu atât de celebră, sub numele de Fosseuse, când a devenit doamnă de onoare a reginei Margareta de Navarra.

— Stilul este de formă nouă, zise Amyot. Sunteți de acord cu aceste barbarii? adăugă el, privindu-l pe Brantôme.

— Le place doamnelor, ce vreți? exclamă Brantôme, ducându-se s-o salute pe doamna de Guise, care ținea în mână Celebrele Doamne de Boccaccio.

— Trebuie că se află în carte femeii din casa dumneavoastră, doamnă, zise el, dar domnul Boccaccio n-a avut norocul să trăiască în vremea noastră, când ar fi găsit subiecte mai ample pentru a-și mări volumele ...

— Cât de iscusit este acest domn de Brantôme, îi spuse frumoasa domnișoară de Limeuil contesei de Fiesque. A venit mai întâi la noi, dar va rămâne în tabăra familiei de Guise.

— Sst! făcu doamna de Fiesque, privind-o pe frumoasa Limeuil. Vedeți-vă de treburile dumneavoastră...

Tânăra fată își întoarse privirea spre ușă. Ea îl aștepta pe Sardini, un nobil italian cu care regina-mamă, ruda ei, a căsătorit-o mai târziu, după accidentul care i s-a întâmplat chiar în budoarul Caterinei și care i-a adus cinstea să aibă ca moașă o

regină.

— Pe toți sfinții, domnișoara Davila mi se pare pe zi ce trece tot mai frumoasă! spuse domnul de Robertet, secretar de stat, salutând grupul reginei-mame.

Sosirea secretarului de stat, care era exact ceea ce este astăzi un mi-nistru, nu făcu nicio senzație.

— Dacă-i așa, domnule, împrumutați-mi atunci pamfletul compus împotriva domnilor de Guise, știu că v-a fost împrumutat dumneavoastră, îi spuse lui Robertet domnișoara Davila.

— Nu-1 mai am, răspunse secretarul, mergând s-o salute pe doamna de Guise.

— Îl am eu, îi zise contele de Grammont domnișoarei Davila, dar nu vi-1 dau decât cu o condiție ...

— Cu condiție... nu! zise doamna de Fiesque.

— Dumneavoastră nu știți ce vreau, răspunse Grammont.

— Oh, asta se ghicește! replică domnișoara Limeuil.

Obiceiul italianesc de a numi doamnele, cum fac țărani cu soțiile lor, cutărică, era atunci la modă la curtea Franței.

— Vă înșelați, reluă cu însuflețire contele, este vorba despre a-i da domnișoarei de Matha, una din domnișoarele de onoare din cealaltă parte, o scrisoare de la vărul meu de Jarnac.

— Nu-mi compromiteți fetele, îi spuse contesa de Fiesque, am să i-o dau chiar eu.

— Aveți știri despre ce se petrece în Flandra? îl întrebă doamna de Fiesque pe cardinalul de Tournon. Se pare că domnul d'Egmont e plin de noutăți.

— El și prințul de Orania, continuă Cypierre, ridicând din umeri destul de semnificativ.

— Ducele de Alba și cardinalul Granvelle se duc acolo, nu-i așa, domnule? îl întrebă Amyot pe cardinalul de Tournon, care stătea posomorât și neliniștit între cele două grupuri, după conversația avută cu cancelarul.

— Din fericire noi suntem liniștiți și nu avem de învins erezia decât într-o piesă de teatru, spuse tânărul duce d'Orléans, făcînd aluzie la rolul pe care-1 jucase în ajun, cel al unui cavaler ce răpuse o hidră pe a cărei frunte stătea scris cuvântul Reformă.

Caterina de Medici, în înțelegere cu nora ei, lăsase să se încropească o sală de spectacole din sala imensă care mai târziu a fost amenajată pentru Stările Generale de la Blois, și până la care ajungeau, cum s-a mai spus, castelul lui Francisc I și cel al lui Ludovic al XII-lea.

Cardinalul nu răspunse nimic și-și continuă plimbarea prin mijlocul sălii, stînd de vorbă cu glasul scăzut, cu domnul de Robertet și cancelarul. Multe

persoane nu iau în considerare dificultățile pe care Secretariatele de Stat, devenite apoi ministere, le-au întâmpinat la constituirea lor, și cât de greu le-a fost regilor Franței să le creeze. În acea epocă, un secretar de stat ca Robertet era pur și simplu un scrib, de-abia conta în mijlocul prinților și al seniorilor, care hotărau afacerile de stat. Nu existau pe atunci alte funcții ministeriale decât cele de intendenți ai finanțelor, de cancelari și de păstrător al sigiliilor. Regii acordau un loc în Consiliul lor, prin decrete, aceloră dintre supuși ale căror păreri li se păreau folositoare în conducerea afacerilor publice. Se admitea intrarea în consiliu unui președinte de cameră al parlamentului, unui episcop, unui favorit fără titlu. Odată admis în consiliu, supusul își întărea acolo poziția, fiind investit de către Coroană cu sarcini cărora le reveneau atribuții, ca de pildă: guvernator, sabia de conetabil, Comanda Supremă a artileriei, bastonul de Mareșal, Comandant General al vreunui corp de armată, Comanda Supremă a Amiralității, căpitania galerelor, sau adesea o funcție la curte, ca cea de Mare Maestru, pe care o avea pe atunci ducele de Guise.

— Credeți că ducele de Nemours se va căsători cu Françoise? îl întrebă doamna de Guise pe preceptorul ducelui d'Orléans.

— Ah, doamnă, răspunse el, eu nu știu decât latină.

Acest răspuns îi făcu să zâmbească pe cei în măsură să audă. În acel moment, seducerea domnișoarei Françoise de Rohan de către ducele de Nemours era pe buzele tuturor; dar cum ducele de Nemours era vărul lui Francisc al II-lea și, deci, dublu aliat al casei de Valois prin mama sa, familia de Guise îl privea mai degrabă ca sedus decât ca seducător. Totuși trecerea de care beneficia casa de Rohan a fost atât de mare încât, după domnia lui Francisc al II-lea, ducele de Nemours a fost nevoit să părăsească Franța, din pricina unui proces pe care i l-au făcut membrii familiei de Rohan, și pe care tercierea casei de Guise l-a stins. Mariajul său cu ducesa de Guise, după asasinarea lui Poltrot³³, explică întrebarea pe care ducesa i-o adresase lui Amyot, dezvăluind rivalitatea care exista între domnișoara de Rohan și ducesă.

— Ia uitați-vă puțin la grupul de nemulțumiți de acolo, spuse contele de Grammont arătând spre domnii de Coligny, cardinalul de Châtillon, Danville, Thoré, Moret și mai mulți seniori bănuși că sunt adepți ai Reformei, care stăteau cu toții între două ferestre, de partea cealaltă a șemineului.

— Hugheñoii se mișcă, spuse Cypierre. Am aflat că Théodore de Bèze este la Nérac pentru a obține de la regina de Navarra să se declare de partea Reformei, abjurând în mod public, adăugă el privindu-l pe judecătorul d'Orléans care era, de asemenea, cancelar al reginei de Navarra și care observa curtea.

— Ea o va face! Răspunse sec judecătorul d'Orléans.

Acest personaj, un fel de Jacques Coeur orleanez, unul dintre cei mai bogați burghezi ai vremii sale, se numea Groslot și se ocupa de afacerile reginei Jeanne d'Albret la curtea Franței.

— Credeți? spuse cancelarul Franței către cancelarul Navarrei, cântărind însemnătatea celor spuse de Groslot.

— Nu știți oare, spuse bogatul orleanez, că această regină n-are din femeie decât sexul? Ea este pe deplin dedicată lucrurilor virile, are un spirit puternic în marile afaceri și o inimă de neînving în marile adversități.

— Domnule cardinal, îi spuse cancelarul Olivier domnului de Tournon care îl ascultase pe Groslot, ce părere aveți despre această îndrăzneală?

— Regina Navarrei a făcut bine să-și aleagă drept cancelar un om căruia casa de Lorena îi este îndatorată și care-și oferă locuința regelui când e vorba ca acesta să meargă la Orléans, răspunse cardinalul.

Cancelarul și cardinalul se priviră atunci fără să îndrăznească să-și comunice gândurile, dar Robertet și le exprimă, căci considera necesar să arate mai mult devotament casei de Guise decât aceste mari personaje față de care el era cu mult mai neînsemnat.

— Este o mare nenorocire că, în loc să abjure religia părinților ei, casa de Navarra nu abjură spiritul de răzbunare și de revoltă pe care i l-a insuflat conetabilul de Bourbon. Vom vedea din nou certurile de altădată dintre familiile d'Armagnac și de Bourguignon.

— Nu, zise Groslot, căci există ceva din Ludovic al XI-lea în cardinalul de Lorena.

— Și în regina Caterina, răspunse Robertet.

În acest moment, doamna Dayelle, camerista favorită a reginei Maria Stuart, străbătu sala și se îndreptă spre camera reginei. Trecerea cameristei provocă agitație.

— O să intrăm curând, zise doamna de Fiesque.

— Nu cred, răspunse doamna de Guise. Maiestățile lor vor ieși, căci se va ține un mare consiliu.

Domnișoara Dayelle se strecură în camera regală, după ce a bătut cu discreție la ușă, un mod respectuos de a se anunța, inventat de Caterina de Medici și care a fost adoptat la curtea Franței.

— Cum e vremea, scumpa mea Dayelle? zise regina Maria, scoțându-și chipul alb și proaspăt afară din pat și mișcând perdelele.

— Ah, doamnă ...

— Ce ai, Dayelle dragă? S-ar zice că arcașii sunt pe urmele tale.

— Oh, doamnă, regele mai doarme?

— Da.

— Vom părăsi castelul, și domnul cardinal m-a rugat să v-o spun, pentru ca dumneavoastră să-l anunțați pe rege.

— Știi și de ce, buna mea Dayelle?

— Reformații vor să vă răpească...

— Ah, religia asta nouă n-o să-mi mai dea pace! Am visat azi-noapte că eram la închisoare, eu care voi aduna coroanele celor mai frumoase trei regate din lume!

— Doamnă, este doar un vis!

— Răpită? ... Ar fi tare drăguț, dar pentru o chestie religioasă și, mai ales, de către eretici, este o grozăvie.

Regina sări jos din pat și se duse să se așeze într-un fotoliu mare, acoperit de catifea roșie, în fața șemineului, după ce Dayelle îi dăduse un capot de catifea neagră, pe care ea și-l strânse ușor la mijloc cu un cordon de mătase. Dayelle aprinse focul, căci diminețile lunii mai sunt destul de răcoroase pe malurile Loarei.

— Unchii mei au aflat, așadar, aceste noutăți în timpul nopții? o întrebă regina pe Dayelle, cu care ea se purta familiar.

— De azi-dimineață, domnii de Guise se plimbă pe terasă ca să nu fie auziți de nimeni și au primit acolo trimiși veniți în mare grabă din diferite puncte ale regatului, unde se agită reformații. Doamna regină mamă se afla acolo împreună cu italienii ei, sperând să fie și ea consultată; dar ea n-a făcut parte din acest mic consiliu.

— Trebuie să fie furioasă!

— Cu atât mai mult cu cât era supărată încă de ieri, răspunse Dayelle. Se zice că, văzând-o pe Maiestatea Voastră în rochia cu fir de aur răsucit și cu frumosul voal de crep cafeniu, n-a fost prea bucurasă ...

— Lasă-ne, buna mea Dayelle, regele se trezește. Nimeni, nici chiar intimii, să nu ne deranjeze, este vorba de treburi de stat, și unchii mei nu ne vor tulbura.

— Ei bine, scumpa mea Maria, te-ai și dat jos din pat? S-a făcut ziuă? spuse regele, trezindu-se.

— Dragul meu micuț, în timp ce noi dormim, oamenii răi veghează și vor să ne forțeze să părăsim această frumoasă locuință.

— Despre ce oameni răi vorbești, iubita mea? N-am avut noi aseară cea mai frumoasă petrecere din lume, de n-ar fi fost cuvintele latine pe care acești domni le-au aruncat în franceza noastră?

— Ah! spuse Maria. Acest limbaj este de foarte bun gust, Rabelais 1-a și scos în evidență.

— Tu ești o învățată, iar eu sunt tare supărat că nu te pot adora în versuri; dacă n-aș fi rege, i l-aș lua înapoi fratelui meu pe maestrul Amyot, care-1 ajută să fie atât de învățat.

— Să nu-1 invidiezi pe fratele tău, care scrie poezii și mi le arată, cerându-mi să i le arăt și eu pe ale mele. Ei haide, ești cel mai bun dintre toți cei patru copii și vei fi un rege tot așa de bun pe cât ești de iubitor. De altfel, poate că de aceea mama ta te iubește atât de puțin! Dar fii liniștit, scumpul meu suflet, am să te

iubesc eu cât pentru toată lumea.

— N-am niciun merit să iubesc o regină atât de perfectă, zise micul rege. Nu știu ce m-a oprit ieri să nu te îmbrățișez în văzul întregii curți, când ai dansat hora faclelor! Am văzut limpede că toate femeile par niște servitoare pe lângă tine, frumoasa mea Maria ...

— Deși vorbești numai în proză, vorbești fermecător, micuțul meu, fiindcă vorbește în tine iubirea. Și știi bine, iubitul meu, că de n-ai fi fost decât un biet paj, tot pe tine te-aș fi iubit pe cât te iubesc acum, și totuși nimic nu-i mai dulce decât să să spui: „Iubitul meu e rege.”

— Oh, ce braț frumos! De ce trebuie să ne îmbrăcăm? Îmi place atât de mult să-mi trec degetele prin părul tău moale, să-ți răvășesc cărlionții blonzi. Ah, iubita mea, să nu-ți mai lași femeile să-ți sărute gâtul atât de alb și spatele atât de frumos, să nu mai îngădui asta! Și așa-i prea mult că ți le-au atins cețurile din Scoția.

— N-ai să vii să vezi scumpa mea țară? Scoțienii te vor iubi, și acolo nu vor exista revolte ca aici.

— Cine se revoltă în regatul nostru? Întrebă Francisc de Valois, încheindu-și halatul și luând-o pe Maria Stuart pe genunchii săi.

— Oh, asta-i desigur foarte plăcut, zise ea, ferindu-și obrazul de rege, dar trebuie să domnești, dacă te rog frumos, scumpul meu domn.

— Ce tot vorbești despre domnie? În dimineața asta vreau ...

— Mai e nevoie să spui vreau când poți să faci orice? Asta nu-i vorbă nici de rege, nici de iubit. Dar nu-i vorba de asta, lasă! Avem o treabă importantă.

— Ah! spuse regele. E mult de când n-am mai avut vreo treabă. Este amuzantă?

— Nu, răspunse Maria, trebuie să ne mutăm.

— Pun rămașag, draga mea, că l-ai văzut pe unul din unchii tăi, care se descurcă atât de bine, încât la cei șaptesprezece ani, mă port ca un rege leneș. Nici nu știu, într-adevăr, pentru ce, după primul consiliu, am mai continuat să asist la celelalte? Ar putea să rezolve lucrurile în consiliu la fel de bine dacă ar pune o coroană pe fotoliul meu: eu nu văd nimic decât prin ochii lor și hotărâsc totul orbește.

— Oh, domnule! exclamă regina, ridicându-se de pe genunchii regelui și luându-și o mutrișoară supărată. Ne-am înțeles că n-o să-mi pricinuiști nici cea mai mică supărare cu privire la acest subiect și că unchii mei se vor folosi de puterea regală pentru fericirea poporului tău. E bun poporul tău? Dacă ai vrea să-l conduci singur, te-ar înghiți ca pe o căpșună. El are nevoie de războinici, de un stăpân aspru, cu mânuși de fier; pe când tu, tu ești un copilăș pe care eu îl iubesc așa cum e și pe care nu l-aș iubi altfel, înțelegi, domnule? spuse ea, sărutându-l pe frunte pe acest copil ce părea că vrea să se revolte împotriva vorbelor rostite, dar

pe care mângâierea ei îl domoli.

— Ah, de n-ar fi unchii ăștia ai tăi! strigă Francisc al II-lea. Cardinalul îmi displace enorm, și când ia aerul ăla mieros și manierele alea umile ca să-mi spună în timp ce se înclină: „Sire, aici este vorba despre onoarea coroanei și despre credința părinților voștri. Maiestatea voastră n-ar putea să îngăduie”, și asta, și ailaltă... Sunt sigur că nu lucrează decât pentru blestemata lui casă de Lorena.

— Ce bine l-ai imitat! zise regina. Dar de ce nu-i folosești pe acești Loreni ca să te informeze despre ceea ce se întâmplă, pentru ca, peste ceva vreme, să poți domni singur, la majoratul tău? Eu sunt soția ta, și onoarea ta este și a mea. Noi vom domni, haide, dragul meu! Dar nimic nu va fi pe roze până în clipa în care nu vom face după bunul nostru plac! Nimic nu-i mai greu pentru un rege decât să domnească! Eu, de pildă, sunt regină? Crezi că mama ta nu-mi plătește în rău ceea ce unchi mei fac în bine pentru măreția tronului tău? Eh! Ce diferență! Unchii mei sunt mari prinți, nepoți ai lui Carol cel Mare, plini de atenții, și care ar fi gata să moară pentru tine, pe când această fată de medic sau de negustor, regină a Franței din pură întâmplare, e pusă pe ceartă ca o burgheză ce nu-i stăpînă în casa ei. Ca o femeie nemulțumită că nu distruge totul aici, italianca asta îmi arată, cu orice prilej, chipul ei palid și serios și-mi spune cu voce înțepată: „Fiica mea, tu ești regina, eu nu mai sunt decât a doua femeie din regat (turbează, mă înțelegi, iubitele?). Dar dacă aș fi în locul tău, eu n-aș purta catifea de culoare roșie aprinsă, în vreme ce curtea e în doliu, n-aș apărea în public cu părul lins și fără bijuterii, fiindcă ceea ce nu se cade nici măcar unei simple doamne, cu atât mai puțin se cade unei regine. De asemenea, nici n-aș dansa, m-aș mulțumi să-i văd dansând pe alții!” Așa îmi spune.

— Oh, Doamne! răspunse regele. Parcă o aud. Doamne, dacă ar ști...

— Oh! Încă mai tremuri în fața ei? Te plictisește, nu-i așa? O s-o izgonim. Pe legea mea! Să te mintă, treacă de la mine, biata femeie e din Florența, dar să te plictisească...

— Pentru numele lui Dumnezeu, Maria, taci! spuse Francisc, neliniștit și mulțumit totodată. N-aș vrea să-i pierzi prietenia.

— Să nu-ți fie teamă că o să se certe vreodată cu mine, care voi purta cele mai frumoase trei coroane din lume, scumpul meu rege, zise Maria Stuart. Deși mă urăște pentru o mie de motive, ea mă alintă ca să mă despartă de unchii mei.

— Să te urască? ...

— Da, îngerașul meu, și dacă n-aș avea o mie de dovezi, pe care femeile și le dau între ele privitor la acest sentiment, și a căror răutate nu este înțeleasă decât de ele, m-aș mulțumi cu eterna ei opunere față de scumpa noastră iubire. Este vina mea că tatăl tău n-a putut s-o sufere niciodată pe domnișoara de Medici? În sfârșit, ea mă iubește atât de puțin pentru că tu a trebuit să te înfurii ca să nu avem fiecare apartamentul nostru, aici și la Saint-Germain. Ea pretindea că ăsta era obiceiul

regilor și al reginelor Franței. Obiceiul! Era al tatălui tău, și asta se explică. Cât despre bunicul tău Francisc, cumătrul stabilise acest obicei pentru comoditatea amorurilor lui. De aceea trebuie să fim cu băgare de seamă! Dacă plecăm de aici, Marele Maestru nu trebuie să ne separe.

— Dacă plecăm de aici, Maria? Dar eu nu vreau să părăsesc acest castel frumos, de unde vedem Loara și întregul Blesois, un oraș la picioarele noastre și cel mai fermecător cer din lume deasupra capetelor noastre și aceste grădini apetisante. Dacă plec de aici, plec doar cu tine în Italia, să văd picturile lui Rafael și San Pietro.

— Și portocalii? Oh, micuțul meu rege, dacă ai știi cât de mult își dorește Maria ta să se plimbe pe sub portocalii plini de flori și de fructe! Vai, poate că n-am să-i văd niciodată! Oh, să auzi un cântec italian pe sub acești copaci parfumați, la malul unei mări albastre, sub un cer albastru, și să ne strângem așa!

— Hai să plecăm! spuse regele.

— Să plecați! strigă Marele Maestru, intrând în odaie. Da, sire, trebuie să părăsiți castelul Blois. Iertați-mi îndrăzneala, dar împrejurările sunt mai puternice decât eticheta, și am venit să vă implor să țineți un consiliu.

Maria și Francisc se depărtară cu repeziciune, văzându-se surprinși, iar chipurile lor arătau aceeași expresie de maiestate regală ofensată.

— Sunteți un prea mare maestru, domnule de Guise, spuse tânărul rege stăpânindu-și furia.

— La dracu! Ce ți-e și cu îndrăgostiții ăștia! șopti cardinalul la urechea Caterinei.

— Fiule, răspunse regina mamă care apăru din spatele cardinalului, este vorba despre siguranța dumneavoastră și a întregului regat.

— Erezia veghea în timp ce dumneavoastră dormeați, sire, spuse cardinalul.

— Retrageți-vă în sală, zise regele, vom ține un consiliu.

— Doamnă, îi spuse Marele Maestru reginei, fiul blănarului dumneavoastră vă aduce blănurile, care sunt de sezon pentru călătorie, căci e pro-babil că vom merge de-a lungul Loarei. Dar, adăugă el întorcându-se către regina mamă, vrea să vă vorbească și dumneavoastră, doamnă. În timp ce regele se îmbracă, dumneavoastră și doamna regină îl puteți expedia repede, ca să nu mai avem și problema asta pe cap.

— Cu plăcere, răspunse Caterina, iar în sinea ei: „Dacă crede că scapă de mine cu asemenea șiretlicuri, înseamnă că nu știe cu cine are de-a face.”

Cardinalul și ducele se retraseră, lăsându-le pe cele două regine cu regele. Trecând în sala gărzilor, pe care o traversă din nou pentru a ajunge în sala de consiliu, Marele Maestru îi spuse ușierului să-l aducă pe blănarul reginei. Când Cristophe îl văzu venind spre el, de la un capăt al sălii gărzilor la celălalt, pe acest

ușier, pe care-l luă, după costumul lui, ca pe un personaj important, inima începu să-i bată cu putere; dar această senzație, atât de firească pentru acest moment critic, deveni teribilă, când ușierul, a cărui mișcare avu ca rezultat să atragă toți ochii întregii adunări strălucitoare asupra lui Cristophe, asupra înfățișării lui jalnice și a pachetului său, îi zise: „Domnul cardinal de Lorena și Marele Maestru vor să vă vorbească în sala de consiliu.”

— Să fi fost trădat? se întreabă plăpândul ambasador al reformaților.

Cristophe îl urmă pe ușier, plecând ochii pe care nu-i ridică decât atunci când se află în imensa sală de consiliu, a cărei suprafață era aproape egală cu cea a sălii gărzilor. Cei doi prinți de Lorena erau acolo singuri în picioare în fața semineului magnific, așezat în spatele celui din sala gărzilor, unde stăteau domnișoarele de onoare ale reginei.

— Așadar vii de la Paris, pe ce drum ai luat-o? îl întrebă cardinalul lui Cristophe.

— Am venit pe apă, monseniore, răspunse reformatul.

— Cum de ai reușit să intri în Blois? întrebă Marele Maestru.

— Prin port, monseniore.

— Nimeni nu te-a oprit? zise ducele care nu-l scăpa din priviri pe tânăr.

— Nu, monseniore. Primului soldat care a încercat să mă oprească, i-am spus că am venit pentru cele două regine, al căror blănar este tatăl meu.

— Ce se mai întâmplă la Paris? întrebă cardinalul.

— Se tot caută asasinul președintelui Minard.

— Nu ești tu fiul celui mai mare prieten al medicului meu? spuse ducele de Guise păcălit de candoarea pe care o afișa Cristophe, după ce tulburarea i se risipise.

— Ba da, monseniore.

Marele Maestru ieși, ridică brusc draperia care ascundea dubla intrare în sala consiliului și se înfățișă în fața întregii audiențe în mijlocul căreia îl căuta pe primul chirurg al regelui. Ambroise, în picioare într-un colț, fu izbit de ocheada pe care i-o aruncă ducele și veni lângă el. Ambroise, care înclina deja spre religia reformată, sfârși prin a o adopta; dar prietenia cu familia de Guise și cea a regilor Franței îl proteja de toate nenorocirile care-i loviseră pe reformați. Ducele, care se considera obligat față de Ambroise Pare pentru că-i salvase viața, îl numise de câteva zile, primul chirurg al regelui.

— Ce doriți, monseniore? întrebă Ambroise. E cumva regele bolnav? Nu m-ar mira.

— De ce?

— Regina e prea frumoasă, replică chirurgul.

— Ah, făcu ducele uimit. Nu despre asta e vorba, continuă el după o pauză. Ambroise vreau să-l vezi pe unul dintre prietenii tăi, spuse el ducându-l spre

sala de consiliu și arătându-i-l pe Cristophe.

— Ei, da, e adevărat, monseniore, strigă chirurgul întinzându-i mâna lui Cristophe. Ce mai face tatăl tău, băiete?

— Bine, maestre Ambroise, răspuse tânărul.

— Și ce faci aici, la curte? spuse chirurgul. Nu-i treaba ta să cari pachetele, tatăl tău te-a sortit avocaturii. Vrei protecția acestor doi mari prinți pentru a deveni avocat?

— Oh, Dumnezeu, da! spuse Cristophe, dar pentru interesele tatălui meu. Dacă puteți interveni pentru noi, ajutați-mă, făcu el luând un aer rugător, să obțin de la Marele Maestru o ordonanță de plată a sumelor datorate tatălui meu, căci el nu știe cum să procedeze.

Cardinalul și Marele Maestru se priviră și părură satisfăcuți.

— Acum lăsați-ne, îi spuse Marele Maestru lui Ambroise făcându-i un semn. Și tu, prietene, îi spuse lui Cristophe, rezolvă-ți afacerile și întoarce-te la Paris. Secretarul meu îți va da o scrisoare de trecere, căci, fir-ar să fie, drumurile nu sunt prea sigure!

Niciunul dintre cei doi frați nu bănuia ce interese serioase avea Cristophe, odată asigurați că era într-adevăr fiul blănarului Lecamus, funizorul curții, și că nu venise decât pentru a fi plătit.

— Du-l lângă odaia reginei; îl va chema, fără îndoială, îi spuse cardinalul chirurgului, arătându-i-l pe Cristophe.

În timp ce fiul blănarului era supus interogatoriului în sala de consiliu, regele o lăsase pe regină în compania soacrei sale, după ce trecuse în ca-binetul lui de toaletă în care se intra prin odaia alăturată.

În picioare, încadrată de imensa fereastră, regina Caterina privea grădinile, pradă celor mai triste gânduri. Ea îl vedea pe unul din cei mai mari căpitani ai acestui secol substituit în cursul dimineții, într-o clipă, fiului ei, regele Franței, sub teribilul titlu de locotenent general al regatului. În fața acestui pericol, ea era singură, fără putere de acțiune și fără apărare. Putea fi, așadar, comparată, în veșmintele ei de doliu, pe care nu le-a scos niciodată după moartea lui Henric al II-lea, cu o fantomă, atât de palid îi era chipul imobil din pricina gândurilor. Ochii ei negri înotau în tumultul acestei nehotărâri, atât de reproșată marilor oameni politici și care le vine tocmai din imensitatea greutăților pe care privirea lor trebuie să le cuprindă, compensându-le unele prin celelalte și socotind, dacă putem spune așa, toate șansele, înainte de a lua o decizie. Urechile îi țiuiau, sângele îi clocea, și totuși ea rămânea calmă, demnă, tot măsurând adâncimea abisului politic aflat deasupra prăpastiei reale ce se căsca sub picioarele ei. Din ziua arestării vidamului de Chartres, aceasta era a doua din acele zile teribile care au existat într-un număr atât de mare în tot restul vieții sale de regină; dar a fost, de asemenea, și ultima ei greșeală la școala puterii. Cu toate că sceptrul părea să-i fugă din mâini, ea voia

să-l apuce și-l reușise să-l apuce ca rezultat al puterii ei de voință, care nu se lăsase înfrântă nici de disprețul socrului ei, Francisc I, și al curții sale, la care fusese neînsemnată, deși Delfină, nici de constantele refuzuri ale lui Henric al II-lea, nici de teribila opunere a Diane de Poitiers, rivala ei. Un bărbat n-ar fi înțeles nimic din caracterul acestei regine înfrante, dar blonda Maria, atât de subtilă, atât de spirituală, atât de tânără și deja atât de învățată, o examina cu coada ochiului, prefăcându-se că fredonează o arie italiană și luându-și o înfățișare nepăsătoare. Fără să bănuiască vijeliile de ambiție stăpânită ce-i provocaseră Florentinei o ușoară sudoare rece, frumoasa Scoțiană cu fețișoara ei veselă știa că înălțarea unchiului ei, ducele de Guise, îi pricinuia Caterinei o furie lăuntrică. Dar nimic n-o amuza mai mult decât s-o spioneze pe soacra ei, în care vedea o intrigantă, o parve-nită josnică, gata oricând să se răzbune. Chipul uneia era grav și întunecat, puțin înfricoșător, din pricina acelei lividități a italiencelor care, în timpul zilei, face ca tenul să le pară de fildeș galben, iar la lumina luminărilor să redevină strălucitor, pe când chipul celeilalte era proaspăt și vesel. La șaisprezece ani, fața Mariei Stuart avea acea albeață de blondă care a făcut-o atât de celebră. Chipul ei proaspăt, fin, atât de pur conturat, strălucea de acea viclenie copilărească exprimată deschis de regularitatea sprâncenelor, de vioiciunea ochilor și de îndărătnicia gurii frumoase. Ea își arăta încă de pe atunci farmecele de pisicuță, pe care nimic, nici captivitatea, nici vederea îngrozitorului eșafod n-au putut să i le distrugă. Aceste două regine, una în răsăritul, cealaltă în vara vieții ei, alcătuiau, așadar, pe atunci, cel mai complet contrast. Caterina era o regină impunătoare, o văduvă de nepătruns, fără nicio altă patimă în afară de cea a pu-terii. Maria era zglobie, o soție lipsită de griji, care-și făcea jucării din coroanele ei. Una prevedea nenorociri imense, întrevedea asasinarea fraților de Guise, ghicind că acesta ar fi singurul mijloc de a doborî oameni capabili să se ridice mai presus de tron și de parlament; în sfârșit, ea zărea valurile de sânge ale unei lupte îndelungate; cealaltă nu bănuia că va fi asasinată pe cale legală. Un gând ciudat reuși să calmeze, într-o oarecare măsură, chipul italiencii.

„După vrăjitoare și după spusele lui Ruggieri, această domnie va sfârși; neliniștea mea nu va mai dura mult”, gândi ea.

Așadar, ciudat lucru, o știință ocultă, uitată astăzi, astrologia judiciară, i-a slujit atunci Caterinei ca punct de sprijin, ca de altfel în întreaga ei viață, căci credea ei a fost în continuă creștere, văzând că prezicerile celor ce practicau această știință se adevăreau cu o exactitate minuțioasă.

— Sunteți tare posomorită, doamnă? o întrebă Maria Stuart, luând din mâinile domnișoarei Dayelle bonețica ale cărei două aripi din dantelă bogată îi încadrau cârlionții blonzi.

Penelul pictorilor a ilustrat atât de bine această coafură, încât ea aparține numai reginei Scoției, deși Caterina o inventase pentru ea când a trebuit să îmbrace

doliu după Henric al II-lea; dar ea nu a știut s-o poarte atât de bine ca nora ei, căreia îi venea mult mai frumos. Acest reproș al reginei mame nu era cel mai mic dintre cele pe care le avea împotriva tinerei regine.

— Regina îmi reproșează ceva? întrebă Caterina, întorcându-se spre nora ei.

— Vă respect și n-aș îndrăzni așa ceva, răspunse cu malițiozitate scoțiana, privind-o pe Dayelle.

Între cele două regine, camerista favorită rămase stană de piatră; un zâmbet de aprobare putea să o coste viața.

— Cum aș putea să fiu veselă ca dumneavoastră, după ce l-am pierdut pe răposatul rege și când văd regatul fiului meu pe punctul de a gata să se aprindă?

— Politica le privește prea puțin pe femei, replică Maria Stuart. De altfel, unchii mei sunt aici.

În împrejurările actuale, aceste cuvinte erau niște săgeți otrăvite.

— Să ne vedem atunci blănurile, doamnă, răspunse ironic italianca, și astfel vom putea să ne preocupăm de adevăratele noastre treburi, în timp ce unchii dumneavoastră le vor hotărî pe cele ale regatului.

— Oh, dar vom fi și noi în consiliu, doamnă. Suntem mult mai folo-sitoare acolo decât vă închipuiți.

— Noi? spuse Caterina, cu un aer mirat. Dar eu, eu nu știu latină.

— Mă credeți învățată! zise râzând Maria Stuart. Ei bine, vă jur, doamnă, că în acest moment studiez ca să fiu la înălțimea familiei de Medici, ca să știu, într-o bună zi, să vindec rănila regatului.

Caterina fu lovită în inimă de acest cuvânt mușcător, ce-i aducea aminte originea casei de Medici, descinsă, după spusele unora, dintr-un medic, iar după ale altora, dintr-un spițer bogat. Ea nu răspunse nimic. Dayelle se înroși toată când stăpâna ei o privi, căutându-i aplauzele pe care toată lumea, chiar și reginele, le cer supușilor lor când nu există alți spectatori.

— Din păcate, cuvintele dumneavoastră fermecătoare, doamnă, nu pot să vindece nici rănila regatului, nici pe cele ale bisericii, îi răspunse Caterina, cu o demnitate calmă și rece. Știința părinților mei, în acest domeniu, le-a adus tronuri; pe când, dacă în vreme de primejdie continuați să glumiți, s-ar putea să le pierdeți pe ale dumneavoastră.

În acel moment, Dayelle îi deschise ușa lui Cristophe, pe care primul chirurg îl anunță el însuși, bătând discret la ușă.

Reformatul vru să cerceteze chipul Caterinei, prefăcându-se încurcat, fapt destul de firesc într-un asemenea loc; dar fu surprins de vioiciunea cu care regina Maria se repezi la pachete ca să-și vadă haina.

— Doamnă, zise Cristophe, adresându-i-se Florentinei.

El întoarse spatele celeilalte regine și domnișoareo Dayelle, profitând de

atenția pe care cele două femei o acordau blănurilor, ca să dea o lovitură îndrăznească.

— Ce vrei de la mine? îl întrebă Caterina, aruncându-i o privire pătrunzătoare.

Cristophe pusese tratatul propus de prințul de Condé, planul reformaților și detaliile referitoare la forțele lor, în dreptul inimii, între cămașă și haina de postav, dar înfășurate în socoteala de bani datorată blănarului de către Caterina.

— Doamnă, spuse el, tatăl meu are mare nevoie de bani, și dacă dumneavoastră binevoiți să vă aruncați privirea peste socotelile lui, adăugă el, desfășcând hârtia și așezând deasupra ei tratatul, o să vedeți că Maiestatea Voastră îi datorează șase mii de scuzi. Fiți bună și aveți milă de noi. Priviți, doamnă! Și-i întinse tratatul. Citiți. Asta datează de la urcarea pe tron a răposatului rege.

Caterina rămase înmărmurită de preambulul tratatului, dar nu-și pierdu capul, făcu hârtia sul, admirînd îndrăzneala și prezența de spirit a acestui tânăr; după această lovitură de maestru, ea știu că va fi înțeleasă și-i atinse capul cu sulul de hârtie:

— Ești tare neîndemânatic, tinere prieten, să-mi prezinți socoteala înainte de a-mi arăta blănurile. Învață să cunoști femeile! Nu trebuie să ne arăți contul decât în momentul în care suntem satisfăcute.

— Asta e o tradiție? o întrebă tânăra regină pe soacra ei, care nu-i răspunse nimic.

— Ah, doamnelor, iertați-1 pe tatăl meu, spuse Cristophe. Dacă n-ar fi avut nevoie de bani, dumneavoastră n-ați fi avut acum blănurile. Țările sunt pregătite de război și sunt atâtea primejdii pe drum, că numai disperarea m-a împins să vin până aici. Nimeni în afară de mine n-a vrut să-și riște viața.

Nu este necesar, pentru înțelegerea acestei mici scene, atât de importante, să atragem atenția că un surtuc era, așa după cum spune chiar cuvântul (sur cotte³⁴), un fel de spențer³⁵ strâns pe corp pe care femeile îl puneau peste corsaj și care le înfășura până la șolduri. Acest veșmânt le proteja de frig spatele, pieptul și gâtul. Surtucurile erau căptușite cu blană, care garnisea stofa cu o fâșie mai îngustă sau mai lată. Maria Stuart își proba surtucul, privindu-se într-o mare oglindă venețiană pentru a vedea ce efect are din spate, și dându-i astfel soacrei sale posibilitatea să cerceteze hârtiile, al căror volum i-ar fi deșteptat bănuiala în altă împrejurare.

— Le vorbești vreodată femeilor despre primejdiile prin care ai trecut, când ești teafăr și nevătămat și când le vezi în față? zise ea, arătându-i-se lui Cristophe.

— Ah, doamnă, am și socoteala dumneavoastră, spuse el, privind-o cu o neghiobie bine jucată.

Tânăra regină îl privi de sus, fără să ia hârtia, și observă, dar fără să tragă

atunci nici cea mai mică concluzie, că acesta scosese de la piept contul reginei Caterina, pe când pe al ei îl scotea din buzunar. Și nici nu văzu în ochii acestui băiat admirația pe care înfățișarea ei o trezea la toată lumea; era atât de preocupată de surtucul ei, încât nu se întrebă de unde putea să-i vină lui această indiferență.

— Îl iei tu, Dayelle! îi zise ea cameristei. Să-i dai contul domnului de Versailles (Loménie) și să-i spui din partea mea să-1 plătească.

— Ah, doamnă, dacă nu porunciți să mi se semneze o ordonanță de către rege sau de către monseniorul Marele Maestru, care este dincolo, bunul dumneavoastră cuvânt va fi fără efect.

— Ești mai înflăcărat decât i se cade unui supus, tinere, îi zise Maria Stuart. Prin urmare, nu crezi în vorbele regești?

Regele se arătă, îmbrăcat cu pantalonii lui de mătase, dar fără tunică scurtă și fără mantie; avea o redingotă bogată de catifea, bordată cu blană de mic vair.

— Cine-i nenorocitul care se îndoieste de cuvântul dumitale? spuse tânărul Francisc al II-lea, care, în ciuda distanței, auzise ultimele cuvinte ale soției sale.

Ușa cabinetului era mascată de patul regal. Acest cabinet a fost numit mai târziu vechiul cabinet pentru a-1 deosebi de cabinetul încărcat de picturi pe care Henric al III-lea a pus să-i fie aranjat, la celălalt capăt al acestui apartament, alături de sala Stărilor generale. Henric al III-lea i-a ascuns pe ucigași în vechiul cabinet și a trimis să i se spună ducelui de Guise să vină să-1 întâlnească acolo; în timpul crimei, el a rămas ascuns în cabinetul nou, de unde n-a ieșit decât pentru a veni să-1 vadă, dându-și sfârșitul, pe acest supus îndrăzneț, pentru care nu mai exista nici închisoare, nici tribunal, nici judecători, nici legi în regat. Fără aceste cumplite împrejurări, istoricul ar recunoaște cu greu astăzi destinația acestor săli și a acestor cabinete pline de soldați. Un furier³⁶ îi scrie astăzi iubitei lui, din același loc unde, odinioară, Caterina, gânditoare, hotăra să dea lupta cu partidele.

— Vino, prietene, îi spuse regina mamă, o să cer eu să ți se plătească. Comerțul trebuie să trăiască, iar banul este principalul lui nerv.

— Du-te, dragul meu, zise râzând tânăra regină. Augusta mea mamă înțelege mai bine decât mine afacerile de comerț.

Caterina dădu să iasă, fără să răspundă la această nouă înțepătură, dar, gândindu- se că indiferența ei ar putea să-i trezească vreo bănuială, îi răspunse cu vioiciune nurorii sale:

— Și dumneavoastră, scumpa mea, la afacerile de dragoste.

Pe urmă coborî.

— Adună toate astea, Dayelle, și să mergem la consiliu, domnule, îi spuse regelui tânăra regină, încântată că avea să se hotărască în absența reginei mame chestiunea atât de gravă a locotenenței regatului.

Maria Stuart îl luă de braț pe rege. Dayelle ieși prima, spunând un cuvânt pajilor, și unul dintre ei, tânărul Têligny, care avea să piară atât de jalnic în noaptea

Sfântului Bartolomeu, strigă:

— Regele!

Auzind această vorbă, cei doi archebuzieri dădură onorul și cei doi paji o luară înainte spre camera de consiliu, prin mijlocul șirului de curteni și al șirului alcătuit din domnișoarele de onoare ale celor două regine. Toți membrii consiliului se grupară atunci la ușa acestei săli, care se află la mică distanță de ușa scării. Marele Maestru, cardinalul și cancelarul ieșiră în întâmpinarea celor doi tineri suverani, care le zâmbeau unora dintre domnișoarele de onoare sau răspundeau la întrebările câtorva curteni, mai apropiați decât ceilalți. Dar tânăra regină, în mod evident nerăbdătoare, îl trăgea pe Francisc al II-lea spre imensa sală de consiliu. Când sunetul greu al archebuzelor, răsunând pe pardoseală, anunță că perechea intrase, pajii își puseră din nou bonetele în cap, și conversațiile particulare dintre seniori își reluară cursul, cu privire la gravitatea problemelor ce urmau să se dezbată.

— A fost trimis Chiverny să-1 caute pe conetabil și nu s-a întors încă, zicea unul.

— Nu ia parte niciun prinț de sânge, observă un altul.

— Cancelarul și domnul de Tournon erau îngrijorați!

— Marele Maestru i-a trimis vorbă păstrătorului sigiliilor să nu lipsească de la acest consiliu; sigur se vor da câteva decrete.

— Cum de rămâne regina mamă, jos, la ea, într-un asemenea moment?

— Vor cădea capete, îi șopti Groslet cardinalului de Châtillon.

În sfârșit, fiecare avea ceva de spus. Unii se plimbau de colo-colo prin această sală imensă, alții treceau de la o domnișoară de onoare a reginelor la alta, ca și cum ar fi fost cu puțință să prindă câteva cuvinte printr-un zid gros de trei picioare, prin două uși și prin bogatele draperii ce le ascundeau.

Așezat în capul mesei lungi acoperită cu catifea albastră care se afla în mijlocul acestei săli, regele, lângă care luase loc, pe un fotoliu, tânăra regină, o aștepta pe mama lui. Robertet își ascundea penele. Cei doi cardinali, Marele Maestru, cancelarul, păstrătorul sigiliilor, în sfârșit, între-gul consiliul îl privea pe micul rege întrebându-se de ce nu ordona să se așeze lumea.

— Vom delibera în absența doamnei regine mame? întrebă atunci cancelarul adresându-se regelui.

Cei doi prinți de Lorena atribuiră absența Caterinei vreunui șiretlic al nepoatei lor. Îndemnat de o privire semnificativă, îndrăznețul cardinal îi spusese regelui:

— Este voia bunului nostru rege să începem fără mama sa?

Francisc al II-lea, fără a îndrăzni să se pronunțe, răspunse:

— Domnilor, așezați-vă!

Cardinalul explică în mod succint pericolele situației. Acest mare om

politic, care dăduse dovadă în această împrejurare de o abilitate extraordinară, puse problema locotenentului în mijlocul tăcerii profunde a întregii asistențe. Tânărul rege simți fără îndoială o opresiune și ghici că mama lui avea sentimentul drepturilor coroanei și cunoștea pericolului în care se afla puterea lui, astfel că răspunse cardinalului:

— Așteptăm să vină și regina, mama mea!

Luminată de întârzierea de neconceput a reginei Caterina, deodată Mariei Stuart i se adunară în minte într-un singur gând trei împrejurări pe care și le amintise cu precizie. Mai întâi, grosimea socotelilor prezentate soacrei sale, ceea ce o uimise, oricât de distrată ar fi fost, căci o femeie care pare că nu vede nimic este un linx; apoi locul unde le pusese Cristophe pentru a le separa pe unele de celelalte; „De ce oare?” se întrebă ea. În sfârșit, își aduse aminte de privirea rece a acestui băiat, pe care o atribui imediat urii reformatilor împotriva nepoatei fraților de Guise. O voce lăuntrică îi strigă: „Să nu fi fost oare vreun trimis de-al hughenotilor?” Ascultând de primul ei instinct, Maria Stuart spuse:

— Merg chiar eu să o caut pe regina mamă!

După care ieși brusc, se grăbi pe scară spre mare uimire a curtenilor și a doamnelor; coborî la soacra ei, traversă sala gărzilor, deschise ușa de la cameră cu precauțiile unui hoț, se strecură ca o umbră pe covor, și n-o observă niciunde; se gândi că o va surprinde în magnificul cabinet care se afla între această cameră și oratoriu. Se poate recunoaște foarte bine chiar și astăzi dispunerea acestei capele, căreia obiceiurile vremii i-au atribuit în viața privată rolul pe care-l joacă acum un budoar. Printr-o întâmplare inexplicabilă, când ne gândim la starea de degradare în care a lăsat coroana acest castel, admirabilele lambriuri din cabinetul Caterinei există încă, și în aceste lambriuri delicat sculptate, curioșii pot să mai vadă și în zilele noastre urmele splendorii italiene și să recunoască micile ascunzători pe care regina mamă le-a așezat acolo. O descriere exactă a acestor curiozități este chiar necesară pentru a înțelege ce urmează să se petreacă aici. Aceste lambriuri erau pe atunci formate din aproximativ o sută optzeci de mici panouri lunguiețe din care o sută mai există încă și astăzi și care, toate, oferă privirilor arabescuri cu desene diferite, sugerate, în mod evident de cele mai fermecătoare arabescuri din Italia. Lemnul este stejar verde. Roșul care se vede sub stratul de var dat cu prilejul holerei, precauție inutilă, indică de asemenea că fondul panourilor a fost poleit cu aur. Locurile unde substanțele caustice lipsesc conduc la presupunerea că anumite părți din desen se detașează de poleială, colorate în albastru, roșu sau verde. Mutitudinea acestor panouri destăinuie intenția de a înșela căutările; dacă ne-am îndoi vreodată de asta, portarul castelului, tot încercând să judece memoria Caterinei în fața oamenilor de astăzi, arată vi-zitatorilor, în partea de jos a acestor lambriuri și pe podea o plintă destul de grosieră care se ridică și sub care există încă resorturi ingenioase. Apăsând pe un trăgaci la fel de ascuns, regina putea să

deschidă aceste panouri cunoscute doar de ea, în spatele cărora se afla în perete o ascunzătoare lunguiață, asemeni panoului, dar mai mult sau mai puțin adâncă. Chiar și în ziua de azi, cel mai exersat ochi recunoaște cu greutate, între toate aceste panouri, cel care trebuie să cadă peste aceste șarniere invi-zibile; darămite când privirile rătăceau amuzate de culorile și poleielile abil combinate pentru a ascunde ascunzișurile, este ușor de crezut că dorința de a descoperi unul sau două panouri printr-două sute, era un lucru imposibil.

În momentul în care Maria Stuart puse mâna pe clanța încuietorii destul de complicate de la acest cabinet, Caterina, care tocmai se convinsese de măreția planurilor prințului de Condé, mișcase resortul ascuns în plintă, iar unul dintre panouri se coborâse brusc pe balamaua lui, și se întoarse să ia hârțiile de pe masă pentru a le ascunde și să vegheze la siguranța emisarului devotat care i le adusese. Auzind că se deschide ușa, ea ghici că regina Maria era singura care putea să vină fără să se anunțe.

— Te-ai pierdut! îi spuse ea lui Cristophe dându-și seama că nu mai avea timp să adune hârțiile și nici să închidă destul de repede panoul pentru ca secretul ascunzătorii sale să nu fie descoperit.

Cristophe îi răspunse printr-o privire sublimă.

— Povero mio! spuse Caterina înainte s-o privească pe nora sa. Trădare, doamnă! Îl țin eu, strigă ea. Chemați-l pe cardinal și pe duce. Omul ăsta, zise ea, arătându-l pe Cristophe, să nu iasă de aici.

Într-o clipă, această femeie abilă judecase necesar să-l predea pe bietul nenorocit: nu avea cum să-l ascundă, era imposibil să-l salveze; de altfel, cu opt zile înainte ar fi putut, dar din acea dimineață frații de Guise cunoșteau complotul, aveau, probabil, listele pe care ea le ținea în mână și, în mod evident, vroiau să atragă reformații într-o capcană. Așadar, foarte fericită să recunoască la adversarii ei spiritul pe care li-l dorise, politica vroia ca din dezvăluirea acestui complot, ea să-și facă un merit. Aceste calcule înspăimântătoare fură făcute în scurtul interval în care tânăra regină deschise ușa. Privirea ei își pierdu veselia, căpătă agerimea pe care bănuială o dă ochilor tuturor, și care, la ea, deveni teribilă prin iuțea contrastului. Ochii ei se plimbau de la Cristophe la regina mamă și invers, exprimând bănuieli răutăcioase. Pe urmă, ea sună din clopoțel, la zgomotul căruia sosi una dintre domnișoarele de onoare ale reginei mame.

— Domnișoară du Rouet, cheamă-l pe căpitanul de serviciu, îi spuse Maria Stuart domnișoarei de onoare, contrar etichetei, încălcată în mod necesar în asemenea împrejurări.

În timp ce tânăra regină dădea acest ordin, Caterina îl măsură din cap până în picioare pe Cristophe spunându-i din priviri: „Curaj!” Reformatul înțelese totul și răspunse printr-o privire care vroia să spună: „Sacrificați-mă așa cum mă sacrifică și ei!” „Bizuie-te pe mine!”, îi zise Caterina printr-un gest. Apoi ea se

cufundă în hârtii când nora sa se întoarce.

— Ești de religie reformată? îl întreabă Maria Stuart pe Cristophe.

— Da, doamnă, spuse el.

— Nu m-am înșelat, adăuga ea murmurând când regăsi în privirile tânărului reformat acea privire în care răceala și ura se ascundeau sub expresia umilinței.

Deodată, apărură Pardaillan, trimis de cei doi prinți de Lorena și de rege. Căpitanul ceru ca Maria Stuart să-l urmeze pe acest tânăr gentilom, unul dintre cei mai devotați oameni ai familiei de Guise.

— Du-te și spune-le, din partea mea, regelui, Marelui Maestru și cardinalului să vină aici, precizându-le că n-aș fi îndrăznit să cer așa ceva dacă nu ar fi intervenit ceva foarte grav. Du-te, Pardaillan. Cât despre tine, Lewinston, păzește-l pe acest reformat, îi spuse ea scoțianului în limba sa maternă, arătându-i-l pe Cristophe.

Tânăra regină și regina mamă păstrară tăcerea până la sosirea prinților și a regelui. Momentul fu teribil de încărcat.

Maria Stuart îi demonstrează soacrei sale, în toată amplexarea lui, rolul pe care o puneau să-l joace unchiile ei; obișnuita și constanta ei neîncredere se trădase, și această tânără conștiință simțea cât era de dezonorantă această ocupație pentru o mare regină. De cealaltă parte, Caterina se predase de frică și se temea că nu va fi înțeleasă de ceilalți; tremura pentru viitorul ei. Amândouă, una rușinată și furioasă, cealaltă dușmănoasă și liniștită, meraseră spre pervazul ferestrei și se sprijiniră de el, una în dreapta, cealaltă în stânga; dar ele își exprimară sentimentele în priviri atât de grăitoare, încât își plecară ochii și, printr-un artificiu mutual, priviră cerul pe fereastră. Aceste două femei atât de superioare n-au dovedit atunci mai mult spirit decât cele mai vulgare femei. Poate că așa se întâmplă de fiecare dată când împrejurările zdrobesc oamenii. Există întotdeauna un moment când până și geniul se simte mic în fața marilor catastrofe. În ce-l privește pe Cristophe, el era ca un om care se prăbușește într-o prăpastie. Lewiston, căpitanul scoțian, asculta această tăcere, îl privea pe fiul blănarului și pe cele două regine cu o curiozitate soldățească. Intrarea tânărului rege și a celor doi unchi puse capăt acestei situații penibile. Cardinalul se îndreptă spre regină.

— Am aici toate firele conspirației ereticilor; ei mi l-au trimis pe acest copil, însărcinat cu acest tratat și cu aceste documente, îi spuse Caterina cu voce scăzută.

În timp ce Caterina se lămurea cu cardinalul, regina Maria îi șoptea câteva cuvinte Marelui Maestru.

— Despre ce-i vorba? întreabă tânărul rege, care rămase singur în mijlocul acestor interese încrucișate.

— Dovezile despre ceea ce îi vorbeam Maiestății Voastre nu s-au lăsat

așteptate, spuse cardinalul, adunând hârtiile.

Ducele de Guise își luă fratele deoparte, fără să se sinchisească că-i întrerupe, și-i spuse la ureche:

— Dintr-o dată, iată-mă locotenent general, fără nici o împotrivire.

O privire subtilă fu singurul răspuns al cardinalului; în felul acesta îl făcu pe fratele său să înțeleagă că el observase deja toate avantajele pe care le puteau obține din falsa poziție a Caterinei.

— Cine te-a trimis? îl întrebă ducele pe Cristophe.

— Pastorul Chaudieu, răspunse el.

— Tinere, tu minți! îi spuse cu tărie războinicul. A fost prințul de Condé!

— Pe prințul de Condé, monseniore! strigă Cristophe, cu un aer mirat. Nu l-am întâlnit niciodată. Eu sânt de la Palatul de Justiție, lucrez la domnul de Thou, sunt secretarul său, și el nu știe că aparțin religiei reformate. N-am cedat decât la rugămințile pastorului.

— De ajuns! țipă cardinalul. Cheamă-l pe domnul de Robertet, îi spuse el lui Lewiston, căci tânărul ăsta caraghios e mai șiret decât niște bătrâni oameni politici; ne-a înșelat, pe fratele meu și pe mine, care i-am fi binecuvântarea fără niciun fel de confesiune.

— Nu ești un copil, ce dracu! exclamă ducele. Și te vom trata ca pe un bărbat.

— Voiau s-o atragă pe augusta voastră mamă, spuse cardinalul, adresându-i-se regelui și vrând să-1 ia deoparte ca să-1 câștige pentru planurile lui.

— Vai! îi zise regina fiului ei, luând un ton plin de reproș și oprindu-1 în clipa în care cardinalul îl ducea în oratoriu, ca să-1 supună primejdioasei lui elocvente. Vedeți în ce situație mă aflu! Mă cred iritată din pri-cina puținei influențe pe care o am în treburile publice, eu, mama a patru prinți din casa de Valois!

Tânărul rege deveni atent. Maria Stuart, văzându-și soțul că se încruntă, îl luă și-1 duse lângă pervazul ferestrei, unde îl alintă cu vorbe dulci spuse în șoaptă, fără îndoială, asemeni celor rostite de curând, la trezirea lui. Cei doi frați citiră hârtiile predate de regina Caterina. Găsind în ele informații pe care spionii lor, domnul de Braguelonne, locotenentul de Châtelet, nu le știau, fură gata să se încreadă în buna credință a Caterinei de Medici. Robertet veni și primi câteva ordine secrete cu privire la Cristophe. Tânărul instrument al conducătorilor Reformei fu luat de patru gărzi din compania scoțiană, care îl făcură să coboare scara și-1 predară domnului de Montrésor, comandantul palatului. Acest personaj cumplit îl conduse chiar el pe Cristophe, însoțit de cinci sergenți de-ai săi, la închisoarea castelului, situată în beciurile boltite ale turnului, azi în ruină, pe care portarul castelului de la Blois vi-1 arată, povestind că acolo se aflau temnițele. După un asemenea eveniment, consiliul nu mai putea fi decât un simulacru: regele,

tânăra regină, Marele Maestru, cardinalul de Lorena se întoarseră în sală, aducându-o cu ei pe Caterina, învinsă, care nu vorbea în consiliu decât pentru a încuviința măsurile cerute de către Loreni. În ciuda acestei lejerități împotriviți a cancelarului Olivier, singurul personaj care rosti cuvinte din care reieșea independența necesară exercitării funcției sale, ducele de Guise fu numit locotenent general al regatului. Robertet aduse banii cu o iuțea ce dovedea un devotament care s-ar putea numi complicitate. Regele, oferind brațul mamei sale, traversă din nou sala gărzilor, anunțând curtea că a doua zi avea să plece la castelul de la Amboise. Această reședință fusese părăsită de când Carol al VIII-lea își provocase involuntar moartea, lovindu-se de pervazul unei uși pe care pusese s-o sculpteze, crezând că poate să intre pe acolo fără să se aplece pe sub schelă. Caterina, pentru a masca proiectele prinților de Guise, spuse că intenționa să termine castelul de la Amboise pe socoteala coroanei, în același timp cu lucrările de la castelul său de la Chenonceaux. Dar nimeni nu s-a lăsat înșelat de acest pretext, și curtea se aștepta la mari evenimente. După ce petrecuse vreo două ore doar ca să se obișnuiască cu întunericul temniței sale, Cristophe observă că era căpușită cu o lemnărie grosieră, dar destul de densă încât să facă această gaură pătrată, salubă și de locuit. Ușa, asemănătoare cu a unei cocine, îl silise să se plece până la pământ ca să intre înăuntru. Lângă ușă, un grilaj gros de fier, ce dădea într-un fel de coridor, lăsa să intre puțin aer și lumină. Această așezare a temniței, asemănătoare cu cele ale puțurilor din Veneția, demonstra că arhitectul castelului de la Blois aparținea școlii venețiene, care, în Evul Mediu, a dat atât de mulți constructori Europei. Cercetând acest puț deasupra lemnăriei, Cristophe observă că cei doi pereți care îl separau, la dreapta și la stânga, de două puțuri asemănătoare erau din cărămidă. Lovind zidul ca să-și dea seama de grosimea lui, rămase destul de surprins să audă lovituri și de partea cealaltă.

— Cine sunteți? îl întreabă vecinul său, care-i vorbea prin coridor.

— Sunt Cristophe Lecamus.

— Eu, răspunse vocea, sunt căpitanul Chaudieu, fratele pastorului. M-au prins astă-noapte la Beaugency, dar, din fericire, nu există nimic împotriva mea.

— Totul s-a descoperit, spuse Cristophe. Așa că dumneavoastră ați scăpat din încurcătură.

— În acest moment, noi avem trei mii de oameni în pădurile din Vendômois, și toți sunt destul de hotărâți ca s-o răpească pe regina mamă și pe rege în timpul călătoriei lor. Din fericire, La Renaudie a fost mai agil decât mine și a scăpat. Tocmai ne părăseați când oamenii prinților de Guise ne-au prins...

— Dar eu nu-l cunosc pe La Renaudie...

— Ei na! Fratele meu mi-a spus totul, răspunse căpitanul.

La aceste cuvinte, Cristophe se așeză pe o bancă și nu mai răspunse la nicio întrebare a pretinsului căpitan, căci el frecventase mulți oameni ai justiției, ca

să știe de câtă prudență era nevoie în închisori. În toiul nopții, el văzu lucind pe coridor lumina slabă a unui felinar, după ce auzi deschizându-se marile încuietori ale porții de fier care închidea beciul. Marele comandant venea în persoană să-1 caute pe Cristophe. Această bunăvoință față de un om pe care-1 lăsaseră în temniță fără hrană i se păru ciudată tânărului; dar, fără îndoială, că strămutarea curții făcuse ca nimeni să nu se mai gândească la el. Unul din sergenții comandantului îi legă mâinile cu o funie și-1 ținu de această funie până când ajunse într-una din sălile joase ale castelului lui Ludovic al XII-lea, care slujea, evident, de anticameră la locuința vreunui personaj. Sergentul și marele comandant îl așezară pe o bancă, de care sergentul îi legă picioarele, așa cum îi legase mâinile. La un semn al domnului de Montrésor, sergentul ieși.

— Ascultă-mă bine, prietene, îi spuse lui Cristophe comandantul palatului, jucându-se cu colierul Ordinului, căci acest personaj mai era încă îmbrăcat în costumul oficial la acest ceas înaintat din noapte.

Acest mic amănunt îi dădu mult de gândit fiului blănarului. Cristophe văzu bine că nu se sfârșise totul. Desigur, în acel moment, nu se punea problema nici să fie spânzurat, nici să fie judecat.

— Prietene, te poți menaja de torturile cumplite spunându-mi acum tot ceea ce știi despre înțelegerile domnului prinț de Condé și ale reginei Caterina. Nu numai că nu ți se va face nici un rău, dar vei fi primit în serviciul monseniorului locotenent general al regatului, căruia îi plac oamenii inteligenți și asupra căruia tu ai făcut o impresie puternică. Regina mamă va fi trimisă la Florența, iar domnul de Condé va fi, fără îndoială, judecat. Așadar, ai încredere în mine, cei mici trebuie să se lipească de cei mari, care domnesc. Spune-mi totul și o să-ți fie foarte bine.

— Vai, domnule, răspunse Cristophe, n-am nimic de spus, am mărturisit tot ceea ce știu domnilor de Guise, în camera reginei. Chaudieu m-a trimis să dus hârtiile reginei mame, făcându-mă să cred că era vorba de pacea regatului.

— Nu l-ai văzut niciodată pe prințul de Condé?

— Niciodată, spunse Cristophe.

Acestea fiind spuse, domnul de Montrésor îl lăsă pe Cristophe și se duse într-o cameră vecină. Cristophe nu rămase multă vreme singur. Poarta prin care venise se deschise curând, lăsând să intre mai mulți bărbați, care n-o închiseră, și din curte se auziră zgomote puțin plăcute. Se aduceau lemne și instrumente destinate, în mod evident, torturării tri-misului reformaților. Curiozitatea lui Cristophe găsi curând obiect de reflecție în preparativele pe care noii veniți le făcură în sală și sub ochii lui. Doi valeți grosolani și prost îmbrăcați ascultau de un bărbat gras, viguros și îndesat care, încă de când intrase, îi aruncă lui Cristophe privirea pe care un antropofag o aruncă victimei sale; îl privi de sus, îl evaluă, estimându-i rezistența ca un bun cunoscător al nervilor, al forței și al rezistenței lor. Acest bărbat era călăul de la Blois. În mai multe rânduri, oamenii lui aduseră o

saltea, maiuri³⁷, pene de lemn, scânduri și obiecte a căror întrebuițare nu i se păru nici limpede, nici sănătoasă bietului băiat pentru care se făceau aceste pregătiri și căruia sângele îi înghețâ în vine, fiind cuprins de o teamă cumplită, deși nedeterminată. Mai intrară încă două personaje în momentul în care apărură din nou domnul de Montrésor.

— Ei, fir-ar, nimic nu-i gata! zise marele comandant al palatului, pe care cei doi nou-veniți îl salutară cu respect. Să știți, adăugă el, adresându-se bărbatului gras și celor două ajutoare ale lui, că monseniorul cardinal vă și crede la treabă. Doctore, continuă el, adresându-se unuia din cei doi nou-veniți, ăsta-i omul dumitale! Și-1 arată pe Cristophe.

Medicul se îndreptă spre prizonier, îi dezlegă mâinile, îl lovi în piept și în spate. Știința începea în mod serios examenul simulat al călăului. În acest timp, un servitor îmbrăcat în livreaa casei de Guise, aduse mai multe fotolii, o masă și tot ce era necesar pentru scris.

— Începeți procesul-verbal, îi zise domnul de Montrésor, arătându-i masa, celui de al doilea personaj îmbrăcat în negru, care era un grefier. Apoi se întoarse și se așeză lângă Cristophe, căruia îi spuse foarte blajin:

— Prietene, cancelarul a aflat că refuzi să răspunzi într-un mod satisfăcător la întrebările mele și a hotărât să fii supus la tortura ordinară și extraordinară.

— Este sănătos și poate s-o suporte? îl întrebă grefierul pe medic.

— Da, răspunse savantul, care era unul din medicii casei de Lorena.

— Ei bine, retrageți-vă în sala de alături, o să vă chemăm de fiecare dată când va fi nevoie să vă consultăm.

Medicul ieși.

Odată depășit primul moment de teroare, Cristophe își adună tot curajul: ceasul martiriului sunase. El privi, cu o rece curiozitate, pregătirile pe care le făceau călăul și valeții lui. După ce încropiseră în grabă un pat, cei doi bărbați aranjau instrumentele numite brodequins³⁸, constând din mai smulte scânduri între care erau așezate picioarele nefericitului, prins acolo între mici saltele. Fiecare picior astfel aranjat era apropiat unul de celălalt. Instrumentul folosit de legătorii de cărți pentru a-și presa volumele între două scânduri pe care le țin strânse cu corzi, poate să dea o imagine mai exactă despre felul în care era așezat fiecare picior al osânditului. Oricine își poate închipui acum efectul pe care îl producea o pană bătută cu lovituri de ciocan între scândurile care presau gamba și care, strânse și ele cu funii, nu cedau deloc. Penele erau înfipse în dreptul genunchilor și la glezne, ca și cum ar fi fost vorba să se crape o bucată de lemn. Alegerea acestor două locuri lipsite de carne, unde, prin urmare, pana pătrundea strivind oasele, făcea ca această tortură să fie cumplit de dureroasă. În tortura ordinară, se băgau patru pene, două la glezne și două la genunchi, dar în tortura extraordinară, se mergea până la opt, dacă medicii considerau că sensibilitatea învinuitului nu

dispăruse. Pe atunci, acești brodequins se aplicau și la mâini; dar, presați puțin de timp, cardinalul, locotenentul general al regatului și cancelarul îl scutiră pe Cristophe de asta. Procesul-verbal era început, marele comandant dictase câteva fraze, plimbându-se cu un aer gânditor și punându-l pe Cristophe să-și spună numele, prenumele, vârsta, profesia; apoi îl întrebă de la ce persoană avea hârtiile pe care i le predase reginei.

— De la pastorul Chaudieu, răspunse el.

— Unde ți le-a dat?

— La mine acasă, la Paris.

— În momentul în care ți le-a dat, el trebuie să-ți fi spus dacă regina mamă te va primi cu plăcere.

— Nu mi-a spus nimic asemănător, răspunse Cristophe. M-a rugat doar să i le dau reginei Caterina în taină.

— Așadar, l-ai văzut destul de des pe Chaudieu, pentru ca el să fie informat despre călătoria ta.

— Pastorul n-a știut de la mine că, aducându-le blănurile, celor două regine, veneam să cer, din partea tatălui meu, suma pe care i-o datorează regina mamă, și n-am avut timp să-1 întreb de la cine știa despre această călătorie.

— Dar aceste hârtii care ți-au fost date, fără să fie nici închise, nici sigilate, conțineau un tratat între rebeli și regina Caterina; trebuie să fi văzut că te expuneau să înduri supliciul sortit oamenilor implicați în rebeliune.

— Da.

— Persoanele care te-au împins la acest act de înaltă trădare trebuie să-ți fi promis recompense și protecția reginei-mame.

— Am făcut-o din respect față de Chaudieu, singura persoană pe care am văzut-o.

— Inșiști, așadar, să spui că nu l-ai văzut pe prințul de Condé?

— Da!

— Prințul de Condé nu ți-a spus că regina mamă e dispusă să accepte planurile lui, împotriva domnilor de Guise?

— Nu l-am văzut.

— Fii atent! Unul dintre complicii tăi, La Renaudie, este arestat. Oricât de puternic era, n-a rezistat la tortura care te așteaptă și pe tine, și a sfârșit prin a mărturisi că, la fel ca prințul, a avut o întrevedere cu tine. Dacă vrei să eviți chinurile torturii, te poftesc să spui purul adevăr. Poate că astfel o să-ți obții grațierea.

Cristophe răspunse că nu poate afirma nimic despre ceea ce n-avusese niciodată cunoștință, nici să-și recunoască complici pe care nu-i avusese. Auzindu-i vorbele, marele comandant îi făcu un semn călăului și intră din nou în sala vecină. La acest semn, Cristophe își încreți fruntea și-și încruntă sprâncenele printr-o contracție nervoasă, pregătindu-se pentru tortură. Pumnii i se încăleștară cu atâta furie, încât unghiile îi intrară în carne, fără ca el să simtă. Cei trei bărbați îl apucară, îl așezară pe patul de campanie și-l culcară acolo, lăsându-i picioarele să-i atârne. În timp ce călăul îi ținut trupul de masă cu funii groase, ajutoarele lui îi băgau câte un picior într-un brodequin. Curând funiile fură strânse cu ajutorul unei manivele, fără ca această presiune să-i facă prea mult rău reformatului. Când fiecare picior fu astfel prins, ca într-o menghină, călăul își luă maiul și penele și privi rând pe rând spre osândit și grefier.

— Te încăpățânezi să negi? îl întrebă grefierul.

— Am spus adevărul, răspunse Cristophe.

— Ei bine, dă-i drumul! zise grefierul, închizând ochii.

Funiile fură strânse cu o putere extrem de mare. Acest moment era poate cel mai dureros din întreaga tortură: carnea era presată în mod brusc, sângele năvălea cu violență spre piept. De aceea bietul copil nu-și putu stăpâni țipetele înfricoșătoare și fu gata să leșine. Îl chemară pe medic. Acesta pipăi pulsul lui Cristophe și-i spuse călăului să aștepte un sfert de oră înainte să-i înfigă penele pentru a-i lăsa timp sângelui să se liniștească și sensibilității să-și revină pe deplin. Grefierul îi explică, milos, lui Cristophe că, dacă nu suporta bine nici primele dureri de care nu poate scăpa, e mai bine să destăinuiască totul, dar Cristophe nu spusese decât aceste cuvinte:

— Croitorul regelui! Croitorul regelui!

— Ce vrei să spui prin aceste două cuvinte? îl întrebă grefierul.

— Acum că știu ce chinuri trebuie să îndur, zise încet Cristophe pentru a câștiga timp și pentru a se liniști, îmi adun toate puterile și caut să mă întăresc gândindu-mă la martiriul îndurat, pentru sfânta cauză a Reformei, de croitorul răposatului rege, căruia tortura i-a fost aplicată în prezența doamnei ducese de Valentinois și a regelui. Voi încerca să fiu demn de el!

În timp ce medicul îl îndemna pe nenorocit să nu lase să se recurgă la mijloacele extraordinare, cardinalul și ducele, nerăbdători să cunoască rezultatul acestui interogatoriu, se arătară în ușă și-i cerură lui Cristophe să spună imediat adevărul. Fiul blănarului repetă singurele mărturisiri pe care și le îngăduia și care nu-l învinovăteau decât pe Chaudieu. Cei doi prinți făcură un semn. La acest semn, călăul și primul său ajutor puseră mâna pe maiuri, luară fiecare câte o pană și le înfipseră, unul stând în dreapta, celălalt în stânga, între cele două instrumente. Călăul era în dreptul genunchilor, iar ajutorul lui în dreptul gleznelor. Ochii

martorilor acestei scene oribile se pironiră în cei ai lui Cristophe, care, fără îndoială, întărit de prezența acestor mari personaje, le aruncă priviri atât de însuflețite, încât ele căpătară strălucirea unei flăcări. La înfigerea celorlalte două pene, lăsă să-i scape un geamăt îngrozitor. Când îi văzu luând penele pentru tortura extraordinară, tăcu; dar privirea-i deveni atât de fixă și violentă, aruncându-le celor doi seniori ce-l contemplau o căutătură atât de pătrunzătoare, încât ducele și cardinalul fură siliți să-și plece ochii. Aceeași înfrângere a suferit-o și Filip cel Frumos când a poruncit ca templierii să fie torturați, în prezența lui. Tortura acestora a constat în lovirea pieptului osânditului cu una dintre brațele balanței cu care se băteau mo-nedele, și care fusese garnisită cu un tampon de piele. Unul dintre acei cavaleri și-a pironit privirea atât de violentă asupra regelui, încât acesta, fascinat, n-a mai putut să-și desprindă ochii de la osândit. La a treia lovitură, regele a ieșit, după ce și-a auzit numele citat la judecata lui Dumnezeu, în fața căruia s-a și înfățișat, de altfel, în cursul aceluiași an. La a cincea pană, prima din tortura extraordinară, Cristophe i se adresează cardinalului.

— Monsenior, scurteți-mi supliciul, e inutil!

Cardinalul și ducele intrară din nou în sală și Cristophe auzi atunci aceste cuvinte spuse de regina Caterina:

— Dați-i înainte, la urma urmei nu-i decât un eretic!

Ea consideră prudent să pară și mai severă decât călăii, față de complicele ei.

Înfipseră a șasea și a șaptea pană fără ca tânărul Cristophe să se plângă; chipul său strălucea luminat de o splendoare neasemuită, datorată fără îndoială forței extraordinare ce izvoră din fanatismul său îndârjit. Unde altundeva, decât în sentimentele sale puternice, putea să găsească punctul de sprijin necesar pentru a îndura asemenea chinuri? În sfârșit, Cristophe începu să râdă în momentul în care călăul luă a opta pană. Această tortură cumplită dura de mai bine de o oră.

Grefierul merse să-l caute pe medic ca să afle dacă se poate înfige și a opta pană fără a pune în pericol viața osânditului. În acest timp, ducele intră să-l vadă pe Cristophe.

— Pe toți dracii! Ești un tovarăș de speriat, îi spuse el plecându-și urechea spre Cristophe. Îmi plac oamenii curajoși. Intră în serviciul meu și vei fi bogat și fericit, favorurile mele îți vor pansa membrele zdrobite; n-am să-ți propun nicio lașitate, cum ar fi să intri din nou în partidul tău ca să ne dezvălui planurile lui; întotdeauna există trădători pentru treaba asta și dovada este în închisorile de la Blois; dar spune-mi doar în ce relații sunt regina mamă și prințul de Condé?

— Nu știu nimic, monsenior, strigă Lecamus.

Medicul veni, examinează victima și spuse că poate să mai suporte și a opta pană.

— Înfigeți-i-o, zise cardinalul. La urma urmei, așa cum a spus și regina,

nu-i decât un eretic, adăugă el privind-l pe Cristophe și aruncându-i un zâmbet înfricoșător.

Caterina ieși cu pași lenți din sala vecină, se așeză în fața lui Cristophe și-l contemplă cu răceală. Ea fu atunci obiectul atenției celor doi frați care o examinau când pe Caterina, când pe complicele ei. De această dovadă solemnă depindea, pentru această femeie ambițioasă, întregul ei viitor: simțea o admirație vie pentru curajul lui Cristophe, dar îl privea cu seve-ritate; îi ura pe prinții de Guise și le surâdea.

— Ei haide, tinere, spuse ea, mărturisește că l-ai văzut pe prințul de Condé și vei fi bine recompensat.

— Ah, ce joc faceți doamnă? strigă Cristophe compătimind-o.

Regina tresări.

— Mă insultă! Nu-l spânzurați? le spuse ea celor doi frați care căzuseră pe gânduri.

— Ce femeie! strigă Marele Maestru, sprijinit de pervazul ferestrei, consultându-l pe fratele său dintr-o privire.

„Am să rămân în Franța și am să mă răzbun pe ei”, gândi regina.

— Haideți odată, să mărturisească sau să moară! strigă ea, adresându-i-se domnului de Montrésor.

Marele comandant își întoarse privirea, iar călăii erau ocupați. Caterina reuși atunci să arunce martirului o privire care nu fu văzută de nimeni și care căzu asupra lui Cristophe ca o rouă. Ochii acestei mari regine i se păzură umezi, și într-adevăr, două lacrimi i se prelinseră Caterinei pe obraz, dar le opri imediat și le șterse. Pana fu înfipă, iar una dintre scândurile între care i se zdrobea piciorul, crăpă. Cristophe scoase un țipăt înfiorător, după care amuți, chipul i se lumină puternic: credea că moare.

— Să moară odată! strigă cardinalul repetând ultimul cuvânt al reginei pe un ton ironic. Nu, nu! Să nu rupem acest fir, îi spuse el marelui comandant.

Ducele și cardinalul se consultară atunci cu voce scăzută.

— Ce facem? întrebă călăul.

— Trimiteți-l în închisorile din Orléans, spuse ducele, și mai ales, continuă el adresându-se domnului de Montrésor, nu-l spânzurați fără ordinul meu.

Nivelul de sensibilitate excesivă la care ajunseră organele interne, sporită de rezistența pe care o necesita folosirea tuturor forțelor omenești, egala cu cel la care ajunseră simțurile lui Cristophe. Doar el auzi cuvintele pe care ducele i le șopti cardinalului:

— Nu renunț, vreau să aflu ce adevărul despre tânărul ăsta de treabă!

Când cei doi prinți părăsiră sala, călăii desfăcură picioarele osânditului lor fără cea mai mică grijă.

— Ai mai văzut vreun criminal care să dea dovadă de atâta forță? le spuse

călăul ajutoarelor sale. Caraghiosul a suportat a opta pană, ar fi trebuit să moară; pierd prețul pentru trupul său...

— Dezlegați-mă fără să mă chinuiți, prieteni, le spuse bietul Cristophe. Într-o bună zi, am să vă răsplătesc.

— Haide, aveți puțină omenie! strigă medicul. Monseniorul duce îl stimează pe acest tânăr și mi l-a lăsat în grija.

— Plec la Amboise cu ajutoarele mele, spuse brutal călăul, îngrijiiți-l dumneavoastră. De altfel, iată-l pe temnicer.

Călăul plecă, lăsându-l pe Cristophe între mâinile bunului medic care, ajutat de viitorul paznic al lui Cristophe, îl puse pe pat, îi dădu o supă, îl ajută s-o bea, se așează lângă el, îl luă pulsul și încercă să-l consoleze.

— N-ai să mori din asta, îi spuse el. Ar trebui să simți o pace lăuntrică, știind că ți-ai făcut datoria. Regina m-a însărcinat să am grijă de tine, adăugă el cu voce scăzută.

— Regina este foarte bună, spuse Cristophe în sufletul căruia suferințele extreme au trezit o admirabilă luciditate și care, după ce suportase chinuri atât de cumplite, nu vroi să compromită rezultatele devotamentului său. Dar ar fi putut să-mi scutească de dureri atât de mari și să nu mă predea persecutorilor mei, spunându-le chiar ea secretele despre care eu nu știu nimic.

Auzind acest răspuns, doctorul își luă boneta și mantaua, și-l lăsa pe Cristophe acolo judecând că nu putea obține nimic de la un om de teapa lui. Temnicerul de la Blois puse patru oameni să-l care cu targa pe bietul băiat și să-l ducă în închisoarea orașului, unde Cristophe fu cuprins de acel somn atât de profund care pune stăpânire pe toate mamele după cumplitetele chinuri ale nașterii.

Mutând curtea la castelul de la Amboise, cei doi prinți de Lorena nu sperau să-l vadă acolo pe șeful partidului Refomei, prințul de Condé, pe care-l chemaseră, printr-un ordin al regelui, pentru a i se întinde o cursă. Ca vasal al coroanei și ca prinț de sânge, Condé trebuia să supună ordinelor regelui. Să nu vină la Amboise însemna un act de trădare; dar venind se punea la dispoziția coroanei. Ori, în acest moment, coroana, consiliul, curtea, toate puterile erau reunite în mâinile ducelui de Guise și ale cardinalului de Lorena. În această situație atât de delicată, prințul de Condé dădu dovadă de o putere de decizie și o viclenie ce făcură din el interpretul demn al reginei Jeanne d'Albret și valorosul general al reformaților. El călători pe urmele conjurațiilor, la Vendôme, pentru a-i putea ajuta în caz de izbândă. Când această primă chemare la arme se sfârșise printr-o scurtă încăierare în care pierise floarea nobilimii zăpăcită de Calvin, prințul sosi la castelul Amboise, însoțit de cincizeci de gentilomi, chiar a doua zi după această afacere pe care politica subtilă a casei de Lorena o numise Tumultul de la Amboise. Aflând despre sosirea prințului, cei doi domni de Lorena îl trimiseră în întâmpinarea lui pe mareșalul de Saint-André urmat de o sută de oameni înarmați.

Când bearnezu³⁹ și escorta sa ajunseră la poarta castelului, mareșalul nu-i lăsa să intre pe gentilomii care-l însoțeau pe prinț.

— Dumneavoastră trebuie să intrați singur, îi spuseră prințului cancelarul Olivier, cardinalul de Tournon și Birague, care se aflau dincolo de grilajul porții.

— Și de ce, mă rog?

— Sunteți bănuț de trădare, îi răspunse cancelarul.

Văzându-și în acel moment suita înconjurată de oamenii ducelui de Nemours, prințul răspunse pe un ton foarte calm:

— Dacă-i așa, am să intru singur la vărul meu și am să-mi dovedesc nevinovăția.

El descălecă, vorbi cu o naturalețe ieșită din comun cu Birague, cardinalul de Tournon, cancelarul Olivier și ducele de Nemours, cărora le ceru detalii despre Tumult.

— Monsenior, spuse ducele de Nemours, rebelii aveau spioni la Amboise. Căpitanul Lanoue își introdusese soldații care le-au deschis această poartă, prin care au intrat în oraș și ai căror stăpâni au fost...

— Carevasăzică le-ați întins o cursă, răspunse prințul privindu-l pe Birague.

— Dacă ar fi fost secondati de atacul pe care căpitanul Chaudieu, fratele pastorului din Paris, trebuia să-l dea la porțile Bons-Hommes, ar fi reușit, răspunse ducele de Nemours; dar după ce am ocupat poziția pe care ducele de Guise mi-a comandat-o, căpitanul Chaudieu a trebuit să mă ocolească pentru a evita o luptă. În loc să ajungă noaptea, ca și ceilalți, rebelul n-a ajuns decât în zorii zilei, în momentul în care trupele regelui îi striveau pe rebelii intrați în oraș.

— Și dumneavoastră aveți un corp de rezervă pentru a păzi poarta care le-a fost predată?

— Domnul mareșal de Saint-André se afla acolo cu cinci sute de oșteni.

Prințul aduse cele mai mari elogii acestor dispoziții militare.

— Pentru asta, zise el încheind, locotenentul general trebuie să fi aflat secretele reformatilor. Oamenii ăștia au fost, fără îndoială, trădați.

Prințul fu condus înăuntru cu strictețe, căci după ce fusese despărțit de ai săi, cardinalul și cancelarul îl împiedicară să se îndrepte spre scara ce ducea la apartamentul regelui.

— Suntem însărcinați de rege, monsenior, să vă conducem în odăile dumneavoastră.

— Sunt deci prizonier?

— Dacă aceasta ar fi fost intenția regelui, n-ați fi fost însoțit de un prinț al bisericii și de mine, îi spuse cancelarul.

Aceste două personaje îl conduseră pe prinț la un apartament, unde îi fură date gărzi, așa zise de onoare, și unde rămase fără să vadă pe nimeni timp de

câteva ore. De la fereastra sa, privi Loara și câmpiile care, de la Amboise la Tours, formează un bazin minunat; se gândi la situația lui, întrebându-se ce vor îndrăzni cei doi prinți de Lorena să întreprindă împotriva sa, când auzi ușa camerei deschizându-se și-l văzu intrând pe Chicot, bufonul regelui, care-i aparținuse lui.

— Se spunea că ești în dizgrație, îi spuse prințul.

— Nu vă puteți închipui cât de înțeleaptă a devenit curtea de la moartea regelui Henric al II-lea.

— Totuși, se pare că regelui îi place să rădă.

— Care? Francisc al II-lea sau Francisc de Lorena?

— Nu ți-e teamă de duce, să vorbești astfel?

— Nu mă va pedepsi pentru asta, monseniore, răspunse Chicot zâmbind.

— Și cărui fapt îi datorez eu onoarea acestei vizite?

— Ei, nu vă revenea oare de drept după sosirea dumneavoastră? Vă aduc sceptrul de bufon și boneta mea.

— Așadar, nu pot ieși de aici?

— Încercați!

— Și dacă ies?

— Aș spune că ați câștigat la joc încâlcând regulile.

— Chicot, mă sperii... Ești trimis, așadar, de cineva care se interesează de soarta mea?

— Da, spuse Chicot dând din cap. Se apropie de prinț și-l făcu să înțeleagă că erau spionați și ascultați.

— Ce ai să-mi spui? Întrebă prințul de Condé.

— Că doar îndrăzneala poate să vă scoată din încurcătură și sprijinul vă vine din partea reginei-mame, zise bufonul, șoptind aceste cuvinte la urechea prințului.

— Spune-le celor care te-au trimis, răspunse prințul, că n-aș fi venit în acest castel dacă aveam ceva să-mi reproșez sau ceva de care să mă tem.

— Alerg să transmit acest răspuns curajos! strigă bufonul.

Două ore mai târziu, la ora unu după-amiază, înainte de prânzul regelui, cancelarul și cardinalul de Tournon veniră să-l caute pe prinț pentru a-l duce dinaintea lui Francisc al II-lea, în galeria mare în care se ținuse consiliul. Acolo, în fața întregii curți, prințul de Condé fu surprins de răceala cu care-l întâmpină micul rege și-l întrebă motivul.

— Ești acuzat, vere, spuse cu severitate regina mamă, că ai luat parte la complotul reformatilor; va trebui să te dovedești un supus fidel și un bun catolic, dacă nu dorești să atragi furia regelui asupra casei tale.

Auzind aceste vorbe, rostite în mijlocul celei mai adânci tăceri, de către Caterina, care-și oferă brațul fiului ei și care-l avea la stânga pe ducele d'Orléans, prințul se dădu trei pași îndărăt, cu o mișcare plină de demnitate, își puse mâna pe

sabie și privi toate persoanele care-l înconjurau.

— Cei ce au spus așa ceva, doamnă, strigă el cu o voce iritată, au mințit cu nerușinare!

Își aruncă mănua la picioarele regelui, spunând:

— Cel care susține această calomnie, se înainteze!

Întreaga curte fu străbătută de un tremur când îl văzu pe ducele de Guise părăsindu-și locul; dar, în loc să ridice mănua, cum s-ar fi crezut, se îndreptă spre cocoșatul viteaz.

— Dacă aveți nevoie de un secundant, prințe, faceți-mi onoarea să mă acceptați, spuse el. Răspund pentru dumneavoastră, și le veți arăta reformaților cât de mult se înșală dacă vor să vă ia drept șef...

Prințul fu forțat să-i întindă mâna locotentului general al regatului. Chicot ridică mănua și o dădu înapoi prințului de Condé.

— Vere, spuse micul rege, nu trebuie să scoateți sabia decât pentru a apăra coroana, veniți să luați prânzul!

Cardinalul de Lorena, surprins de mișcarea fratelui său, îl duse în apartamentele sale. Prințul de Condé, scăpat cu bine din cea mai mare primejdie, îi oferă brațul reginei Maria Stuart pentru a merge în sufragerie; dar, tot flatând-o pe tânăra regină, se întreaba ce cursă îi întindea în acel moment politica lui Balafre. Prințul își tot bătu capul, dar nu reuși să ghicească planul familiei de Lorena decât când regina Maria i-l dezvălui.

— Ar fi fost mare păcat, îi zise ea, râzând, să vezi căzând un cap atât de spiritual, și trebuie să mărturisiți că unchiul meu este generos, nu-i așa?

— Da, doamnă, deoarece capului meu nu-i stă bine decât pe umerii mei, chiar dacă unul e mult mai mare decât celălalt. Dar este oare vorba despre generozitate la unchiul dumneavoastră? N-a obținut un merit în mod ieftin? Credeți că-i atât de ușor să execuți un prinț de sânge?

— Nu s-a sfârșit totul, continuă ea. Vom vedea care va fi atitudinea dumitale cu ocazia execuției gentilomilor, prieteni de-ai dumitale, pentru care consiliul a hotărât să se desfășoare cea mai mare pompă.

— Voi face și eu, zise prințul, ce va face și regele.

— Regele, regina mamă și eu însămi vom asista la ea cu întreaga curte și cu ambasadorii...

— E o sărbătoare? ... spuse ironic prințul.

— Mai mult decât atât, răspuse tânăra regină, e un act de credință, un act de înaltă politică. Este vorba despre supunerea gentilomilor Franței în fața coroanei, să le treacă pofta de răzvrătiri și de intrigi...

— Nu le veți scădea deloc gustul pentru război, arătându-le astfel de primejdii, doamnă, și riscați prin jocul ăsta însăși coroana, răspuse prințul.

La sfârșitul acestui prânz, care a fost destul de solemn, regina Maria avu

nefericita cutezanță să aducă vorba, în mod public, despre procesul ce li se făcea în acel moment, seniorilor prinși cu armele în mână, și să discute despre necesitatea de a se da cea mai mare importanță execuției lor.

— Doamnă, spuse Francisc al II-lea, nu-i destul pentru regele Franței să știe că va curge sângele atâtor bravi gentilomi? Trebuie să facem din asta un triumf?

— Nu, sire, ci un exemplu, răspunse Caterina.

— Bunicul și tatăl dumneavoastră aveau obiceiul să asiste la arderea ereticilor, zise Maria Stuart.

— Regii care au domnit înaintea mea făceau după placul lor, iar eu vreau să fac după al meu, răspunse regele.

— Filip al II-lea, continuă Caterina, care, bineînțeles, este un mare monarh, aflându-se, în ultima vreme, în Țările de Jos, a amânat un act de credință, până când s-a întors de la Valladolid.

— Ce credeți despre asta, vere? îl întrebă regele pe prințul de Condé.

— Sire, nu puteți să lipsiți de acolo; va fi acolo nunțiul papei și ambasadorii. Eu voi merge bucuros, din moment ce doamnele participă la sărbătoare...

La o privire de-a Caterinei de Medici, prințul de Condé, își jucă rolul cu demnitate.

Pe când prințul de Condé intra în castelul de la Amboise, blănarul celor două regine ajungea și el acolo, de la Paris, împins de neliniștea în care evenimentele Tumultului îi cufundase familia lui și pe cea a lui Lallier. Când bătrânul se prezentă la poarta castelului, căpitanul, la cuvintele „blănarul reginei”, îi răspunse:

— Omule, dacă vrei să te spânzure, n-ai decât să te duci la curte.

Auzind aceste vorbe, tatăl, cuprins de disperare, se așeză pe un gard, la câțiva pași, și așteptă să treacă vreun servitor al uneia din cele două regine sau vreo femeie pentru a afla vești despre fiul său; dar rămase toată ziua fără să vadă vreo persoană cunoscută și fu silit să coboare în oraș unde se instalează, cu mare dificultate, într-un han din piața unde aveau loc execuțiile. Fu nevoit să plătească o livră pe zi ca să aibă o cameră cu fereastra spre piață. A doua zi avu curajul să asiste, de la fereastra lui, la executarea ațâțătorilor rebeliunii condamnați să fie trași pe roată sau spânzurați, ca oamenii de rând. Sindicul confreriei blănarilor fu foarte fericit să nu-și zărească fiul printre cei osândiți. După terminarea execuției, merse să discute cu grefierul. După ce-și spuse numele și-i strecură în mână o pungă cu scuzi, îl rugă să cerceteze dacă, printre cele trei execuții precedente, se aflase numitul Cristophe Lecamus. Grefierul, mișcat de manierele și de tonul disperat al acestui părinte, îl luă cu el. După o verificare minuțioasă, el îi dădu bătrânului asigurarea că numitul Cristophe nu se afla printre oamenii executați

până atunci și nici printre cei ce trebuiau să fie omorâți în zilele următoare.

— Dragă meștere, îi zise grefierul sindicului, parlamentul și-a luat sarcina procesului seniorilor implicați în această afacere și a șefilor principali. Astfel, poate, că fiul dumitale este ținut în închisorile castelului și va face parte din marea execuție pe care o pregătesc monseniorii noștri, ducele de Guise și cardinalul de Lorena. Trebuie să li se taie capul la douăzeci și șapte de baroni, la unsprezece conți și vreo șapte marchizi, în total cincizeci de gentilomi sau șefi ai reformaților. Având în vedere că justiția contelui de Touraine n-are nimic în comun cu parlamentul de la Paris, dacă vreți neapărat să aveți vești de la fiul dumneavoastră, mergeți să-l vedeți pe monseniorul cancelar Olivier, care, din ordinul locotenentului general al regatului, are putere de decizie asupra procesului.

Bietul bătrân merse de trei ori la cancelar și stătu la coadă în curte, în compania unui mare număr de persoane care interveneau pentru rudele lor; dar cum oamenii cu titluri de noblețe treceau înaintea burghezilor, el fu silit să renunțe să mai vorbească cu cancelarul, pe care-l văzu, de mai multe ori, ieșind din casa lui pentru a se duce fie la castel, fie la comisia numită de către parlament, prin mijlocul unui șir de solicitanți pe care gărzile îl țineau în ordine pentru a-i lăsa trecerea liberă. Era o scenă îngrozitoare de adâncă mâhnire, căci printre solicitanți se aflau femei, fete sau mame, familii întregi în lacrimi. Bătrânul Lecamus le dădu mult aur valeților de la castel, rugându-i să predea scrisorile pe care le scrisese fie domnișoarei Danyelle, camerista reginei Maria, fie celei a reginei mame; dar valeții luau scuzii bătrânului și predau scrisorile, la ordinul cardinalului, marelui comandant al curții. Demonstrând o cruzime nemaipomenită, prinții de Lorena se temeau de răz bunări, și niciodată nu-și luaseră mai multe precauții decât în timpul șederii curții la Amboise, astfel încât nici cea mai puternică dintre corupții, cea a aurilor, nici cele mai active demersuri nu-i dădură sindicului informații despre soarta fiului său. El mergea prin acest orașel, cu un aer posomorât, examinând imensele preparative pe care le făcea cardinalul pentru spectacolul cumplit la care trebuia să asiste prințul de Condé. Pe atunci curiozitatea publică, era stimulată de la Paris la Nantes, prin mijloacele existente pe vremea aceea. Execuția fusese anunțată de la amvon de toți predicatorii și de toți parohii, în același timp cu victoria regelui asupra ereticilor. Trei tribune elegante, dintre care cea din mijloc părea să fie mai somptuoasă decât celelalte, au fost lipite cu spatele de platforma castelului de la Amboise, la baza căreia trebuia să aibă loc execuția. În jurul acestui loc se construîră gradenuri de lemn, care fură ticsite de o mulțime imensă atrasă de faima atribuită acestui act de credință. Aproximativ zece mii de persoane împodobiră câmpurile, în ajunul zilei când trebuia să aibă loc acest spectacol îngrozitor. Acoperișurile erau încărcate de oameni, iar ferestrele fură închiriate și cu zece livre, o sumă enormă pentru acea vreme. Bietul tată avea unul din cele mai bune locuri pentru a cuprinde cu privirea scena pe care aveau să piară atâția

gentilomi și în mijlocul căreia el văzu înălțându-se un vast eșafod acoperit cu postav negru. În dimineața zilei fatale, fu adus acolo, butucul: acesta e numele buturugii pe care condamnatul trebuia să-și pună capul, stând în genunchi, apoi, un fotoliu îmbrăcat în negru pentru grefierul parlamentului, însărcinat să-i strige pe gentilomi, rostindu-le sentința. Incinta era păzită din zori de compania scoțiană și de către jandarmii casei regelui, ca să împiedice mulțimea s-o invadeze înaintea execuției. După o slujbă religioasă solemnă ținută la castel și în toate bisericile din oraș, fură aduși seniorii, ultimii care mai rămăseseră dintre toți conspiratorii. Acești gentilomi, dintre care câțiva înduraseră tortura, fură adunați la baza eșafodului și însoțiți de călugări, care încercau să-i facă să renunțe la doctrinele lui Calvin; dar niciunul dintre ei nu dădu ascultare vorbelor acestor oameni trimiși de cardinalul de Lorena și printre care, acești gentilomi, se temură să nu afle spioni de-ai acestuia. Pentru a scăpa de persecuțiile adversarilor lor, ei intonară un psalm pus în versuri franceze de Clément Marot. Calvin, după cum știm, decretase ca oamenii să se roage lui Dumnezeu în limba fiecărei țări, atât din rațiune, cât și pentru a ataca cultul roman. Fu o coincidență mișcătoare pentru cei aflați în mulțime, care îi plângeau pe acești gentilomi, să-i audă rostind acest verset, în momentul în care sosea curtea:

Dumnezeu milostiv și binevoitor

Binecuvântează-ne cu bunătate

Cu chipul tău încântător

Blagoslovește-ne cu puritate.

Toate privirile reformaților căzură asupra șefului lor, prințul de Condé, care fusese dinadins așezat între regina Maria și ducele d'Orléans. Regina Caterina de Medici se afla lângă fiul ei și-l avea pe cardinal în stânga ei. Nunțiul papei era în picioare, în spatele reginelor. Locotenentul general al regatului era călare, în partea de jos a estradei, cu doi mareșali ai Franței și cu căpitanii lui. Când apărură prințul de Condé, toți gentilomii care urmau să fie decapitați și care-l cunoșteau îl salutară, iar îndrăznețul cocoșat le răspunse la salut.

— E greu, îi spuse el ducelui d'Orléans, să nu fii politicoș cu oameni ce vor muri.

Celelalte două tribune fură umplute de invitați, de curteni și de persoane aflate în serviciul curții. În sfârșit, era lumea castelului de la Blois, care trecea în felul acesta de la sărbătoare la tortură, așa cum mai târziu a trecut de la plăcerile de la curte la primejdiile războiului, cu o ușurință care va fi întotdeauna, pentru străini, unul din resorturile politicii lor în Franța. Bietul sindic al blănarilor din Paris simți cea mai mare bucurie când nu-l văzu pe fiul său printre cei cincizeci și șapte de gentilomi condamnați la moarte. La un semn al ducelui de Guise, grefierul, așezat pe eșafod, strigă cu voce tare:

— Jean-Louis-Albéric, baron de Raunay, vinovat de erezie, de crimă de lezmajestate⁴⁰ și de atac armat împotriva persoanei regelui!

Un bărbat frumos și voinic se urcă cu pași hotărâți pe eșafod, salută poporul și curtea și spuse:

— Sentița minte, eu m-am luptat pentru a-l elibera pe rege de dușmanii lui, prinții de Lorena! Își puse capul pe butuc, și acesta îi căzu secerat.

Reformații cântară în cor:

Doamne, greu ne-ai încercat

Și pe toți ne-ai cercetat

Ca argintul măsurat

Prin foc ne-ai purificat.

— Robert-Jean-René Briquemaut, conte de Villemongis, vinovat de crimă de lezmajestate și de atentat împotriva persoanei regelui! strigă grefierul.

Contele își înmuie mâinile în sângele baronului de Raunay și zise:

— Fie ca acest sânge să cadă asupra adevăraților vinovați!

Reformații cântau:

Ne-ai lăsat să fim legați,

De vrăjmașii de temut,

Ne-ai lăsat să fim uitați

În locuri de necrezut.

— Recunoașteți, domnule nunțiu, i se adresă prințul de Condé, că dacă gentilomii francezi știu să conspire, știu și să moară!

— Câtă ură, frate, îi spuse ducesa de Guise cardinalului de Lorena, atragi pe capul copiilor noștri!

— Această spectacol îmi face rău, zise tânărul rege, pălind la vederea sângelui răspândit.

— Ei, niște rebeli! ... spuse Caterina de Medici.

Cântecele se auzeau continuu, iar securea cădea într-una. În sfârșit, acest spectacol sublim al oamenilor care mureau cântând și, mai ales, impresia pe care o produse asupra mulțimii diminuarea treptată a cântecelor, o făcu să depășească teama pe care i-o inspirau prinții de Lorena.

— Îndurare! strigă poporul într-un singur glas când nu mai auzi decât slabele sunete ale unui senior, cel mai de seamă dintre toți, păstrat pentru ultima lovitură. Era singur la baza scăriței pe care se urca pe eșafod și cânta:

Dumnezeu milostiv și binevoitor

Binecuvântează-ne cu bunătate

Cu chipul tău încântător

— Haide, domnule duce de Nemours, zise prințul de Condé, obosit de rolul său, dumneavoastră, căruia vi se datorează victoria încăierării și care ați ajutat la prinderea acestor oameni, nu vă considerați dator să cereți grațierea pentru acesta? Mi s-a spus că i-ați dat lui Castelnau cuvântul că va fi tratat cu atenție, dacă se predă...

— Am așteptat oare să ajungă până aici ca să-1 salvez? îi răspunse ducele de Nemours, atins de acest aspru reproș.

Grefierul chemă încet și, dinadins, fără îndoială:

— Michel-Jean-Louis, baron de Castelnau-Chalosse, învinuit și condamnat pentru crimă de lezmajestate și de atentat la persoana regelui.

— Nu, spuse cu mândrie Castelnau, nu poate fi crimă să te opui tiraniei și uzurpării plănuite de familia de Guise!

Călăul, plictisit, văzând mișcare în tribună, își pregăti securea.

— Domnule baron, îi spuse el, n-aș vrea să vă fac să suferiți, chiar și o clipă în plus vă poate salva.

Tot poporul strigă din nou:

— Îndurare!

— Haideți, zise regele, îndurare pentru acest sărman Castelnau, care l-a salvat pe ducele d'Orléans.

Cardinalul se înșelă intenționat asupra cuvântului: „Haideți”. El îi făcu un semn călăului, astfel încât tocmai când regele îl grație, capul lui Castelnau căzu.

— Pe aceasta, cardinale, îi ai pe conștiința, îi zise Caterina.

A doua zi după această execuție îngrozitoare, prințul de Condé plecă spre Navarra.

Acest eveniment făcu mare vâlvă în Franța și la toate curțile străine; dar valurile de sânge nobil care s-au vărsat atunci îi pricinuiră o atât de mare durere cancelarului Olivier, încât acest demn magistrat, înțelegând, în sfârșit, scopul spre care tindeau frații de Guise, sub pretext că apără tronul și religia, nu se simți destul de tare ca să le țină piept. Deși era omul lor, el nu vru să le jertfească și datoria lui, și monarhia, astfel că se retrase din treburile publice, desemnându-1 pe l'ospital ca succesor al său. Caterina, aflând despre alegerea lui Olivier, îl propuse pe Birague drept cancelar și dădu dovadă de o ardoare excesivă în solicitarea ei. Cardinalul, căruia împreriurarea cu biletul scris de către l'Hôpital Caterinei îi era necunoscută, și care îl credea fidel casei de Lorena, îl susținu împotriva lui Birague, și regina mamă lăsa impresia că i-a fost impus l'Hôpital. Chiar de la preluarea funcției, l'Hôpital luă măsuri împotriva inchiziției, pe care cardinalul de Lorena voia s-o introducă în Franța, și se împotrivi atât de bine tuturor măsurilor antigalice⁴¹ și politice ale fraților de Guise; se dovedi un francez atât de bun, încât, pentru a-1

supune, după trei luni de la numire, fu exilat pe proprietatea lui de la Vignay, în apropiere de Etampes.

Bătrânul Lecamus aștepta cu nerăbdare să vadă curtea părăsind orașul Amboise, căci nu avusese ocazia să vorbească nici cu regina Maria, nici cu regina Caterina, și spera să se afle la locul potrivit când curtea avea să treacă în drumul său spre Blois. Sindicul se deghiză în chip de om sărac, cu riscul de a fi luat drept spion, și cu ajutorul acestei deghizări, reuși să se amestece printre nenorociții care se înșirau de-a lungul drumului. După plecarea prințului de Condé, ducele și cardinalul crezură că-i reduseră la tăcere pe reformați și o lăsară pe regina mamă puțin mai liberă. Lecamus știa că în loc să meargă în litieră, Caterinei îi plăcea să urce în șa pe o scăriță de lemn, inventată pentru Caterina sau de către Caterina, care se rănise la picior și care-i sprijinea ambele picioare pe un fel de samar de catifea, așezându-se într-o parte pe spatele calului și trecându-și o gambă printr-o scobitură a șeii. Cumt regina avea picioare foarte frumoase, a fost acuzată de a fi găsit această modă tocmai pentru a și le arăta. Bătrânul reuși astfel se înfățișeze dinaintea Caterinei de Medici, dar, de îndată ce aceasta îl recunoscu, păru să se înfurie.

— Pleacă de aici, bătrâne, și ferește-te să te vadă cineva că-mi vorbești! îi zise ea bănuitoare. Caută să fii numit deputat de către breasla meșteșugarilor de la Paris în Stările generale, și să fii de partea mea în adunarea de la Orléans; vei afla la ce să te aștepti în ce-l privește pe fiul tău...

— Trăiește? întrebă bătrânul.

— Vai, așa sper! răspunse regina.

Lecamus fu silit să se întoarcă la Paris cu această vorbă tristă și cu secretul convocării Stărilor generale, pe care regina tocmai i-1 încredințase.

De câteva zile, cardinalul de Lorena obținuse dovezi zdrobitoare despre vinovăția curții de Navarra. La Lyon, la Mouvans în Dauphine, reformații, conduși de cel mai întreprinzător prinț al casei de Bourbon, încercaseră să îndemne poporul la răscoală. Această îndrăzneală, după sângeroasele execuții de la Amboise, îi uimi pe prinții de Lorena, care, pentru a pune odată pentru totdeauna capăt ereziei prin mijloace al căror secret fu păstrat de ei, propuseră să se convoace Stările generale la Orléans. Caterina de Medici, care întrevăzuse un punct de sprijin pentru politica ei în reprezentarea națională, consimțise cu bucurie. Cardinalul, care voia să-și înhațe din nou prada și să doboare casa de Bourbon, nu convoca Stările decât pentru a-i face să ia parte la ele pe prințul de Condé și pe regele de Navarra, Anton de Bourbon, tatăl lui Henric al IV-lea, iar pentru aceasta se gândi să se servească de Cristophe pentru a-1 învinovăți pe prinț de înaltă trădare, dacă mai reușea să-l supună puterii regelui.

După două luni petrecute în închisoarea de la Blois, într-o dimineață, Cristophe fu adus cu o targa și întins pe un pat, într-o barcă ce se îndreptă spre

Orléans, împinsă de un vânt dinspre vest. Ajunse acolo seara și fu condus în celebrul turn Saint-Aignan. Cristophe, care nu știa ce să creadă despre mutarea lui, avu vreme să reflecteze la purtarea și la viitorul lui. Rămase acolo, în patul său mizerabil, încă două luni, fără a-și putea mișca picioarele. Oasele îi erau zdrobite. Când ceru asistența unui chirurg din oraș, temnicerul îi răspunse că pentru el consemnul era atât de sever, încât nu se putea lăsa în seama nimănui nici măcar grija de a i se aduce de mâncare. Acest rigurozitate al cărei efect era că-l țineau la secret, îl miră pe Cristophe: după părerea lui, trebuia sau să fie spânzurat, sau să fie lăsat liber; căci el nu știa nimic despre evenimentele de la Amboise.

Cu toate înștiințările secrete de a rămâne pe loc, trimise de Caterina de Medici, cei doi șefi ai casei de Bourbon se hotărâseră să se ducă la întrunirea Stărilor, atât de mult furp asigurați de scrisorile autografe ale regelui; și pe când curtea se instala la Orléans, se află, cu uimire, prin Groslot, cancelarul de Navarra, de sosirea prinților.

Francisc al II-lea se stabili în palatul cancelarului de Navarra, care era totodată și judecător la Orléans. Acest Groslot, a cărui dublă funcție este una din ciudățeniile acelei vremi, în care reformații au posedat mănăstiri, Groslot, un fel de Jacques Coeur orleanez, unul din cei mai bogați burghezi ai epocii, nu și-a dat numele casei; ea a fost numită, mai târziu, Judecătoria, căci clădirea a fost, fără îndoială, cumpărată de la moștenitori, de către coroană sau de către provincie, ca să se instaleze acolo tribunalul. Această construcție fermecătoare, datorată burgheziei secolului al șaisprezecelea, și care completează atât de bine istoria aceluia timp, când regele, nobilimea și burghezia se întreceau în grație, elegantă și bogăție în construirea locuințelor lor, mărturie stau Varangeville, splendidul conac de la Ango, și palatul, zis al lui Hercules, de la Paris, care mai există și în zilele noastre, dar într-o stare ce trebuie să-i ducă la disperare pe arheologi și pe prietenii evului mediu. Este imposibil să mergi la Orléans și să nu observi primăria din Piața Estape. Această primărie este fostul Tribunal, palatul lui Groslot, cea mai ilustră și cea mai neglijată casă din Orléans. Ruinele acestui palat dovedesc arheologilor, cât de magnific a fost el într-o vreme când casele burghezilor se construiau mult mai mult din lemn decât din piatră, și când numai seniorii aveau dreptul să-și facă așa astfel de conace. Pentru a servi drept locuință regelui, într-o vreme în care curtea desfășura atâta lux și pompă, palatul Groslot trebuie să fi fost pe atunci cea mai mare și mai splendidă casă din Orléans. Chiar în această Piață Estape, frații de Guise și regele au trecut în revistă garda burgheză, căreia i s-a dat ca șef, în timpul șederii regelui, pe domnul de Cypierre. În acea perioadă, catedrala Sainte-Croix, terminată mai târziu de către Henric al IV-lea, care a vrut să facă dovada sincerității conversiunii sale, era în construcție, iar împrejurimile sale, presărate cu pietre și încărcate de șantiere, au fost ocupate de către frații de Guise, care se instalaseră în palatul episcopului, astăzi distrus. Orașul a fost ocupat militar, iar

măsurile pe care le luară prinții de Lorena arătau ce puțină libertate lăsau ei Stărilor generale, ai căror membri invadau orașul, scumpind chiriiile și celor mai mici cocioabe. De aceea curtea, armata, nobilimea și burghezia se așteptau la vreo lovitură de stat, și așteptarea nu le-a fost înșelată, odată cu sosirea prinților de sânge. Când cei doi prinți intrară în camera regelui, curtea văzu cu groază insolența cardinalului de Lorena, care, pentru a-și revendica sus și tare pretențiile, rămase cu capul acoperit, în timp ce regele Navarrei stătea în fața lui cu capul descoperit. În acel moment, Caterina de Medici își plecă ochii pentru a nu lăsa să i se vadă indignarea. Avu loc atunci o explicație solemnă între tânărul rege și cei doi șefi ai ramurii cadete; aceasta fu scurtă, căci la primele vorbe pe care le spuse prințul de Condé, Francisc al II-lea o încheie cu aceste cuvinte teribile:

— Domnilor veri, am crezut că afacerea de la Amboise s-a sfârșit; nu-i nimic, dar ne siliți să regretăm indulgența pe care am arătat-o!

— Nu regele ne vorbește, ci domnii de Guise, replică prințul de Condé.

— Adio, domnule! zise micul rege, roșu de furie.

În sala cea mare, prințul își văzu drumul barat de doi căpitani din gardă. Când cel din compania franceză înaintă, prințul scoase o scrisoare din vestă și rosti în fața întregii curți:

— Puteți să-mi citiți asta, domnule de Maillé-Brézé?

— Cu plăcere, răspunse căpitanul companiei franceze.

„Vere. veniți în deplină siguranță, vă dau cuvântul meu regesc că puteți face acest lucru. Dacă aveți nevoie de un bilet de liberă trecere, cel de față vă va sluji la asta.”

— Semnat?... întrebă malițiosul și curajosul cocoșat.

— Semnat Francisc, răspunse Maillé.

— Nu, nu, interveni prințul, scrie: „Bunul vostru văr și prieten Francisc!”

Domnilor, le strigă el scoțienilor, vă urmez la închisoare, unde sunteți însărcinați, de către rege, să mă conduceți. Există destulă nobilime în această sală ca să se înțeleagă asta!

Tăcerea adâncă ce se așternu în sală ar fi trebuit să-i lămurească pe membrii familiei de Guise; dar tăcerea este ceea ce prinții ascultă cel mai puțin.

— Monsenior, spuse cardinalul de Tournon, care-l urmă pe prinț, după afacerea de la Amboise, dumneavoastră ați întreprins la Lyon și la Mouvans, în Dauphine, acțiuni împotriva autorității regale, despre care regele nu avea cunoștință când vă scria astfel.

— Ce vicleni! exclamă prințul, râzând.

— Dumneavoastră ați făcut o declarație publică împotriva bisericii și pentru erezie...

— Noi suntem stăpâni în Navarra, spuse replică prințul.

— Vreți să spuneți în Béarn? Dar dumneavoastră vă supuneți coroanei,

interveni președintele de Thou.

— Ah, aici erai, domnule președinte! exclamă prințul cu ironie. Ai venit cu tot parlamentul?

După aceste vorbe, prințul îi aruncă o privire disprețuitoare cardinalului și părăsi sala: înțelese că-i voiau capul. A doua zi, când domnii de Thou, de Viole, d'Espesse, procurorul general Bourdin și grefierul șef du Tillet intrară în închisoare, el îi ținu în picioare și-și exprimă regretul că-i vede însărcinați cu o treabă care nu-i privește; apoi, îi spuse grefierului:

— Scrieți! și-i dictă următoarele:

„Eu, Ludovic de Bourbon, prinț de Condé, pair⁴² al regatului, marchiz de Conti, conte de Soissons, prinț de sânge al Franței, declar că refuz să recunosc vreo comisie numită pentru a mă judeca, dat fiind că, în calitatea mea și în virtutea privilegiului oricărui membru al casei regale, eu nu pot fi acuzat, interogată, judecat decât de către parlament în prezența tuturor pairilor, tuturor camerelor reunite și cu regele așezat pe tronul său de judecată.”

— Dumneavoastră, domnilor, trebuia să știți acest lucru mai bine decât oricine altcineva, este tot ceea ce veți obține de la mine. Pentru rest, mă încredințez dreptului meu și lui Dumnezeu!

Magistrații începură judecata în ciuda tăcerii încăpățănate a prințului. Regele Navarrei se afla în libertate, dar spionat; închisoarea lui era mai mare decât cea a prințului, aceasta fiind singura diferență între situația lui și cea a fratelui său; căci capul prințului de Condé și al lui aveau să cadă în același timp.

Cristophe a fost păzit în secret, cu extremă severitate, din ordinul cardinalului și al locotenentului general al regatului doar pentru a le sluji magistraților drept dovadă a vinovăției prințului. Scrisorile găsite asupra lui Lasagne, secretarul prințului, clare pentru oamenii de stat, nu erau destul de limpezi pentru niște judecători. Cardinalul se gândise să-i confrunte la întâmplare pe prinț și pe Cristophe, care fusese lăsat intenționat într-o încăpere din parte de jos a turnului Saint-Aignan, a cărei fereastră dădea în curtea interioară. La fiecare interogatoriu pe care i l-au luat magistrații, Cristophe stăruia în negarea lui absolută, fapt care prelungi, firește, procesul până la deschiderea Stărilor generale.

Lecamus, care reușise să fie numit deputat al Stării a treia de către burghezia din Paris, ajunsese la Orléans la câteva zile după arestarea prințului. Această veste, pe care o află la Etampes, îi spori frământările, căci el înțelese, fiind singurul care știa despre întrevederea prințului cu fiul său, de sub Ponte-au-Change, că soarta lui Cristophe era legată de cea a cutezătorului șef al partidului Reformei. De aceea se decise să cerceteze interesele obscure ce se încrucișau la curte, odată cu deschiderea Stărilor, pentru a găsi un mijloc prin care să-și salveze fiul. Nu se putea gândi la regina Caterina, care refuză să-l vadă pe blânar. Niciuna dintre persoanele de la curte cu care se întâlni nu-i dădu vești satisfăcătoare despre

fiul său, iar el ajunsese la un nivel de disperare atât de mare, încât avea de gând să se adreseze însuși cardinalului, când află că domnul de Thou acceptase, ceea ce constituie o pată în viața lui, să fie unul dintre judecătorii prințului de Condé. Sindicul se duse să-1 vadă pe protectorul fiului său și află că acesta mai era în viață, dar prizonier. Mănușarul Tourillon, la care La Renaudie îl trimisese pe Cristophe, îi oferise domnului Lecamus, o cameră acasă la el, pe toată durata Stărilor generale. Mănușarul îl credea pe blănar, legat în taină, ca și el, de religia reformată; dar curând văzu că un părinte care se teme pentru viața fiului său nu mai înțelege nuanțele religioase și se lasă cu brațele deschise în voia Domnului, fără să se mai sinchisească de culoarea pe care i-o dau oamenii. Bătrânul, respins în toate încercările lui, mergea năuc pe străzi; contrar previziunilor sale, aurul nu-i servea la nimic; domnul de Thou îl prevenise că, dacă va corupe vreun slujitor al casei de Guise, își va pierde banii degeaba, căci ducele și cardinalul nu lăsau să transpire nimic cu privire la Cristophe. Acest magistrat, a cărui glorie este oarecum umbrită de rolul pe care l-a jucat atunci, încercase să-i dea unele speranțe acestui părinte deznădăjduit; dar el însuși tremura atât de mult pentru viața fiului său, încât consolările sale îl neliniștiră și mai tare pe blănar. Bătrânul dădea târcoale casei. În trei luni, slăbise foarte mult. Singura lui speranță era prietenia vie care-1 lega de multă vreme de Hippocrate al secolului al șaisprezecelea. Ambroise încercă să-i spună o vorbă reginei Maria pe când ieșea din camera regelui; dar imediat ce aduse în discuție numele lui Cristophe, fiica familiei Stuart, îngrozită de perspectiva sortii sale dacă i se întâmpla vreo nenorocire regelui, pe care-1 credea otrăvit de către reformați, din pricina neașteptatei boli survenite la momentul potrivit, răspunse:

— Dacă unchii mei m-ar asculta, un astfel de fanatic ar fi de mult spânzurat!

În seara când Lecamus primi acest răspuns funest din partea prietenului său Paré, în Piața Estape, el se întoarse pe jumătate mort și intră în odaia lui, refuzând să mănânce. Tourillon, neliniștit, urcă la el, îl găsi plângând, și fiindcă ochii îmbătrâniți ai bietului blănar lăsau să se vadă carnea din interiorul pleoapelor zbârcite și roșii, mănușarul crezu că acesta plânge cu lacrimi de sânge.

— Consolează-te, tătucule, îi zise reformatul, burghezii din Orléans sunt furioși să-și vadă orașul tratat, de parcă ar fi luat cu asalt, și păzit de soldații domnului de Cypierre; și dacă viața prințului de Condé va fi în primejdie, vom dărâma curând turnul Saint-Aignan; căci întreg orașul nostru e de partea Reformei și se va răscula, fii sigur de asta!

— Crezi că dacă pe prinții de Lorena ar fi spânzurați, moartea lor l-ar învia pe fiul meu? întrebă tatăl, prăbușit.

În clipa aceea se auziră bătăi ușoare la poarta casei lui Tourillon, care coborî pentru a deschide. Era o noapte neagră. În acele cumplite vremuri de

frământări, orice stăpân de casă își lua precauții minuțioase. Tourillon privi printre gratiile vizetei făcute în poartă și văzu un străin al cărui accent îl trăda că este italian. Acest om, îmbrăcat în negru, ceru să discute cu Lecamus unele chestiuni de comerț, astfel că Tourillon îl pofti înăuntru. La vederia străinului, blănarul tresări îngrozit; dar străinul avu timp să-și ducă un deget la buze; Lecamus îl întrebă atunci, înțelegându-i gestul:

— Fără îndoială, ați venit să-mi oferiți niște blănuri!

— Si, răspuse în italiană străinul, foarte discret.

Acest personaj era într-adevăr faimosul Ruggieri, astrologul reginei mame. Tourillon coborî în odaia lui, înțelegând că nu mai era nevoie de el.

— Unde putem vorbi fără să ne temem că vom fi auziți? spuse prudentul florentin.

— Ar trebuie să mergem pe câmp, răspuse Lecamus; dar nu ne vor lăsa să ieșim, știți cât de aprig sunt păzite porțile. Nimeni nu părăsește orașul fără un bilet de trecere de la domnul Cypierre, chiar dacă ar fi, ca și mine, membru al Stărilor. De aceea, chiar mâine ar trebui să ne plângem, în plină ședință, de această lipsă de libertate.

— Lucrați ca o cârțiță, dar nu lăsați pe nimeni să vă vadă labele, oricare ar fi treaba, îi spuse vicleanul florentin. Ziua de mâine va fi, fără îndoială, decisivă. După observațiile mele, mâine sau poimâine, îl veți avea, poate, pe fiul dumneavoastră.

— Să vă audă Dumnezeu, pe dumneavoastră despre care se vorbește că nu-l consultați decât pe diavol!

— Veniți, așadar, la mine, spuse astrologul zâmbind. Ca să observ astrele, mă folosesc de turnul domnului Touchet de Beauvais, locotenentul tribunalului, de a cărui fată este îndrăgostit micul duce d'Orléans. I-am citit viitorul acestei fete și într-adevăr, se pare că va fi o mare doamnă și că va fi iubită de un rege. Locotenentul este un om cult, iubește științele, iar regina m-a găzduit la acest om cumsecade, care pare să fie un aliat fanatic al familiei de Guise, în așteptarea domniei lui Carol al IX-lea.

Blănarul și astrologul se duseră la locuința domnului de Beauvais fără să fie văzuți sau recunoscuți de cineva; dar în cazul în care vizita lui Lecamus ar fi fost descoperită, florentinul se baza pe pretextul unei consultații astrologice cu privire la soarta lui Cristophe. Când ajunseră în vârful turnului unde astrologul își avea cabinetul, Lecamus îi spuse.

— Așadar, fiul meu este cu siguranță în viață?

— Încă este, răspuse Ruggieri, dar trebuie salvat. Luați seama, domnule vânzător de blănuri, viața dumneavoastră n-ar face nici doi bani, dacă v-ar scăpa o singură silabă din ceea ce vă voi spune.

— Recomandarea este inutilă, stăpâne; sunt furnizorul curții de pe vremea

răposatului rege Ludovic al XII-lea, și iată a patra domnie pe care o apuc

— Veți spune curând a cincea, răspune Ruggieri.

— Ce știți despre fiul meu?

— Ei bine, a fost supus unei torturi.

— Bietul copil! spuse bătrânul, ridicându-și privirile spre cer.

— Are genunchii și gleznele puținel zdrobite; dar a obținut o protecție regală care îl va ocroti pe tot parcursul vieții sale, spuse cu însuflețire florentinul văzându-l pe bătrânul tată îngrozit. Micul dumitale Cristophe i-a făcut reginei noastre Caterina, un mare serviciu. Dacă reușim să-l smulgem pe fiul dumitale din ghearele prinților de Lorena, îl veți vedea într-o zi consilier în parlament. Ți-ai lăsa oasele zdrobite de trei ori pentru a intra în grațiile acestei scumpe suverane, un geniu adevărat, care va învinge toate obstacolele! Am văzut viitorul ducelui de Guise: va fi asasinat într-un an de acum încolo! Spuneți-mi, Cristophe l-a văzut pe prințul de Condé?

— Dumneavoastră care știți viitorul, nu știți și trecutul? spuse blănarul.

— Eu nu vă întreb, domnule, eu vă informez. Ori, dacă fiul dumneavoastră, care se afla mâine pe drumul pe unde va trece prințul, îl recunoaște, sau dacă prințul îl recunoaște pe el, capul domnului de Condé va cădea. Dumnezeu știe ce se va alege de complicele lui! Liniștiți-vă! Nici fiul dumneavoastră, nici prințul nu vor fi uciși, le-am făcut horoscopurile, trebuie să trăiască; dar nu știu prin ce mijloace vor ieși basma curată din această încurcătură. Fără a pune la socoteală certitudinea calculelor mele, trebuie să punem și noi lucrurile în ordine. Mâine, prințul va primi din mâini sigure o carte de rugăciuni prin care îi vom da de știre despre situație. Să dea Dumnezeu ca fiul dumneavoastră să fie discret, căci el nu va fi prevenit. O singură privire că-l recunoaște și capul prințului va cădea. Așadar, deși regina mamă are toate motivele să conteze pe fidelitatea lui Cristophe...

— L-au supus la grele încercări! strigă blănarul.

— Nu vorbiți așa! Credeți că regina sărbătorește? Ea va lua măsuri, ca și cum frații de Guise i-ar fi decis prințului moartea; și foarte bine face, înțeleapta și atenta regină! Ori ea contează pe dumneavoastră pentru a o ajuta în toate privințele. Aveți ceva influență asupra celei de-a treia Stări, unde dumneavoastră reprezentați breasla meșteșugarilor din Paris, și deși adepții familiei de Guise vă promet că-l vor pune pe fiul dumneavoastră în libertate, încercați să-i păcăliți și ridicați Ordinul dumneavoastră împotriva prinților de Lorena! Cereți ca regina mamă să fie regentă, regele Navarrei va fi de acord mâine, în mod public, în cadrul ședinței Stărilor.

— Și regele?

— Regele va muri, răspunse Ruggieri, i-am făcut horoscopul. Ceea ce vă cere regina să faceți pentru ea, mâine la ședință, este foarte simplu; dar ea așteaptă

de la dumneavoastră un serviciu și mai mare. L-ați susținut întotdeauna în studiile sale pe Ambroise Paré, sunteți prietenul lui...

— Ambroise îl iubește azi pe ducele de Guise mai mult decât mă iubește pe mine, și are dreptate, îi datorează funcția sa; dar este fidel regelui. Așadar, deși înclină către Reformă, nu va face nimic împotriva datoriei sale.

— Să dea ciurma în oamenii ăștia cinstiți! țipă florentinul. Ambroise s-a lăudat în seara asta că-l poate salva pe micul rege. Dacă regele se însănătoșește, frații de Guise triumfă, prinții mor, casa de Bourbon se va nărui, noi ne vom întoarce înapoi la Florența, fiul dumneavoastră va fie spânzurat și Lorenii îi vor înlătura fără probleme pe ceilalți copii ai Franței...

— Doamne Dumnezeule! strigă Lecamus.

— Nu vă pierdeți cu firea ca un burghez care nu știe nimic despre curte; duceți-vă deîndată la Ambroise și aflați de la el ce vrea să facă pentru a-l salva pe rege. Dacă există vreo certitudine, veniți repede să-mi comunicați care este operația în care are atâta încredere.

— Dar...spuse Lecamus.

— Ascultați-mă orbește, dragul meu, altfel veți fi pierdut.

„Are dreptate” gândi blănarul. Și se duse la chirurgul principal al regelui, care locuia într-o casă din Piața Martroi.

În acel moment, Caterina de Medici se afla într-o încurcătură politică asemănătoare celei în care o văzuse Cristophe la Blois. Dacă ea își întărise caracterul în luptă, dacă își exersase inteligența extraordinară în acea primă înfrângere, situația ei, deși exact aceeași, devenise totuși mai critică și mai periculoasă decât la revolta de la Amboise. Evenimentele crescuseră tot atât de mult ca și femeia. Deși părea că se pune mereu de acord cu cei doi prinți de Lorena, Caterina ținea în mână firele unei conspirații savant urzite împotriva teribililor ei asociați, și aștepta un moment propice pentru a-și scoate masca. Cardinalul tocmai primise certitudinea că era înșelat de Caterina. Această italiancă abilă văzuse în casa de Bourbon un obstacol pe care-l putea opune în fața pretențiilor casei de Guise; și, în ciuda sfaturilor celor doi frați Gondi, care o îndrumară să-i lase pe prinții de Guise să se dedea la violențe împotriva casei de Bourbon, ea făcuse ca planul conceput de membrii familiei de Guise să eșueze, prevenind-o pe regina Navarrei, de faptul că aceștia doreau, împreună cu Spania, să pună mâna pe Béarn. Având în vedere că acest secret de stat nu era cunoscut decât de ei și de regina mamă, cei doi prinți de Lorena, odată siguri de duplicitatea aliatei lor, vrură s-o trimită înapoi la Florența; și, pentru a se asigura de trădarea Caterinei față de stat (casa de Lorena era însuși statul), ducele și cardinalul tocmai îi încredințară planul lor de a se descotorosi de regele Navarrei. Precauțiile pe care și le luă de îndată Antoine de Bourbon le demonstraseră celor doi frați că acest secret, cunoscut doar de ei trei, fusese divulgat de regina mamă. Cardinalul de

Lorena îi reproșă imediat reginei mame lipsa ei de credință în fața lui Francisc al II-lea, amenințând-o cu un edit de exilare, în cazul în care noi indiscreții ar pune statul în pericol. Caterina, care se văzu atunci într-o primejdie extrem de mare, trebuia să se comporte ca un adevărat rege. Prin urmare, dădu atunci dovada înaltei ei capacități; dar, de asemenea, trebuie să se recunoască și faptul că a fost foarte bine slujită de către cei apropiați ei. L'Hôpital făcu să-i par-vină reginei un bilet conceput astfel:

„Nu lăsați să fie condamnat la moarte un prinț de sânge de către o comisie, căci altfel veți și dumneavoastră curând răpusă!”

Caterina îl trimise pe Birague la Vignay pentru a-i spune cancelarului să vină la adunarea Stărilor generale, în ciuda dizgrației sale. Chiar în noaptea aceea, Birague sosi la depărtare de trei leghe d'Orléans, împreună cu l'Hôpital, care, în felul acesta, se declara de partea reginei mame. Chiverny, a cărui fidelitate a fost bănuită atunci pe bună dreptate de către domnii de Guise, fugise din Orléans; după un marș care era să-l coste viața, acesta ajunsese la Ecouen, în zece ore. El îl anunță pe conetabilul de Montmorency asupra primejdiei în care se afla nepotul lui, prințul de Condé, și asupra îndrăzelii casei de Lorena. Anne de Montmorency, furios să afle că prințul își datora viața doar din pricina bolii subite, de care a și murit Francisc al II-lea, sosi împreună cu o mie cinci sute de cai și o sută de gentilomi. Pentru a-i lua și mai mult prin surprindere pe domnii de Guise, el ocolise Parisul, venind dinspre Ecouen la Corbeil, și de la Corbeil la Pithiviers prin valea Essonnei.

— Un căpitan împotriva altui căpitan! Nu va curge prea mult sânge, zise el cu prilejul acestui marș îndrăzneț.

Anne de Montmorency, care salvase Franța pe vremea când Carol Quintul invadase Provența, și ducele de Guise, care oprise a doua invadare a împăratului la Metz, erau într-adevăr cei doi mari războinici ai Franței din acea epocă. Caterina așteptase momentul precis pentru a redeștepta ura conetabilului dizgrațiat de către casa de Lorena. Cu toate acestea, marchizul de Simeuse, comandant de Gien, aflând despre sosirea unui grup atât de considerabil ca cel condus de către conetabil, încălecă pe cal, sperând să-l poată preveni la timp pe ducele de Guise. Fiind sigură de faptul că îndrăznețul conetabil va veni în ajutorul nepotului său și având deplină încredere în devotamentul cancelarului față de cauza regală, regina mamă însuflăse din nou speranțele și cutezanța partidului Reformei. Prietenii caselor de Bourbon și Coligny, oarecum amenințați, făcură front comun cu partizanii reginei mame. O coaliție între interese contrare atacate de un dușman comun, se formă în mare taină în sânul Stărilor, unde se puse în discuție, cu glas tare, intenția de a o numi regentă pe Caterina, în cazul în care Francisc al II-lea ar muri. Caterina, a cărei credință în astrologie depășea cu mult credința ei în biserică, riscase totul împotriva asupritorilor ei, văzându-și fiul murind la expirarea

termenului prezis de faimoasa vrăjitoare pe care Nostradamus i-o adusese la castelul de la Chaumont. Cu câteva zile înainte de cumplitul deznodământ al acestei domnii, Francisc al II-lea voise să se plimbe pe Loara, ca să nu se afle în oraș în momentul în care prințul de Condé ar fi fost executat. După ce-i abandonase cardinalului de Lorena soarta acestui prinț, el se temea la fel de mult de o insurecție, pe cât se temea de implorările prințesei de Condé. În clipa îmbarcării sale, unul dintre acele vânturi reci care se ridică pe Loara, la apropierea iernii, îi pricinui o durere de urechi atât de cumplită, încât fu silit să se întoarcă; se culcă în pat, de unde nu mai fu ridicat decât mort. În ciuda controversei medicilor, care, în afară de Chapelain, îi erau dușmani și adversari lui Paré, acesta susținu că în capul regelui se formase un depozit și că, dacă nu se scoteau umorile⁴³, probabilitatea morții ar crește cu fiecare zi. În pofida orei târzii și a legii stingerii, aplicată cu strictete la Orléans, pe atunci în stare de asediu, lumina strălucea la fereastra lui Paré, care studia; Lecamus îl chemă de jos, și după ce-și strigă numele, chirurgul porunci să i se deschidă vechiului său prieten.

— Tu nu te odihnești, Ambroise? Tot dându-le înapoi viața celorlalți, ai să ți-o pierzi pe a ta, îi zise blănarul, intrînd.

Într-adevăr, îl găsi pe chirurg cu cărțile deschise, cu instrumentele împrăștiate, în fața unui cap de mort, proaspăt îngropat, luat din cimitir și găurit...

— Trebuie să-l salvez pe rege...

— Ești sigur de asta, Ambroise? îi strigă bătrânul, cuprins de un fior.

— Ca de viața mea. Regele, vechiul meu protector, are umori dăunătoare care apăsă pe creier și care i-l vor umple, iar criza este iminentă; dar, perforându-i craniul, cred că pot să-i scot aceste umori și să-i eliberez capul. Am mai făcut de trei ori această operație, inventată de un piemontez și pe care eu am avut norocul s-o perfecționez. Prima am făcut-o la asediul orașului Metz, domnului de Pienne, pe care l-am salvat și care de atunci a fost și mai înțelept: el avea un depozit de umori pricinuit de un foc de arcebuza la cap. A doua oară am salvat viața unui sărman pe care am vrut să încerc valoarea acestei operații îndrăznețe la care fusese supus domnul de Pienne. În sfârșit, a treia oară a avut loc la Paris, asupra unui gentilom care se simte minunat. Trepanul⁴⁴, acesta este numele dat invenției, este încă puțin cunoscut. Bolnavii refuză operația, din pricina imperfecțiunii instrumentului, pe am reușit însă să-l îmbunătățesc. De aceea, fac încercări pe acest cap pentru a nu da greș, mâine, pe cel al regelui.

— Trebuie să fii absolut sigur de ceea ce faci, altminteri capul tău va fi în primejdie în caz în care...

— Mi-aș pune viața rămașag că se va vindeca, răspunse Ambroise, cu siguranța omului de geniu. Ah, bătrânul meu prieten, ce înseamnă să găurești un cap cu precauție? Nu înseamnă oare să faci același lucru pe care-l fac în fiecare zi soldații la război, fără să ia nici o precauție?

— Copile, îi spuse îndrăznețul burghez, știi oare că a-l salva pe rege înseamnă a duce Franța la pieire? Știi tu că acest instrument va pune coroana familiei de Valois pe capul familiei de Lorena, care-și zice moștenitoare a lui Carol cel Mare? Știi tu că politica și chirurgia sunt certate în acest moment? Da, triumful geniului tău este totodată pierderea religiei tale. Dacă prinții de Guise păstrează regența, sângele reformatilor va curge în valuri? Fii mai degrabă mare cetățean decât mare chirurg, și mâine trezește-te târziu și lasă cale liberă spre camera regelui pentru medicii care, dacă nu-l vindecă pe rege, vor vindeca Franța!

— Eu? strigă Paré. Să las să piară un om pe care aș putea să-l salvez! Nu, nu, și dacă voi fi spânzurat ca ațâțător al lui Calvin, mâine voi merge devreme la curte. Tu nu știi că singura favoare pe care vreau s-o cer, după ce-l voi salva pe rege, este viața lui Cristophe al tău. Am să găsesc, cu siguranță, un moment în care regina Maria nu-mi va refuza nimic.

— Vai, prietene! continuă Lecamus. N-a refuzat micul rege prințesei grațierea prințului de Condé? Nu-ți ucide religia, lăsându-l să trăiască pe cel ce trebuie să moară.

— N-ai să încerci acum să te amesteci în felul în care socoate Dumnezeu să rânduiască viitorul? strigă Paré. Oamenii cinstiți n-au decât o deviză: „Fă ceea ce trebuie, orice s-ar întâmpla!” Așa am făcut la asediul orașului Calais, punându-mi piciorul pe fața Marelui Maestru; riscam să fiu făcut bucăți de toți prietenii și servitorii lui, și astăzi sunt chirurgul regelui; în sfârșit, eu sunt pentru Reformă și-i am prieteni pe domnii de Guise. Îl voi salva pe rege, strigă chirurgul, cu entuziasmul sfânt al convingerii pe care o dă geniul, iar Dumnezeu va salva Franța!

Se auzi o bătaie în ușă, și după câteva clipe un servitor de-al lui Ambroise îi întinse o hârtie lui Lecamus, care citi cu glas tare aceste cuvinte sinistre:

„La mănăstirea Recollets se ridică un eșafod pentru a-l decapita mâine pe prințul de Condé”.

Ambroise și Lecamus se priviră unul pe celălalt, cuprinși de un sentiment de groază profundă.

— Mă duc să mă conving, spuse blănarul.

În piață, Ruggieri îl luă de braț pe Lecamus, întrebându-l despre secretul lui Ambroise pentru salvarea regelui, dar bătrânului îi fu teamă de vreo viclenie și vru să meargă să vadă eșafodul. Astrologul și blănarul se duseră, așadar, împreună până la Recollets și-i găsiră, într-adevăr, acolo, pe dulgheri, lucrând la lumina faclelor.

— Hei, prietene, îi spuse Lecamus unuia dintre dulgheri, ce treabă faceți aici?

— Pregătim spânzurarea ereticilor, din moment ce vărsarea de sânge de la Amboise nu i-a potolit, spuse un tânăr din Recollets care-i supraveghea pe

lucrători.

— Monseniorul cardinal are mare dreptate, zise pridentul Ruggieri; dar în țara noastră, noi procedăm mai bine.

— Și ce faceți voi? întrebă tânărul din Recollets.

— Îi ardem, frate.

Lecamus fu nevoit să se sprijine de astrolog, căci picioarele sale refuzau să se mai miște; se gândea că mâine fiul său ar putea fi atârnat de una dintre aceste spânzurați. Bietul bătrân șovăia între două științe, între astrologia judiciară și chirurgie, care amândouă îi făgăduiau salvarea fiului său, pentru care era evident că se înălța acest eșafod. În învălmășeala ideilor care i se învârteau în cap, el se lăsa frământat ca un aluat de către florentin.

— Ei bine, respectabilul meu vnzător de blănuri, ce spuneți despre aceste glume tipice casei de Lorena? întrebă Ruggieri.

— Vai! Știți bine că mi-aș da viața ca să-l știu pe fiul meu viu și nevătămat.

— Iată o vorbă de negustor de hermină, continuă italianul. Explicați-mi bine ce operație are de gând să-i facă Ambroise regelui și vă garantez viața fiului dumneavoastră ...

— Adevărat? strigă bătrânul blănar.

— Ce vreți? Să vă jur? ... îl întrebă Ruggieri.

La aceste vorbe, bietul bătrân îi repetă florentinului discuția avută cu Ambroise, după care acesta îl lăsa în mijlocul drumului pe tatăl disperat, de îndată ce-i fu destăinuit secretul marelui chirurg.

„Ce dracu mai urmărește și păgânul ăsta?” strigă bătrânul, văzându-l pe Ruggieri îndreptându-se cu pași repezi spre Piața Estape.

Lecamus nu știa nimic despre scena teribilă ce se petrecea la căpătâiul patului regal și care motiva ordinul de a se ridica eșafodul prințului, a cărui condamnare fusese pronunțată în lipsă, ca să spunem așa, și a cărei executare fusese amânată din pricina bolii regelui.

În sală, pe scări și în curtea Tribunalului nu se aflau decât oamenii de serviciu. Mulțimea curtenilor ticsea palatul regelui Navarrei, căruia îi aparținea regența, după legile regatului. Nobilimea franceză, înspăimântată, de altfel, de îndrăzneala fraților de Guise, simțea nevoia de a se strânge în jurul șefului casei de Bourbon, văzând-o pe regina mamă sclava prinților de Guise, fără a înțelege politica ei de italiancă. Antoine de Bourbon, fidel înțelegerii secrete dintre el și Caterina, nu trebuia să renunțe la regență în favoarea ei decât în momentul în care Stările s-ar fi pronunțat asupra acestei chestiuni. Această singurătate profundă îl mișcase pe Marele Maestru, când, la întoarcerea dintr-o raită prin oraș, făcută din pură prudență, el nu găsi la rege decât pe prietenii interesați de soarta lui. Odaia în care fusese așezat patul lui Francisc al II-lea se afla lângă marea sală a

Tribunalului. Aceasta era, pe atunci, căptușită cu lambriuri de stejar. Tavanul, alcătuit din scânduri lungi de lemn, bine potrivite și pictate, înfățișa arabescuri albastre pe un fond de aur, dintre care o parte smulse acum cincizeci de ani au fost imediat luate de un amator de antichități. Această cameră acoperită cu tapiserii și pe pardoseala căreia se întindea un covor, era atât de întunecoasă, încât sfeșnicele aprinse aruncau o lumină slabă. Patul mare, cu patru coloane și cu perdele de mătase, semăna cu un mormânt. De o parte a acestui pat, la căpătâi, stăteau regina Maria și cardinalul de Lorena. Caterina ședea într-un fotoliu. Faimosul Jean Chapelain, medicul de serviciu, și care a fost de atunci medicul principal al lui Carol al IX-lea, se afla în picioare lângă șemineu. Domnea cea mai adâncă tăcere. Tânărul rege, slab, palid, pierdut parcă prin postavul cearcafului, de abia lăsa să i se vadă pe pernă, micul chip schimonosit din pricina bolii. Ducea de Guise, așezată pe un taburet, o susținea pe tânăra regină Maria, iar pe partea Caterinei, în cadrul fereastrei, doamna de Fiesque pândea gesturile și privirile reginei mame, căci ea cunoștea primejdiile situației sale. În sală, în ciuda orei târzii, domnul de Cypierre, guvernorul⁴⁵ ducelui d'Orléans, numit și guvernator⁴⁶ al orașului, ocupa un colț lângă șemineu, împreună cu cei doi frați Gondi. Cardinalul de Tournon, care în această criză susținu interesele reginei mame, văzându-se tratat ca un inferior de către cardinalul de Lorena, căruia, din punct de vedere ecleziastic, îi era, fără îndoială, egal, vorbea în șoaptă cu frații Gondi. Mareșalii de Vieilleville și de Saint-André, păstrătorul sigiliilor, care prezida Stările, discutau cu voce joasă despre primejdiile la care erau expuși prinții de Guise.

Locotenentul general al regatului străbătu sala, aruncând o scurtă privire, și-1 salută pe ducele d'Orléans, pe care-l zări acolo.

— Monsenior, îi spuse el, iată ceva ce poate să vă învețe să cunoașteți oamenii: nobilimea catolică a regatului se află la un prinț eretic, crezând că Stările vor da regența moștenitorilor trădătorului, care a făcut ca ilustrul dumneavoastră bunic să fie ținut atâta amar de vreme în închisoare.

După aceste cuvinte menite să lase o urmă cât se poate de adâncă în inima unui prinț, el trecu în camera unde tânărul rege se afla mai degrabă cufundat într-o grea somnolență decât adormit. De obicei, ducele de Guise știa să-și ascundă, sub o înfățișare foarte supusă, aspectul sinistru al chipului său cicatrizat, dar în acel moment, nu avu tăria să surdă, văzându-și zdrobit instrumentul puterii sale. Cardinalul, care avea tot atâta curaj civil pe cât avea fratele său curaj militar, înaintă doi pași și ieși în întâmpinarea locotenentului general.

— Robertet crede că micul Pinard este vândut reginei mame, îi șopti el la ureche, ducându-l în sală. S-au servit de el ca să-i lucreze pe membrii Stărilor.

— Ei, ce mai contează că suntem trădați de un secretar, când ne trădează toți! strigă locotenentul general. Orașul este pentru Reformă și ne aflăm în ajunul unei revolte. Da! Acești Guépins⁴⁷ sunt nemulțumiți, continuă el, dându-le celor

din Orléans porecla lor, și dacă Paré nu-l salvează pe rege, o să avem parte de o răzmeriță de zile mari. În scurt timp, va trebui să asediem orașul Orléans, care este o cloacă de hughenoți.

— De ceva vreme, reluă cardinalul, o tot privesc pe italianca asta, care stă acolo, cuprinsă de o profundă nepăsare, cum pândește moartea fiului său, Dumnezeu s-o ierte, și mă întreb dacă n-am face mai bine s-o arestăm, ca și pe regele Navarrei.

— Și așa-i prea mult că-l avem la închisoare pe prințul de Condé.

Zgomotul făcut de un cavaler sosind în goană răsună la poarta Tribunalului. Cei doi prinți de Lorena se îndreptară spre fereastră și la lumina torțelor portarului și ale santinelei, care ardeau continuu sub pridvor, ducele recunoscă la pălărie faimoasa cruce de Lorena, pe care cardinalul le ceruse partizanilor să o poarte. El îl trimise pe unul dintre arcebizierii săi, care se aflau în anticameră, să-l lase pe noul sosit să intre, în întâmpinarea căruia ieși pe palier, urmat de fratele său.

— Ce s-a întâmplat, dragul meu Simeuse? îl întrebă ducele, cu tonul fermecător pe care-l avea față de războinici, văzându-l pe guvernatorul de la Gien.

— Conetabilul a ajuns la Pithiviers, a plecat din Ecoen cu o mie cinci sute de cai și o sută de gentilomi...

— Sunt însoțiți? întrebă ducele.

— Da, monseniore, răspunse Simeuse, sunt în total două mii șase sute. După părerea unora, Thoré îl urmează cu o trupă de infanterie. În cazul în care conetabilul se amuză așteptându-și fiul, aveți timp să-l scăpați de...

— Mai știi și altceva? S-au răspândit cumva motivele acestei răskoale?

— Anne vorbește tot atât de puțin pe cât scrie. Du-te în întâmpinarea lui, frate, în timp ce eu am să-l salut cu capul nepotului său, zise cardinalul, poruncind să fie căutat Robertet.

— Vieilleville! îi strigă ducele mareșalului, care sosea. Conetabilul are îndrăzneala să se înfățișeze cu armată; dacă plec în întâmpinarea lui, dumneata răspunzi de stăpânirea orașului!

— De îndată ce veți pleca, burghezii vor pune mâna pe arme. Și cine poate să știe care va fi rezultatul unei încăierări între călăreți și burghezi în mijlocul acestor străzi înguste? îi răspunse mareșalul.

— Monseniore, zise Robertet, urcând iute scara, cancelarul este la poartă și vrea să intre. Să i se deschidă?

— Deschideți-i, răspunse cardinalul de Lorena. Conetabilul și cancelarul, împreună, ar fi prea primejdioși, trebuie să-i separăm. Am fost jucați cu mare artă de regina mamă când l-am ales pe l'Hôpital în această funcție.

Robertet făcu un semn din cap unui căpitan care aștepta răspunsul jos la scară, și se întoarse repede ca să asculte ordinele cardinalului.

— Monsenior, îmi iau libertatea, zise el, făcând încă un efort, să vă spun că sentința trebuie să fie aprobată de către rege în consiliul său. Dacă dumneavoastră violați legea pentru un prinț de sânge, ea nu va fi respectată nici pentru un cardinal, nici pentru un duce de Guise.

— Pinard te-a zăpăcit, Robertet, spuse cu severitate cardinalul. Nu știi că regele a semnat sentința chiar în ziua în care a plecat ca să ne lase să-l executăm?

— Deși aproape că-mi cereți capul, însărcinându-mă cu această obligație, care, de altfel, va fi executată de către starostele orașului, mă duc într-acolo, monsenior.

Marele Maestru ascultă această discuție, fără a-și arăta nemulțumirea, dar îl luă pe fratele său de braț și-l duse într-un colț al sălii.

— Cu siguranță, îi spuse el, moștenitorii lui Carol cel Mare au dreptul să ia înapoi o coroană care le-a fost uzurpată de către Hugo Capet⁴⁸; dar pot oare să facă asta? Treaba nu-i clară încă. Nepotul nostru moare și toată curtea se află la regele Navarrei.

— Regelui i-a lipsit curajul. Altfel, bearnezul ar fi fost ucis cu pumnalul până acum, continuă cardinalul, și noi i-am fi avut lesne pe toți copiii.

— Nu prea stăm bine, îi spuse ducele. Insurecția orașului ar putea fi sprijinită de Stări. L'Hôpital, pe care noi l-am protejat atât, și la punerea în funcție a căruia s-a opus regina Caterina, este astăzi împotriva noastră, și noi avem nevoie de justiție. Regina mamă este susținută acum de prea multă lume, ca s-o mai putem izgoni... De altfel, mai sunt încă trei prinți!

— Ea nu mai este mamă, ea este numai regină, spuse cardinalul. După mine, ar fi momentul să sfârșim cu ea. Forță și mai multă forță! Iată deviza mea.

După ce rosti aceste cuvinte, cardinalul intră din nou în camera regelui, urmat de Marele Maestru, și se îndreptă spre Caterina.

— Documentele lui La Sagne, secretarul prințului de Condé, v-au fost comunicate. Dumneavoastră știți că familia de Bourbon vrea să vă detroneze copiii? îi spuse el.

— Știu totul, răspunse italianca.

— Ei bine, vreți să-l arestați pe regele Navarrei?

— Există, răspunse ea, un locotenent general al regatului.

În clipa aceea, Francisc al II-lea se plânse de dureri violente la ureche și începu să geamă cu o voce deplorabilă. Medicul plecă de lângă șemineul la care se încălzea și veni să-i examineze capul.

— Ei bine, domnule? întrebă Marele Maestru, adresându-i-se medicului principal.

— Nu îndrăznesc să iau asupra mea răspunderea unei cataplasme care să adune umorile. Maestru Ambroise a promis să-l salveze pe rege printr-o operație, dar eu m-aș opune.

— S-o amânăm pe mâine, zise cu răceală Caterina, și toți medicii să fie aici, căci știți la ce calomnii se ajunge cu moartea prinților.

Ea se duse să-i sărute mâna fiului ei și se retrase.

— Cu câtă liniște vorbește îndrăzneța asta de față de negustor despre moartea Delfinului otrăvit de Montecuculli, un florentin din suita ei! strigă regina Maria Stuart.

— Maria! țipă micul rege. Bunicul meu n-a pus niciodată la îndoială nevinovăția ei!

— Puteți s-o împiedicați pe această femeie să vină mâine? le șopti regina celor doi unchi.

— Ce se va întâmpla cu noi, dacă regele va muri? se întrebă cardinalul. Caterina ne-ar zvârli pe toți în mormântul lui.

Așadar, în acea noapte, problema fu pusă în mod hotărât între Caterina de Medici și casa de Lorena. Sosirea cancelarului și a conetabilului însemna o revoltă, iar dimineața zilei următoare avea, deci, să fie decisivă.

A doua zi, regina mamă sosi prima. Ea n-o găsi în camera fiului ei decât pe regina Maria Stuart, palidă și obosită, care-și trecuse noaptea în rugăciuni, lângă patul regelui. Ducea de Guise îi ținuse companie reginei, iar domnișoarele de onoare se schimbaseră. Tânărul rege dormea. Nici ducele și nici cardinalul nu apăruseră încă. Preotul, mai îndrăzneț decât soldatul, își desfășură în această ultimă noapte, toată energia, fără să-l poată convinge pe duce să se facă rege. În fața adunării Stărilor generale, și amenințat de o luptă împotriva conetabilului de Montmorency, Balafré nu socoti împrejurările favorabile; el refuză să-i aresteze pe regele Navarrei, pe regina mamă, pe cancelar, pe cardinalul de Tournon, pe cei doi frați Gondi, pe Ruggieri și pe Birague, invocând răscoala ce ar urma unor măsuri atât de violente. El subordonă proiectele fratelui său vieții lui Francisc al II-lea. Cea mai adâncă tăcere domnea în camera regelui. Caterina, însoțită de doamna de Fiesque, veni la marginea patului și-și contemplă fiul, cu un aer îndurerat, jucat admirabil. Ea își acoperi ochii cu batista și se duse la fereastră, unde doamna de Fiesque îi aduse un scaun. De acolo, privirea ei cuprindea întreaga curte.

Între Caterina și cardinalul de Tournon fusese stabilit ca în cazul în care conetabilul intră victorios în oraș, cardinalul să vină însoțit de cei doi frați Gondi, iar în caz de neizbândă, să fie singur. La orele nouă ale dimineații, cei doi prinți de Lorena, urmași de gentilomii lor, care rămaseră în salon, se înfățișară în camera regelui; căpitanul de serviciu îi avertizase că Ambroise Paré tocmai sosise împreună cu Chapelain și cu alți trei medici, stârniți de Caterina, care toți trei îl urau pe Ambroise.

În câteva clipe, marea sală a Tribunalului înfățișă același tablou ca și sala gărzilor de la Blois în ziua în care ducele de Guise a fost numit locotenent general al regalului, și în care Cristophe a fost supus la tortură, cu deosebirea că atunci

dragostea și bucuria umpleau camera regală și prinții de Guise triumfau, în vreme ce acum doliul și moartea domneau acolo, iar casa de Lorena simțea cum îi scapă puterea din mâini. Domnișoarele de onoare ale celor două regine stăteau în două grupuri, de fiecare colț al marelui șemineu, unde strălucea un foc enorm. Sala era plină de curteni. Vestea răspândită, nu se știe de cine, a unei îndrăznețe operații a lui Ambroise pentru a salva zilele regelui, îi aducea pe toți seniorii care aveau dreptul să intre la curte. Scara exterioară a Tribunalului și curtea erau încărcate de grupurile neliniștite. Eșafodul ridicat pentru prinț în fața mănăstirii Récollets uimea toată nobilimea. Se șușotea continuu, iar discuțiile înfățișau, ca și la Blois, același amestec de cuvinte serioase, frivole, ușoare și grave. Începeau să se obișnuiască cu tulburările, cu răzmerițele bruște, cu răskoalele, cu revoltele, cu marile evenimente subite ce au marcat lunga perioadă în timpul căreia s-a stins casa de Valois, cu toate eforturile Caterinei de a o salva. Domnea o tăcere adâncă până la o anumită distanță în jurul ușii camerei regale, păzite de doi halebardieri, de doi pași și de căpitanul gărzii scoțiene. Antoine de Bourbon, prizonier în locuința lui, află acolo, pomenindu-se singur, speranțele curții și fu copleșit de vestea pregătirilor făcute în timpul nopții pentru executarea fratelui său. În fața șemineului din sala Tribunalului se afla una din cele mai frumoase și mai mărețe figuri ale acelei vremi, cancelarul de l'Hôpital, în sutana lui roșie cu reverul de hermină, cu capul acoperit de tocă, urmând privilegiul funcției sale. Acest bărbat curajos, văzând niște răzvrătiți în binefăcătorii lui, îmbrățișase interesele regilor săi, reprezentată prin regina mamă; și, cu riscul de a-și pierde capul, el se dusesse să se consulte cu conetabilul, la Ecoen; nimeni nu îndrăznea să-l scoată din meditația în care era cufundat. Robertet, secretarul de stat, doi mareșali ai Franței, Vieilleville și Saint-André, păstrătorul sigiliilor, formau un grup în fața cancelarului. Despre curteni nu se poate spune că râdeau, dar conversațiile lor erau malițioase, și mai ales ale celor care nu țineau cu frații de Guise.

Cardinalul îl prinsese, în sfârșit, pe scoțianul Stuart, asasinul președintelui Minard, și cerea să i se deschidă procesul la Tours. El avea și în castelul de la Blois și în cel de la Tours, un număr destul de mare de gentilomi compromiși, pentru a inspira un fel de groază nobilimii, care era deloc înspăimântată și care găsea în Reformă un sprijin pentru această dragoste de revoltă, inspirată din sentimentul egalității ei cu regele. Ori, prizonierii de la Blois găsiseră mijlocul de a evada, și printr-o ciudată fatalitate, prizonierii de la Tours tocmai îi imitaseră pe cei de la Blois.

— Doamnă, îi spuse cardinalul de Châtillon doamnei de Fiesque, dacă cineva se interesează de prizonierii de la Tours, aceștia sunt în mare pericol.

Auzind această frază, cancelarul întoarse capul spre grupul reginei mame.

— Da, tânărul Desvaux, scutierul prințului de Condé, pe care-l țineau închis la Tours, a adăugat o glumă amară evadării lui. Se zice că le-a scris

domnilor de Guise acest bilețel: „Am aflat despre evadarea prizonierilor dumneavoastră de la Blois; am fost atât de supărați, încât am început să alergăm după ei; vi-i vom aduce înapoi de îndată ce-i vom aresta”.

Deși gustă gluma, cancelarul îl privi pe domnul de Châtillon cu un aer sever. În acel moment se auziră voci în camera regelui. Cei doi mareșali, Robertet și cancelarul se apropiară, deoarece nu mai era vorba doar de viața și de moartea regelui; toată curtea cunoștea secretul primejdiei în care se aflau cancelarul, Caterina și adepții ei. De aceea se așternu o tăcere adâncă. Ambroise îl examinase pe rege. Momentul i se părea oportun pentru operația lui, care dacă nu era executată, Francisc al II-lea putea să moară dintr-un moment într-altul. Imediat ce domnii de Guise intraseră în cameră, el explicase cauzele bolii regelui și demonstrase că în acest caz extrem, trebuia să-l trepaneze. Așadar, el aștepta ordinul medicilor.

— Să găurești capul fiului meu ca pe o scândură, și cu acest instrument îngrozitor? strigă Caterina de Medici. Maestre Ambroise, n-am să permit așa ceva!

Medicii se consultau, dar cuvintele Caterinei fură rostite atât de tare, încât, așa cum îi fusese intenția, se auziră dincolo de ușă.

— Dar, doamnă, dacă acesta este singurul mijloc de salvare? zise plângând Maria Stuart.

— Ambroise, strigă Caterina, gândește-te că răspunzi cu capul tău pentru cel al regelui!

— Noi ne opunem mijlocului pe care îl propune maestrul Ambroise, spuseră cei trei medici. Regele poate fi salvat dacă i se injectează în ureche un remediu care să atragă umorile prin acest canal.

Marele Maestru, care cerceta chipul Caterinei, se apropie deodată de ea și-o duse lângă fereastră.

— Doamnă, îi zise el, dumneavoastră vreți moartea copilului dumneavoastră, sunteți de acord cu dușmanii noștri, și asta încă de la Blois. Azi dimineață, consilierul Viole i-a spus fiului blănarului dumneavoastră că prințului de Condé i se va tăia capul. Acest tânăr, care în timpul torturii a negat orice legătură cu prințul de Condé, i-a făcut un semn de adio când acesta a trecut prin fața ferestrei carcerii lui. L-ați privit pe nefericitul dumneavoastră complice supus la tortură cu o nepăsare regală. Astăzi vreți să vă împotriviți salvării fiului dumneavoastră mai mare. Ne veți face să credem că moartea Delfinului, care a pus coroana pe capul răposatului rege, n-a fost naturală și că Montecuculli vă era...

— Domnule cancelar! strigă Caterina, la al cărei semn doamna de Fiesque deschise ușa.

Asistența zări atunci spectacolul din camera regale: micul rege livid, cu chipul stins, cu ochii întunecați, dar bâiguind cuvântul Maria și ținând mâna tinerei regine, care plângea; ducesa de Guise în picioare, înspăimântată de îndrăzneala

Caterinei; cei doi prinți de Lorena, la fel de neliniștiți, dar alături de regina mamă, hotărâți să-l pună pe Maillé-Brézé s-o aresteze; în sfârșit, marele Ambroise Paré, asistat de medicul regelui, cu instrumentele gata pregătite, fără a îndrăzni să-și înceapă operația, pentru care era necesar un mare calm și aprobarea medicilor.

— Domnule cancelar, zise Caterina, domnii de Guise vor să autorizeze să i se facă regelui o operație ciudată. Ambroise vrea să-i perforeze capul. Eu, ca mamă, și făcând parte din consiliul de regență, protestez împotriva a ceea ce mi se pare o crimă de lezmajestate. Cei trei medici sunt pentru o injecție care mi se pare la fel de eficace și mai puțin periculoasă decât procedeul sălbatic al lui Ambroise.

La auzul acestor vorbe, se auzi o rumoare lugubră. Cardinalul îl lăsă să intre pe cancelar și închise ușa.

— Dar eu sunt locotenentul general al regelui, spuse ducele de Guise, și aflați, domnule cancelar, că Ambroise, chirurgul regelui, răspunde cu viața lui.

— Ah! Așa merg lucrurile! strigă marele Ambroise Paré. Ei bine, iată ce am să fac. Își întinse brațul pe pat. Acest pat și regele îmi aparțin, continuă el. Mă fac singur stăpân și singur răspunzător, îmi cunosc datoriile funcției mele, îl voi opera pe rege fără ordinul medicilor...

— Salvează-l, îi spuse cardinalul, și vei fi cel mai bogat om din Franța!

— Dați-i drumul odată! zise Maria Stuart, strângându-i mâna lui Ambroise.

— Eu nu pot să împiedic nimic, zise cancelarul, dar voi constata protestul doamnei regine mame.

— Robertet! strigă ducele de Guise.

După ce Robertet intră, locotenentul general al regatului i-l arătă pe cancelar.

— Dumneavoastră sunteți cancelarul Franței în locul acestui trădător, îi zise el. Domnule de Maillé, duceți-1 pe domnul de l'Hôpital în închisoarea prințului de Condé. În ce vă privește pe dumneavoastră, doamnă, se adresă Caterinei, protestul dumneavoastră nu va fi luat în considerare, și ar trebui să vă gândiți că asemenea acte au nevoie să se sprijine pe forțe suficiente. Fac asta în calitate de supus credincios și slugă loială a regelui Francisc al II-lea, stăpânul meu. Haide, Ambroise! adăugă el, privindu-1 pe chirurg.

— Domnule de Guise, spuse l'Hôpital, dacă dumneavoastră faceți uz de violență, fie asupra regelui, fie asupra cancelarului Franței, gândiți-vă că există în această sală destulă nobilime franceză pentru a-i aresta pe trădători.

— Oh, domnilor! strigă marele chirurg. Dacă dumneavoastră mai continuați aceste discuții, puteți chiar să strigați: „Trăiască regele Carol al IX-lea!”... căci regele Francisc va muri.

Caterina, impasibilă, privea pe fereastră.

— Ei bine, vom folosi forța ca să putem fi stăpâni în camera regelui, spuse

cardinalul, vrând să închidă ușa.

Cardinalul se înspăimântă atunci, căci văzu palatul Tribunalului în întregime pustiu. Curtea, sigură de moartea regelui, alergase la Antoine de Navarra.

— Ei bine, începeți odată! îi strigă Maria Stuart lui Ambroise. Eu și doamna ducasă, zise ea, privind-o pe doamna de Guise, noi vă vom proteja.

— Doamnă, spuse Ambroise, zelul meu m-a învins, medicii, în afară de prietenul meu Chapelain, sunt pentru a-i face regelui o injecție, eu trebuie să le dau ascultare. Ar fi fost salvat, dacă aș fi fost medicul principal și chirurgul regelui! Faceți cum credeți, domnilor, spuse el luând o mică seringă din mâinile medicului principal și umplând-o.

— Dumnezeu! zise Maria Stuart. Vă ordon...

— Vai, doamnă, îi răspunse Ambroise, eu depind de acești domni.

Tânăra regină împreună cu Marea Maestră se așează între chirurg, medici și celelalte persoane. Medicul principal luă capul regelui și Ambroise îi făcu acestuia injecția în ureche. Cei doi prinți de Lorena erau extrem de atenți. Robertet și domnul de Maillé stăteau nemișcați. Doamn de Fiesque ieși la un semn al Caternei, fără să fie văzută. În acel moment, l'Hôpital deschise cu îndrăzneală ușa de la camera regelui.

— Am ajuns la timp, spuse un bărbat ai cărui pași grăbiți răsunară în sală și care fu într-o clipă în pragul ușii camerei regale. Ah, domnilor, ați vrut să-i tăiați capul frumosului meu nepot, prințul de Condé?... Dar ați reușit să scoateți leul din cușcă, și iată-l aici! adăugă conetabilul de Montmorency. Ambroise, n-au să sfredelești capul regelui meu cu instrumentele dumitale! Regii Franței nu se lasă loviți astfel decât de sabia dușmanilor lor, și asta în război! Primul prinț de sânge, Antoine de Bourbon, prințul de Condé, regina mamă, conetabilul și cancelarul se opun acestui operații.

Spre marea satisfacție a Caterinei, regele Navarrei și prințul de Condé se arătară imediat.

— Ce vrea să însemne asta? spuse ducele de Guise, punând mâna pe pumnal.

— În calitate de conetabil, am concediat santinelele de la toate posturile. Doamne ajută! Nu vă aflați aici într-o țară inamică, nu-i așa? Regele, stăpânul nostru, este în mijlocul supușilor săi, iar Stările generale trebuie să delibereze în deplină libertate. Eu vin, domnilor, din partea Stărilor! Am dus acolo protestul nepotului meu de Condé, pe care trei sute de gentilomi l-au eliberat. Vroiați să curgă sângele regal și să decimați nobilimea regatului. Ah, de acum înainte, voi fi bănuitor la tot ceea ce veți vrea să faceți, domnilor de Lorena. Dacă veți porunciți să i se deschidă capul regelui, jur pe această sabie care a salvat Franța de Carol Quintul, sub domnia bunicului său, că asta nu se va întâmpla...

— Cu atât mai mult, zise Ambroise Paré, cu cât acum e zadarnic, scurgerea începe.

— Domnia dumneavoastră a luat sfârșit, domnilor, le spuse Caterina prinților de Lorena, văzând, după privirea lui Ambroise, că nu mai exista nicio speranță.

— Ah, doamnă, v-ați ucis fiul! îi zise Maria Stuart, care sări ca o leoaică de la pat la fereastră și o luă pe florentină de un braț, strângându-i-l cu violență.

— Drăguța mea, îi răspunse Caterina Mariei, aruncându-i o privire subtilă și rece în care își revărsă ura stăpânită timp de șase luni, dumneata, cu dragostea ta violentă, căreia îi datorăm această moarte, ai să te duci acum să domnești în Scoția dumitale, și ai să pleci chiar mâine! Eu sunt regentă de fapt. Cei trei medici îi făcură un semn reginei mame. Domnilor, zise ea, privindu-i pe frații de Guise, s-a stabilit între domnul de Bourbon, numit locotenent general al regatului de către Stări, și mine, că mersul treburilor țării ne privește pe noi. Veniți, domnule cancelar?

— Regele a murit, rosti Marele Maestru, obligat să îndeplinească îndatoririle funcției sale.

— Trăiască regele Carol al IX-lea! strigară gentilomii veniți împreună cu regele Navarrei, cu prințul de Condé și conetabilul.

Ceremoniile care au loc la moartea unui rege al Franței se desfășoară în solitudine. Când heraldul⁴⁹ strigă în sală de trei ori: „Regele a murit!”, după anunțul oficial al ducelui de Guise, nu fură decât câteva persoane care să repete: „Trăiască regele!”

Regina mamă, căreia contesa de Fiesque i-1 aduse pe ducele d’Orléans, devenit de câteva clipe Carol al IX-lea, ieși ținându-și fiul de mână, fiind urmată de întreaga curte. Nu rămaseră decât cei doi prinți de Lorena, ducesa de Guise, Maria Stuart și Dayelle în odaia în care Francisc al II-lea își dădea ultima suflare, cu două gărzi la ușă, cu pajii Marelui Maestru, cu cei ai cardinalului și cu secretarii lor particulari.

— Trăiască Franța! strigară mai mulți reformați, făcând să răsunе un prim strigăt de opoziție.

Robertet, care datora totul ducelui și cardinalului, îngrozit de planurile și de încercările lor nereușite, trecuse în secret de partea reginei mame, în întâmpinarea căreia ambasadorii Spaniei, Angliei, ai Imperiului și ai Poloniei veniră pe scară, aduși de cardinalul de Tournon, care se dusesse să-i prevină, după ce se înfățișase la curtea Caterinei de Medici, în momentul în care ea protestase împotriva operației propuse de Ambroise Paré.

— Ei bine, se pare că fiii lui Ludovic Transmarinul, moștenitorii lui Carol de Lorena n-au avut curaj, îi spuse cardinalul ducelui.

— Ar fi fost trimiși înapoi în Lorena, răspunse Marele Maestru. Îți spun

sincer, Carol, dacă ar fi aici coroana, n-aș întinde mâna s-o apuc. Asta va fi opera fiului meu.

— Va avea el vreodată, așa ca tine, armata și biserica?

— Chiar mai mult.

— Ce?

— Poporul!

— Numai eu îl plâng pe acest biet copil, care mă iubea atât! zise Maria Stuart, ținând mâna rece a primului ei soț mort.

— Prin cine ne putem împăca acum cu regina? întrebă cardinalul.

— Așteptați să se certe cu hugenoții, răspunse ducesa.

Interesele casei de Bourbon, cele ale Caterinci, ale prinților de Guise, ale partidului reformaților produsese o confuzie atât de mare în Orléans, încât, după trei zile, trupul regelui, complet uitat la Tribunal și pus într-un sicriu de către niște servitori neînsemnați, o porni spre Saint-Denis, într-o căruță acoperită, însoțit doar de către episcopul de Senlis și de doi gentilomi. Când acest trist convoi ajunse în orașelul Etampes, un servitor al cancelarului de l'Hôpital atârna de căruță această teribilă inscripție, pe care istoria și-o amintește: Tanneguy du Chastel, unde ești? Doar tu erai francez! Cumplit reproș ce cădea asupra Caterinei, Mariei Stuart și a prinților de Lorena. Ce francez nu știe că Tanneguy du Chastel a cheltuit treizeci de mii de scuzi din vremea sa (un milion din ziua de azi) la funerariile lui Carol al VII-lea, binefăcătorul casei sale?

De îndată ce clopotele au vestit în Orléans moartea lui Francisc al II-lea și imediat ce conetabilul de Montmorency a pus să se deschidă porțile orașului, Tourillon s-a urcat într-un pod și s-a îndeptat spre o ascunzătoare.

— Ei bine! O fi murit? strigă mănușarul.

Auzind aceste cuvinte, un bărbat se ridică și răspunse: Gata să vă servesc! cuvântul de ordine al reformaților lui Calvin.

Acest bărbat era Chaudieu, căruia Tourillon îi povesti evenimentele din ultimele opt zile, timp în care îl lăsase pe pastor singur în ascunzătoarea lui, cu o pâine de douăsprezece livre, ca unică hrană.

— Du-te la prințul de Condé, frate; cere-i un bilet de liberă trecere pentru mine și fă-mi rost de un cal! strigă pastorul. Trebuie să plec imediat.

— Scrie-mi un bilet ca să pot fi primit.

— Ține, îi spuse Chaudieu după ce scrisese câteva rânduri. Cere-i un bilet de liberă trecere și regelui Navarrei, căci, în împrejurările actuale, trebuie să mă reped la Geneva.

În două ceasuri, totul fu pregătit, și înflăcăratul pastor era în drum spre Elveția, însoțit de un gentilom al regelui Navarrei, al cărui secretar părea să fie Chaudieu și care ducea instrucțiuni reformaților din Dauphiné. Această plecare neașteptată a lui Chaudieu fu autorizată imediat în interesul Caterinei, care făcu,

pentru a câștiga timp, o propunere îndrăznească asupra căreia se păstră cel mai profund secret. Această idee ciudată explică acordul stabilit pe neașteptate între ea și șefii partidului Reformei. Această cumătră șireată pusese drept gaj al bunei ei credințe o oarecare dorință de a împăca diferențele dintre cele două biserici într-o adunare, care nu putea fi un sinod, nici un consiliu, nici un conciliu și pentru care trebuia un nume nou, dar, mai ales, încuviințarea lui Calvin. Odată dezvăluit acest mister, el și determină alianța dintre prinții de Guise și conetabilul de Montmorency împotriva Caterinei și a regelui Navarrei, o alianță bizară, cunoscută în istorie sub numele de Triumvirat, pentru că mareșalul de Saint-André a fost al treilea personaj al acestei coaliții pur catolice, născută din această ciudată propunere de colocviu. Politica subtilă a Caterinei fu atunci judecată înțelept de către prinții de Guise: ei înțelesesă că regina nu se sinchisea deloc de această adunare și că, de fapt, voia să amâne lucrurile cu aliații ei până când Carol al IX-lea avea să ajungă la majorat; de aceea ei îl înșelară pe conetabil, făcându-l să creadă într-o coluziune⁵⁰ de interese între ea și de Bourbon și Caterina, în timp ce Caterina îi juca pe pe toți. După cum se vede, această regină devenise din cale afară de puternică într-un timp foarte scurt. Spiritul de discuție și de dispută ce domnea pe atunci favoriza în mod deosebit această propunere. Catolicii și reformații trebuiau să strălucească toți, unii lângă alții, în acest turnir al vorbelor. Ceea ce se și întâmplă. Nu este un fapt extraordinar că istoricii au luat cele mai abile șiretlicuri ale reginei drept incertitudini? Niciodată Caterina n-a mers mai direct la țintă decât în aceste născociri, datorită cărora părea să se îndepărteze de ea. Regele Navarrei, incapabil să înțeleagă motivele Caterinei, îl trimise în grabă, la Calvin, pe Chaudieu, care, în secret, se dedicase cercetării evenimentelor de la Orléans, unde, din oră în oră, el putea fi descoperit și spânzurat fără proces, ca orice om care se afla sub amenințarea unui decret de exilare. În felul în care se călătorea pe atunci, Chaudieu urma să sosească la Geneva nu mai înainte de luna februarie, negocierile aveau să ia sfârșit doar în luna martie, iar adunarea putu să aibă loc, în realitate, doar spre începutul lunii mai 1561. Caterina se gândise să amuze curtea și partidele cu încoronarea regelui, la prima ședință prezidată de el în parlament, în care l'Hôpital și de Thou puseră să se înregistreze scrisoarea prin care Carol al IX-lea încredința mamei sale administrația regatului, în înțelegere cu locotenentul general al regatului, Antoine de Navarra, cel mai slab prinț al acelei perioade! Nu este oare una din cele mai ciudate priveliști ca un întreg regat să fie în așteptarea unui da sau nu al unui burghez francez, obscur vreme îndelungată și pe atunci stabilit la Geneva? Papa transalpin ținut în șah de către papa de la Geneva! Acești doi prinți de Lorena, odinioară atât de puternici, paralizați de acest acord spontan al primului prinț de sânge, al reginei-mame și al lui Calvin! Nu este una din cele mai fecunde lecții date regilor de către istorie, o lecție care-i învață să-i judece pe oameni, să facă neîntârziat parte geniului și să-1 caute, așa cum a făcut

Ludovic al XIV-lea, peste tot unde îl așează Dumnezeu?

Calvin, care nu se numea Calvin, ci Cauvin, era fiul unui dogar din Noyon în Picardia. Ținutul lui Calvin explică până la un anumit punct încăpățânarea amestecată cu o vioiciune ciudată, care îl distinse pe acest arbitru al destinului Franței în secolul al șaisprezecelea. Nu există nimic mai puțin cunoscut decât acest bărbat, care a creat Geneva și spiritul acestui oraș. Jean-Jacques Rousseau, care avea puține cunoștințe istorice, a ignorat complet influența acestui bărbat asupra republicii sale. La început, Calvin, care locuia într-una dintre cele mai umile case din Geneva, în apropierea templului Saint-Pierre, deasupra unui tâmplar, o primă asemănare între el și Roberspierre, nu avea la Geneva o autoritate prea mare. Vreme îndelungată, puterea lui a fost limitată cu ostilitate de către genevezi. În secolul al șaisprezecelea, Geneva a avut în Farel pe unul din acei faimoși cetățeni care rămân necunoscuți lumii întregi, și adesea Genevei însăși. Acest Farel îl opri pe Calvin, prin 1537, în acest oraș, demonstrându-i că este cea mai sigură cetate a unei reforme mai active decât cea a lui Luther. Farel și Cauvin considerau luteranismul drept o operă incompletă, insuficientă și fără influență asupra Franței. Geneva, așezată între Italia și Franța, supusă limbii franceze, era admirabil situată pentru a se putea corespunde cu Germania, Italia și Franța. Calvin adoptă Geneva ca sediul al destinului său moral și făcu din ea citadela ideilor sale.

Consiliul de la Geneva, solicitat de către Farel, îl autoriză pe Calvin să predea lecții de teologie în luna septembrie 1538. Calvin îi lăsă predicarea lui Farel, primul lui discipol și se dedică cu răbdare răspândirii doctrinei sale. Această autoritate, care devenise suverană în ultimii ani ai vieții ale, avea să se impună cu greutate. Acest mare agitator întâmpină obstacole atât de serioase, încât , o perioadă de timp, fu izgonit din Geneva, din pricina severității reformei sale. A existat acolo un partid de oameni cinstiți care țineau la vechiul lux și la vechile moravuri. Dar, ca întotdeauna, acestor oameni cinstiți le-a fost teamă de ridicol, n-au vrut să mărturisească scopul eforturilor lor și s-au luptat pentru lucruri străine de adevărata problemă. Calvin vroia să se folosească pâinea dospită pentru împărțășanie și să nu mai existe sărbători, în afară de duminică. Aceste inovații fură dezaprobat la Berna și la Lausanne. Așadar, li se puse în vedere genevezilor să se conformeze ritului Elveției. Calvin și Farel rezistă, dușmanii lor politici se sprijiniră pe acest dezacord pentru a-i alunga din Geneva, de unde ei fură într-adevăr izgoniți timp de câțiva ani. Mai târziu, Calvin se întoarse înapoi triumfător, rechemat de turma sa. Aceste persecuții devin întotdeauna consacrarea puterii morale, când scriitorul știe să aștepte. De aceea întoarcerea sa se consideră ca începutul erei acestui profet. Începură execuțiile și Calvin își organizează teroarea sa religioasă. În momentul în care apără din nou acest dominator, el fu admis în burghezia geneveză; dar după paisprezece ani de ședere, el nu făcea încă parte din Consiliu. În momentul în care Caterina îi trimitea ca sol un pastor, acest rege al

ideilor n-avea alt titlu decât cel de pastor al bisericii din Geneva. Calvin n-a avut, de altfel, niciodată mai mult de o sută cincizeci de franci de argint pe an, cincisprezece chintale⁵² de grâu și două butoaie de vin, drept leafă. Fratele lui, un simplu croitor, își avea prăvălia la câțiva pași de piața Saint-Pierre, pe strada unde se află astăzi una din tipografiile din Geneva. Acest dezinteres, ce-i lipsește lui Voltaire, lui Newton, lui Bacon, dar care strălucește în viața lui Rabelais, lui Campanella, lui Luther, lui Vico, lui Descartes, lui Malebranche, lui Spinoza, lui Loyola, lui Kant, lui Jean-Jacques Rousseau, nu formează oare un cadru magnific acestor înflăcărâte și sublime figuri? Existența atât de asemănătoare cu a lui Robespierre poate singură să facă de înțeles contemporanilor pe cea a lui Calvin, care, întemeindu-și puterea pe aceleași baze, a fost la fel de crud, la fel de absolut ca și avocatul din Arras. Ciudat lucru! Picardia, Arras și Noyon au furnizat aceste două instrumente de reformă! Toți cei ce vor vrea să studieze motivele supliciilor ordonate de Calvin vor afla, în proporția cuvenită, întreg anul 1793 la Geneva. Calvin puse să i se taie capul lui Jacques Gruet „pentru că a scris scrisori eretice, versuri libertine, și a lucrat să răstoarne rânduirile eclesiastice.” Gândiți-vă la această sentință, întrebați-vă dacă cele mai îngrozitoare tiranii pre-zintă în saturnalele⁵³ lor considerente atât de crude și de caraghioase. Valentin Gentilis, condamnat la moarte „pentru erezie involuntară”, nu scăpa de supliciu decât printr-o amendă onorabilă, mai josnică totuși decât cele impuse de biserica catolică. Cu șapte ani înaintea conferinței care urma să aibă loc la Calvin, la propunerile reginei mame, Michel Servet, francez, trecând prin Geneva, fusese arestat acolo, judecat, condamnat pe baza acuzației lui Calvin și ars de viu „pentru că atacase misterul Treimii” într-o carte ce nu fusese nici compusă și nici publicată la Geneva. Amintiți-vă elocventele apărări ale lui Jean-Jacques Rousseau, a cărui carte, ce răsturna religia catolică, scrisă în Franța și publicată în Olanda, dar vândută la Paris, a fost doar arsă de mâna călăului, și autorul, un străin, doar gonit din regatul în care el încerca să ruineze adevărurile fundamentale ale religiei și ale puterii, și comparați purtarea parlamentului cu cea a tiranului genevez. În sfârșit, Bolsée a fost dat, de asemenea, în judecată „pentru că a avut alte idei decât cele ale lui Calvin despre predestinare.” Cântăriți aceste considerații și întrebați-vă dacă Fouquier-Tinville a făcut mai rău. Sălbatica intoleranță religioasă a lui Calvin a fost, din punct de vedere moral, mai compactă și mai implacabilă decât a fost sălbatica into-leranță politică a lui Robespierre. Pe un scenă mai vastă decât Geneva, Calvin ar fi făcut să curgă mai mult sânge decât a făcut să curgă teribilul apostol al egalității politice asimilată egalității catolice. Înainte cu trei secole, un călugăr, un picard, târâse întregul Occident spre Orient. Pierre l’Hermite, Calvin și Robespierre, fiecare la depărtare de trei sute de ani, acești trei picarzi au fost, din punct de vedere politic, pârghiile lui Arhimede. În fiecare epocă exista o gândire care găsea un punct de sprijin în interesele oamenilor. Calvin este, așadar, cu

siguranță, editorul aproape necunoscut al acestui oraș trist, numit Geneva, în care, acum zece ani, un bărbat spunea, arătând o poartă mare din orașul de sus, prima care se construise la Geneva (înainte nu existau numai porți medii): „Prin această poartă a intrat luxul în Geneva!” Calvin a introdus acolo, prin rigoarea execuțiilor lui și prin cea a doctrinei lui, acest sentiment ipocrit, așa de bine numit mascaradă. În opinia acestor mășcărici, să ai moravuri, înseamnă să renunți la arte, la bucuriile vieții, să mănânci gustos, dar fără lux, și să aduni în tăcere bani, fără să te bucuri altfel de ei decât se bucura Calvin de puterea lui, cu gândul. Calvin a dat tuturor cetățenilor aceeași livrea întunecată pe care a purtat-o întreaga sa viață. El crease în consistoriu un adevărat tribunal de inchiziție calvinistă, absolut asemănător tribunalului revoluționar al lui Robespierre. Consistoriul îi trimitea în fața Consiliului pe oamenii ce urmau să fie condamnați și Calvin domnea acolo, prin consistoriu, așa cum Robespierre domnea asupra Convenției prin clubul Iacobinilor. Astfel, nu magistrat eminent la Geneva a fost condamnat la două luni de închisoare, la pierderea funcțiilor sale și a dreptului de a mai exercita vreodată altele, „pentru că ducea o viață dezordonată și pentru că era în legătură cu dușmanii lui Calvin”. Sub acest aspect, Calvin a fost un legislator: el a creat moravurile austere, sobre, burgheze, îngrozitor de triste, dar ireproșabile, care s-au păstrat până în ziua de azi la Geneva și care au precedat moravurile engleze, în mod universal indicate sub cuvântul de puritanism, datorate acelor Cameronieni, discipoli ai lui Caméron, unul dintre doctorii francezi ieșiți din școala lui Calvin și pe care Walter Scott i-a zugrăvit atât de bine! Sărăcia unui om, la fel de suveran, care trata de la egal la egal cu regii, care le cerea averi, armate și care se servea din economiile lor pentru a da nenorociților, dovedește că gândirea, luată ca mijloc unic de dominație, dă naștere unor avari politici, oameni care se bucură cu creierul, care, asemenea Iezuiților, vor puterea pentru putere. Pitt, Luther, Calvin, Robespierre, toți acești Harpagoni ai dominației, mor fără niciun ban. Inventarul făcut în locuința lui Calvin, după moartea acestuia, și care, cu tot cu cărți, s-a ridicat la cincizeci de scuzi, a fost păstrat de istorie. Cel al lui Luther a prezentat aceeași sumă; în sfârșit, văduva lui, faimoasa Caterina de Bora, a fost nevoită să solicite o pensie de o sută de scuzi care i-a fost acordată de un elector al Germaniei. Potemkin, Mazarin, Richelieu, acești bărbați de cuget și de acțiune, care toți trei au creat sau au pregătit imperii, au lăsat fiecare câte trei sute de milioane. Aceștia aveau o inimă, iubeau femeile și artele, construiau și cucureau; în timp ce, cu excepția soției lui Luther, Elena acestei Iliade, toți ceilalți n-au avut să-și reproșeze nici măcar o bătaie de inimă pentru o femeie. Această succintă explicație era necesară pentru a explica poziția lui Calvin la Geneva.

În primele zile ale lunii februarie a anului 1561, într-una din acele seri calde ce se pot simți în acest anotimp pe lacul Léman, doi călăreți sosiră la Pré-1'Evêque, numit astfel din pricina vechii case de țară a episcopului Genevei,

izgonit de treizeci de ani. Acești doi bărbați, care fără îndoială cunoșteau legile Genevei cu privire la închiderea porților, pe atunci necesare și destul de ridicole astăzi, se îndreptară spre poarta Rives; dar își opriră brusc caii la apariția unui bărbat de vreo cincizeci de ani, ce se plimba sprijinit de brațul unei servitoare și care, evident, se întorcea în oraș; acest bărbat, destul de gras, mergea încet și cu mare greutate, punându-și un picior în urma celui lalt și nu fără durere, căci el purta pantofi rotunzi de catifea neagră, închiși cu șireturi.

— El este, îi zise lui Chaudieu celălalt călăreț, care descălecă, îi întinse hăturile tovarășului său și înaintă cu brațele deschise spre cel ce se plimba.

Plimbărețul, care era într-adevăr Jean Calvin, se trase îndărăt pentru a evita îmbrățișarea și-i aruncă cea mai severă privire discipolului său. La cincizeci de ani, Calvin părea de șaptezeci. Mare și gras, părea cu atât mai scund cu cât durerile cumplite din pricina gravelei⁵⁴ îl sileau să meargă aplecat. Aceste dureri se complica cu atacurile unei gute⁵⁵ din cele mai rele. Toată lumea ar fi tremurat înaintea acestei figuri, pe cât de lată pe atât de lungă, și pe care, în ciuda rotunjimii ei, nu exista mai multă bonomie decât pe cea a groaznicului Henric al VIII-lea, cu care Calvin semăna mult; suferințele, care nu-i dădură niciodată pace, se trădau prin două riduri adânci care plecau de la fiecare nară urmând mișcarea mustăților, topindu-se apoi într-o barbă bogată și cenușie. Această față, deși roșie și inflamată ca cea unui băutor înrăit, prezenta pe-alocuri semne unde pielea era galbenă; în ciuda bonetei de catifea neagră ce acoperea acest enorm cap pătrat, puteai admira o frunte lată, frumos conturată, sub care străluceau doi ochi negri, care, în accesele de mânie, păreau să arunce flăcări. Fie din pricina obezității, fie din cauza gâtului gros și scurt, fie din pricina veghilor și a veșnicelor sale lucrări, capul lui Calvin părea înghițit de umerii săi lați, fapt care-l silea să poarte doar un guler scurt și plisat, pe care capul lui semăna cu cel al sfântului Ioan Botezătorul așezat pe o tavă. Între mustață și barbă se înfățișa, ca un trandafir, gura frumoasă, elocventă, mică și proaspătă, desenată cu o admirabilă perfecție. Obrazul îi era împărțit de un nas pătrat, remarcabil printr-o curbură ce se întindea pe toată lungimea lui și care desena la capăt riduri semnificative, în armonie cu forța prodigioasă exprimată de acest cap imperial. Deși era dificil să recunoști în aceste trăsături urmele migrenelor săptămânale ce-l chinuiau pe Calvin în intervalele unei febre lente de care a fost devorat, suferința, combătută neîncetat prin studiu și voință, îi dădea acestei măști, în aparență înfloritoare, ceva înfiorător, explicabil prin culoarea stratului de grăsime datorat obiceiurilor sedentare ale lucrătorului și care păstra urmele luptei perpetue a acestui temperament valetudinar, înzestrat cu una dintre cele mai puternice voințe cunoscute în istoria spiritului omenesc. Deși fermecătoare, gura avea o expresie de cruzime. Castitatea impusă de planurile sale vaste, pretinsă de atâtea predispoziții maladive îi era întipărită pe obraz alături de regretele din seninătatea frunții puternice și durerea din ochii al căror calm

însăpămănta. Costumul lui Calvin îi scotea în evidență capul, căci purta faimoasa sutană de postav negru, strânsă cu un cordon tot de postav negru, cu cataramă de aramă, care a devenit veșmântul pastorilor calviniști și care, nesărind deloc în ochi, silea atenția să se preocupe doar de obraz.

— Sufăr prea mult, Théodore, ca să te îmbrățișez, îi spuse Calvin elegantului călăreț.

Théodore de Bèze, pe atunci în vârstă de patruzeci și doi de ani, primit în rândurile burghezilor din Geneva de doi ani, la cererea lui Calvin, forma cel mai violent contrast cu teribilul pastor din care își făcuse un suveran. Calvin, ca toți burghezii care se ridică la o suveranitate morală, sau ca mai toți inventatorii de sisteme sociale, era devorat de gelozie. Își detesta discipolii, nu voia să aibă egali și nu îngăduia nici cea mai neînsemnată contrazicere. Și totuși, exista între el și Théodore de Bèze o mare diferență; pe acest călăreț elegant, înzestrat cu un figură agreabilă, plin de politețe, obișnuit să frecventeze curțile, el îl găsea atât de deosebit de toți sălbaticii lui ieniceri, încât față de el renunța la sentimentele lui obișnuite; el nu l-a iubit niciodată, căci acest legislator aspru a ignorat în totalitate sentimentul de prietenie; dar, nefiindu-i teamă să-și afle în el succesorul, îi plăcea să se joace cu Théodore, așa cum s-a jucat mai târziu Richelieu cu pisica lui; el îl găsea suplu și ușor. Văzându-l pe de Bèze reușind admirabil în toate misiunile sale, începea să-i placă acest instrument șlefuit, al cărui suflet și conducător se credea el; până într-atât e de adevărat că și oamenii cei mai sălbatici nu se pot lipsi de o asemenea afecțiune. Théodore a fost copilul răsfățat de Calvin, severul reformator nu-l certa, îi trecea cu vederea dezordinile, iubirile, costumele frumoase și eleganța limbajului său. Poate Calvin era mulțumit să arate că Reforma putea lupta, în ce privește grația, cu oamenii de la curte. Théodore de Bèze voia să introducă la Geneva gustul pentru arte, literatură, poezie, și Calvin îi asculta planurile fără să-și încrunte groasele lui sprâncene cenușii. Altfel, contrastul caracterului și al persoanei era la fel de complet ca și contrastul spiritului dintre acești doi bărbați celebri. Calvin primi salutul foarte umil al lui Chaudieu, răspunzându-i printr-o ușoară înclinare a capului. Chaudieu își trecu pe brațul drept frâiele celor doi cai și-i urmă pe cei doi mari bărbați ai Reformei, stând în stângă lui Théodore de Bèze, care mergea în dreapta lui Calvin. Menajera lui Calvin alergă pentru a împiedica închiderea porții Rives, făcându-l pe căpitanul de gardă să înțeleagă că pastorul fusese apucat de dureri puternice. Théodore de Bèze era un fiu al acestei comune numită Vézelay, prima care s-a alipit confederației și la a cărei istorie curioasă a contribuit unul din Thierry. Astfel, spi-ritul burgheziei și al rezistenței, endemic la Vézelay, și-a dat fără îndoială concursul la marea revoltă a reformaților, în persoana acestui bărbat care, desigur, este una din cele mai curioase figuri ale ereziei.

— Așadar, mai suferiți încă? îl întreabă Théodore de Bèze pe Calvin.

— Un catolic ar spune-o ca un osândit, îi răspunse reformatorul, cu acea amărăciune pe care o punea în cele mai neînsemnate cuvinte. Ah, am să mor, copile! Ce-o să vă faceți fără mine?

— Vom lupta, luminați de cărțile dumneavoastră! zise Chaudieu.

Calvin zâmbi, chipul său aprins căpătă o expresie grațioasă, și-l privi cu bunăvoință pe Chaudieu.

— Ei bine, ce vești îmi aduceți? continuă el. Mulți de-ai noștri au fost masacrați? întrebă el cu un zâmbet pe buze, lăsând o bucurie răutăcioasă să-l aprindă flăcările din ochii săi negri.

— Nu, răspunse Chaudieu, peste tot e pace.

— Cu atât mai rău, cu atât mai rău! strigă Calvin. Pacificarea este un mare rău dacă nu este chiar un obstacol. Persecuția este puterea noastră. Unde am ajunge noi dacă biserica ar pune mâna pe Reformă?

— Păi, spuse Théodore, se pare că tocmai asta vrea să facă regina mamă.

— Este, într-adevăr, în stare s-o facă, zise Calvin. O studiez pe această femeie...

— De aici! strigă Chaudieu.

— Cunoaște oare spiritul distanța? replică sever Calvin, care găsi o lipsă de respect în această întrerupere. Caterina dorește puterea, și femeile care năzuiesc către asta n-au nici onoare, nici credință. Despre ce-i vorba?

— Ei bine, ea ne propune un fel de conciliu, spuse Théodore de Bèze.

— Lângă Paris? întrebă brusc Calvin.

— Da!

— Ah, cu atât mai bine! exclamă Calvin.

— Și noi vom încerca acolo să ne înțelegem și să întocmim un act public pentru a uni cele două biserici.

— Ah, dacă ea ar avea curajul să separe biserica franceză de curtea de la Roma și să aducă în Franța un patriarh ca în biserica greacă! strigă reformatorul, ai cărui ochi străluciră la această idee ce îi permitea să se urce pe un tron. Dar, fiul meu, poate fi sinceră nepoata unui papă? Vrea doar să câștige timp.

— N-avem noi nevoie de timp ca să reparăm înfrânerea de la Amboise și să organizăm o rezistență formidabilă în toate punctele regatului?

— Ea a gonit-o pe regina Scoției, zise Chaudieu.

— Una mai puțin! spuse Calvin, trecând pe sub poarta Rives. Elisabeta a Angliei ne-o va reține. Două regine vecine vor fi curând în război: una este frumoasă, iar cealaltă este destul de urâtă, un prim motiv de iritare; apoi mai e și problema nelegitimității...

El își frecă mâinile, și bucuria sa se arătă atât de feroce, încât de Bèze se înfioră; căci el văzu atunci marea de sânge pe care o contempla de ceva timp maestrul său.

— Prinții de Guise au enervat casa de Bourbon, adăugă de Bèze, după o pauză. La Orléans, s-au rupt relațiile dintre ei.

— Ei bine, continuă Calvin, nu m-ai crezut, fiule, când, la ultima ta plecare spre Nérac, ți-m spus că vom sfârși prin a aprinde un război pe viață și pe moarte între cele două ramuri ale casei Franței! În sfârșit, eu am o curte, un rege, o familie în partidul meu. Doctrina mea își produce acum efectul asupra maselor. Burghezii m-au înțeles, ei îi vor numi de acum încolo idolatrii pe cei ce merg la liturghie, care-și pictează zidurile templelor, care pun acolo tablouri și statui. Ah, este mult mai ușor pentru popor să dărâme catedrale și palate decât să discute despre credința justificatoare sau despre prezența reală! Luther era un vorbăreț, eu, sunt o armată! El era un cugetător, eu sunt un sistem! În sfârșit, copiii mei, el nu era decât un sâcâitor, eu sunt un Tarquinius⁵⁶! Da, credincioșii mei vor distruge bisericile, vor sparge tablourile, iar cu statuile vor face mori de măcinat grâul popoarelor. Există bresle în cadrul Stărilor, nu vreau acolo decât câțiva indivizi. Breslele rezistă mai mult și văd limpede acolo unde masele sunt oarbe. Această dogmă activă trebuie să se amestece cu interesele politice, care s-o consolideze și care să întrețină materialul armatelor mele. Am satisfăcut logica spiritelor econoame și mintea gânditorilor prin acest cult gol, despuiat, care transportă religia în lumea ideilor. Am făcut mulțimile să înțeleagă avantajele suprimării ceremoniilor. Ție, Théodore, îți rămâne să ademenеști interese. Nu te îndepărta de la asta. Totul s-a făcut și totul s-a spus în privința dogmei, să nu se mai adauge nimic! De ce se amestecă să scrie Cameron, acest mic pastor din Gasconia?...

Calvin, Théodore de Bèze și Chaudieu urcau străzile orașului de sus, în mijlocul mulțimii, fără ca aceasta să le dea nici cea mai mică atenție, lor, care dezlănțuiau gloatele asupra orașelor, care devastau Franța! După această tiradă cumplită, ei merseră în tăcere, ajunseră în mica piață Saint-Pierre și se îndreptară spre casa pastorului. La etajul al doilea al acestei case abia cunoscută și despre care nimeni nu-ți vorbește astăzi la Geneva, unde, de altfel, Calvin n-are nicio statuie, locuința lui era formată din trei camere cu parchet de brad, cu lambriuri de brad, alături de care se aflau bucătăria și camera slujnicei. Se intra, ca în majoritatea caselor burgheze de la Geneva, prin bucătărie, care dădea într-o săliță cu două ferestre servind de parloar, de salon, și de sufragerie. Cabinetul de lucru, unde gândurile lui Calvin se luptau, de paisprezece ani, cu durerile, urma după bucătărie, iar dormitorul era alături. Patru scaune din lemn de stejar tapisate și așezate în jurul unei mese mari și pătrate, alcătuiau toată mobila parloarului⁵⁷. O sobă de faianță albă, pusă într-unul din colțurile acestei încăperi, răspândea o căldură blândă. Un lambriu de brad natural îmbrăca pereții, fără nicio podoabă. În felul acesta, goliciunea locuinței era în armonie cu viața sobră și simplă a acestui reformator.

— Ei bine, spuse de Bèze intrând și profitând de momentul în care

Chaudieu îi lăasă singuri ca să-i ducă pe cei doi cai la un han vecin, ce trebuie să fac? Sunteți de acord cu acest colocviu?

— Sigur, zise Calvin. Tu, fiul meu, vei lupta acolo. Va trebui să fii tranșant, hotărât! Nimeni, nici regina, nici prinții de Guise, nici eu, nu vrem să obținem o pacificare care nu ne convine deloc. Am încredere în Duplessis-Mornay, va trebui să-i dăm rolul principal. Suntem singuri, spuse el aruncând o privire bănuitoare spre bucătărie, a cărei ușă era întredeschisă și unde erau întinse pe o funie două cămăși și câteva gulere. Du-te și închide. Ei bine, continuă el imediat ce Théodore de Bèze închise ușile, trebuie să-l împingem pe regele de Navarra să se alieze cu prinții de Guise și cu conetabilul, sfătuindu-l să o părăsească pe Caterina de Medici. Să avem toate beneficiile de pe urma slăbiciunilor acestui om trist. Dacă iese din partidul italienei, văzându-se lipsită de acest sprijin, ea se va alia cu siguranță de prințul de Condé și lui Coligny. Poate această manevră o va compromite atât de mult încât ea ne va rămâne... Théodore de Bèze luă poala sutanei lui Calvin și o sărută.

— O, stăpâne, spuse el, sunteți mare!

— Din nefericire, sunt pe moarte, dragul meu Théodore. Dacă voi muri fără să te mai văd, șopti el la urechea ministrului său de afaceri externe, încearcă să dai o lovitură mare printr-unul din martirii noștri!...

— Încă un Minard de ucis?

— Mai bine decât un magistrat.

— Un rege?

— Și mai mult de atât. Un om care vrea să fie rege.

— Ducele de Guise! strigă Théodore lăsând să-i scape un gest de uimire.

— Ei bine, strigă Calvin, care crezu că întreveđe un gest de negare sau de opunere și care nu-l văzu intrând pe pastorul Chaudieu, nu avem dreptul să lovim așa cum suntem loviți? Da, în umbră și în tăcere. Nu putem să răspundem cu chin pentru chin, cu moarte pentru moarte? Catolicii se învinovătesc pentru că ne pun piedici și pentru că ne masacrează? Mă bazez pe asta! Ardeți-le bisericile! Haideți, copii! Dacă aveți tineri devotați...

— Am eu unul, spuse Chaudieu.

— Serviți-vă de ei ca de niște mașini de război! Triumful nostru admite orice mijloace. Balafre, acest teribil soldat este, ca și mine, mai mult decât un om, este o dinastie, așa cum sunt eu un sistem, este capabil să ne nimicească! Moarte deci casei de Lorena!

— Aș prefera o victorie pașnică, creată în timp și cu rațiune, spuse de Bèze.

— În timp? strigă Calvin, aruncându-și scaunul la pământ. Cu rațiune? Trebuie să fii nebun! Rațiunea de a face o cucerire? Nu știi nimic despre oameni, tocmai dumneata care stai lângă ei! Ce-i dăunează doctrinei mele, neghiob ce ești,

este că-i rațională. Pe trăsnetul sfântului Paul și pe toți sfinții, ești smintit. Théodore, nu vezi ce putere i-a dat Reformei mele catastrofa de la Amboise? Ideile nu cresc decât stropite cu sânge! Asasinarea ducelui de Guise ar fi motivul unei persecuții cumplite, pe care mi-o doresc din tot sufletul! Nenorocirile sunt preferabile succeselor! Reforma are mijloacele de a se bate, înlege asta, nătângule! Catolicismul este pierdut, dacă noi câștigăm o singură bătălie. Dar cine sunt oare locotenenții mei?.. Niște cârpe leșinate în loc de bărbați! Mațe pe două picioare! Maimuțoi botezați! O, Doamne, dacă mi-ai mai da zece ani de viață! Dacă mor prea curând, cauza adevăratei religii este pierdută în mâinile unor asemenea netoți. Ești la fel de prost ca și Antoine de Navarra! Pleacă, lasă-mă, vreau un negociator mai bun! Nu ești decât un măgar, un filfizon, un poet, du-te și scrie versuri, acrostihuri! Pleacă!

Durerile provocate de gravelă fuseseră domolite pe deplin de focul acestei mâinii. Guta amuțea în calea unei astfel furii cumplite. Obrazul lui Calvin ardea ca cerul pe timp de furtună. Fruntea lată îi strălucea. Ochii îi scânteiau. Parcă nu mai era el. Se abandonă în brațele acestui soi de spasm epileptic, plin de turbare, care-i era atât de firesc, izbit de tăcerea celor doi ascultători și observându-l pe Chaudieu, care-i șopti lui de Bèze: „Tufișul lui Horeb⁵⁸!”, pastorul se așază, tăcu, și-și acoperi chipul cu ambele mâini ale căror articulații erau noduroase și care-i mai tremurau încă în pofida grăsimii lor.

După câteva clipe, încă pradă ultimelor tulburări ale acestui grăunte de nebulie pricinuit de castitatea vieții lui, le spuse cu o voce emoționată:

— Mi-e mai greu să-mi stăpânesc viciile mele, care sunt numeroase, decât neliniștea! Oh, fiară feroce, am să te birui oare vreodată? adăugă el bătându-se pe piept.

— Dragul meu maestru, spuse de Bèze cu o voce mângâietoare, sărutând mâinile lui Calvin, Jupiter tună, dar știe și să zâmbească.

Calvin își privi discipolul, oarecum împlânzit, spunându-i:

— Înțelegeți-mă, prieteni!

— Înțeleg că pastorii popoarelor au poveri cumplite, răspunse Théodore. Aveți o lume întregă pe umerii dumneavoastră.

— Am trei martiri pe care putem conta, spuse Chaudieu pe care zbuciumul maestrului îl puse pe gânduri. Stuart, care l-a ucis pe președinte, e liber...

— E o greșală! spuse Calvin cu blândețe, zâmbind ca toți oamenii măreți care-și luminează chipul după ce s-au lăsat pradă furiei. Îi cunosc pe oameni. Ucid un președinte, dar nu doi.

— Este absolut necesar? spuse de Bèze.

— Iarăși începi? întrebă Calvin umflându-și nările. Haide, lăsați-mă, că iar mă înfurii. Plecați cu hotărârea mea. Tu, Chaudieu, urmează-ți calea și ai grijă de grupul tău din Paris. Dumnezeu să vă ajute !

— Nu-mi permiteți să vă îmbrățișez? spuse Théodore înduioșat. Cine poate știi ce se va întâmpla mâine? Poate vom fi arestați cu tot cu biletele noastre de liberă trecere...

— Și dumneata vrei să-i cruți! îi spuse Calvin, îmbrățișându-l pe de Bèze. Îl luă pe Chaudieu de mână și-i spuse: Și mai ales, fiți calviniști, nu hughenoti, nu reformați,! Nu vorbiți decât despre calvinism... Vai, nu-i ambiție, căci eu voi muri... Dar trebuie să distrugem tot ce înseamnă Luther, până și numele de luteran și de luteranism.

— Dar, spirit divin, strigă Chaudieu, dumneata meriți astfel de onoruri!

— Păstrați uniformitatea doctrinei, nu lăsați să se mai cerceteze nimic, nici să se refacă ceva. Am fi pierduți dacă din sânul nostru ar ieși secte noi.

Anticipând asupra evenimentelor din acest Studiu și pentru a încheia cu Théodore de Bèze, care-l însoțise pe Chaudieu până la Paris, trebuie să observăm că Poltrot, care, optsprezece luni mai târziu, trase un foc de armă în ducele de Guise, mărturisi la tortură că fusese împins la această crimă de Théodore de Bèze; totuși, el retractă această mărturisire la torturile următoare. Astfel, Bossuet, cântărind toate informațiile istorice, n-a crezut că trebuie să-i atribuie ideea acestei crime lui Théodore de Bèze. Dar, după Bossuet, o disertație în aparență inutilă, făcută cu privire la un cântec celebru, a îndemnat un compilator din secolul al optsprezecelea să dovedească faptul că acel cântec despre moartea ducelui de Guise, cântat în toată Franța de către hughenoti, era opera lui Théodore de Bèze, și fu, așadar, demonstrat, faptul că celebra balada populară despre Marlborough este un plagiat al celei lui Théodore de Bèze.

În ziua în care Théodore de Bèze și Chaudieu sosiră la Paris, curtea se întorsese înapoi de la Reims, unde Carol al IX-lea fusese înscăunat rege. Această ceremonie, pe care Caterina o organizase cu mare pompă și care fu prilej de splendide serbări, îi permise acesteia să adune în jurul ei pe conducătorii tuturor partidelor. După ce studiasse toate interesele și partidele, avea de ales între două alternative: fie să-i grupeze în jurul tronului, fie să-i opună pe unii celorlalți. Catolic prin excelență, conetabilul de Montmorency, al cărui nepot, prințul de Condé, era șeful Reformei și ai cărui fii înclinau spre această religie, dezaproba alianța reginei mame cu reformații. La rândul lor, frații de Guise încercau să-l câștige pe Antoine de Bourbon, un prinț lipsit de caracter, și să-l primească în partidul lor; ceea ce soția lui, regina Navarrei, prevenită de către de Bèze, lăsa să întâmple. Aceste dificultăți o lovira pe Caterina, a cărei autoritate, abia născută, avea nevoie de o perioadă de liniște; astfel, ea aștepta cu nerăbdare răspunsul lui Calvin, la care prințul de Condé, regele Navarrei, Coligny, d'Andelot, cardinalul de Châtillon îi trimiseseră pe de Bèze și pe Chaudieu. Dar tot așteptând, regina mamă și-a respectat promisiunile făcute prințului de Condé. Cancelarul a pus capăt procedurii care-l privea pe Cristophe, punând problema în fața parlamentului de la

Paris, care distruse sentința comisiei, declarând-o lipsită de putere pentru a judeca un prinț de sânge. Parlamentul redeschise procesul la solicitarea fraților de Guise și a reginei mame. Documentele lui La Sagne îi fuseseră date înapoi Caterinei, care le arse. Această predare a fost o primă garanție dat în zadar de către frații de Guise reginei mame. Parlamentul, nemaivând la dispoziție aceste probe decisive, îl restabili pe prinț în toate drepturile lui, restituindu-i toate bunurile și onorurile sale. Cristophe, eliberat pe timpul răscoalei de la Orléans, la urcarea pe tron a regelui, fu scos din cauză de la început și, ca despăgubire pentru suferințele sale, fu primit avocat în parlament, prin grija domnului de Thou. Triumviratul, această viitoare coaliție a intereselor amenințate de primele acte ale Caterinei, se pregătea, așadar, sub ochii ei. Așa cum în chimie substanțele contrare sfârșesc prin a se separa la primul șoc care le tulbură unirea lor forțată, tot așa, în politică, alianțele de interese contrarii au durată scurtă. Caterina știa foarte bine că, mai devreme sau mai târziu, ea se va întoarce înapoi la frații de Guise și la conetabil pentru a lupta împotriva hughenotilor. Acest colocviu, care flata amorul propriu al oratorilor fiecărui partid și care trebuia să fie succedat de o ceremonie impunătoare, după cea a înscăunării regelui, și să amuze teatrul însângerat al acestui război religios deja început, era inutil în ochii fraților de Guise, precum și în cei ai Caterinei. Catolicii aveau de pierdut, căci hughenotii, sub pretext că participă la discuții, aveau să-și proclame doctrina în fața întregii Franțe, sub protecția regelui și a mamei sale. Cardinalul de Lorena, flatat de Caterina să-i învingă pe eretici prin elocvența prinților bisericii, îl făcu pe fratele lui să consimtă la ținerea colocviului. Pentru regina mamă însemnau mult șase luni de pace. Un eveniment neînsemnat fu cât pe aci să compromită această putere, pe care Caterina o dobândise cu atâta greutate. Iată scena, păstrată de istorie și care se petrecu chiar în ziua când trimișii de la Geneva soseau în strada Bussy, la palatul lui Coligny, în apropiere de Luvru. La înscăunarea sa, Carol al IX-lea, care-1 iubea mult pe preceptorul său Amyot, îl numi primul capelan al Franței. Această prietenie fu împărtășită și de ducele d'Anjou, viitorul Henric al III-lea, și el elev al lui Amyot. În timpul călătoriei de la Reims la Paris, Caterina află această veste de la cei doi frați Gondi. Ea se bizuia pe această funcție a coroanei pentru a-și găsi un sprijin în biserică, voia să aibă acolo un reprezentant pe care să i-1 opună cardinalului de Lorena; de aceea voia să-1 investească cu ea pe cardinalul de Tournon pentru a-și afla în el, ca și în l'Hôpital, o a doua cârjă; acesta a fost cuvântul de care s-a folosit ea. Sosind la Luvru, ea trimise după preceptor. Se înfurie atât de tare, văzând dezastrul pricinuit politicii ei de ambiția acestui fiu de cizmar parvenit, încât îi spuse aceste ciudate cuvinte, repetate de câțiva memorialiști:

— Cum! I-am supus pe de Guise, pe Coligny, pe conetabili, casa de Navarra, pe prințul de Condé, și-o să mi se suie în cap un nenorocit de preot ca tine, care nu se mulțumește cu episcopatul de la Auxerre!

Amyot se scuza. Într-adevăr, el nu ceruse nimic, regele îl învestise, după bunul lui plac, cu această sarcină de care el, biet preceptor, se socotea nedemn.

— Fii sigur, maestre, îi spuse Caterina (acesta era numele pe care regii Carol al IX-lea și Henric al III-lea îl dădeau acestui mare scriitor), că n-ai să rămâi în picioare douăzeci și patru de ore, dacă nu-1 faci pe elevul tău să-și schimbe părerea.

Între moartea anunțată fără subtilitate și renunțarea la cea mai înaltă funcție ecleziastică a coroanei, fiul de cizmar, devenit foarte lacom și care poate că avea ambiția să obțină rangul de cardinal, se decise să tragă de timp și se ascunse la mănăstirea Saint-Germain. La primul său dineu, Carol al IX-lea, nevăzându-l pe Amyot, întrebă de el. Vreun aliat al fraților de Guise îl informă fără îndoială pe rege despre ceea ce se petrecuse între Amyot și regina mamă.

— Cum? L-au făcut să dispară doar pentru că l-am numit prim capelan? întrebă el. Se îndreptă spre mama lui, curpins de furia pe care o încearcă orice copil atunci când i se contrazice vreun capriciu. Doamnă, spuse el, intrând, n-am semnat oare cu amabilitate scrisoarea pe care mi-ați cerut-o pentru parlament și prin care veți guverna regatul meu? Nu mi-ați promis, atunci când mi-ați prezentat-o, că voința mea va fi și a voastră? Și iată acum că singura favoare pe care țineam s-o fac vă provoacă gelozia. Cancelarul vorbește să mă declare major la paisprezece ani, adică peste trei ani, și dumneavoastră vreți să mă tratați ca pe un copil... Voi fi, slavă Domnului, rege, așa cum au fost regi tatăl și bunicul meu!

După tonul și felul în care fură rostite aceste cuvinte, Caterina avu revelația adevăratului caracter al fiului ei și primi o lovitură de pumnal în piept. „Mie îmi vorbește așa, mie, care l-am făcut rege!” gândi ea.

— Domnule, îi răspunse, funcția de rege, este foarte dificilă, în vremurile noastre, și dumneata nu-i cunoști încă pe maeștrii cu care ai de-a face. Dumneata nu vei avea niciodată alt prieten sincer și sigur în afară de mama dumitale, alți slujitori decât pe cei pe care ea și i-a apropiat de multă vreme, și fără serviciile cărora dumneata poate că nici n-ai exista astăzi. Prinții de Guise pretind și tronul, și persoana dumitale, să știi asta. Dacă ar putea să mă coasă într-un sac și să mă arunce în râu, zise ea, arătând Sena, ar face-o chiar în seara asta. Acești prinți de Lorena simt că sunt leoaica ce-și apără puii, cea care le oprește mâinile îndrăznețe ce vor să apuce coroana. Pe cine și pe ce se bizuie preceptorul dumitale? Care îi sunt alianțele? Ce autoritate are? Ce servicii vă va face el? Ce greutate va avea cuvântul lui? În loc de o proptă care să vă susțină puterea, dumneata l-ai privat de ea. Cardinalul de Lorena vă amenință, el face pe regele, își păstrează pălăria pe cap în fața primului prinț de sânge; nu era important să i se opună un alt cardinal învestit cu o autoritate superioară autorității lui? Și Amyot, acest cizmar capabil doar să-i înnoade șireturile de la pantofi, o să aibă curajul să-i atingă măcar pălăria? În sfârșit, dumneata îl prețuiești pe Amyot, dumneata l-ai numit! Facă-se

prima duminică, domnule! Dar, înainte de a vrea ceva, consultați-mă și pe mine, din pură prietenie. Dacă ascultare rațiunilor de stat, și bunul duminică simț de copil se va armoniza poate cu vechea mea experiență pentru a lua hotărâri, când vei cunoaște greutățile.

— O să mi-l dați pe maestrul meu? spuse regele, fără s-o asculte prea mult pe maică-sa, în al cărei răspuns nu vedea decât reproșuri.

— Da, o să-l aveți, răspunse ea. Dar nici el și nici acest brutal Cypierre nu vor fi cei ce vă vor învăța să domniți.

— Dumneata vei fi aceea, scumpa mea mamă, zise el, îmblânzit de triumful lui și părăsindu-și aerul amenințător și prefăcut întipărit în mod firesc pe fizionomia lui.

Caterina îl trimise pe unul dintre frații Gondi să-1 caute pe noul prim capelan. Când florentinul descoperi refugiul lui Amyot, și când îi spuse episcopului că fusese trimis de către regină, acesta fu cuprins de spaimă și nu vru să mai părăsească mănăstirea. În această situație, Caterina fu nevoită să-i scrie ea însăși preceptorului în astfel de termeni, încât el se întoarse și primi din partea ei asigurarea protecției sale, dar cu condiția c-o va sluji orbește pe lângă Carol al IX-lea.

Odată liniștită această mică furtună domestică, Caterina, întoarsă la Luvru după o absență de mai bine de un an, ținu aici consiliu cu apropiații ei, asupra atitudinii ce aveau s-o adopte față de tânărul rege, pe care Cypierre îl complimentase pentru fermitatea lui.

— Ce-i de făcut? le spuse ea celor doi frați Gondi, lui Ruggieri, lui Birague și lui Chiverny, devenit preceptor și cancelar al ducelui d'Anjou.

— Înainte de orice, schimbați-1 pe Cypierre. Nu este un om de curte, nu s-ar acomoda niciodată cu vederile dumneavoastră și ar crede că-și îndeplinește sarcina dacă vi se opune.

— În cine să mă încred? strigă regina.

— În unul dintre noi, spuse Birague.

— Pe legea mea! reluă Gondi. Vă promit să-1 fac pe rege să fie la fel de suplu ca și regele Navarrei.

— L-ați lăsat să piară pe răposatul rege pentru a vă salva ceilalți copii. Ei bine, faceți cum fac marii seniori de la Constantinopol, nimiciți furiile și fanteziile acestuia, zise Albert de Gondi. El iubește artele, poezia, vânătoarea și o tânără pe care a văzut-o la Orléans; iată destule lucruri care să-l țină ocupat.

— Dumneata vei fi așadar preceptorul regelui? îl întrebă Caterina pe cel mai capabil dintre cei doi frați Gondi.

— Dacă doriți să-mi acordați autoritatea necesară unui preceptor, poate că ar trebui să mă numiți mareșal al Franței și duce. Cypierre e prea mic de statură ca să mai poată deține această funcție. Pe viitor, preceptorul unui rege al Franței

trebuie să fie ceva, cum ar fi mareșal și duce...

— Are dreptate, adăugă Birague.

— Poet și vânător, zise Caterina, pe un ton visător.

— Vom vâna și vom iubi! strigă Gondi.

— De altfel, spuse Chiverny, puteți fi sigură de Amyot, căruia îi va fi mereu frică de vreo băutură otrăvită în caz de neascultare, și cu Gondi alături îl veți ține pe rege în frâu.

— V-ați resemnat să pierdeți un copil pentru a-i salva pe ceilalți trei și coroana; va trebui să aveți curajul să-1 preocupați pe acesta pentru a salva regatul, poate pentru a vă salva chiar și pe dumneavoastră, zise Ruggieri.

— Tocmai m-a ofensat cumplit, spuse Caterina de Medici.

— El nu știe tot ce vă datorează; și dacă ar ști, dumneavoastră ați fi în pericol, îi răspunse serios Birague, apăsând cuvintele.

— Ne-am înțeles, continuă Caterina, asupra căreia acest răspuns produse un efect violent. Veți fi preceptorul regelui, Gondi. Regele trebuie să-mi întoarcă, față de unul din oamenii mei, favoarea pe care i-am admis-o pentru acest nenorocit de episcop. Caraghiosul și-a pierdut pălăria de cardinal! Da, cât timp voi trăi, mă voi opune acestui fapt! Am fi fost destul puternici cu cardinalul de Tournon de partea noastră. Ce trio extraordinar, primul capelan, l'Hôpital și de Thou! Cât despre burghezia din Paris, mă gândesc să-1 pun pe fiul meu s-o lingusească, astfel încât să ne putem baza pe ea ...

Astfel, Gondi deveni mareșal, apoi fu făcut duce de Retz și, peste câteva zile, preceptor al regelui.

În momentul în care se încheie acest mic consiliu, cardinalul de Tournon veni să-i anunțe reginei sosirea trimișilor lui Calvin, amiralul Coligny îi întovărășea pentru a face să fie respectați la Luvru. De îndată regina își luă alaiul ei de domnișoare de onoare și trecu în sala de recepție construită de soțul ei și care nu mai există în Luvrul de astăzi.

Pe vremea aceea, scara Luvrului se afla în Turnul Orologiului. Apartamentele Caterinei se găseau în clădirile vechi ce mai subzistă, în parte, în curtea Muzeului. Scara actuală a Muzeului a fost construită pe locul sălii de balet. Un balet era pe atunci un fel de divertisment dramatic jucat de toată curtea. Patimile revoluționare au acreditat cea mai rizibilă eroare asupra lui Carol al IX-lea, cu privire la Luvru. În timpul Revoluției, o credință ostilă acestui rege, al cărui caracter a fost denaturat, a făcut din el un monstru. Tragedia lui Chénier a fost compusă sub influența unui anunț așezat sub fereastra corpului de clădire ieșit în afară, care dă spre chei. Se putea citi acolo următoarea inscripție: De la această fereastră, Carol al IX-lea, cumplită amintire, a tras asupra cetățenilor francezi. Se cuvine să-i facem pe viitorii istorici și pe oamenii serioși să observe că toată această parte a Luvrului, numită astăzi vechiul Luvru, care unește salonul cu

Luvrul, prin galeria numită Apollo, și Luvrul de Tuileries, prin sălile Muzeului, n-a existat niciodată sub Carol al IX-lea. Cea mai mare parte din suprafața pe care se înalță fațada dinspre chei, unde se întinde grădina zisă a Infantei, era ocupată de palatul Bourbon, care aparținea chiar casei de Navarra. Concret, i-a fost cu neputință lui Carol al IX-lea să tragă din Luvrul lui Henric al II-lea, asupra unei bărci încărcate cu hughenoti ce traversau râul, chiar dacă el putea să vadă Sena de la ferestrele astăzi distruse ale acestui Luvru. Chiar dacă savanții și bibliotecile n-ar avea la dispoziție hărți pe care este perfect indicat Luvrul sub Carol al IX-lea, monumentul însuși combate această eroare. Toți regii care au participat la această operă imensă n-au omis niciodată să-și graveze pe ea un însemn sau o anagramă oarecare. Ori, această parte venerabilă, astăzi în întregime înnegrită, a Luvrului, care dă înspre grădina zisă a Infantei și care înaintează spre chei, poartă însemnele lui Henric al III-lea și ale lui Henric al IV-lea, cu totul diferite de cele ale lui Henric al II-lea, care adăuga literei H cei doi C ai Caterinei, creând astfel un D care îi înșală pe oamenii superficiali. Henric al IV-lea a reușit să unească domeniul Luvrului cu palatul său de Bourbon, împreună cu grădinile și dependențele sale. El a fost cel dintâi căruia i-a venit ideea să unească palatul Caterinei de Medici cu Luvrul, prin galeriile sale neterminate și ale căror sculpturi prețioase sunt foarte neglijate. Dacă n-ar exista nici planul Parisului sub Carol al IX-lea, nici însemnele lui Henric al III-lea și Henric al IV-lea, diferența de arhitectură ar da totuși o crudă dezmințire acestei calomnii. Bosajele⁵⁹ vermiculare ale palatului La Force și a acestei părți a Luvrului marchează clar trecerea de la arhitectura zisă a Renașterii la arhitectura de sub domnia lui Henric al III-lea, Henric al IV-lea și Ludovic al XIII-lea. Această disgresiune arheologică, în armonie de altfel cu descrierile prin care începe această istorie, îngăduie să se observe adevărata fizionomie a acestui colț al Parisului, din care nu mai există astăzi decât această porțiune a Luvrului, ale cărui admirabile basoreliefuri se distrug pe zi ce trece. Când află curtea că regina avea să acorde o audiență lui Théodore de Bèze și lui Chaudieu, prezenți de amiralul Coligny, toți curtenii care aveau dreptul să intre în sala de audiențe alergică într-acolo pentru a fi martori la această întrevvedere. Era aproape ora șase, amiralul tocmai cinase și-și curăța dinții în timp ce urca scările de la Luvru, însoțit de cei doi reformati. Folosirea scobitorii devenise pentru amiral un obicei involuntar, își curăța dantura și în mijlocul unei bătlui, gândindu-se la retragere. Păziți-vă de scobitoarea amiralului, de un „nu” al conetabilului și de un „da” al Caterinei, iată un proverb al vremii la curte. În timpului masacrului din noaptea Sfântului Bartolomeu, gloata îi făcuse cadavrului lui Coligny, care rămăsese spânzurat timp de trei zile la Montfaucon, o epigramă cumplită, punându-i o scobitoare grotescă în gură. Cronicarii au memorat această glumă atroce. Acest fapt neînsemnat în toial unei astfel de catastrofe, zugrăvește, de altfel, portretul poporului parizian care merită pe deplin această preschimbare glumeață a versului

lui Boileau:

„Francezul, născut răufăcător, a creat ghilotina.”

Dintotdeauna, parizianul a făcut glume înainte, în timpul și după cele mai cumplite revoluții.

Théodore de Bèze era îmbrăcat ca un curtean, cu pantoloni de mătase neagră, cu pantofi decupați, cu tunică de mătase neagră și o manta de ca-tifea de aceeași culoare, peste care cădea un frumos guler alb. El avea mustață, purta o sabie la șold și un baston în mână. Oricine parcurge galeriile de la Versailles sau culegerile lui Odieuvre, îi cunoaște chipul rotund, aproape jovial, cu ochii vii, dominați de fruntea remarcabilă prin amplexarea ei, care îi caracterizează pe scriitorii și poeții vremii. Ceea ce i-a servit foarte mult lui De Bèze a fost aerul său atât de plăcut. El contrasta cu Coligny, a cărui figură austeră este destul de cunoscută, și cu asprul, mâniosul Chaudieu care-și păstrase veșmântul său de pastor cu gulerul calvinist. Ceea ce se întâmplă în zilele noastre în Camera Deputaților și ceea ce se petrecea, fără îndoială, în cadrul Convenției, poate servi la a înțelege modul în care, la această curte și în această epocă, oamenii care, peste șase luni, aveau să se lupte și să ducă un război îndârjit, puteau să se întâlnească, să-și vorbească cu amabilitate și chiar să glumească. La sosirea sa în sală, Birague, care avea să dea sfaturi cu sânge rece la masacrul din noaptea Sfântului Bartolomeu, cardinalul de Lorena care avea să-i recomande lui Besme, slujitorul său, să nu-l scape pe amiral, îl întâmpinară pe Coligny și piemontezul le spuse surâzând:

— Ei bine, dragul meu amiral, vă însărcinați așadar să-i prezentați pe acești domni de la Geneva?

— O să-mi faceți o meteahnă din asta, răspunse amiralul râzând, în timp ce dacă dumneavoastră ați fi fost responsabil pentru asta, v-ați fi făcut un merit!

— Se aude că domnul Calvin este foarte bolnav, îi zise cardinalul de Lorena lui Théodore de Bèze. Sper că nu vom fi bănuți că i-am dat noi otravă?

— Ei, monseniore, ați pierde prea mult în acest caz, răspunse cu subtilitate de Bèze.

Ducele de Guise, care-l cerceta pe Chaudieu, îi privi fix pe fratele său și pe Birague, amândoi surprinși de aceste cuvinte.

— Sfinte Dumnezeule! strigă cardinalul. Se pare că ereticii nu sunt începători într-ale politici.

Pentru a evita orice problemă, regina, care fusese anunțată în acel moment, hotărî să stea în picioare. Ea începu să discute cu conetabilul care-i vorbea cu vioiciune despre faptul scandalos de a-i fi primit pe tri-mișii lui Calvin.

— Ați observat, dragul meu conetabil, că i-am primit fără ceremonie.

— Doamnă, zise amiralul îndreptându-se spre regină, vi-i prezint pe cei doi doctori ai noii religii care s-au înțeles cu Calvin și care au instrucțiuni cu privire la conferința în care bisericile Franței vor putea să-și aplaneze diferendele.

— Iată-l pe domnul Théodore de Bèze, pe care soția mea îl apreciază foarte mult, spuse regele Navarrei apropiindu-se și strângând mâna lui Théodore de Bèze.

— Și iată-l pe Chaudieu, strigă prințul de Condé. Prietenul meu, ducele de Guise, îl cunoaște pe căpitan, spuse el privindu-l pe Balafré, poate va fi încântat să-l cunoască și pe pastor.

Această gasconadă⁶⁰ făcu să râdă întreaga curte, chiar și pe Caterina.

— Pe legea mea, răspunse ducele de Guise, sunt încântat să văd un tânăr care știe atât de bine să-și aleagă oamenii și să-i folosească în domeniul lor. Unul dintre ai vostri, îi spuse el pastorului, a suportat, fără să moară și fără să mărturisească nimic, tortura extraordinară; eu mă consider curajos, dar nu știu dacă aș suporta așa ceva!

— Hm! făcu Ambroise Paré, n-ați spus nimic când v-am scos sulița din obraz, la Calais!

Caterina, în mijlocul semicercului desenat în dreapta și în stânga de domnișoarele de onoare și de curteni, păstra o tăcere profundă. Examinându-i pe cei doi celebrii reformați, ea căuta să le pătrundă gândurile cu ochii ei frumoși, negri și inteligenți, îi studia.

— Unul pare să fie teaca și celălalt sabia, îi șopti la ureche Albert de Gondi.

— Ei bine, domnilor, zise Caterina care nu-și putu stăpâni un zâmbet, maestrul dumneavoastră v-a dat libertatea de a face o conferință publică, în care să vă puteți converti la cuvântul noilor Părinți ai Bisericii care sunt gloria statului nostru?

— Noi nu avem alt maestru decât pe Dumnezeu, spuse Chaudieu.

— Ah, îi recunoașteți, așadar, puțină autoritate regelui Franței? continuă Caterina zâmbind și întrerupându-l pe pastor.

— Și chiar mai multă reginei, zise de Bèze, înclinându-se.

— Veți vedea, replică ea, că supușii mei cei mai umili vor fi ereticii.

— Ah, doamnă, strigă Coligny, ce regat frumos v-am face! Europa profită de neînțelegerile noastre. Ea a opus jumătate din francezi celeilalte jumătăți, și asta de mai bine de cincizeci de ani.

— Dar ne-am adunat aici ca să auzim cântându-se imnuri în cinstea ereticilor? spuse cu brutalitate conetabilul.

— Nu, ci pentru a-i aduce la pocăință, îi șopti la ureche cardinalul de Lorena. Am vrea să-i atragem pe cale pasivă.

— Știți ce aș fi făcut sub domnia tatălui regelui? spuse Anne de Montmorency. L-aș fi pus pe comandant să-i prindă pe nenorociții ăștia doi și să-i spânzure la Luvru.

— Ei bine, domnilor, care sunt doctorii pe care ni-i veți opune? zise regina

facându-l pe conetabil să tacă dintr-o privire.

— Duplessis-Mornay și Théodore de Bèze vor fi șefii noștri, răspunse Chaudieu.

— Curtea va merge, fără îndoială, la castelul Saint-Germain. Cum nu se cade să ținem acest colocviu în reședința regală, îl vom ține în orașelul Poissy, spuse Caterina.

— Vom fi în siguranță acolo, doamnă? Întrebă Chaudieu.

— Ah, răspunse regina mamă, cu un fel de naivitate. Veți face în așa fel încât să vă luați toate precauțiile necesare. Domnul amiral se va înțelege asupra acestui subiect cu verii mei de Guise și cu domnul de Montmorency.

— Depart de mine acest lucru! zise conetabilul. Nu vreau să mă amestec în așa ceva.

— Ce le faceți adepților dumneavoastră de au atâta tărie de caracter? spuse regina, luându-l pe Chaudieu deoparte. Fiul blănarului meu a fost de-a dreptul sublim...

— Avem credință! îi răspunse Chaudieu.

În acel moment, sala înfățișă grupuri însuflețite ce discutau problema acestei adunări care, după cuvântul reginei, primise numele de colocviul de la Poissy. Caterina îl privi pe Chaudieu și reuși să-i spună:

— Da, o nouă credință!

— Ah, doamnă, dacă n-ați fi orbită de alințele dumneavoastră cu curtea de la Roma, ați vedea că noi ne întoarcem la adevărată doctrină a lui Isus Cristos, care, consfințind egalitatea dintre suflete, ne-a dat tuturor drepturi egale pe acest pământ.

— Dumneavoastră vă credeți egalul lui Calvin? Întrebă cu finețe regina. Ei haideți, noi nu suntem egali decât în biserică. Dar, într-adevăr, să desfaci legăturile dintre popor și tron! strigă Caterina. Nu sunteți doar eretici, ci vă revoltați împotriva supunerii față de rege, sustrăgându-vă de la cea față de papă! Ea îl părăsi brusc și se întoarse la Théodore de Bèze. Contez pe dumneavoastră, domnule, îi spuse ea, pentru realizarea acestui colocviu cu cinste. Nu vă grăbiți.

— Eu credeam, le spuse Chaudieu prințului de Condé, regelui Navarrei și amiralului Coligny, că afacerile statului se tratează cu mai multă seriozitate.

— Oh, noi știm foarte bine ce vrem, răspunse prințul de Condé care avu un schimb de priviri cu Théodore de Bèze.

Cocoșatul își părăsi adepții pentru a pleca la o întâlnire amoroasă. Acest mare prinț de Condé, acest șef al partidului, era unul dintre cei mai fericiți galanți de la curte; cele mai frumoase femei ale vremii și-l disputau cu o asemenea îndârjire, încât mareașala de Saint-André, soția unui viitor trimvir⁶¹, îi dăruia frumosul ei domeniu de la Saint-Valery ca să i-l răpească ducesei de Guise, soția celui care, odinioară, voise să-i vadă capul căzând pe un eșafod, și care, nereușind

să-l desprindă pe ducele de Nemours din mrejele pasiunii pentru domnișoara de Rohan, îl iubea, în așteptare, pe șeful reformatișilor.

— Ce diferență față de Geneva! îi spuse Chaudieu lui Théodore de Bèze, pe podețul de la Luvru.

— Aceștia sunt mai veseli. De asta nu-mi explicam de ce sunt atât de trădători! îi răspunse de Bèze.

— Pentru un trădător, trebuie un trădător și jumătate, îi șopti Chaudieu lui Théodore. Am la Paris sfinți pe care mă pot baza, am să fac din Calvin un adevărat profet. Cristophe ne va scăpa de cei mai periculoși dușmani ai noștri.

— Regina mamă, pentru care bietul nenorocit a suferit tortura, a și făcut să fie primit avocat în parlament, iar avocații sunt mai degrabă denunțatori decât asasini. Îți amintești de Avenelles care a vândut secretele primei noastre chemări la arme?

— Îl cunosc pe Cristophe, spuse Chaudieu pe un ton hotărât, părăsindu-l pe ambasadorul Genevei.

La câteva zile după primirea ambasadorilor secreți ai lui Calvin de către Caterina, spre sfârșitul aceluiași an, căci pe atunci anul începea la Paște, iar calendarul actual a fost adoptat sub noua domnie, Cristophe zăcea încă pe un fotoliu, lângă foc, în partea care-i permitea să vadă râul, în această mare sală de culoare cafenie destinată vieții de familie și unde începuse această dramă. Avea picioarele sprijinite pe un taboret. Domnișoara Lecamus și Babette Lallier tocmai îi schimabseră compresele îmbibate într-o licoare adusă de Ambroise, căruia Caterina îi recomandase să-l îngrijească pe Cristophe. Odată reîntors în sânul familiei sale, acest copil fu obiectul celor mai devotate îngrijiri. Babette, cu voia tatălui ei, venea în fiecare dimineață și nu părăsea casa familiei Lecamus decât seara. Cristophe, obiectul admirației ucenicilor, dădea loc în tot cartierul unor povești care-l învăluiau în versurile unei poezii misterioase. El îndurase tortura, iar celebrul Ambroise Paré își dădea concursul la salvarea lui. Ce făcuse el oare ca să fie tratat astfel? Nici Cristophe și nici tatăl său nu spuneau un cuvânt despre acest subiect. Caterina, pe atunci atotputernică, era interesată să tacă asemeni prințului de Condé. Vizitele lui Ambroisem chirurg al regelui și al casei ducilor de Guise, căruia regina mamă și prinții de Lorena îi permiteau să îngrijească un tânăr învinovățit de erezie, tulbura tabloul acestei aventuri unde nimeni nu vedea clar. În sfârșit, preotul de la Saint-Pierre-aux-Boeufs veni în mai multe rânduri să-l vadă pe fiul paracliserului, și astfel de vizite făcură încă și mai inexplicabile cauzele stării în care se afla Cristophe. Bătrânul sindic, care-și știa planul, le răspundea evaziv confrăților săi, negustorilor și prietenilor care-i vorbeau despre fiul său:

— Sunt foarte fericit, cumetre, că l-am salvat! Ce vreți mai mult de atât? Între trunchi și scoarță nu se bagă niciodată degetul. Fiul meu și-a băgat mâna în foc, mai puțin și era să-mi ardă casa. Au abuzat de tinerețea lui, iar noi, burghezii

nu ne alegem decât cu rușine și cu pagubă dacă fraternizăm cu cei mari. Asta m-a decis să fac din copilul meu un om al legii; Palatul îl va învăța să-și cântărească vorbele și faptele. Tânăra regină, care e acum în Scoția, a contribuit mult la asta, dar poate și fiul meu a fost cam imprudent! Tare mult am suferit. Asta poate mă va face să las baltă afacerile, nu vreau să mai mer niciodată la curte. Fiul meu a gustat cu vârf și îndesat din Reformă, care i-a rupt brațele și picioarele. Unde aş fi fără Ambroise?

Grație acestor vorbe și a purtării sale înțelepte, lumea s-a convins prin cartier că tânărul Cristophe nu mai era adept al calvinismului. Oricine găsea firească încercarea sindicului de a-și băga fiul în parlament, iar vizitele preotului părură normale. Tânărul avocat, rămas, timp de nouăzeci de zile, la pat, care-i fusese așezat în sala veche, nu se ridicase în picioare decât de o săptămână și avea încă nevoie de cârje pentru a se deplasa. Dragostea Babettei și tandrețea mamei sale îl atinseră profund pe Cristophe; însă ținându-l la pat, aceste două femei îl dojeneau aspru cu privire la problema religioasă. Președintele de Thou îi făcu o vizită finului său timp în care se purtă ca un adevărat părinte. Cristophe, avocat în parlament, trebuia să fie catolic, și urma să fie angajat printr-un jurământ; dar președintele, care nu puse la îndoială ortodoxia finului său, adăugă cu gravitate aceste cuvinte:

— Fiule, ai fost greu încercat. Nu știu nici eu motivul pentru care domnii de Guise te-au tratat astfel, dar te sfătuiesc acum să trăiești liniștit, fără să te mai amesteci în astfel de probleme; căci favoarea reginei și a regelui nu se va răspândi și asupra autorilor de răscoale. Tu nu ești destul de mare ca să-i spui regelui tău cum să domnească, așa cum fac domnii de Guise. Dacă vrei ca într-o zi să ajungi consilier la Parlament, nu vei reuși să obții această funcție nobilă decât crezând cu putere în cauza regală.

Cu toate acestea, nici vizita președintelui de Thou, nici farmecele Babettei, nici insistențele domnișoarei Lecamus, mama sa, nu-i zdruncină credința de martir al Reformei. Cristophe ținea cu atât mai mult la religia sa cu cât suferise mai mult pentru ea.

— Tatăl meu nu va fi niciodată de acord ca eu să mă căsătoresc cu un eretic, îi șopti Babette la ureche.

Cristophe îi răspundea doar cu ajutorul lacrimilor care o lăsau pe frumoasa fată mută și visătoare.

Bătrânul Lecamus își păstra demnitatea lui părintească și de sindic, își cerceta fiul și vorbea tot mai puțin. Acest bătrân, după ce-l redobândise pe scumpul său Cristophe, era oarecum nemulțumit de el-însuși, se căia că-și arătase toată tandrețea pentru acest fiu unic; dar îl admira în secret. În niciun moment al vieții sale sindicul n-a tras mai multe sfori pentru a-și atinge scopul; căci el observase grăunțele copt al recoltei sale semănate cu atâta grijă și vroia s-o culeagă în

întregime. Cu câteva zile înaintea acestei dimineți, avusese cu el o discuție lungă, singur cu Cristophe, pentru a afla secretul rezistenței fiului său. Cristophe, căruia nu-i lipsea ambiția, avea deplină încredere în prințul de Condé. Vorbele generoase ale prințului, care-și făcuse pur și simplu meseria lui de prinț, erau gravate în sufletul său; dar el nu știa că prințul de Condé îl trimisese la toți dracii în clipa în care îi strigase acel emoționant „adio” printre gratiile închisorii, la Orléans, zicându-și: „Un gascon m-ar fi înțeles!” În ciuda acestui sentiment de admirație pentru prinț, Cristophe nutrea și un profund respect pentru această mare regină Caterina, care-i explicase, printr-o privire, necesitatea în care se afla de a-l sacrifica și care, în timpul torturii sale, îi aruncase, tot printr-o privire, o făgăduială extraordinară cuprinsă într-o lacrimă abia vizibilă. În tăcerea adâncă a celor nouăzeci de zile și de nopți pe care le folosea pentru vindecarea sa, noul avocat își derula în minte momentele petrecute la Blois și la Orléans. El cântărea, dacă putem spune așa, fără voia lui, aceste două protecții: șovăia între regina mamă și prinț. Cu siguranță, o servise mai mult pe Caterina decât Reforma și, la un tânăr, inima și spiritul înclinau spre această regină, mai ales din pricină că era femeie. Într-o astfel de împrejurare, un bărbat va spera mai mult de la o femeie decât de la un bărbat.

— Eu m-am sacrificat pentru ea, și ea ce va face pentru mine?

Această întrebare și-o punea aproape fără voie, amintindu-și de tonul ei când îi zisese: Povero mio! Ne ne putem închipui în ce măsură un bărbat singur, ținut în patul său de bolnav, devine subiectiv. Totul, până și grijile al căror obiect este, îl îndeamnă să nu se gândească decât la el. Exagerând obligațiile prințului de Condé față de el, Cristophe se aștepta să fie învestit cu vreo funcție la curtea Navarrei. Acest tânăr, proaspăt într-ale politicii, nu lua, cu atât mai mult, în seamă grijile și mersul rapid al evenimentelor care-i stăpânește pe șefii partidului, încât era ținut ca o taină în această veche sală cafenie. Orice partid este în mod necesar ingrat atunci când militează, iar când triumfă, este destulă lume care trebuie să fie recompensată. Cristophe, singurul care-și amintea suferințele sale, se vedea deja printre șefii Reformei, proclamându-se unul dintre martiri. Lecamus, vulpoiul acesta bătrân, atât de subtil și de perspicace, sfârșise prin a ghici gândurile secrete ale fiului său; de aceea toate manevrele sale se sprijiniră pe ezitarea firească în brațele căruia se cufundase Cristophe.

— N-ar fi frumos, îi spunea în ajun Babettei, să fii soția unui consilier în parlament? Ți s-ar spune doamnă!

— Ești nebun, cumetrel! zise Lallier. De unde ai să iei zece mii de scuzi pe care trebuie să-i aibă un consilier? Și de la cine ai să cumperi o funcție? Ar trebui ca regina mamă și regentă să nu aibă în minte decât asta pentru ca fiul tău să intre în parlament, iar el e cam prea eretic ca să fie acceptat acolo.

— Ce-ai da ca să-ți vezi fiica soție de consilier?

— Vrei să-mi vezi capătul pungii, bătrân șiret! spuse Lallier.

Consilier la parlament! Aceste cuvinte îi zăpăciră mințile lui Cristophe.

La mult timp după colocviu, într-o dimineață în care Cristophe privea râul care-i amintea atât scena cu care începe această povestire, cât și pe prințul de Condé, pe La Renaudie, pe Chaudieu, și drumul spre Blois, în sfârșit, toate speranțele lui, sindicul veni să se așeze lângă fiul său, ascunzându-și cu greutate aerul vesel sub o seriozitate afectată.

— Fiule, îi zise el, după ce s-a petrecut între tine și conducătorul Tumultului de la Amboise, îți datorau destul încât viitorul tău să preocupe casa de Navarra.

— Da, răspunse Cristophe.

— Ei bine, continuă tatăl, am cerut pentru tine permisiunea de a cumpăra o funcție în justiție la Béarn. Bunul nostru prieten, Paré, s-a ocupat de trimiterea scrisorilor pe care le-am scris în numele tău prințului de Condé și reginei Jeanne. Uite, citește răspunsul domnului de Pibrac, vicecancelar al Navarrei.

„Domnului Lecamus, sindic al breslei blănarilor.

Monseniorul prințul de Condé m-a însărcinat să vă spun cu mare regret că nu poate face nimic pentru tovarășul său din turnul Saint-Aignan, de care își amintește, și căruia, pentru moment, îi oferă un post de jandarm în compania sa, în care va putea să-și croiască un drum, ca un om cumsecade ce este.

Regina Navarrei așteaptă ocazia de a-l răsplăti pe domnul Cristophe, și nu va neglija acest fapt.

Acestea fiind spuse, domnule sindic, ne rugăm Domnului să vă aibă în pază.

Nérac.

Pibrac, cancelar al Navarrei”

— Nérac, Pibrac, crac! spuse Babette. Nu ai ce să aștepti de la gasconi, nu se gândesc decât la ei.

Bătrânul Lecamus își privi fiul cu un aer glumeț.

— Îi propune să încalce unui biet copil ce și-a zdrobit genunchii și gleznele pentru el! țipă domnișoara Lecamus. Ce glumă cumplită!

— Nu te văd deloc pe post de consilier în Navarra! spuse sindicul blănarilor.

— Tare aș vrea să știu ce ar face pentru mine regina Caterina, dacă i-aș cere-o, zise Cristophe, consternat.

— Ea nu ți-a promis nimic, spuse bătrânul negustor, dar sunt sigur că nu-și va bate joc de tine și că-și va aduce aminte de suferințele tale. Totuși, ar putea ea să facă dintr-un burghez protestant un consilier în parlament?

— Dar Cristophe n-a abjurat! strigă Babette. Ar putea măcar să păstreze pentru el secretul convingerilor lui religioase.

— Prințul de Condé ar fi mai puțin disprețuitor cu un consilier în parlamentul de la Paris, spuse Lecamus.

— Consilier, tată! E oare posibil?

— Da, dacă nu vei interveni în ceea ce vreau să fac pentru tine. Iată-l pe cumătrul Lallier care ar da mai bine de două sute de mii de livre, dacă și eu, la rândul meu, aș oferi aceeași sumă, pentru a-ți cumpăra un frumos domeniu seniorial, cu care te-am înzestra cu condiția moștenirii pe linie masculină.

— Și aș adăuga ceva în plus pentru o casă la Paris, spuse Lallier.

— Ei bine, Cristophe? întrebă Babette.

— Vorbiți în lipsa reginei, răspunse tânărul avocat.

La câteva zile după această decepție, destul de amară, un ucenic îi dădu lui Cristophe acest bilețel laconic.

„Chaudieu vrea să-și vadă copilul!”

— Să intre! strigă Cristophe.

— O, sfântul meu martir! spuse pastorul, îmbrățișându-l pe avocat. Ți-au trecut durerile?

— Da, datorită lui Paré.

— Datorită lui Dumnezeu care ți-a dat puterea de a rezista torturii! Dar ce am aflat? Ai fost primit avocat, ai depus jurământul de credință, ai recunoscut prostituata, biserica catolică, apostolică și romană!

— Tatăl meu a vrut asta.

— Dar nu trebuie noi oare să ne părăsim părinții, copii, soțiile, totul, pentru sfânta cauză a calvinismului, să îndurăm orice? Ah, Cristophe, Calvin, marele Calvin, întreg partidul, lumea, tot contează pe curajul și măreția sufletului tău! Ne trebuie viața ta.

Există ceva remarcabil în spiritul omului, și anume că până și cel mai devotat, tot devotându-se, își construiește mereu un roman de speranțe în momentele cele mai periculoase. Astfel, când, pe apă, sub Pont-aux-Change, prințul, soldatul și pastorul îi ceruseră lui Cristophe să meargă să-i ducă reginei Caterina tratatul care, dacă era surprins, avea să-l coste viața, tânărul contase pe spiritul său, pe soarta, pe inteligența sa, și se aruncase cu îndrăzneală între aceste două partide teribile, casa de Guise și Caterina, între care era cât pe aci să fie zdrobit. În timpul torturii, el își spunea:

— O să scap! Nu e decât durere!

Dar la această cerere brutală: „Mori!” adresată unui tânăr încă bolnav, de-abia scăpat de tortură și care ținea cu atât mai mult la viață, cu cât văzuse moartea atât de aproape, era imposibil să se abandoneze acestor iluzii.

Așadar, Cristophe răspuse liniștit:

— Despre ce e vorba?

— De a trage curajos cu pistolul așa cum a făcut Stuart cu Minard.

— Asupra cui?

— A ducelui de Guise.

— Un asasinat?

— O răzbunare! Ai uitat de cei o sută de gentilomi masacrați pe același eșafod, la Amboise? Un copil, micul d'Aubigné, a zis văzând acest măcel: Au sfârtecat Franța!

— Trebuie să primești toate loviturile și să nu dai niciuna înapoi, acesta este cuvântul Evangheliei, răspunse Cristophe. Dar dacă-i imiți pe catolici, la ce bun să faci reforma bisericii?

— Oh, Cristophe, te-au făcut avocat și tu cugeți ! spuse Chaudieu.

— Nicidecum, prietene, răspunse avocatul. Doar că prinții sunt prea ingrați, iar dumneavoastră și ai voștri veți fi jucăriile casei de Bourbon...

— Oh, Cristophe, dacă l-ai fi auzit pe Calvin, ai fi știut că noi îi manevrăm ca pe mănuiși! Domnii de Bourbon sunt mănuișile, iar noi mâinile.

— Citiți! spuse Cristophe arătându-i pastorului răspunsul lui Pibrac.

— Oh, fiule, ești un ambițios, nu te mai poți devota! Te plâng!

Chaudieu ieși rostind aceste cuvinte frumoase.

La câteva zile după această scenă, Cristophe, familia Lallier și familia Lecamus se adunaseră, în onoarea logodnei Babettei cu Cristophe, în vechea sală cafenie unde tânărul nu mai dormea, căci acum putea să urce scările și începuse să se miște fără cârje. Era ora nouă seara și-l așteptau cu toții pe Ambroise Paré. Notarul familiei se afla în fața unei mese plină cu contracte. Blănarul își vindea casa și fondul de comerț primului său vânzător, care plătea pe loc patruzeci de mii de livre, și care-și angaja casa pentru garantarea mărfurilor, din care dădea drept avans douăzeci de mii de livre.

Lecamus achiziționa pentru fiul său o casă magnifică din piatră, construită de Philibert d l'Orme, pe strada Saint-Pierre-aux-Boeufs, pe care i-o dădea drept dotă. Sindicul mai lua în plus două sute cincizeci de mii de livre din averea sa, iar Lallier dădea tot atât pentru cumpărarea unui frumos domnieniu seniorial în Picardia, pentru care se ceruseră cinci sute de mii de livre. Pentru acest domeniu, ce aparținea coroanei, era nevoie de scrisori autentice, acordate de rege. Astfel, încheierea căsătoriei fusese amânată până la obținerea acestei favori regale.

Dacă burghezii din Paris obținuseră dreptul de a achiziționa domenii senioriale, înțelepciunea consiliului privat prevăzuse câteva restricții cu privire la domeniile ce aparțineau de coroană, iar domeniul pe care Lecamus visa de mai bine de zece ani făcea parte din această excepție. Ambroise se dăduse peste cap să aducă ordinul chiar în seara aceea. Bătrânul Lecamus se plimba dintr-o parte în alta, din sală la ușă stăpânit de o neliniște care demonstra cât de mare îi fusese

ambibiția. În sfârșit, Ambroise ajunse.

— Bătrânul meu prieten, spuse chirurgul destul de speriat, privind cina, să-ți vedem fețele de masă! Bine. Oh, puneți lumânări de ceară. Grăbiți-vă, găbiți-vă! Puneți tot ce aveți mai frumos!

— Dar ce se întâmplă? Întrebă preotul de Saint-Pierre-aux-Boeufs.

— Regina mamă și tânărul rege vin să cineze cu dumneavoastră, răspunse chirurgul principal. Regina și regele așteaptă un bătrân consilier, a cărui funcție îi va fi vândută lui Cristophe, și pe domnul de Thou care a încheiat această afacere. Să nu aveți aerul că ați fost preveniți, eu m-am strecurat aici de la Luvru.

În acel moment, cele două familii se ridicară în picioare. Mama lui Cristophe și mătușa Babettei alergau de colo-colo ca niște gospodine luate pe neașteptate. În pofida confuziei pe care acest anunț o pricinui familiei, pregătirile se făcură cu iuțeala unei minuni. Cristophe, uimit, surprins, copleșit de o asemenea favoare, amuțise și privea toată scena ca și cum nimic n-ar fi fost pentru el.

— Regina și regele la noi acasă! spunea bătrâna mamă.

— Regina! repeta Babette. Ce să zic, ce să fac?

După aproape o oră, totul fu schimbat: vechea sală era împodobită, iar masa strălucea. Se auzi atunci, pe stradă, un tropot de cai. Lumina torțelor purtate de călăreții din escortă îi făcu pe burghezii din cartier să se ivească la ferestre. Toată această zarvă fu de scurtă durată. Nu mai rămaseră sub pilaștrii decât regina mamă, fiul ei, Carol al IX-lea, Carol de Gondi, numit mare maestru al garderobei și preceptor al regelui, domnul de Thou, bătrânul consilier, secretarul de stat Pinard și doi paji.

— Oameni buni, spuse regina intrând, am venit, regele, fiul meu, și cu mine, să semnăm contractul de căsătorie al fiului blănarului nostru, cu condiția ca el să rămână catolic. Trebuie să fii catolic pentru a face parte din parlament, trebuie să fii catolic pentru a intra în posesia unui domeniu ce aparține coroanei, trebuie să fii catolic pentru a te așeza la masa regelui, nu-i așa, Pinard?

Secretarul de stat apără cu scrisorile autentice ale regelui.

— Dacă aici nu suntem cu toții catolici, spuse micul rege, Pinard va arunca totul în foc; deci, suntem cu toții catolici? continuă el aruncând priviri mândre întregii asistențe.

— Da, sire, răspunse Cristophe Lecamus, îndoindu-și cu greutate genunchiul și sărutând mâna, pe care tânărul rege i-o întinse.

Regina Caterina, care-i întinse și ea mâna lui Cristophe, îl ridică brusc și-l duse într-un colț, la câțiva pași distanță, spunându-i:

— Ei, asta-i, băiete! Fără șiretlicuri! Jucăm cu cărțile pe față!

— Da, doamnă, continuă el, mișcat de răsplată extraordinară și de onoarea pe care i-o făcea această regină recunoscătoare.

— Ei bine, dragul meu Lecamus, fiul meu, regele, și cu mine îți permitem

să tratezi despre funcția domnului Groslay, consilier în parlament, pe care iată-l aici, spuse regina. Sper, tinere, că vei urma metodele înaintașului dumitale.

De Thou făcu un pas înaite și spuse:

— Răspund eu pentru el, doamnă.

— Ei bine, faceți hârtiile! porunci Pinard.

— Având în vedere că regele, stăpânul nostru, ne face onoarea de a semna contractul fiicei mele, exclamă Lallier, plătesc întreaga sumă pentru domeniul seniorial.

— Doamnele pot să ia loc, spuse tânărul rege într-o manieră grațioasă. Ca dar de nuntă, îi ofer logodnicei, cu acordul mamei mele, cedarea drepturilor mele.

Bătrânul Lecamus și Lallier căzură în genunchi și sărutară mâna tânărului rege.

— Drace! Sire, ce de bani au burghezii ăștia! îi șopti Gondi la ureche.

Tânărul rege începu să râdă.

— Acestea fiind rezovate, spuse bătrânul Lecamus, permiteți-mi să vi-l prezint pe succesorul meu, căruia v-aș ruga să-i acordați în continuare patenta regală de furnizor al casei dumneavoastră!

— Să-l vedem! zise regele.

Lecamus îl puse pe succesorul său să înainteze, iar acesta deveni extrem de palid.

— Dacă scumpa mea mamă îngăduie, ne vom așeza cu toții la masă, spuse tânărul rege.

Bătrânul Lecamus avu intenția de a-i oferi regelui un pocal de argint pe care-l obținuse de la Benvenuto Cellini, pe vremea șederii sale în Franța, la palatul Nesle, și care costase nici mai mult, nici mai puțin de două mii de scuzi.

— Oh, mamă, privește, ce lucrătură frumoasă! exclamă tânărul rege, apucând pocalul de picior.

— Este de la Florența, răspunse Caterina.

— Mă iertați, doamnă, spuse Lecamus, este făcut în Franța de un florentin. Ce e din Florența ar aparține reginei, dar ceea ce este făcut în Franța aparține regelui.

— Accept, omule bun, zise Carol al IX-lea, și de azi înainte acesta va fi pocalul meu.

— Este destul de frumos lucrat, spuse regina cercetând această operă de artă, pentru a-l include în bijuteriile coroanei. Ei bine, maestre Ambroise, continuă regina, șoptind la urechea chirurgului ei și arătând spre Cristophe, l-ai îngrijit cum se cuvine? Va putea să meargă?

— Va zbura, spuse chirurgul, zâmbind.

Cina a fost veselă, regina o găsi drăguță pe Babette și, ca o mare regină ce a fost mereu, i-a pus acesteia pe deget unul dintre diamantele ei pentru a compensa

pierderea pocalului de argint. Regele Carol al IX-lea, care de atunci prinse poate prea mult gustul unor astfel de vizite la burghezii lui, cină cu mare poftă; apoi, la un cuvânt al noului său preceptor, care, ca să spunem așa, era însărcinat să-l facă să uite virtuțile instrucțiuni ale lui Cypierre, îi îndemnă pe primul președinte, pe bătrânul consilier demisionar, pe secretarul de stat, pe preot și pe notar, să bea atât de mult, încât regina ieși imediat ce veselie i se păru prea zgomotoasă. În momentul în care aceasta se ridică, Cristophe, tatăl său și cele două femei luară câteva făclii și o acompaniară până în pragul prăvăliei. Acolo, Cristophe îndrăzni să o tragă pe regină de mâneca ei largă și să-i facă un semn cu înțeles. Caterina se opri, îi îngădui bătrânului Lecamus și celor două femei să se retragă și-i spuse lui Cristophe:

— Ce-i?

— Doamnă, dacă asta poate să vă ajute, spuse ei șoptindu-i la ureche, să știți că ducele de Guise este vânat de ucigași...

— Ești un supus loial, spuse Caterina zâmbind, iar eu n-am să te uit niciodată.

Ea îi întinse mâna, atât de celebră prin frumusețea ei, dar scoțându-și mănuașă, ceea ce putea trece drept o favoare; așadar, Cristophe deveni pe deplin regalist, sărutând această adorabilă mână.

— Deci, mă vor scăpa de acest nenorocit, fără să-mi mâjesc eu mâinile! gândi ea, în timp ce-și puneă din nou mănuașă.

Ea se urcă pe catârcă și se întoarse la Luvru alături de cei doi paji ai ei.

Cristophe rămase sombru, bând în continuare, în timp ce chipul auster al lui Ambroise îi reproșa recenta apostazie⁶². Totuși evenimentele ce urmară îi dădură câștig de cauză sindicului. Cristophe n-ar fi scăpat, desi-gur, masacrelor din noaptea Sfântului Bartolomeu, dacă bogățiile și domeniul său ar fi atras atenția asasinilor. Istoria a înregistrat soarta crudă a soției succesorului lui Lallier, o ființă frumoasă, al cărei trup gol rămase atârnat de păr de o grindă a unui pod timp de trei zile. Babette tremură de groază, gândindu-se că ea ar fi putut avea aceeași soartă, în cazul în care Cristophe ar fi rămas calvinist, căci acesta fu numele dat reformaților. Ambiția lui Calvin fu satisfăcută, dar abia după moartea acestuia.

Aceasta a fost originea celebrei case parlamentare a familiei Lecamus. Tallemant de Réaux a comis o eroare atunci când i-a crezut veniți din Picardia. Familia Lecamus a avut interes, mai târziu, să-și dateze apariția odată cu achiziționarea principalului lor domeniu, situat în acest ținut. Fiul lui Cristophe, care îi succede sub Ludovic al XIII-lea, fu tatăl acestui bogat președinte care, sub Ludovic al XIV-lea, construi mărețul palat care-și disputa, cu palatul lui Lambert, admirația parizienilor și a străinilor; dar care este, cu siguranță, unul dintre cele mai frumoase monumete din Paris. Palatul Lecamus există încă pe strada Thorigny, deși la începutul Revoluției, a fost jefuit ca aparținând domnului de Juigné,

arhiepiscop al Parisului. Toate picturile au fost atunci șterse; și toate pensiunile care s-au servit de acest monument l-au ruinat și mai mult. Acest palat, construit pe locul vechii locuințe din strada Pelleterie, este o dovadă a frumoaselor rezultate pe care le obține, odinioară, spiritul de familie. Este permise să te îndoiești că individualismul modern, născut din partajul egal al succesiunilor, mai ridică astfel de monumente.

19 Podul Blănarilor.(n. tr).

20 Nume dat adepților din Franța ai curentului protestant calvin. (n. tr).

21 Reprezentant al unei instituții, al unei obști sau al unei corporații însărcinat cu administrarea treburilor ei.(n. tr).

22 În secolul XVIII, societatea franceză era împărțită în ordine sau stări. Clerul forma prima stare, nobilimea, starea a doua, iar starea a treia cuprindea restul populației, formată din burghezie, țărani și muncitori urbani.(n. tr).

23 În sinea lui (în italiană în textul original). (n. tr).

24 Sebastien Le Prestre, Marchiz de Vauban (1633-1707), numit și Vauban, a fost un mareșal al Franței și cel mai important inginer militar din perioada sa, faimos pentru inovațiile aduse în domeniul construcției de fortificații. Folosind tehnicile care-i poartă numele, au fost fortificate numeroase cetăți din Europa. (n. tr).

25 Primul între egali. (în limba latină în textul original).(n. tr).

26 Dieppe este un oraș în Franța sub-prefectură a departamentului Seine-Maritime, în regiunea Normandia de Sus. (n. tr).

27 Gen de dantelă cu ochiuri largi, a cărei împletitură comportă un sistem de fire ce evoluează diferit.(n. tr).

28 Mai albă decât albul. (în latină în textul original). (n. tr).

29 Fată angajată într-o casă pentru diverse treburi de gospodărie, mai ales cu atribuții de cameristă. (n. tr).

30 Cardinalul Francisco Jimenez de Cisneros (1436-1517) – născut în Castilia, a fost reformator religios și om de stat spaniol (n. tr).

31 Dar. (n. tr.)

32 Blestemata Maria! (în limba italiană în textul original). (n. tr).

33 Jean de Poltrot (1537 – 1563) - asasinul lui Francois de Guise. (n. tr).

34 Peste cămașă.(n. tr).

35 Haină scurtă, uneori fără maneci, purtată, mai ales, de bărbați. (n. tr).

36 Ostaș care îndeplinește lucrări de birou într-o unitate sau într-o subunitate militară.(n. tr).

37 Nume pentru diferite unelte sau părți de unelte în formă de ciocan (de lemn), care servesc la bătut, îndesat, nivelat. (n. tr).

38 Instrument de tortură care servea la zdrobirea oaselor de la picioare prin strangerea lor între două bucăți de lemn. Sensul principal al cuvântului brodequin este gheată, bocanc. (n. tr).

- 39 Locuitor al provinciei franceze Bearn.(n. tr).
- 40 Jignire adusă persoanei sau autorității unui suveran, în țările monarhice, pedepsită de lege ca o crimă. (n. tr).
- 41 Privitor la galicanism - doctrină politico-religioasă care, deși rămâne atașată dogmelor catolice, apăra libertățile organizatorice ale Bisericii catolice din Franța față de papă. (n. tr).
- 42 Titlu purtat de marii vasali ai regelui în Franța și în Anglia în evul mediu. (n. tr.)
- 43 Lichid intercelular constituind mediul în care trăiesc celulele organismelor. (n. tr).
- 44 Instrument de chirurgie în formă de sfredel, folosit la trepanații. (n. tr).
- 45 Persoană însărcinată în trecut cu educația unui tânăr nobil sau a unui fiu de suveran. (n. tr).
- 46 Persoană care conduce, în numele șefului statului, o unitate administrativ-teritorială mai mare sau un teritoriu dependent, o colonie. (n. tr).
- 47 Guêpe - viespe , în limba franceză. (n. tr).
- 48 Este întemeietorul puternicei dinastii a Capețienilor după care a urmat, în Franța, Casa de Valois. Hugo Capet a rămas în istorie și datorită faptului că a fondat o dinastie continuă de 36 de regi, care vor domni timp de peste opt secole pe tronul Franței, până la 1848 (dintre care Capețieni direcți, un număr de 15 regi).(n. tr).
- 49 Mare demnitar la curtea unui suveran care organiza sărbătorile, făcea diferite anunțuri și transmitea declarațiile de război. (n. tr).
- 50 Înțelegere secretă între două părți, două persoane etc. în prejudiciul unei a treia. (n. tr)
- 51 Doctrină a protestantismului german, întemeiată în sec. XVI de Martin Luther, care consideră esențială pentru mântuire credința și nu cultul religios, pe care l-a simplificat. (n. tr).
- 52 Unitate de măsură pentru greutate și egală cu o sută de kilograme.(n. tr).
- 53 Sărbătoare populară la romani, în cinstea zeului Saturn, care avea loc în fiecare an după terminarea muncilor agricole.(n. tr).
- 54 Litiază urinară, boală caracterizată prin formarea patologică de nisip sau de calculi în anumite organe sau în canalele excretoare.(n. tr).
- 55 Boală provocată de depunerea sărurilor acidului uric în regiunea unor articulații, care se manifestă prin umflături ale articulațiilor, însoțite de dureri violente. (n. tr).
- 56 Joc de cuvinte între taquin (sâcâitor) și Tarquin (trimitere la Tarquinius Sextus care a violat o nobilă romană pe nume Lucreția, fapt ce a pricinuit răsturnarea regalității la Roma (510 î.e.n.). (n. tr).
- 57 Vorbitor, sală de primire a vizitatorilor. (n. tr).
- 58 Pe muntele Horeb i s-a arătat Dumnezeu lui Moise, din mijlocul unui tufiș în flăcări. (n. tr.)
- 59 Suprafața pietrelor unei zidării, aflată în relief față de paramentul zidului.(n. tr).
- 60 Fanfaronadă. (n. tr).
- 61 Conducător politic și militar din componența unui triumvirat.(n. tr).
- 62 Renunțare publică la o anumită credință religioasă; renegare a unei doctrine sau concepții. (n. tr).

PARTEA A DOUA

MĂRTURISIREA FRAȚILOR RUGGIERI

Între orele unsprezece și miezul nopții, pe la sfârșitul lunii octombrie 1573, doi italieni din Florența, doi frați, Albert de Gondi, mareșal al Franței, și Carol de Gondi la Tour, mare maestru al garderobei regelui Carol al IX-lea, ședeau pe acoperișul unei case situate în strada Saint-Honoré, pe marginea unei streșini. Streășină este acel canal de piatră care, în vremurile acelea, se afla în partea de jos a acoperișurilor ca să adune apa, fiind găurită, din loc în loc prin lungi burlane, tăiate în forma unor animale fantastice, cu boturile căscate. În ciuda zelului cu care generația actuală doboară vechile case, existau la Paris multe astfel de rigole ieșite în afară, până când, în ultima vreme, ordonanța poliției cu privire la burlanele de scurgere le-a făcut să dispară. Totuși, mai rămân câteva streșini sculptate care se pot observa mai ales în inima cartierului Saint-Antoine, unde modicitatea chiriilor n-a permis construirea de etaje. Trebuie să pară ciudat ca două personaje investite cu funcții atât de mărețe să se preocupe cu astfel de îndeletniciri pisicești; dar pentru cine scotocește comorile istorice ale acelei vremi, în care interesele se încrucișează atât de diferit în jurul tronului, încât putem compara politica internă a Franței cu un ghem de ață încurcată, acești doi florentini jucau rolul unor adevărate pisici foarte la locul lor pe streășină. Devotamentul lor față de persoana reginei mame Caterina de Medici, care-i postase la curtea Franței, îi silea să nu dea îndărăt din calea niciuneia dintre consecințele intruziunii lor. Dar pentru a explica cum și de ce ședeau astfel cățărați cei doi curteni, trebuie să ne întoarcem cu gândul la o scenă care tocmai se petrecuse, la doi pași de această streășină, la Luvru, într-o frumoasă sală cafenie, poate singura ce ne-a mai rămas din apartamentele lui Henric al II-lea și în care curtenii, după cină, le făceau curte celor două regine și regelui. În acea epocă, burghezii și marii seniori cinau, unii la orele șase, iar ceilalți la orele șapte; doar rafinații luau cina între orele opt și nouă. Această masă era dineul de astăzi. Unele persoane cred în mod eronat că eticheta a fost inventată de către Ludovic al XIV-lea, dar aceasta s-a născut în Franța datorită Caterinei de Medici, care a creat-o atât de severă, încât conetabilul Anne de Montmorency a

obținut cu mai mare greutate permisiunea de a intra călare în curtea Luvrului decât și-a obținut sabia; ba mai mult, această distincție nemaipomenită nu i-a fost acordată decât datorită vârstei sale înaintate. Puțin mai liberă sub primii doi regi ai casei de Bourbon, eticheta a luat o formă orientală sub marele rege, căci ea a venit de la imperiul din Constantinopole, care o deținea din Persia. În 1573, nu numai că puține persoane aveau dreptul să sosească cu oamenii și cu torțele în curtea Luvrului, după cum sub Ludovic al XIV-lea numai ducii și pairii intrau în caleașca sub peristil⁶³, dar până și funcțiile care dădeau dreptul de a intra după cină în apartamentele regale se numărau pe degete. Mareșalul de Retz, aflat atunci la pândă pe streășină lui, îi oferi într-o zi o mie de scuzi, din acea vreme, ușierului de la cabinet ca să poată vorbi cu Henric al III-lea, într-un moment când el nu avea dreptul s-o facă. Ce zâmbete poate schița la un adevărat istoric înfățișarea curții castelului de la Blois, de exemplu, unde desenatorii arată un gentilom călare! Așadar, la ora aceea, nu se aflau la Luvru decât cele mai cu vază persoane din regat. Regina Elisabeta de Austria și soacra ei, Caterina de Medici, erau așezate în colțul stâng al șemineului. În celălalt colț, regele, cufundat în fotoliul său, afișa o apatie pricinuită de digestie, căci tocmai mâncase ca un prinț ce se întoarce de la vânătoare. Poate că-și dorea doar să fie scutit să vorbească în prezența atâtor oameni care-i spionau gândurile. Curtenii stăteau în picioare și cu capul descoperit în fundul sălii. Unii dintre ei sușoteau, iar ceilalți îl cercetau pe rege, așteptând de la el o privire sau o vorbă. Chemat de regina mamă, acesta vorbi câteva clipe cu ea. Câte unul îndrăznește să-i spună o vorbă lui Carol al IX-lea, care răspundea scurt sau făceau doar un semn din cap. Un senior german, contele de Solern, stătea în picioare, într-un colț al șemineului aflat lângă nepoata lui Carol Quintul, pe care acesta o însoțise în Franța. În apropierea acestei tinere regine, ședea, pe un taburet, doamna ei de onoare, contesa de Fiesque, o Strozzi, rudă de-a Caterinei. Frumoasa doamnă de Sauves, o descendentă a lui Jacques Coeur, rând pe rând metresă a regelui Navarrei, a regelui Poloniei și a ducelui d'Alençon, fusese invitată să supeze; dar ea stătea în picioare, deoarece soțul ei nu era decât secretar de stat. În spatele acestor două doamne, cei doi frați Gondi vorbeau cu ele. Ei erau singurii care râdeau la această adunare posomorită. Unul dintre cei doi Gondi, devenit duce de Retz și gentilom de cameră, de când obținuse bastonul de mareșal fără să fi comandat vreodată o armată, fusese însărcinat să o susțină pe regină la Spire⁶⁴. Această favoare indică în mod clar că acesta, ca și fratele său, aparținea numărului redus al celor cărora cele două regine și regele le permiteau anumite familiarități. În partea regelui, se remarcă, în primul rând, mareșalul de Tavannes, venit la curte pentru afaceri, Neufville de Villeroy, unul din cei mai abili negociatori ai acelei vremi și cu care începea norocul acestei case, domnii de Birague și de Chiverny, unul omul reginei mame și celălalt cancelar d'Anjou și al Poloniei, care, cunoscând predilecția Caterinei, se alipise de Henric al III-lea, acest frate pe care

Carol al IX-lea îl privea ca pe dușmanul său; urma apoi Strozzi, vărul reginei mame; în sfârșit, câțiva seniori printre care se remarcă bătrânul cardinal de Lorena și nepotul său, tânărul duce de Guise, amândoi ținându-l la distanță de Caterina și de rege. Acești doi șefi ai Sfintei-Uniuni, mai târziu Liga, fondată de câțiva ani de acord cu Spania, așteptau supunerea acelor servitori care așteaptă prilejul să devină stăpâni: Caterina și Carol al IX-lea își observau unul altuia atitudinea cu deosebită atenție. În această curte, la fel de întunecată ca și sala în care se afla ea, fiecare își avea propriile motive ca să fie trist sau visător. Tânăra regină era pradă chinurilor geloziei și le ascundea atât de prost, prefăcându-se că-i zâmbește soțului ei, pe care, ca o femeie cucernică și adorabilă ce era, îl iubea cu pasiune. Marie Touchet, singura metresă a lui Carol al IX-lea și căreia el i-a fost credincios în mod cavaleresc, se întorsese de mai bine de o lună de la castelul Fayet, în Dauphiné, unde se dusesse să nască. Ea îi aducea lui Carol al IX-lea singurul fiu pe care l-a avut, Carol de Valois, mai întâi conte d'Auvergne, apoi duce d'Angoulême. În afară de durerea de a-și vedea rivala dându-i regelui un fiu, în timp ce ea nu-i dăduse decât o fată, biata regină simțea umilințele unei abandonări subite. În timpul absenței metresei sale, regele se apropiase de soția lui, cu o pornire pe care istoria a menționat-o drept una din cauzele morții sale. Întoarcerea Mariei Touchet îi demonstra, așadar, pioasei austriece ce rol neînsemnat jucase inima în dragostea soțului ei. Aceasta nu era singura decepție pe care tânăra regină o încercă în această împrejurare; până atunci Caterina de Medici i se păruse prietena ei; ori acum, soacra ei, din motive politice, favorizase această trădare, preferând s-o servească pe metresă decât pe soția regelui. Și iată pentru ce. Când Carol al IX-lea își mărturisise pasiunea pentru Marie Touchet, Caterina se arătase favorabilă acestei tinere fete din motive izvorâte din interesul ei de a domina. Marie Touchet, prezentată de foarte tânără la curte, ajunsese acolo la vârsta la care sentimentele frumoase sunt în floare: ea îl adora pe rege pentru el însuși. Îngrozită de prăpastia în care ambiția o aruncase pe ducesa de Valentinois, mai celebră sub numele de Diane de Poitiers, ei i-a fost fără îndoială frică de regina Caterina, și preferă fericirea în locul strălucirii. Poale s-a gândit că doi amanți atât de tineri, cum erau ea și regele, n-ar putea să lupte împotriva reginei mame. De altfel, Marie, unica fiică a lui Jean Touchet, senior de Beauvais și du Quillard, consilier al regelui și locotenent la judecătoria din Orléans, situată între burghezii și nobilimea de rând, nu era nici pe deplin nobilă, nici pe deplin burgheză, și părea să ignore scopurile ambiției înnăscute a unor Pisseleu, a unor Saint-Vallier, fete ilustre care luptau pentru casele lor cu armele secrete ale dragostei. Marie Touchet, singură și fără familie, o scutea pe Caterina de Medici să găsească în metresa fiului ei o fată de familie bună, care ar fi apărut ca rivală a ei. Jean Touchet, unul din spiritele alese ale vremii, căruia câțiva poeți i-au dedicat versuri, n-a vrut să aibă nicio funcție la curte. Marie, o tânără fără anturaj, la fel de spirituală și de educată pe cât era de

simplă și de naivă, ale cărei dorințe trebuiau să fie inofensive pentru puterea regală, i-a convenit mult reginei mame, care i-a dovedit cea mai mare afecțiune. Într-adevăr, Caterina a poruncit să fie recunoscut de către parlament fiul pe care Marie Touchet tocmai îl născuse în luna aprilie și permise să i se dea numele de conte d'Auvergne, anunțându-l pe Carol al IX-lea că-i va lăsa acestuia prin testament bunurile ei: comitatele Auvergne și Lauraguais. Mai târziu, Marguerite, mai întâi regină a Navarrei, contestă această donație în momentul în care devenise regină a Franței, iar parlamentul o anulă; însă și mai târziu, Ludovic al XIII-lea, cuprins de respect față de sângele membrilor familiei de Valois, îl indemniză pe contele d'Auvergne cu ducatul Angoulême. Caterina îi și oferise cadou Mariei Touchet, care nu ceruse nimic, domeniul seniorial de la Belleville, un pământ fără titlu, în vecinătatea domeniului Vincennes, unde metresa se ducea când, după vânătoare, regele se culca la castel. Carol al IX-lea își petrecu în această fortăreață întunecată cea mare parte din ultimele sale zile și, după părerea anumitor autori, a sfârșit acolo așa cum a sfârșit și Ludovic al XII-lea. Deși era foarte firesc pentru un amant atât de îndrăgostit să-i ofere cu dărnicie unei femei idolatrizate noi dovezi de dragoste, atunci când trebuia să ispășească infidelități legitime, Caterina, după ce-și împinse fiul în patul reginei, pledă cauza Mariei Touchet, așa cum știu să pledeze femeile, și-l zvârli din nou pe rege în brațele metresei lui. Tot ce-l preocupa pe Carol al IX-lea, în afară de politică, îi convenea Caterinei; de altfel, bunele intenții pe care le manifesta ea față de acest copil îl păcăliră un moment pe Carol al IX-lea, care începea să vadă ea un dușman de temut. Motivele care o făceau pe Caterina de Medici să se amestece în această afacere scăpau, așadar, privirii donei Isabel, care, după Brantôme, era una din cele mai blânde regine care au domnit vreodată și care n-a pricinuit niciodată vreun rău sau vreo neplăcere cuiva, citindu-și până și rugăciunile în taină. Dar această prințesă nevinovată începea să întrevadă prăpăstiile care se căscau în jurul tronului, o descoperire cumplită ce putea chiar să-i provoace amețeli; probabil că a și simțit una foarte puternică, dacă a putut să-i răspundă uneia dintre domnișoarele ei de onoare care îi spunea la moartea regelui că dacă ar fi avut un băiat, ea ar fi fost regină mamă și regentă: „Ah! Lăudat fie Dumnezeu că nu mi-a dat un băiat. Ce s-ar fi întâmplat? Bietul copil ar fi fost jupuit, cum au vrut să-i facă soțului meu, regele, și eu aș fi fost cauza acestui fapt. Lui Dumnezeu i-a fost milă de stat, și a făcut totul așa cum trebuia.” Această prințesă, căreia Brantôme crede că i-a făcut portretul zicând că avea tenul la fel de frumos și de gingaș ca al doamnelor de la curtea ei, trăsături foarte plăcute, o talie foarte frumoasă, deși era mijlocie de statură, era, din nefericire, foarte neînsemnată la curte; dar starea regelui, îngăduindu-i să se lase în voia durerii sale, și atitudinea ei accentuau culoarea sumbră a tabloului pe care o tânără regină, lovită nu atât de crud ca ea, l-ar fi putut însenina. Pioasa Elisabeta simțea în acel moment că toate calitățile care alcătuiesc strălucirea femeilor de

condiție obișnuită pot să-i fie fatale unei suverane. O prințesă preocupată de orice altceva în afară de rugăciunile ei din timpul nopții, i-ar fi putut fi de un real ajutor lui Carol al IX-lea, care n-a găsit sprijin nici în soția și nici în metresa lui. În ce o privește pe regina mamă, aceasta era preocupată de rege, care, în timpul cinei, dăduse dovada de o foarte bună dispoziție, pe care Caterina o luă drept prefăcătorie, și prin care aceasta credea că regele ascunde vreo hotărâre luată împotriva ei. Această veselie subită contrasta prea puternic cu tensiunea intelectuală pe care o afișase inițial și pe care cu greu o ascunsese printr-o asiduă participare la vânătoare și printr-o muncă de maniac în atelierul unde-i plăcea să cizeleze fierul, pentru ca regina să poată fi păcălită. Fără să ghicească ce om de stat se pretase la aceste negocieri și la aceste pregătiri, căci Carol al IX-lea îi depista pe spionii mamei sale, Caterina nu se îndoia că se pune ceva la cale împotriva ei. Prezența neașteptată a lui Tavannes, sosit în același timp cu Strozzi, pe care îl chemase ea, îi dădea mult de gândit. Prin forța combinațiilor sale, Caterina era mai presus de orice împrejurare; dar ea nu putea face nimic împotriva unei violențe subite. Având în vedere faptul că mulți nu iau în calcul starea în care se aflau pe atunci treburile atât de complicate de diferitele partide care agitau Franța și ai căror șefi aveau interese deosebite, este necesar să zugrăvim, în câteva cuvinte, criza primejdioasă în care intrase regina mamă. A o înfățișa aici pe Caterina de Medici într-o lumină nouă, ar însemna, de altfel, a pătrunde până în miezul acestei istorii. Două cuvinte explică această femeie atât de dificil de studiat și a cărei influență a lăsat urme atât de puternice în Franța. Aceste două cuvinte sunt Dominație și Astrologie. Ambițioasă în mod exclusiv, Caterina de Medici n-a avut altă patimă decât pe cea a puterii. Superstițioasă și fatalistă, cum au fost atâția oameni superiori, ea n-a crezut cu sinceritate decât în științele oculte. Fără acestă dublă obsesie, ea va rămâne întotdeauna o neînțeleasă. Dând întâietate credinței sale în astrologia judiciară, lumina va cădea asupra celor două personaje filozofice ale acestui studiu. Există un bărbat la care Caterina ținea mai mult decât la copiii ei; acest bărbat era Cosimo Ruggieri; ea îl găzuia în palatul ei de la Soissons; ea făcuse din el consilierul ei suprem, însărcinat să-i spună dacă astrele ratificau sfaturile și bunul simț ale consilierilor ei obișnuiți. Antecedente bizare justificau autoritatea pe care Ruggieri o avuse asupra stăpânei sale până în ultimul moment. Unul dintre cei mai învățați oameni din secolul al șaisprezecelea a fost, cu siguranță, medicul lui Lorenzo de Medici, duce de Urbino, tatăl Caterinei. Acest medic a fost numit Ruggiero cel Bătrân, pentru a-l deosebi de cei doi fii ai lui, de Lorenzo Ruggiero, numit Cel Mare de către autorii cabalistici, și de Cosimo Ruggiero, astrologul Caterinei, numit tot Roger de mai mulți istorici francezi. Obișnuința a prevalat să fie numiți Ruggieri, așa cum Caterina să fie numită Medicis în loc de Medici. Ruggiero cel Bătrân era, așadar, atât de respectat în familia de Medici, încât ce doi duci, Cosimo și Lorenzo, au fost nașii celor doi

copii ai lor. El a alcătuit, în acord cu faimosul matematician Bazile, horoscopul nașterii Caterinei, în calitatea lui de matematician, astrolog și medic al casei de Medici, trei calități ce se confundau adesea. În această epocă, științele oculte se cultivau cu o ardoare ce poate să surprindă spiritele neîncrezătoare din secolul nostru atât de suveran analist; poate vor vedea în miezul acestui schiț istorice germele științelor pozitive, apărute în secolul al nouăsprezecelea, dar lipsite de lirica măreață care i-a atins pe cercetătorii îndrăzneți ai secolului al șaisprezecelea și care, în loc să facă industrie, au fertilizat arta și gândirea. Protecția universală acordată acestor științe de către suveranii acelor vremuri, era de altfel justificată de creațiile admirabile ale inventatorilor care porneau de la căutarea Pietrei Filozofale și ajungeau să obțină rezultate extraordinare. Așadar, în nicio altă perioadă suveranii n-au fost mai avizi de aceste mistere. La începutul secolului al șaisprezecelea, Ruggieri cel Bătrân a fost șeful acestei universități secrete din care au ieșit personaje celebre precum Cardano⁶⁵, Nostradamus, Agrippa⁶⁶, care rând pe rând au fost medicii familiei de Valois, în sfârșit, toți astronomii, astrologii, alchimisti care au înconjurat în această perioadă prinții creștinismului, și care au fost primiți și protejați în Franța mai ales de Caterina de Medici. În horoscopul nașterii pe care l-au alcătuit Bazile și Ruggieri cel Bătrân, principalele evenimente din viața Caterinei de Medici au fost prezise cu o exactitate nemaipomenită pentru cei ce neagă științele oculte. Acest horoscop anunța nenorocirile care, în timpul asediului Florenței, au semnalat începutul vieții ei, căsătoria cu fiul Franței, urcarea neașteptată a acestuia pe tron, nașterea copiilor ei, și chiar numărul acestora. Trei dintre fiii ei aveau să fie regi, fiecare la rândul său, două fete aveau să fie regine, și toți aveau să moară fără să lase urmași. Horoscopul a fost atât de bine realizat încât mulți istorici l-au crezut făcut după moartea reginei. Toată lumea știe că Nostradamus avea la castelul de la Chaumont, unde Caterina a mers cu prilejul conspirației cu La Renaudie, o femeie care avea darul de a citi în viitor. Sub domnia lui Francisc al II-lea, Nostradamus și prietena acestuia i-au confirmat reginei acest horoscop. Această femeie, înzestrată fără îndoială cu o a doua pereche de ochi, și care aparținea marii școli de căutători neobosiți ai Pietrei Filozofale, dar a cărei viață secretă a scăpat istoriei, a afirmat că ultimul copil încoronat va muri asasinat. După ce o așezase pe regină în fața unei oglinzi magice în care se reflecta o vârtelniță, vrăjitoarea îi imprimă depănătoarei o mișcare de rotație și regina adună numărul de ture pe care le făcea aceasta. Fiecare tur însemna pentru fiecare copil câte un an de domnie. Henric al IV-lea pus pe vârtelniță făcu douăzeci și două de ture. Această femeie (pe care unii autori o transformaseră în bărbat) îi spuse reginei înspăimântate că Henric de Bourbon va fi rege al Franței și că va domni tot acest timp. Din acel moment, Caterina nutri pentru acesta o ură de moarte aflând că el va fi succesorul ultimului Valois asasinat. Curioasă să cunoască de ce fel de moarte va avea ea parte, i s-a spus să

stea departe de Saint-Germain. Din acea zi, gândindu-se că va fi închisă sau violentată în castelul de la Saint-Germain, nu mai puse piciorul acolo deși castelul era infinit mai potrivit planurilor ei, mai ales datorită vecinătății cu Parisul, decât toate celelalte în care se refugiase alături de rege în timpul momentelor de răsccoală. După ce căzu bolnavă la câteva zile după asasinarea ducelui de Guise la adunarea Stărilor de la Blois, ea ceru să i se spună numele preotului care-i veni la căpătâi; acesta se numea Saint-Germain. Auzind una ca asta, regina a strigat: „Sunt moartă!”. Muri chiar a doua zi, împlinind de altfel numărul de ani pe care i-l prevestiseră toate horoscoapele. Această scenă, cunoscută de cardinalul de Lorena care o trată drept vrăjitorie, se petrecea chiar azi. Francisc al II-lea nu domnise decât conform celor două ture de vârtelniță, iar Carol al IX-lea împlinea în acel moment ultimul său tur. Dacă regina Caterina i-a spus fiului ei Henric, pe când acesta se pregătea să plece spre Polonia, aceste cuvinte bizare: „Te vei întoarce curând!”, trebuie să le atribuim credinței sale în științele oculte, și nu planului de a-l otrăvi pe Carol al IX-lea. Marguerite de Franța era regina Navarrei, Elisabeta era regina Spaniei, ducele d’Anjou era regele Poloniei.

Multe alte împrejurări au contribuit la credința Caterinei în științele oculte. În ajunul turnirului în care Henric al II-lea a fost rănit mortal, Caterina a visat această lovitură fatală. Consiliul ei de astrologie judiciară, alcătuit din Nostradamus și cei doi Ruggieri, îi prezise moartea regelui. Istoria a înregistrat insistențele Caterinei față de Henric al II-lea de a nu se prezenta la turnir. Previziunea și visul pricinuit de această previziune se realizară. Memoriile din acele vremuri amintesc de un alt eveniment nu mai puțin bizar. Solul care anunța victoria lui Moncontour ajunsese noaptea, după ce se grăbise atât de tare încât ucise trei cai din pricina oboselii. Regina mamă fu trezită din somn, iar ea spuse: „Știam deja!” Într-adevăr, în ajun, spune Brantôme, ea povestise despre triumful fiului ei și câteva împrejurări din toiul luptei. Astrologul casei de Bourbon declară că fiul lui Antoine de Bourbon va fi rege al Franței. Această prezicere s-a împlinit conform horoscopului. Orice s-a zice, dacă majoritatea oamenilor de seamă ai acelei vremi credea în vasta știință numită Magism de către maeștrii astrologiei judiciare, și Vrăjitorie de către popor, o îmbrățișa din pricina succesului acestor horoscoape. Pentru Cosimo Ruggieri, mate-maticianul, astronomul, astrologul, vrăjitorul ei, dacă vreți, Caterina a pus să se ridice coloana rezemată de Hala Grâului, singura rămășiță care mai dănuie din palatul de la Soissons. Cosimo Rugierri poseda, ca și duhovnicii, o influență misterioasă, cu care se mulțumea și el, ca și ei. De altfel, el nutrea un gând ambițios, superior ambiției vulgare. Acest bărbat, pe care romancierii sau dramaturgii îl zugrăvesc ca pe un șarlatan, poseda bogata mânăstire de la Saint-Mahé, în Bretania de Jos, și refuzase înalte demnități eclesiastice; aurul, pe care pasiunile superstițioase ale acelei epoci i-l aduceau din belșug, îi ajungea activității lui secrete, și mâna reginei, întinsă deasupra capului

său, îl pâzea de orice primejdi și cel mai mic fir de păr.

În ce privește setea de dominare care o devora pe Caterina, generată de pofta înăscută de a răspândi gloria și puterea casei de Medici, această dispoziție instinctivă era atât de cunoscută, acest geniu politic se trădase în atâtea situații, încât Henric al II-lea îi spuse conetabilului de Montmorency, pe care ea îl trimise înainte ca să-l spioneze pe soțul ei: „Cumetre, dumneata n-o cunoști pe femeia asta; este cea mai mare încurcă-lume de pe pământul ăsta; poate să-i facă și pe sfinți să se lupte în ceruri, totul va fi pierdut în ziua în care ea va ajunge la putere.” Fidel credinței sale, acest prinț o preocupă până la moarte pe soția sa cu grijile maternale, care deși amenințată de sterilitate, dădu casei de Valois șase copii. Așadar, dorința Caterinei de a cuceri puterea fu atât de mare, încât pentru a pune mâna pe ea, s-a aliat cu prinții de Guise, dușmanii tronului; în sfârșit, pentru ca să păstreze în mâinile ei frâiele statului, ea s-a folosit de toate mijloacele, sacrificându-și prietenii și chiar proprii copii. Această femeie, despre care unul dintre dușmanii ei a zis la moartea ei: Nu a murit o regină, ci însăși regalitatea, nu a putut să trăiască decât prin intrigile guvernării, așa cum un jucător nu trăiește decât prin emoțiile jocului. Deși italiancă, și aparținând voluptoasei familii de Medici, calvinistii, care au calomniat-o atâta, nu i-au descoperit niciun amant. Admiratoare a maximei: Dezbină ca să stăpânești, ea învățase, de doisprezece ani, să opună în mod constant o forțe altei forțe. De îndată ce luă în mână frâiele domniei, ea se văzu obligată să întrețină discordia între cele două case rivale pentru a le neutraliza forțele și pentru a-și salva coroana. Acest sistem necesar a justificat predicția lui Henric al II-lea. Caterina a inventat acest joc de balanță politică, imitat de atunci de toți prinții care s-au aflat într-o situație asemănătoare, opunându-i pe rând pe rând, pe calvinști, prinților de Guise, și pe prinții de Guise, calvinștilor. După ce opusese cele două religii una alteia, în inima națiunii, Caterina i-1 opuse îi opuse lui Carol al IX-lea pe ducele d’Anjou. După ce opusese lucrurile, ea îi opuse pe oameni, păstrând ițele tuturor intereselor lor în mâinile ei. Dar un astfel de joc cumplit, care pretinde capul unui Ludovic al XI-lea sau a unui Ludovic al XVIII-lea, atrage în mod inevitabil ura tuturor partidelor, și ești condamnat să câștigi întotdeauna, căci o singură bătălie pierdută îți transformă toate interesele în dușmani; dacă totuși continui să câștigi, ajungi în cele din urmă să nu mai găsești jucători. Cea mai mare parte a domniei lui Carol al IX-lea a fost triumful politicii domestice a acestei femei. Câtă abilitate a folosit ea pentru a i se încredința ducelui d’Anjou comanda armatelor, sub domnia unui rege tânăr, brav, însetat de glorie, capabil, generos, și în prezența conetabilului Anne de Montmorency! Ducele d’Anjou a avut, în ochii oamenilor politici din Europa, onoarea nopții Sfântului Bartolomeu, în timp ce lui Carol al IX-lea i-a revenit tot ce a fost mai odios. După îi inspirase regelui o gelozie prefăcută și secretă împotriva propriului său fratel, ea s-a servit de această patimă pentru a folosi în

intrigile unei rivalități frățești marile calități ale Carol al IX-lea. Cypierre, primul guvernator, și Amyot, preceptorul lui Carol al IX-lea, făcuseră din elevul lor un om atât de mareț, pregătindu-i o domnie atât de frumoasă, încât mama lui începu să-l urască din prima zi, temându-se să nu-și piardă puterea, pe care o cucerise atât de greu. Luând în considerare aceste date, majoritatea istoricilor a crezut într-o oarecare predilecție a reginei mamă față de Henric al III-lea; dar purtarea pe care Caterina o avea în acest moment dovedește o deplină insensibilitate a inimii față de copiii ei. Mergând să domnească în Polonia, ducele d'Anjou o privă de instrumentul de care ea avea nevoie pentru a-l ține în frâu pe Carol al IX-lea, prin aceste intrigi domestice care până atunci îi neutralizaseră energia, oferindu-i un obiect sentimentelor lui extreme. Caterina născoci atunci conspirația lui la Mole și a lui Coconnas, la care era părtaș și ducele d'Alençon, care, odată devenit duce d'Anjou, prin urcarea pe tron a fratelui său, se pretă cu mare plăcere la planurile mamei sale, dând dovadă de o ambiție extraordinară, încurajată și de sora lui, Marguerite, regina Navarrei. Această conspirație, ajunsă atunci la punctul pe care-l dorea Caterina, avea drept scop să-i așeze pe tânărul duce și pe cumnatul său, regele Navarrei, în fruntea calvinistilor, să pună mâna pe Carol al IX-lea și să-l țină prizonier pe acest rege fără moștenitor, care ar lăsa, în felul acesta, coroana în mâinile ducelui, a cărui intenție era să pună bazele calvinismului în Franța. Calvin obținuse cu câteva zile înaintea morții sale recompensa la care râvnise atât de mult, și anume, în cinstea lui, Reforma luase numele de Calvinism. Dacă Le Laboureur și cei mai judicioși autori n-ar fi dovedit deja că la Mole și Coronnas, arestați la cincizeci de zile după noaptea în care începe această povestire și decapitați în luna aprilie următoare, au fost victimele politicii reginei mame, ar fi suficient, pentru a ne face să gândim că ea manevrasse în secret acțiunea lor, începând cu participarea lui Cosimo Ruggieri la această afacere. Acest bărbat, împotriva căruia regele nutrea bănuieli și o ură ale cărei motive vor fi explicate aici, a fost implicat în proces. El recunoscuse imediat că i-ar fi dat lui la Mole o figurină ce-l înfățișa pe rege, cu două ace înfipite în inimă. Acest mod de a face vrăji, constituia, în acea epocă, o crimă pedepsită cu moartea. Justiția de atunci socotea, și pe bună dreptate, că un gând căruia i se dădea trup era o crimă de lezmajestate. Carol al IX-lea ceru moartea florentinului; Caterina, mai puternică, obținu din partea parlamentului, prin consilierul Lecamus, ca astrologul ei să fie condamnat doar la galere. Odată regele mort, Cosimo Ruggieri fu grațiat printr-o ordonanță a lui Henric al III-lea, care îi dădu înapoi averea și permisiunea de a fi primit la curte. Caterina îl lovise până atunci de atâtea ori în inimă pe fiul ei, încât, în acel moment, el era nerăbdător să scuture jugul mamei lui. Odată cu absența Mariei Touchet, Carol al IX-lea, lipsit de ocupație, începu să fie atent la tot ce se petrecea în jurul lui. Cu multă abilitate, el le întinse curse oamenilor de care se credea sigur pentru a le pune la încercare fidelitatea. El supraveghe demersurile mamei sale și i le ascunse

pe ale lui, servindu-se, ca s-o înșele, de toate defectele pe care i le dăduse ea. Devorat de dorința de a șterge groaza pricinuită în Franța de noaptea Sfântului Bartolomeu, el se preocupă în mod activ de treburile statului, prezidă consiliul și încercă să pună mâna pe frâiele guvernării, prin acte cântărite cu mare abilitate. Deși regina încercase să combată dispozițiile fiului ei, folosind toate mijloacele de influențare pe care i le dădeau asupra spiritului lui autoritatea ei maternă și obiceiul de a-l domina, panta neîncrederii este atât de rapidă, încât, încă de la prima săritură, fiul ei merse prea departe ca să se mai poată întoarce. În ziua în care cuvintele rostite de mama lui regelui Poloniei, i-au fost aduse la cunoștință, Carol al IX-lea s-a simțit atât de bolnav, încât i-au încolțit în minte gânduri îngrozitoare, și când asemenea bănuieli prind viață în inima unui fiu și a unui rege, nimic nu mai poate să le alunge. Într-adevăr, lângă patul lui de moarte, mama sa fu nevoită să-l întrerupă, strigând: Nu spuneți asta, domnule! în clipa în care, încredințându-i lui Henric al IV-lea pe soția și fiica lui, el voia să-l prevină împotriva Caterinei. Deși Carol al IX-lea a dat întotdeauna dovadă de acel respect exterior de care ea a fost mereu atât de invidioasă, încât nu se adresa regilor, fiilor ei decât cu domnule; de câteva luni, regina mamă deslușea în atitudinea fiului ei o ironie rău mascată de o ură stăpânită. Dar pentru a o surprinde pe Caterina, trebuia să fii abil. Ea avea pregătită această conspirație a ducelui d'Alençon și a lui la Mole, pentru a abate, printr-o nouă rivalitate frățească, eforturile pe care le făcea Carol al IX-lea pentru a-și dobândi emanciparea; doar că, înainte de a se folosi de această conspirație, ea vroia să risipească neîncrederea ce putea să facă imposibilă orice împăcare între ea și fiul ei; căci i-ar fi lăsat el pu-terea unei mame capabilă să-l otrăvească? Astfel, în acel moment, ea se simțea atât de serios amenințată, încât îl trimise pe Strozzi, rudă de-a ei și soldat remarcabil prin modul își îndeplinea misiunea. Ea ținea concilia-bule cu Birague și cu frații Gondi și niciodată nu-și consultase atât de des oracolul ei, ca la palatul Soissons. Deși obiceiul disimulării și vârsta îi dăduseră Caterinei acea mască de stareță, semeață și chinuită, palidă și totuși plină de profunzime, discretă și cercetătoare, atât de remarcabilă în ochii celor ce i-au studiat portretul, curtenii observau câțiva nori pe acest chip de gheață florentin. Nicio suverană nu s-a dovedit mai impunătoare decât această femeie, din ziua în care ea ajunse să-i stăpânească pe prinții de Guise, după moartea lui Francisc al II-lea. Ea era atât de bine făcută, încât introduse pentru femei moda să călărească în așa fel, încât să-și arate picioarele; este suficient să spunem că ale ei erau cele mai perfecte picioare din lume. Toate femeile au încălecat à la planchette, în Europa, căreia Franța îi impunea de multă vreme moda. Pentru cine va dori să-și imagineze această figură impunătoare, tabloul pe care-l prezenta sala va lua dintr-o dată o înfățișare grandioasă. Aceste două regine atât de diferite ca fire, ca frumusețe, ca aspect, și aproape certate, una naivă și gânditoare, cealaltă gânditoare și gravă ca o abstracție, erau amândouă mult prea preocupate în această seară ca să mai dea

ordinul pe care-l așteaptă curtenii pentru a însufleți atmosfera. Drama tănuită pe care de șase luni o jucau fiul și mama fusese ghicită de câțiva curteni; dar mai ales italienii o urmăriseră atenți, căci toți aveau să fie sacrificați dacă ea pierdea partida. În astfel de împrejurări și într-un moment în care fiul și mama se luau la întrecere în șiretlicuri, regele, mai ales, avea să fie ținta privirilor. În timpul acestei serii, Carol al IX-lea, obosit după o lungă vânătoare și de preocupările serioase pe care le ținea secrete, părea să aibă patruzeci de ani. Ajunsese în ultimul grad al bolii care i-a pricinuit moartea și care a îndreptățit câteva persoane serioase să se gândească că a fost otrăvit. După pă-rerea lui de Thou, acest Tacit al familiei Valois, chirurgii au găsit în trupul lui Carol al IX-lea pete suspecte (ex causa incognita reperti livores). Funeraliile acestui prinț au fost și mai neglijate decât cele ale lui Francisc al II-lea. De la Saint-Lazare la Saint-Denis, Carol al IX-lea a fost condus de către Brantôme și de câțiva arcași din garda pe care o comanda contele de Solern. Această împrejurare, alăturată presupusei uri a mamei împotriva fiului ei, a putut să confirme acuzația adusă de către de Thou; dar ea aprobă opinia exprimată aici despre lipsa de afecțiune pe care Caterina a avut-o față de toți copiii ei; insensibilitate ce-și găsește explicația în cre-dința ei în hotărârile astrologiei judiciare. Această femeie nu se putea preocupa sub nicio formă de niște instrumente care urmau să-i lipsească. Henric al III-lea a fost ultimul rege sub care ea avea să domnească. Poate astăzi este permis să se creadă că regele Carol al IX-lea a murit de moarte naturală. Excesele lui, felul lui de viață, dezvoltarea subită a facultăților lui, ultimele lui eforturi de a pune din nou mâna pe frâiele puterii, dorința lui de a trăi, abuzul făcut față de forțele proprii, ultimele lui suferințe și ultimele lui plăceri, totul dovedește spiritelor imparțiale că a murit de o boală de piept, o afecțiune puțin cunoscută pe atunci, neîngrijită și ale cărei simptome l-au putut face chiar și pe Carol al IX-lea să creadă că a fost otrăvit. Dar adevărata otravă pe care i-a dat-o mama lui se afla în sfaturile funeste ale curtenilor din jurul său, cu scopul de a-l face să-și irosească atât forțele intelectuale cât și cele fizice, și care-i cauzară astfel boala sa pur întâmplătoare și nicidecum constitutivă. Carol al IX-lea se distingea pe atunci, mai mult decât în oricare altă perioadă a vieții lui, printr-o maiestate sumbră care nu șade rău regilor. Măreția gândurilor sale se răsfrângea pe chipul lui, remarcabil prin tenul italian pe care-l moștenise de la maică-sa. Această paloare de fildeș, atât de frumoasă la lumină și atât de propice exprimării melancoliei, scotea în evidență văpaia ochilor de un albastru întunecat, care, acoperiți de pleoape groase, dobândeau astfel finețea tăioasă pe care imaginația o pretinde de la privirea regilor, și a căror culoare îi favoriza prefăcătoria. Ochii lui Carol al IX-lea erau teribili mai ales din pricina liniei dese a sprâncenelor ridicate, în armonie cu fruntea descoperită și care putea s-o înalțe și s-o coboare după bunul lui plac. Nasul lui era lung și lat, gros la capăt, un adevărat nas de leu; avea urechile mari, părul blond-roșcat, o gură sângerie ca cea a

bolnavilor de piept, cu buza de sus subțire, ironică, și cu cea de jos destul de groasă pentru a exprima cele mai frumoase calități ale inimii. Cutele desenate pe această frunte a cărei tinerețe fusese distrusă de griji îngrozitoare inspirau un interes oarecum violent; remușcările cauzate de inutilitatea nopții Sfântului Bartolomeu, măsură ce-i fusese smulsă cu viclenie, îi săpaseră cele mai multe riduri; dar mai erau și alte două pe chipul său ce ar fi fost destul de elocvente în ochii unui savant, a cărui pu-tere de înțelegere i-ai fi permis să ghicească elementele fiziologiei moderne. Aceste două riduri îi tăiau chipul de la cei doi pomeți la colțurile gurii și trădau frământările interioare ale unui organism obosit să răspundă la truda cugetului și la plăcerile violente ale trupului. Carol al IX-lea era de-a dreptul epuizat. Văzându-și opera, regina mamă trebuie să fi avut remușcări, dacă totuși politica nu le înăbușă aceste sentimente oamenilor înveșmântați în purpură. Dacă ar fi știut Caterina efectul pe care-l aveau intrigile asupra fiului ei, ar fi dat oare înapoi? Ce spectacol cumplit! Acest rege născut atât de viguros devenise debil, acest spirit, călit atât de puternic, era plin de îndoieli; acest bărbat, în care rezida autoritatea, se simțea fără sprijin; acest caracter ferm avea prea puțină încredere în el. Valoarea războinică se schimbase treptat în ferocitate, iar discreția în prefăcătorie; dragostea subtilă și delicată a membrilor familiei de Valois se schimba într-o nepotolită patimă a plăcerii. Acest mare bărbat necunoscut, pervertit, vlăguit de miile de fețe ale sufletului său frumos, rege fără putere, având o inimă nobilă și neavând niciun prieten, hărțuit de mii de planuri contrarii, contura portretul trist al unui bărbat de douăzeci și patru de ani, dezamăgit de tot, ferindu-se de tot, hotărât să riște tot, chiar și propria sa viață. De puțină vreme, își înțeleșese misiunea, puterea, resursele și piedicile pe care mama lui le puneă în fața pacificării regatului: dar această lumină strălucea într-un felinar spart. Doi bărbați pe care acest prinț îi iubea atât de mult încât pe unul îl scăpase de masacrul din noaptea Sfântului Bartolomeu, și pe celălalt, ducându-se să cineze la el, în momentul în care dușmanii lui îl acuzau de a-l fi otrăvit pe rege, medicul său principal, Jean Chapelain, și primul lui chirurg, Ambroise Paré, trimiși de către Caterina și veniți din provincie în mare grabă, se aflau acolo pentru ora culcării. Amândoi își contemplau stăpânul cu îngrijorare, câțiva curteni îi chestionau sușotind, însă cei doi savanți își măsurau răspunsurile, ascunzându-le condamnarea pe care ei o gândiseră deja. Din când în când, regele își ridica pleoapele grele și încerca să ascundă curtenilor privirea pe care i-o arunca mamei sale. Deodată se ridică brusc și se așeză în fața șemineului.

— Domnule de Chiverny, îi zise el, de ce mai păstrați titlul de cancelar d'Anjou și al Poloniei? Sunteți în slujba noastră sau a fratelui nostru?

— Sunt întru totul al dumneavoastră, sire, răspunse el, înclinându-se.

— Atunci veniți mâine la mine, am de gând să vă trimit în Spania, căci se petrec lucruri ciudate la curtea de la Madrid, domnilor.

Regele își privi soția și se lăsă din nou în fotoliul său.

— Se petrec lucruri ciudate peste tot, îi șopti el mareșalului de Tavannes, unul din favoriții lui din tinerețe. Se ridică pentru a-și coduce tovarășul de petrecere din tinerețe lângă fereastra aflată în colțul salonului, și-i șopti:

— Am nevoie de tine, rămâi aici ultimul. Vreau să știu dacă ești cu mine sau împotriva mea. Nu face pe miratul. Îmi scutur jugul. Mama mea e pricina tuturor relelor aici. Peste trei luni fie voi fi mort, fie voi fi rege de fapt. Jură-mi pe viața ta că n-ai să vorbești cu nimeni! Tu îmi știi taina, tu, Solern și Villeroy. Dacă cineva va vorbi, va fi unul dintre voi trei. Nu sta așa de aproape de mine, du-te și fă-i curte mamei mele, spune-i că eu mor și că ție nu-ți pare rău fiindcă sunt un biet nenorocit.

Carol al IX-lea se plimbă, cu brațul sprijinit pe umărul vechiului său favorit, căruia păru să-i împărtășească suferințele lui, ca să-i înșele pe curioși; apoi, temându-se ca răceala lui să nu fie prea vizibilă, merse să stea de vorbă cu cele două regine, chemându-l și pe Birague lângă ele. În acel moment, Pinard, unul dintre secretarii de stat, se strecură de lângă ușă până aproape de Caterina, alunecând de-a lungul pereților ca un țipar. Venise să-i șoptească două vorbe reginei mame, care îi răspunse printr-un semn afirmativ. Regele n-o întrebă pe mama sa despre ce era vorba, merse și se afundă din nou în fotoliul lui, unde rămase tăcut, după ce aruncase asupra curții o privire plină de furie și de gelozie. Această mică întâmplare căpătă în ochii tuturor curtenilor o deosebită gravitate. Această exercitare a puterii fără participarea regelui a fost picătura de apă care umplu paharul. Regina Elisabeta și contesa de Fiesque se retraseră fără ca regele să dea atenție acestui fapt; însă regina mamă își conduse nora până la ușă. Deși neînțelegerea dintre mamă și fiu scotea în evidență un foarte mare interes față de gesturile, privirile, atitudinile Caterinei și ale lui Carol al IX-lea, comportarea lor rece îi făcu pe curteni să înțeleagă că erau de pri-sos; aceștia părăsiră salonul, imediat ce tânăra regină ieși. La ora zece nu mai rămaseră decât câțiva intimi, cei doi Gondi, Tavannes, contele de Solern, Birague și regina mamă. Regele părea cufundat în aceeași neagră melancolie. Tăcerea devenise obositoare. Caterina se simțea stingherită, ea vroia să plece și dorea ca regele s-o conducă, dar regele rămânea cu încăpățănare cufundat în visarea lui; ea se ridică pentru a-și lua rămas bun. Carol al IX-lea fu constrâns s-o imite; ea îl apucă de braț și făcură împreună câțiva pași, îndeajuns cât să-i șoptească aceste cuvinte:

— Domnule, am să vă încredințez lucruri importante.

Înainte de a pleca, regina-mamă le făcu domnilor de Gondi, într-o oglindă, un semn din ochi, care scăpă fiului său, cu atât mai mult cu cât el însuși aruncă o privire cu înțeles contelui de Solern și lui Villeroy. Tavannes era gânditor.

— Sire, i se adresă mareșalul de Retz, lăsând reveria deoparte, vă gălesc tare plictisit! Nu vă mai distrați de loc? Doamne sfinte, unde sunt vremurile când

petreceam hoinărind pe străzi, seara?

— Ah, ce vremuri bune! îi răspunse regele, suspinând.

— Nu mai hoinăriți pe străzi? întrebă domnul Birague retrăgându-se și aruncând o privire spre celi doi Gondi.

— Îmi amintesc mereu cu plăcere de vremurile acelea, spuse mareșalul de Retz.

— Chiar aş vrea să vă văd pe acoperişuri, domnule mareșal, continuă Tavannes. Blestemată pisică de Italia, pote-ți și rupi gâtul pe acolo, adăugă el la urechea regelui.

— Nu știu care dintre noi doi ar străbate mai repede o curte sau o stradă, dar ceea ce știu sigur este că niciunuia dintre noi nu-i este teamă de moarte, răspunse mareșalul de Retz.

— Ei bine, sire, mai doriți să hoinăriți ca în tinerețe? întrebă Marele Maestru al garderobei.

Așadar, la cei douăzeci și patru de ani ai săi, acest biet rege nu mai părea tânăr în fața nimănui, nici măcar a lingușitorilor săi. Tavannes și regele rememorară, ca niște veritabili școlari, câteva din ieșirile nemaipomenite de odinioară, prin Paris, și ideea încolți imediat. Cei doi italieni, plini de ambiție să sară de pe un acoperiș pe altul și de pe o parte a străzii pe cealaltă, puseră rămășag să-l urmeze pe rege. Fiecare se duse să-și îmbrace hainele de hoinăreală. Contele de Solern, rămas singur cu regele îl privi cu un aer mirat. Dacă bunul german, cuprins de compasiune, căci ghicise starea regelui Franței, reprezenta întruchidarea fidelității și a onoarei, el nu dădea însă dovadă de promptitudine. Înconjurat de oameni ostili, neputându-se încrede în nimeni, nici măcar în soția lui, care se făcuse vinovată de câteva indiscreții, ignorând faptul că el o avea pe mama și pe servitorii ei ca dușmani, Carol al IX-lea fusese fericit să întâlnească la domnul de Solern un devotament care-i îngăduia să aiba în el o încredere deplină. Tavannes și Villeroz nu știau decât o parte din secretele regelui. Doar contele de Solern cunoaștea planul în întregime; el era, de altfel, foarte folositor stăpânului său, întrucât dispunea de câțiva servitori discreți și devotați care îi ascultau orbește ordinele. Domnul de Solern, care deținea o funcție de conducere la arcașii de gardă, îi tria, de câteva zile, pe oamenii credincioși în mod exclusiv regelui, pentru a alcătui o companie de elită. Regele se gândea la toate.

— Ei bine, Solern, îi zise Carol al IX-lea, nu ne trebuie un pretext ca să petrecem noaptea afară? O aveam pe doamna de Belleville, dar ăsta e și mai bun, căci mama mea poate să afle ce se petrece la Marie.

Domnul de Solern, care trebuia să-l urmeze pe rege, ceru permisiunea să colinde străzile cu câțiva din germanii lui, și Carol al IX-lea fu de acord. În jurul orei unsprezece seara, regele, devenit vesel, o porni la drum cu cei trei curteni ai lui ca să exploreze cartierul Saint-Honoré.

— Mă duc s-o surprind pe amica mea, îi zise Carol al IX-lea lui Tavannes, trecând pe strada Autruche.

Pentru ca această scenă nocturnă să fie mai inteligibilă pentru cei care n-ar avea prezentă în minte topografia vechiului Paris, este necesar să se explice unde se afla strada Autruche. Luvrul lui Henric al II-lea își continua drumul în mijlocul ruinelor și al caselor. În locul aripii care se află astăzi în fața Podului Artelor, exista o grădină. În locul colonadei⁶⁷, se aflau șanțuri și un pod mobil pe care avea să fie ucis mai târziu un florentin, și anume mareșalul d'Ancre. La capătul acestei grădini se înălțau turnurile palatului Bourbon, locuința prinților acestei case până în ziua în care trădarea marelui conetabil, ruinat de sechestrul bunurilor sale pe care-l ordonă Francisc I, pentru a nu se pronunța între mama lui și el, sfârși acest proces, atât de fatal Franței, prin confiscarea bunurilor conetabilului. Acest castel, care făcea parte din frumosul peisaj de pe malul râului, n-a fost demolat decât sub Ludovic al XIV-lea. Strada Autruche începea din strada Saint-Honoré și se sfârșea la palatul Bourbon, pe chei. Această stradă numită Autriche, pe câteva dintre planurile vechi, și de asemenea Austruc, a dispărut de pe hartă ca atâtea altele. Strada Poulies trebuie să fi fost făcută pe locul palatelor care se aflau în partea dinspre strada Saint-Honoré. Autorii nu sunt de acord asupra etimologiei acestui nume. Unii presupun că vine de la un palat Osteriche (Osterrichen) locuit de o fată din această casă, care s-a căsătorit cu un senior francez în secolul al paisprezecelea. Alții pretind că acolo se aflaseră odinioară coliviile regale, spre care întreg Parisul a alergat într-o zi să vadă un struț viu. Oricum ar fi, această stradă întortocheată era remarcabilă prin palatele câtorva prinți de sânge, care se stabiliră în jurul Luvrului. De când regalitatea părăsise suburbia Saint-Antoine, unde s-a adăpostit sub Bastilia vreme de două secole, pentru a veni să se statornici la Luvru, mulți dintre marii seniori locuiau prin împrejurimi. Ori, palatul Bourbon avea în față, înspre strada Saint-Honoré, vechiul palat d'Ajençon. Această locuință a conților cu acest nume, cuprinsă mereu în apanaj⁶⁸, aparținea pe atunci celui de-al patrulea fiu al lui Henric al II-lea, care luă mai târziu titlul de duce d'Anjou și care muri sub Henric al III-lea, căruia îi dădu mult de furcă. Apanajul reveni atunci în posesia coroanei, precum și acest vechi palat, care fu demolat. În această perioadă, palatul prințului prezenta un vast ansamblu de construcții; și pentru a ne face o idee despre el, trebuie să mergem să măsurăm spațiul pe care îl mai deține încă, în Parisul modern, palatul Soubise din cartierul Marais. Un palat cuprindea stabilimentele pretinse de aceste existențe mărețe ce pot părea aproape problematice multora din persoanele care văd astăzi starea jalnică a unui prinț. Se aflau acolo grajduri imense, locuințele medicilor, ale bibliotecarilor, ale cancelarilor, ale clerului, ale vistiernicilor, ofițerilor, pajilor, servitorilor plătiți și valeților atașați pe lângă casa prințului. Spre strada Saint-Honoré, se afla, într-o grădină a palatului, o casuță drăguță pe care celebra ducesă d'Alençon pusese s-o construiască în 1520, și care

de atunci a fost înconjurată de case particulare, clădite de către negustori. Regele o instalase acolo pe Maria Touchet. Deși ducele d'Alençon conspira pe atunci împotriva fratelui său, îi era cu neputință să-l contrazică în această problemă. Deoarece pentru a coborî strada Saint-Honoré, care, pe vremea aceea, nu oferea șanse hoților decât la bariera Sergenților, regele trebuia să treacă prin fața locuinței prietenei sale, așadar era imposibil ca el să nu se oprească acolo. Căutând să dea peste vreun noroc, vreun burghez întârziat bun de jefuit sau vreun pândar bun de bătut, Carol al IX-lea adulmeca pe la toate etajele și privea spre ferestrele luminate ca să vadă ce se întâmpla acolo și să tragă cu urechea. Dar își găsi bunul său oraș într-o stare de liniște deplorabilă. Deodată, ajungând la casa unui faimos parfumier, numit René, furnizor al curții, regelui îi trecu prin minte unul din acele gânduri neașteptate pe care le sugerează observațiile anterioare, văzînd o lumină puternică la ultima fereastră a podului.

Acest parfumier era foarte bănuît că-i vindeca pe unchii bogați când se simțeau bolnavi; curtea îi atribuia invenția faimosului Elixir de moștenitori, iar el a fost acuzat de a o fi otrăvit pe Jeanne d'Albret, mama lui Henric al IV-lea, care a fost îngropată, fără a i se deschide capul, în ciuda ordinului formal al lui Carol al IX-lea, spune un contemporan. De două luni, regele căuta o strategie ca să poată spiona secretele din laboratorul lui René, la care venea adesea Cosimo Ruggieri. Dacă ar fi găsit ceva suspect, regele vroia să acționeze el însuși, fără niciun intermediar al poliției sau al justiției, asupra căruia mama lui ar fi exercitat teamă sau corupție. Este sigur că în secolul al șaisprezecelea, în anii care l-au precedat și l-au urmat, otrăvirea ajunsese la o perfecțiune necunoscută chimiei moderne și pe care istoria a constatat-o. Italia, leagănul științelor moderne, a fost, în acea epocă, inventatoarea și stăpâna acestor secrete dintre care multe s-au pierdut. De aici provine această reputație care a apăsât în următoarele două secole asupra Italianilor. Romancierii au abuzat atât de mult de ea, încât peste tot unde ei îi introduc pe italieni, le dau să joace roluri de asasini și de otrăvitori. Dacă Italia avea pe atunci întreprinderea otrăvirilor subtile, despre care vorbesc câțiva istorici, trebuie să se recunoască supremația ei în toxicologie, ca de altfel în toate științele umane, și în arte, unde ea se află în fruntea Europei. Crimele vremii nu erau ale ei, ea slujea doar patimile secolului, după cum îi clădea edificii admirabile, comanda armate, picta fresce frumoase, cânta romanțe, iubea reginele, plăcea regilor, organiza sărbători și balet și conducea politica. La Florența, această artă îngrozitoare ajunsese la un nivel atât de înalt, încât o femeie împărțind o piersică cu un duce, slujindu-se de o lamă de aur care avea o singură față otrăvită, își mânca jumătatea ei de piersică și cu cealaltă pricinuia moartea. O pereche de mănăși parfumate infiltra prin pori o boală mortală. Se puneau otrăvă într-un buchet de trandafiri naturali, al căror parfum, odată inspirat, pricinuia moartea. Don Juan de Austria a fost, se spune, otrăvit cu ajutorul unei perechi de cizme. Regele Carol

al IX-lea, era, așadar, curios, și pe bună dreptate, datorită sumbrei bănuiri care-l frământau; oricine își poate închipui nerăbdarea lui de a-l surprinde pe René asupra faptului,.

Vechea fântână aflată în colțul străzii l'Arbre-Sec, ulterior reconstruită, îi oferi nobilei bande mijloacele necesare de a ajunge pe acoperișul unei case vecine cu cea a lui René, pe care regele făcu să se creadă că ar vrea să o viziteze. Următorii, regele începu să călătorească pe acoperișuri, spre marea uimire a unor burghezi treziți din somn de acești hoți falși, care îi strigau cu câte un nume caraghios, ascultau certurile și iubirile din fiecare cămin în parte și se dedau la spargerii mărunte. Când italienii îl văzură pe Tavannes și pe rege suindu-se pe acoperișurile casei vecine cu cea a lui René, mareșalul de Retz se așeză spunând că e deja obosit și fratele său rămase alături de el. „Cu atât mai bine!” gândi regele, care-și părăsi bucuros spionii. Tavannes nu se sinchisi deloc de cei doi florentini rămași singuri în mijlocul unei tăceri profunde și într-un loc unde nu aveau deasupra lor decât cerul și două pisici ca auditori. Astfel, cei doi italieni profitară de împrejurare pentru a schimba părerile pe care nu le-ar fi rostit în niciun alt loc din lume și pe care evenimentele serii li le inspiraseră.

— Albert, îi zise marele maestru mareșalului, regele o va învinge pe regină, facem o alegere proastă dacă rămânem de partea Caterinei. Dacă trecem de partea regelui în momentul în care el caută sprijin împotriva mamei sale și oameni abili care să-l slujească, nu vom fi vânați ca niște fiare sălbatice când regina mamă va fi surghiunită, închisă sau ucisă.

— Cu asemenea idei, n-o să ajungi prea departe, Carol, îi răspunse cu gravitate mareșalul, marelui maestru. Ai să-ți urmezi regele în mormânt, căci nu mai are mult de trăit, este devorat din pricina exceselor. Cosimo Ruggieri a prezis moartea lui pentru anul viitor.

— Nu o dată un mistreț pe moarte a ucis un vânător, spuse Carol de Gondi. Această conspirație a ducelui d'Alençon, a regelui de Navarra și a prințului de Condé, în care s-au amestecat de La Mole și Coconnas, este mai mult periculoasă decât utilă. Mai întâi, regele Navarrei, pe care regina mamă spera să-l prindă în flagrant delict, s-a îndoit de ea și nu se mai amestecă. Vrea să profite de conspirație fără să riște nimic. Și apoi, iată că astăzi toți se gândesc să-i pună coroana pe cap ducelui d'Alençon, care se face calvinist.

— Budelone⁶⁹! Nu ți-ai dat seama că această conspirație îi îngăduie reginei mame să afle ce vor să facă hughenotii cu ducele d'Alençon și ce vrea să facă regele cu hughenotii? Căci regele negociază cu ei; dar pentru a-l face pe rege să călătorească un cal de lemn, regina Caterina îi va declara această conspirație mâine, neutralizând astfel toate planurile sale.

— Ah! zise Carol de Gondi. Tot profitând de sfaturile noastre, a devenit mai puternică decât noi. Asta e bine.

— Bine pentru ducele d’Anjou, care preferă să fie rege al Franței decât al Poloniei, și căruia îi voi explica totul.

— Pleci, Albert?

— Mâine. Nu aveam eu sarcina de a-l însoți pe regele Poloniei? Am să-l acompaniez la Veneția unde senioriile s-au obligat să-l amuze.

— Ești prudentă în persoană.

— Che bestia!Îți jur că nu este niciun pericol pentru noi să rămânem la curte. Dacă ar fi, crezi că aş pleca? Aş rămâne lângă scumpa noastră stăpână.

— Scumpă! spuse marele maestru. E genul de femeie care-și aruncă uneltele în momentul în care i se par prea grele.

— O coglione⁷⁰! Vrei să fii soldat și ți-e teamă de moarte? Fiecare meseria are obligațiile ei, și noi le avem pe ale noastre față de soartă. Apropiindu-te de regi, sursa oricărei puteri temporale și care ne protejează, ne înalță, ne îmbogățesc casele, trebuie să le dedici patima care înflăcărează cerul în inima unui martir; trebuie să știi să suferi pentru cauza lor; când ei ne sacrifică pentru tronul lor, putem pieri, căci vom muri atât pentru noi înșine, cât și pentru ei, dar casele noastre nu pier. Ecco⁷¹.

— Ai dreptate, Albert, ți-a fost dăruit vechiul ducat de Retz.

— Ascultă, continuă ducele de Retz. Regină așteptă mult de la abilitatea fraților Ruggieri, ca să se împace cu fiul ei. Când ștregarul nostru n-a vrut să se folosească de René, șireata a ghicit imediat asupra cui cădeau bănuielele fiului ei. Dar cine știe ce are regele în minte? Poate că ezită doar în ce privește viitorului pe care i-l pregătește mamei sale; o urăște, înțelege? El i-a încredințat câteva din planurile sale reginei, regina le-a discutat cu doamna de Fiesque, iar doamna de Fiesque a dat raportul reginei mame, și de atunci regele se ascunde de soția sa.

— Era și timpul, spuse Carol de Gondî.

— Să face ce? întrebă mareșalul.

— Să-l ocupe pe rege, răspunse marele maestru care, deși mai puțin primit în intimitatea Caterinei, era mult mai clarvăzător.

— Carol, ți-am croit un drum frumos în viață, îi spuse cu gravitate fratele său; dar dacă vrei să fii duce, atunci fii ca mine, sufletul blestemat al stăpânei noastre; ea va rămâne regină, este cea mai puternică dintre toți. Doamna de Sauves este mereu de partea ei, iar regele Navarrei și ducele d’Alençon sunt mereu de partea doamnei de Sauves; Caterina îi va ține mereu în lesă, prin aceasta, la fel cum a făcut sub domnia lui Henric al III-lea. Să dea domnul ca acesta să nu fie vreun ingrat!

— De ce?

— Mama lui face prea multe pentru el.

— Ei, dar aud ceva zgomote pe strada Saint-Honoré, strigă marele maestru; se închide poarta de la casa lui René! Nu distingi pașii mai multor

oameni? Frații Ruggieri au fost arestați.

— Ah, diavolo⁷²! Asta-i prudență. Regele nu și-a urmat mânia obișnuită. Dar unde îi va duce la închisoare? Hai să mergem să vedem ce se întâmplă.

Cei doi frați ajunseră la colțul străzii Autruche în momentul în care regele intra la metresa lui. La lumina torțelor pe care le ținea portarul, reușiră să-i zărească pe Tavannes și pe cei doi Ruggieri.

— Ei bine, Tavannes, strigă marele maestru alergând după tovarășul regelui care se întorcea la Luvru, ce s-a întâmplat?

— Am dat peste un consistoriu de vrăjitori, am și reținut doi, care vă sunt prieteni și care pot explica tuturor seniorilor francezi, prin ce mijloace ați pus mîna pe două funcții ale coroanei, dumneavoastră care nu sunt din țară, răspune Tavannes, jumătate în glumă, și jumătate în serios.

— Și regele? întrebă marele maestru din poziția unui bărbat pe care răutățile lui Tavannes nu-l nelinișteau câtuși de puțin.

— Rămâne aici, la metresa lui.

— Am ajuns aici grație devotamentului absolut față de stăpânii noștri, o cale frumoasă și nobilă pe care ați ales-o și dumneavoastră, răspunse mareșalul de Retz.

Cei trei curteni merseră în tăcere. În momentul în care se despărțiră, regăsindu-și fiecare oamenii lui, pentru a fi întovărășiți până la casele lor, doi oameni se strecurară de-a lungul zidurilor de pe strada Autruche. Acești doi oameni erau regele și contele de Solern, care ajunseră imediat pe malul Senei, la un loc unde îi aștepta o barcă și câțiva vâslași aleși de seniorul german. În câteva clipe, cei doi atinseră malul opus.

— Mama nu s-a culcat, strigă regele, ne va vedea; n-am ales bine locul de întâlnire.

— Poate să creadă că e vreun duel, răspunse Solern. Și la distanța la care ne aflăm, nu are cum să distingă cine suntem.

— Ei, să mă vadă! exclamă Carol al IX-lea. Acum sunt hotărât.

Regele și confidentul său săriră pe țarm și merseră cu pași repezi spre Pré-aux-Clercs. Odată ajunși, contele de Solern, care-l urma pe rege, se întâlni cu o santinelă, cu care schimbă câteva vorbe și care se retrase spre ai lui. Curând doi bărbați, care păreau prinți, judecând după semnele de respect pe care li le arăta santinela, părăsiră locul unde stătura ascunși în spatele unui gard stricat de pe câmp, și se apropiară de rege, în față căruia se plecară; dar Carol al IX-lea îi ridică înaintea ca aceștia să apuce să atingă pământul și le spuse:

— Nu e nevoie de etichetă, aici toți suntem gentilomi.

Acestor trei gentilomi li se alătură un bătrân venerabil pe care l-ai fi putut lua drept cancelarul l'Hôpital dacă acesta n-ar fi murit anul trecut. Toți patru merseră grăbiți până în locul în care conversația lor nu mai putea fi auzită de

oamenii din suita lor, iar Solern îi urmă la o mică distanță, pentru a veghea asupra regelui. Acest servitor fidel era deosebit de neîncrezător, fapt pe care Carol al IX-lea nu-l împărtășea deloc, ca un om a cărui viață devenise prea plăcută. Acest senior fusese, din partea regelui, singurul martor al acestei conferințe care se însufleți imediat.

— Sire, spuse unul dintre interlocutori, conetabilul de Montmorency, cel mai bun prieten al regelui tată și care a știut toate secretele, a fost de acord cu mareșalul de Saint-André că regina Caterina ar trebui cusută într-un sac și aruncată în râu. Dacă cineva ar fi făcut acest lucru, mulți oameni viteji ar mai fi azi în viață.

— Am destule execuții pe conștiință, domnule, îi răspunse regele.

— Ei bine, sire, continuă cel mai tânăr dintre cele patru personaje, chiar și în exil, regina Caterina ar încurca afacerile și și-ar găsi ajutoare. Oare n-ar trebui să ne temem și mai mult de prinții de Guise, care, de nouă ani, au întocmit planul unei monstruoase alianțe catolice, al cărei secret maiestatea voastră nu-l cunoaște și care vă amenință tronul? Această alianță este o invenție a Spaniei, care nu renunță la planul ei de a doborî Pirineii. Sire, calvinismul ar salva Franța, ridicând o barieră morală între ea și o națiune care visează să stăpânească lumea. Odată proscrisă, regina mamă se va sprijini, cu siguranță, pe Spania și pe prinții de Guise.

— Domnilor, spuse regele, aflați că, dacă mă veți ajuta și dacă pacea va fi instaurată fără probleme, îmi iau sarcina să-i fac pe toți să tremure în regat. Dumnezeu mi-e martor că e plin de relicve! Așadar, a venit vremea ca regalitatea să se ridice! Să știți sigur că, în privința asta, mama mea are dreptate, este vorba de voi ca și de mine. Bunurile voastre, privilegiile voastre sunt legate de tronul nostru; după ce veți fi lăsat să fie doborâtă religia, mâinile de care vă slujiți se vor întinde asupra tronului și asupra voastră. Nu mă mai sinchisesc să mă lupt împotriva ideilor, cu arme care nu le ating deloc. Să vedem dacă protestantismul va face progrese când e lăsat în voia lui; dar mai ales să vedem pe cine va ataca spiritul acestei grupări. Amiralul, Dumnezeu să-l odihnească în pace, nu-mi era dușman, îmi jura să mențină revolta în granițele lumii spirituale și să lase în regatul temporal un rege stăpân și supuși credincioși. Domnilor, dacă acest lucru vă mai stă în putere, dați un exemplu, ajutați-vă suveranul să-i înfrângă pe răzvrătiții care ne tulbură și unora, și celorlalți liniștea. Războiul ne privează pe toți de veniturile noastre și ruinează regatul. Eu sunt sătul de această stare tulbure, într-atât, încât, dacă este absolut necesar, îmi voi sacrifica mama. Voi merge și mai departe, voi păstra în jurul meu atât protestanți, cât și catolici, într-un număr egal, și voi pune deasupra lor securea lui Ludovic al XI-lea pentru a-i face egali. Dacă domnii de Guise complotează o Sfântă Uniune care ne atacă coroana, călăul își va începe treaba cu ei. Am înțeles nenorocirile poporului meu și sunt dispus să tai în carne vie, în cei mari, care fac rău regatului nostru. Puțin îmi pasă de conștiințe, vreau, de acum încolo, supuși fideli care să muncească, după voința mea, pentru

prosperitatea statului. Domnilor, vă dau zece zile ca să negociați cu ai voștri, să încetați cu uneltirile, și să vă întoarceți din nou la mine, care voi deveni părintele vostru. Dacă refuzați, veți vedea mari schimbări: voi acționa cu ajutorul oamenilor de rând, care, la semnul meu, se vor năpusti asupra seniorilor. Am să iau exemplul unui rege care a știut să-și pacifice regatul, doborând oameni mai importanți decât voi, care-1 insultau în față. Dacă-mi lipsesc trupele catolice, îl am pe fratele meu din Spania, pe care-l voi chema în ajutorul tronurilor amenințate; în sfârșit, dacă n-am un ministru care sa-mi execute dorințele, el mi-1 va împrumuta pe ducele de Alba.

— În acest caz, sire, noi i-am avea pe germani să-i opunem spaniolilor dumneavoastră, răspunse unul din interlocutori.

— Vere, îi zise cu răceală Carol al IX-lea, soția mea se numește Elisabeta de Austria, așadar ajutoarele din partea asta ar putea să vă lipsească; dar credeți-mă, trebuie să ne luptăm singuri și să nu chemăm niciun străin. Dumneavoastră sunteți expus urii mamei mele, și mă considerați destul de apropiat pentru a mă secunda în duelul pe care-1 voi avea cu ea; ei bine, ascultați aici. Îmi pareți atât de demn de stimă, încât vă ofer funcția de conetabil, dumneavoastră nu ne veți trăda ca celălalt.

Prințul căruia îi vorbea Carol al IX-lea îi luă mâna și-i spuse:

— Fir-ar să fie! Haide, frate, să uităm multe nedreptăți! Dar, Sire, capul nu merge fără coadă, și coada noastră e greu de târât. Dați-ne mai mult de zece zile, ne trebuie cel puțin o lună ca să-i putem supune pe ai noștri. Cu această amânare, vom reuși să fim stăpâni.

— O lună, fie. Singurul meu negociator va fi Villeroy, nu veți avea încredere decât în el, orice vi s-ar spune, de altminteri.

— O lună, spuseră deodată cei trei seniori, această amânare este suficientă.

— Domnilor, suntem cinci la număr, zise regele, cinci oameni de onoare. Dacă vom fi trădați, vom ști cine este răspunzător.

Cei trei asistenți îl părăsiră pe Carol al IX-lea, cu semnele celui mai mare respect, și-i sărutară mâna. Când regele trecu înapoi Sena, la Luvru bătu ora patru. Regina Caterina nu dormea încă.

— Mama mea veghează încă, îi spuse Carol, contelui Solern.

— Are și ea atelierul ei, spuse germanul.

— Dragă conte, cum vi se pare un rege forțat să conspire? Întrebă cu amărăciune Carol al IX-lea, după o pauză.

— Sire, cred că dacă mi-ați permite să o arunc pe această femeie în Sena, așa cum spunea tânărul cadet, Franța s-ar liniști imediat.

— Un paricid⁷³, după noaptea Sfântului Bartolomeu, conte? spuse regele. Nu, nu! Exil! O dată căzută, mama mea nu va mai avea niciun servitor și niciun partizan.

— Ei bine, sire, continuă contele de Solern, dați-mi ordinul să mă duc să o arestez pe loc și să o conduc în afara regatului; căci mâine, ea vă va schimba părerea.

— Ei bine, spuse regele, veniți în atelierul meu, acolo nu ne va auzi nimeni; de altfel, nici nu vreau ca mama mea să bănuiască arestarea fraților Ruggieri. Știindu-mă aici, doamna nu se va îndoi de nimic, iar noi ne vom gândi la măsurile necesare arestării ei.

Când regele, urmat de contele de Solern, intră în odaia joasă unde se afla atelierul său, îi arătă zâmbind cuptorul pentru topirea metalelor și toate instrumentele sale.

— Nu cred, spuse el, că printre toți regii care-i va avea Franța, va mai exista vreunul căruia să-i placă o astfel de meserie. Dar când voi fi într-adevăr rege, nu voi face săbii, ci am să le silesc pe toate să intre în teci.

— Sire, îi zise contele de Solern, oboselile pricinuite de jocurile cu mingea, de munca dumneavoastră la acest cuptor, de vânătoare și, dacă-mi permiteți, de dragoste, sunt ca niște cabriolette cu care diavolul vă împinge să ajungeți mai repede la Saint-Denis.

— Solern! îi răspunse regele, pe un ton lamentabil, dacă ai ști ce foc îmi pârzolește inima și trupul! Nimic nu-l poate stinge. Ești sigur de oamenii care-i păzesc pe cei doi Ruggieri?

— Ca de mine însumi.

— Ei bine, în cursul acestei zile am să iau o hotărâre. Gândește-te la mijloacele de execuție, am să vă dau ultimele mele ordine la orele cinci, la doamna de Belleville.

Când primele licăriri ale zorilor luptau împotriva luminii din atelier, regele, pe care contele Solern îl lăsase singur, auzi ușa deschizându-se și o văzu pe mama sa conturându-se în miezul crepusculului asemeni unei fantome. Deși foarte nervos și emoționat, Carol al IX-lea nu tresări deloc, cu toate că, în împrejurările în care se afla, această apariție avu o culoare sumbră și fantastică.

— Domnule, îi spuse ea, vă omorâți...

— Împlinesc horoscoapele, îi răspunse el cu un zâmbet amar. Și dumneavoastră, doamnă, nu sunteți la fel de matinală ca și mine?

— Am vegheat amândoi, domnule, dar cu intenții total diferite. Când ați mers să discutați cu cei mai cruzi dușmani ai dumneavoastră, în plin câmp, ascunzându-vă de mama dumneavoastră, ajutat de Tavannes și de frații Gondi cu care v-ați prefăcut că mergeți să hoinăriți prin oraș, eu citeam depeșe caer conțin dovada unei teribile conspirații în care sunt implicați fratele dumneavoastră, ducele d'Alençon, cumnatul dumnea-voastră, regele Navarrei, prințul de Condé, jumătate din mai marii regatului. Nu este vorba despre altceva decât de a vă smulge coroana, punând stăpânire pe persoana dumneavoastră. Acești domni dispun deja

de cincizeci de mii de oameni, trupe bune.

— Ah! făcu regele, cu un aer neîncrezător.

— Fratele dumneavoastră se face hughenot, continuă regina.

— Fratele meu trece de partea hughenotilor? exclamă Carol al IX-lea, ridicând fierul pe care-l ținea în mână.

— Da, ducele d'Alençon, hughenot în adâncul sufletului, va fi curând hughenot de fapt. Sora dumneavoastră, regina Navarrei, nu mai are pentru dumneavoastră decât un rest de afecțiune, ea îl iubește pe ducele d'Alençon, pe Bussy și chiar pe micuțul La Mole.

— Ce inimă mare! făcu regele.

— Pentru a deveni mare, micuțul La Mole, continuă regina, nu găsește nimic mai bun de făcut decât să dea Franței un rege după modelul lui. Se pare că va fi conetabil.

— Blestemată Margot! strigă regele. Iată la ce ne ajută căsătoria ei cu un eretic...

— Asta n-ar fi nimic, problema este șeful ramurei cadete pe care l-ați apropiat de tron, în pofida sfatului meu, și care v-ar îngropa pe toți. Casa de Bourbon este dușmana casei de Valois, înțelegeți asta, domnule. Orice ramură cadetă trebuie să fie menținută în cea mai mare sărăcie, căci este născută conspiratoare, și este o prostie să-i dai arme, când nu are, și să i se lase atunci când le ia. Orice cadet nu trebuie să fie capabil să dăuneze, iată legea coroanelor! Așa fac sultanii Asiei. Dovezile sunt aici, în cabinetul meu, unde v-am rugat să mă însoțiți ieri seară, dar ați avut alte preocupări. Într-o lună, dacă nu vom pune totul în ordine, veți avea soarta lui Carol cel Simplu!

— Într-o lună! exclamă Carol al IX-lea, consternat de coincidența acestor date cu cea a amânării cerute de prinți chiar în acea noapte. Într-o lună vom fi stăpâni, își zise el, repetând cuvintele lor. Doamnă, aveți dovezi? întrebă el cu voce tare.

— Sunt dovezi fără replică, domnule, vin de la fiica mea, Marguerite. Îngrozită și ea de probabilitățile unei astfel de combinații și în ciuda tandreței ei pentru fratele dumneavoastră d'Alençon, tronul familiei de Valois i s-a părut mai important de data aceasta decât toate iubirile ei. Ea a cerut drept preț pentru destăinuirile ei ca La Mole să nu fie atins; dar acest țaran mi se pare un bandit periculos de care trebuie să ne descotorosim, ca și de contele de Coconnas, omul fratelui dumneavoastră d'Alençon. În ce-l privește pe prințul de Condé, acest copil se învoiește la orice, numai să fiu aruncată în apă; nu știu dacă acesta nu este darul de nuntă pe care mi-l face pentru că i-am dat-o pe drăguța lui soție. Asta-i grav, domnule! Dumneavoastră vorbiți de preziceri!... Cunosc una din ele care atribuie tronul familiei de Valois casei de Bourbon, și dacă noi nu avem grijă, pre-zicerea se va îndeplini. Nu fiți supărat pe sora dumneavoastră, ea s-a purtat bine în această

situație. Fiul meu, zise ea după o pauză, pe un ton plin de tandrențe, mulți oameni răi, ca domnii de Guise, vor să semene discordia între dumneavoastră și mine, deși noi suntem singurii, în acest regat, ale căror interese sunt exact aceleași: gândiți-vă la asta. Dumneavoastră dumneavoastră vă reproșați acum noaptea Sfântului Bartolomeu, știu asta; mă acuzați că v-am împins la ea. Catolicismul, domnule, trebuie să fie legătura dintre Spania, Franța și Italia, trei țări care pot, după un plan urmat în secret și cu abilitate, să se unească sub casa de Valois, cu trecerea timpului. Nu pierdeți șansele lăsând să deoparte legătura ce unește aceste trei regate în cercul aceleiași credințe. De ce familiile de Valois și de Medici n-ar realiza, pentru gloria lor, planul lui Carol Quintul, căruia i-a lipsit însă inteligența? Să aruncăm în lumea nouă, în care el se avântă, acest neam al reginei Jeanne la Folle. Stăpână la Florența și la Roma, familia de Medici va subjugă Italia pentru dumneavoastră; vă va asigura toate avantajele, printr-un tratat comercial și de alianță, recunoscându-se feudatarii dumneavoastră în Piemont, în Milan și la Neapole, unde voi aveți drepturi. Iată, domnule, motivele războiului pe viață și pe moarte pe care îl ducem împotriva hughenotilor. Pentru ce ne siliți să vă repetăm aceste lucruri? Carol cel Mare se înșelase înaintând spre nord. Da, Franța este un trup a cărui inimă se află în golful Lyon și ale cărui două brațe sunt Spania și Italia. În felul acesta se domină Mediterana, care este ca un coș în care cad bogățiile Orientului și de care profită astăzi acești domni de la Veneția, pe barba lui Filip al II-lea. Dacă prietenia casei de Medici și drepturile dumneavoastră vă pot face să sperați că veți avea Italia, forța sau alianțe, poate o succesiune, vă vor da Spania. Împiedicați, în acest sens, ambițioasa casă de Austria, căreia Guelfii îi vindeau Italia și care mai visează încă să stăpânească Spania. Deși soția dumneavoastră provine din această casă, aplecați Austria, îmbrățișați-o cu putere pentru a o înăbuși; acolo sunt dușmanii regatului dumneavoastră, căci de acolo vine sprijinul reformatilor. Nu-i ascultați pe cei care profită de neînțelegerile dintre noi și care vă dau bătaie de cap, înfățișându-mă ca pe dușmanul dumneavoastră din familie. V-am împiedicat eu să aveți moștenitor? De ce metresa dumneavoastră v-a dat un fiu și regina o fiică? De ce n-aveți azi trei moștenitori, care ar tăia de la rădăcină speranțele atâtor insurecții? Oare eu trebuie să răspund, domnule, la aceste întrebări? Dacă ați avea un fiu, domnul d'Alençon ar mai conspira oare?

Încheind cu aceste vorbe, Caterina își fixă asupra lui Carol al IX-lea privirea păsării de pradă ce-și vrăjește victima. Fiica Medicilor era pe atunci în plină frumusețe; adevăratele ei sentimente străluceau pe chipul ei care, asemenea celui al jucătorului la masa verde, scânteia de o infinită cupiditate. Carol al IX-lea nu mai văzu în ea pe mama unui singur om, ci chiar, așa cum se spunea despre ea, pe mama armatelor și a imperiilor (mater castrorum). Caterina își întinsese aripile geniului său și zbura cutezătoare spre politica măreață a casei de Medici și a prinților de Valois, trasând planuri gigantice de care se înspăimântase odinioară

Henric al II-lea și care, transmise prin spiritul casei de Medici lui Richelieu, rămăseră scrise în cabinetul casei de Bourbon. Dar Carol al IX-lea, văzându-și mama luându-și atâtea precauții, se gândea în sinea lui că trebuiau să fie necesare, și se întreba în ce scop și le lua ea. El își plecă ochii, șovăia: neîncrederea nu putea să-i dispere în fața unor fraze. Caterina fu uimită de profunzimea bănuielilor fiului ei.

— Ei bine, domnule, zise ea, nu mă înțelegeți, așadar, deloc? Ce suntem noi, dumneavoastră și cu mine, în fața eternității coroanelor regale? Bănuieți că am alte planuri decât cele care trebuie să ne preocupe în sfera în care se domină imperiile?

— Doamnă, vă urmez în cabinetul vostru, trebuie să se acționeze...

— Să se acționeze? strigă Caterina. Să-i lăsăm să continue și să-i prindem asupra faptului, justiția vă va scăpa de ei. Pentru Dumnezeu, domnule, să le demonstrăm cine suntem!

Regina se retrase. Regele rămase un moment singur, căci era profund coplesit.

— De ce parte se află capcanele? țipă el. Care dintre ele sau dintre ei mă înșală? Care-i cea mai bună politică? Deus, discerne cansam meam⁷⁴, zise el cu ochii în lacrimi. Viața mă apasă. Naturală sau violentă, prefer moartea în locul acestor hărțuiri contradictorii, adăugă el, lovind cu ciocanul în nicovală cu atâta putere, încât bolțile Luvrului tremurară. Dumnezeule! reluă el, ieșind afară și privind cerul. pentru sfânta religie pentru care mă lupt, dă-mi limpezimea privirii tale pentru a pătrunde în inima mamei mele, întrebându-i pe cei doi Ruggieri.

Căsuța în care locuia doamna de Belleville și unde Carol al IX-lea își lăsase prizonierii, era penultima de pe strada Autruche, dinspre strada Saint-Honoré. Poarta de la stradă, flancată de două mici paviloane de cărămidă, părea foarte simplă într-o vreme în care porțile și accesoriile lor erau lucrate atât de ciudat. Ea se compunea din doi pilaștrii de piatră tăiată parcă cu diamantul, iar cintrul reprezenta o femeie culcată care ținea un corn al abundenței. Poarta, încărcată cu feruri enorme, avea, la înălțimea ochiului, o fereastră pentru a cerceta oamenii care cereau să intre. În fiecare pavilion locuia câte un portar. Plăcerea extrem de capricioasă a regelui Carol pretindea un portar zi și noapte. Casa avea o curte mică pavată după moda venețiană. În acea perioadă în care trăsurile nu fuseseră încă inventate, doamnele mergeau călare sau în litieră, și curțile puteau fi magnifice, fără a fi stricate de cai sau de trăsurile. Trebuie să ne gândim neîncetat la acest fapt, ca să ne putem explica îngustimea străzilor, curțile mici și alte anumite detalii specifice locuințelor din secolul al cincisprezecelea. Casa, având un etaj deasupra parterului, era încoronată de o friză sculptată, pe care se sprijinea un acoperiș în patru ape, a cărui coamă forma o platformă. Acest acoperiș era străpuns de lucarne împodobite cu timpane⁷⁵ și pervaze pe care dalta

vreunui mare artist le dantelase și le acoperise cu arabescuri. Fiecare din cele trei ferestre ale primului etaj se impunea, de asemenea, prin broderiile ei de piatră, pe care cărămida zidurilor le scotea în relief. La parter, un peron dublu decorat cu mare finețe ducea spre o poartă de intrare făcută din pietre cioplite după moda venețiană, un sistem de ornamentare ce se regăsea atât la fereastra din dreapta, cât și la cea din stânga.

O grădină împărțită și plantată după moda aceluia timp și în care abundau florile rare ocupa, în spatele casei, un spațiu egal ca întindere cu cel al curții. O viață de vie tapeta zidurile. În mijlocul unui gazon se înălța un pin argintiu. Straturile erau separate de acest gazon prin alei sinuoase ce duceau la un mic boschet de tisă tunsă, care se afla în capăt. Zidurile, îmbrăcate cu mozaicuri alcătuite din diferite pietricele asortate, ofereau privirii un tablou cu desene grosolane, e adevărat, dar care încântau prin bogăția culorilor în armonie cu cele ale florilor. Fațada dinspre grădină, asemănătoare cu cea dinspre curte, prezenta ca și ea un frumos balcon lucrat care se afla deasupra porții și care înfrumuseța fereastra din mijloc. Deasupra grădinii ca și deasupra curții, ornamentele acestei ferestre mărețe, ieșită în afară cu câțiva pași, urcau până la friză, în așa fel încât simula un mic pavilion asemănător cu o colivie. În ciuda bunului gust care respira în această casă, ea avea o fizionomie tristă. Lumina zilei era împiedicată să pătrundă din pricina caselor vecine și a acoperișurilor palatului d'Alençon, care proiectau o umbră asupra curții și asupra grădinii; și apoi, domnea și o tăcere adâncă. Dar această tăcere, acest clarobscur, această solitudine făceau bine sufletului care putea acolo să se consacre unui singur gând, ca într-o mănăstire unde te reculegi, sau ca într-o casă primitoare în care iubești.

Cine n-ar ghici acum căutările interioare ale acestui loc de retragere, singurul loc din regatul său unde penultimul Valois putea să-și descarce inima, să-și spună durerile, să-și desfășoare gustul pentru arte și să se dedice poeziei pe care o iubea, toate afecțiuni contrariate de grijile celei mai apăsătoare dintre regalități. Numai acolo era prețuit sufletul lui și va-loarea lui; numai acolo, vreme de câteva luni fugitive, ultimele din viața sa, el se lăsă în voia bucuriilor paternității, plăceri în care se arunca cu frenezia pe care presimțirea unei morți îngrozitoare și apropiate o insufla tuturor acțiunilor sale.

A doua zi după-amiază, Maria își termina toaleta, în oratoriul ei, care era și budoarul pe vremea aceea. Își aranja câteva bucle ale frumosului ei păr negru, ca să-și potrivească noua bonetă de catifea, și se privea cu atenție în oglindă.

— E aproape ora patru, acest interminabil consiliu s-a sfârșit, își zicea ea. Jacob s-a întors de la Luvru, unde lumea e cuprinsă de emoție din pri-cina marelui număr de consilieri convocați și a duratei acestei ședințe. Ce s-a întâmplat oare? Vreo nenorocire! Dumnezeu, știe el cum mă chinuie sufletul când îl aștept în zadar? Poate s-o fi dus vânătoare. Dacă s-a distrat, totul o să fie bine. Când am să-l

văd bucuros, am să uit cât am suferit.

Își trecu mâinile de-a lungul taliei pentru a-și netezi o cută lejeră și se întoarse într-o parte ca să vadă din profil cum îi venea rochia; dar atunci îl văzu pe rege odihnindu-se pe pat. Covoarele atenuau atât de bine zgomotul pașilor, încât el se putuse strecura acolo fără să fie auzit.

— M-ai speriat! zise ea, lăsând să-i scape un strigăt de surpriză.

— Te gândeai la mine? o întrebă regele.

— Când nu m-am gândit la tine? îl întrebă Maria, așeându-se lângă el.

Ea îi scoase pălăria și mantaua, își trecu mâinile prin părul lui, ca și cum ar fi vrut să-l pieptene cu degetele. Carol se lăsă în voia ei, fără să-i spună nimic. Uimită, Maria îngenunche pentru a cerceta mai bine chipul palid al stăpânului ei regal și recunoscă îndată urmele unei oboseli cumplite și ale unei melancolii mai istovitoare decât toate pe care i le risipise până atunci. Ea își opri o lacrimă și păstră tăcerea pentru a nu spori prin cuvinte imprudente dureri pe care nu le cunoștea încă. Și făcu ceea ce fac, într-o asemenea împrejurare, femeile tandre: sărută fruntea brăzdată de riduri timpurii, obrații ofiliți, încercând sa-i transmită acestei inimi îngrijorate prospețimea inimii ei prin mângâieri gingașe, dar fără niciun rezultat. Ea își ridică fruntea până în dreptul frunții regelui, pe care-l strângea ușor cu brațele ei micuțe, apoi se lipi cu obrazul pe pieptul lui îndurerat, pândind momentul potrivit pentru a-l chestiona pe acest bolnav doborât.

— Dragul meu Carol, nu vrei să-i împărtășești bietei tale prietene neliniștite gândurile care îți întunecă fruntea scumpă, care fac să-ți pălească frumoasele buze roșii?

— Cu excepția lui Carol cel Mare, vorbi el cu o voce surdă, toți regii Franței cu numele de Carol au sfârșit jalnic.

— Ei na! spuse ea. Și Carol al VIII-lea?

— În floarea vârstei, reluă regele, acest biet prinț s-a lovit cu capul de o ușă joasă, în castelul de la Amboise, pe care-l înfrumuseța și a murit în chinuri îngrozitoare. Moartea lui a dat coroana casei noastre.

— Carol al VII-lea și-a recucerit regatul.

— Micuțo, el a murit (regele începu să vorbească șoptit) de foame, temându-se să nu fie otrăvit de către Delfin, care o ucisese deja pe frumoasa lui Agnès. Tatăl se temea de fiul său; iar azi, fiul se teme de mama sa.

— De ce scotocești în trecut? întrebă ea, gândindu-se la viața înspăimântătoare a lui Carol al VI-lea.

— Ce vrei, micuța mea? Regii pot afla, fără să recurgă la ghicitori, soarta care-i așteaptă, n-au decât să consulte istoria. Sunt preocupat în acest moment să evit soarta lui Carol cel Simplu, căruia i-a fost furată coroana și care a murit în închisoare, după șapte ani de captivitate.

— Carol al V-lea i-a izgonit pe englezi! spuse ea victorioasă.

— Nu el, ci du Guesclin; otrăvit fiind de Carol de Navarra, și-a târât zilele lăncezind.

— Dar Carol al IV-lea? întrebă ea.

— S-a căsătorit de trei ori fără să poată avea moștenitori, în ciuda frumuseții masculine care-i scotea în evidență pe copiii lui Filip cel Frumos. Cu el s-au stins primii Valois, cei noi se vor stinge de asemenea; regina nu mi-a dat decât o fiică și voi muri fără să o las însărcinată, căci un minorat ar fi cea mai mare nenorocire pe care ar putea mârni regatul. De altfel, oare ar trăi, acest fiu al meu? Numele Carol este de rău augur, Carol cel Mare a epuizat fericirea. Dacă aș deveni din nou rege al Franței, mi-ar fi teamă să mă numesc Carol.

— Dar cine vrea să-ți ia coroana?

— Fratele meu Alençon conspiră împotriva mea. Peste tot văd doar dușmani...

— Domnule, spuse Marie, făcând o față adorabilă, povesteți-mi ceva mai vesel.

— Bijuteria mea, răspunse cu vioiciune regele, să nu-mi spui niciodată domnule, nici în glumă; îmi aduci aminte de mama mea care mă rănește continuu cu acest cuvânt, prin care pare că vrea să-mi ia coroana. Îi spune fiule ducelui d'Anjou, adică regelui Poloniei.

— Sire, zise Marie, împreunându-și mâinile ca și cum s-ar fi rugat la Dumnezeu, există un regat în care sunteți adorat, maiestatea dumneavoastră împlumple de gloria și de forța sa; și acolo, cuvântul domnule vrea să însemne iubitul meu senior.

Își desfăcu degetele și printr-un gest delicat îi desenă regelui inima ei. Aceste cuvinte fură atât de bine muzicalizate, ca să folosim un cuvânt al vremii specific cântecelor de dragoste, încât Carol al IX-lea o luă pe Marie de talie, o ridică în brațe cu forța aceea nervoasă care-l făcea atât de deosebit, o așeză pe genunchii lui, și-și frecă apoi cu blândețe fruntea de buclele pe care metresa lui și le aranjase atât de cochet. Marie judecă acest moment potrivit și se aventură cu câteva săruturi pe care Carol mai degrabă le îndură decât le primi; apoi, între cele două sărutări, ea îi spuse:

— Dacă oamenii mei nu m-au mințit, ai alergat toată noaptea prin Paris, ca pe vremea în care făceai nebunii ca un adevărat mezin al familiei.

— Da, răspunse regele care rămase pierdut în gândurile sale.

— N-ai bătut cumva paznicul și ai jefuit câțiva burghezi cumsecade? Cine sunt, așadar, oamenii pe care mi i-ai încredințat și care sunt atât de criminali încât ai interzis orice conversație cu ei? Niciodată o fată n-a fost ferecată cu mai multă strășnicie decât acești oameni care nici n-au bătut, nici n-au mâncat; germanii lui Solern n-au lăsat pe nimeni să se apropie de camera unde i-ați închis. E o glumă sau e ceva serios?

— Da, ieri seară, spuse regele trezit din reverie, am început să alerg pe acoperișuri cu Tavannes și cu frații Gondi; am vrut să mă distrez cu vechii mei tovarăși, dar picioarele nu mă mai ascultă; n-am îndrăznit să sărim peste străzi. Totuși am reușit să sărim peste două curți, avântându-ne de pe un acoperiș pe celălalt. În ultima curte, la doi pași de aici, lipiți de un coș, ne-am zis, Tavannes și cu mine, că n-ar trebui să mai continuăm. Dacă oricare dintre noi ar fi fost singur, niciunul nu s-ar fi încumetat la așa ceva.

— Pariez că tu ai sărit primul, nu-i așa? Regele zâmbi. Știu de ce-ți riști astfel viața.

— Ah, frumoasa mea ghicitoare.

— Ai obosit să trăiești.

— La naiba cu vrăjitorii! Sunt hărțuit de ei, spuse regele luând un aer grav.

— Vrăjitoria mea este dragostea, continuă ea zâmbind. Din ziua binecuvântată în care ai început să mă iubești, nu ți-am ghicit eu oare toate gândurile? Și dacă-mi permiți să-ți spun adevărul, gândurile care te frământă astăzi nu sunt demne de un rege.

— Sunt eu oare rege? spuse el cu amărăciune în glas.

— Nu poți să fii? Cum a făcut Carol al VII-lea, al cărui nume îl porți? Și-a ascultat metresa, monseniore, și și-a recucerit regatul, invadat de englezi așa cum este al nostru de reformați. Ultima ta lovitură de stat ți-a arătat drumul pe care trebuie să-l urmezi. Nimicește erezia.

— Parcă nu erai de acord cu această strategie, spuse Carol, și uite că azi...

— S-a împlinit, răspunse ea; de altfel, sunt de aceeași părere cu doamna Caterina, mai bine o faci tu decât familia de Guise.

— Carol al VII-lea nu a avut de luptat decât împotriva unor oameni, iar eu am în fața mea idei, continuă regele. Ucizi oameni, dar niciodată cuvintele! Împăratul Carol Quintul a renunțat s-o facă, fiul său Don Filip și-a epuizat forțele încercând, noi vom pieri cu toții, noi, ceilalți regi. Pe cine mă pot sprijini eu? În dreapta, la catolici, e familia de Guise care mă amenință; în stânga, calviniștii nu-mi vor ierta niciodată moarte bietului meu părinte Coligny, nici masacrul din august; și de altfel, ei vor să suprimă tronul; în sfârșit, în fața mea e mama...

— Arestez-o și domnește singur, îi șopti Marie la ureche.

— Am vrut s-o fac ieri, dar azi nu mai vreau. Vorbești cu mare ușurință despre asta.

— Între fata unui spițer și cea a unui medic, diferența nu e așa de mare, continuă Marie Touchet care glumea cu plăcere despre falsa origine ce i se atribuia. Regele ridică din sprâncene.

— Marie, fără libertăți de acest gen! Caterina de Medici e mama mea, iar tu ar trebui să tremuri...

— De ce ți-e teamă?

— De otravă! spuse în cele din urmă regele scos din sărite.

— Bietul de tine! strigă Marie abia stăpânindu-și lacrimile, căci atâta putere unită cu atâta slăbiciune o emoționează profund. Ah, reluă ea, mă faci să o urăsc pe doamna Caterina, care mi se pare atât de bună și ale cărei bunăvoințe mi se par prefăcătorii. De ce se poartă atât de frumos cu mine și atât de urât cu tine? În timpul șederii mele la Dauphiné, am aflat despre începutul domniei tale lucruri pe care mi le-ai ascuns și mi se pare că regina mamă ți-a pricinuit toate nenorocirile.

— Cum? spuse regele, într-adevăr preocupat.

— Femeile al căror suflet și ale căror intenții sunt pure se folosesc de virtuți pentru a-i domnina pe bărbații pe care-i iubesc; dar femeile care nu le vor binele îi guvernează servindu-se de cusurile lor; ori, regina a făcut vicii din cele mai frumoase calități ale tale, și te-a făcut să crezi că defectele tale sunt virtuți. Acesta să fie oare rolul unei mame? Fii un tiran asemeni lui Ludovic al IX-lea, inspiră teamă, imită-l pe Don Filip, alungă-i pe italieni, izgonește-i pe de Guise și confiscă pământurile calviniștilor; te vei înălța din această singurătate și-ți vei salva tronul. Momentul este propice, căci fratele tău este în Polonia.

— Sunt doi copii în politică, spuse Carol cu amărăciune, nu știm să facem decât dragoste. Haide, micuța mea, ieri visam la toate astea, vroiam să împlinesc lucruri mărețe, dar mama mea a suflat peste castelele mele din cărți de joc. De departe, problemele se conturează limpede ca niște coame muntoase, și fiecare îmi spune: Am să-i nimicesc pe calviniști, o să le dau o lecție fraților de Guise, am să mă separ de curtea de la Roma, am să mă sprijin pe popor, pe burghezie; în sfârșit, de departe, totul pare simplu; dar vrând să urci munții, pe măsură ce te apropii de vârf, întâmpini obstacole. Calvinismul este el însuși ultima grijă a membrilor partidului, domnii de Guise, acești catolici înverșunați, ar fi disperați să-i vadă pe calviniști supuși. Înainte de orice, fiecare se supune intereselor sale, iar opiniile religioase servesc drept vâl unor ambiții nesătule. Partidul lui Carol al IX-lea este cel mai slab dintre toate; cel al regelui de Navarra, al regelui Poloniei, al ducelui d'Alençon, al prințului de Condé, al domnilor de Guise, al mamei mele se coalizează unii împotriva celorlalți și mă lasă singur până și în consiliul meu. În mijlocul atâtor elemente tulburătoare, mama este cea mai puternică, tocmai mi-a demonstrat zădărnicia planurilor mele. Suntem înconjurați de supuși care nu se sinchiesc de justiție. Secura lui Ludovic al XI-lea, despre care vorbești tu, ne lipsește cu desăvârșire. Parlamentul nu i-ar condamna nici pe domnii de Guise, nici pe regele Navarrei, nici pe prințul de Condé, nici pe frații mei; dacă ar face așa ceva, ar crede că ar da foc întregului regat. Ar trebui să se ajungă la asasinat; tronul le-ar da peste cap planurile acestor insolenți care au suprimat justiția; dar unde să găsești oameni credincioși? Consiliul de azi dimineată m-a dezgustat pe deplin: peste tot trădări, peste tot interese contrare. Sunt obosit să tot îmi port coroana, nu vreau decât să mor în pace.

Acestea fiind spuse, regele căzu din nou într-o somnolență posomorâtă.

— Dezgustat de toate! repetă cu durere Marie Touchet, respectând toropeala profundă a iubitului ei.

Carol era pradă unei stări complete de apatie atât a spiritului, cât și a trupului, produsă de oboseala tuturor capacităților și sporită de descurajarea cauzată de imensitatea nenorocirii, neputința vădită a triumfului sau înfățișarea acestor dificultăți multiple, încât însuși geniul se teme de ele. Descurajarea regelui era motivată de nivelul la care ajunseseră acum câteva luni curajul și ideile sale; apoi, un acces de melancolie nervoasă, provocat chiar de boală, îl copleșise la ieșirea dintr-un lung consiliu, care se ținuse în cabinetul său; Maria văzu bine că el era pradă uneia din acele crize când totul este dureros și supărător, chiar și dragostea; ea rămase, așadar, ingenuncheată, cu capul pe genunchii regelui, care-și lăsă mâna cufunudată în părul iubitei, fără nicio mișcare, fără a spune o vorbă, fără un suspin, ca și ea, de altfel. Carol al IX-lea zăcea prăbușit în letargia neputinței, iar Maria, în stupoarea disperării femeii iubitoare care zărește hotarele unde se sfârșește iubirea. Cei doi amanți rămaseră astfel cufundați într-o liniște profundă pentru un moment îndelungat, unul din acele ceasuri când orice gând deschide o rană, când norii unei furtuni lăuntrice întunecă până și amintirea fericirii. Maria se consideră oarecum vinovată de această apatie înspăimântătoare. Ea se întrebă cu groază dacă bucuria excesivă cu care o întâmpinase regele, și dacă dragostea violentă împotriva căreia ea nu avusese puterea să lupte nu-i slăbiseră spiritul și trupul lui Carol al IX-lea. În clipa în care ea își ridică ochii scăldați în lacrimi, ca și obrajii, către iubitul ei, văzu lacrimi în ochii și pe obrajii fără culoare ai regelui. Această înțelegere ce-i unea până și-n durere îl emoționează atât de mult pe Carol al IX-lea, încât el se trezi din toropeală, asemeni unui cal căruia îi dai pinteni; o cuprinse pe Maria de mijloc, și înainte ca ea să-i poată ghici gândul, o așează pe pat.

— Nu mai vreau să fiu rege, zise el, nu mai să fiu decât iubitul tău și să uit totul în plăcere! Vreau să mor fericit, și nu devorat de grijile tronului.

Tonul acestor cuvinte și focul ce strălucea în ochii, înainte stinși, ai lui Carol al IX-lea, în loc să-i placă Mariei, îi pricinuiră o durere cumplită: în acel moment ea își acuza iubirea de complicitate alături de cauzele bolii de care murea regele.

— Uiți de prizonieri! îi spuse ea, ridicându-se brusc.

— Și ce-mi pasă de acești oameni? Îi las să mă asasineze.

— Cum! Asasini? întrebă ea.

— Nu te speria, îi avem în mână, scumpa mea! Nu te preocupa de ei, ci de mine; așadar, nu mă iubești?

— Sire! strigă ea.

— Sire, repetă el, scăpărând parcă scântei din priviri, atât de violent fu primul impuls al mâniei iscate de respectul intempestiv al metresei sale. Tu te

înțelegi cu mama mea.

— Doamne sfinte! strigă Marie, privindu-și scăunelul pentru rugăciuni și forțându-se să ajungă la el pentru a spune o rugăciune. Fă-l să mă înțeleagă!

— Aha! continuă regele cu un aer sumbru. Ai avea ceva să-ți reproșezi! Apoi, strângând-o în brațe și privind-o fix, zise: Am auzit vorbindu-se de pasiunea nebună ce o nutrește pentru tine un anume Entragues, zise el cu un aer rățacit, și de când căpitanul Balzac, bunicul lor, s-a însurat cu o Visconti, la Milano, nenorociții nu se mai îndoiesc de nimic.

Marie îl privi pe rege cu un aer atât de mândru, încât el se rușină. În acel moment, țișetele micului Carol de Valois, care tocmai se trezise și pe care doica îl aducea, fără îndoială, se auziră în salonul alăturat.

— Intră, burgundo! zise Marie, mergând să-și ia copilul de la doică și aducându-i-l regelui. Ești mai copil decât el, îi spuse ea, pe jumătate enervată, pe jumătate calmă.

— E tare frumos, zise Carol al IX-lea, luându-și fiul în brațe.

— Numai eu știu cât de mult îți seamănă, spuse Marie, are deja gesturile și zâmbetul tău...

— De pe acum? întrebă regele, zâmbind.

— Bărbații nu vor să creadă astfel de lucruri, spuse ea, dar, Carol, ia-1, joacă-te cu el, privește-1! Vezi, nu-i așa că am dreptate?

— E adevărat! exclamă regele, surprins de o mișcare a copilului, care i se păru miniatura unuia din gesturile sale.

— Floare frumoasă! spuse mama. El n-o să mă părăsească niciodată, el n-o să mă facă să sufăr.

Regele se juca cu fiul lui, îl făcea să sară, îl săruta cu o pornire pătimașă, îi murmură cuvinte nebunești și vagi, onomatopee drăguțe pe care știu să le inventeze mamele și doicele; vocea îi devenea copilărească; în sfârșit, fruntea i se însenină, bucuria îi reveni pe fața întristată, și când Marie își văzu iubitul uitând totul, își lăsă capul pe umărul lui și-i șopti aceste cuvinte la ureche:

— N-ai de gând să-mi spui, dragul meu Carol, de ce mă pui să păzesc niște asasini, și cine sunt acești bărbați, și ce vrei să faci cu ei? În sfârșit, unde vă mergeați pe acoperișuri? Sper că nu-i vorba de o femeie?

— Tu mă iubești mereu la fel de mult! îi spuse regele, surprins de raza limpede a uneia dintre acele priviri întrebătoare pe care femeile știu să le arunce când e necesar.

— Ai putut să te îndoiești de mine? continuă ea, fără a-și mai stăpâni lacrimile.

— Există femei în aventura mea, dar sunt vrăjitoare. Ce vroiam să zic?

— Ne aflăm la doi pași de aici, pe acoperișul unei case, zise Marie. Pe ce stradă?

— Pe strada Saint-Honoré, micuța mea, spuse regele, care părea că-și revenise și care, adunându-și gândurile, vru să-și pună iubita la curent cu cele ce aveau să se petreacă la ea. Trecând ieri pe acolo în vreme ce hoinăream, ochii mi-au fost atrași de o lumină puternică care venea de la mansarda casei în care locuiește René, parfumierul și mănușarul mamei mele, al tău și al întregii curți. Am bănuieli puternice despre ceea ce se face la acest om, și dacă eu sunt otrăvit, acolo s-a pregătit otrava.

— De mâine îl părăsesc, spuse Marie.

— Ah, tu l-ai păstrat când eu îl părăsisem! strigă regele. Aici îmi era viața, continuă el, cu un aer posomorât. Fără îndoială că aici au pus moartea.

— Dar, scumpul meu copil, eu m-am întors din Dauphiné, împreună cu Delfinul nostru, zise ea, zâmbind, și René nu mi-a mai adus nimic de la moartea reginei Navarrei... Continuă, te-ai cățărât pe casa lui René?

— Da, reluă regele. Urmat de Tavannes, am ajuns într-o clipită, într-un loc de unde am putut să văd, fără să fiu văzut, interiorul bucătăriei diavolului și să observ acolo niște lucruri care m-au împins la măsurile pe care le-am luat. N-ai iscodit niciodată mansarda casei acestui blestemat florentin! Ferestrele dinspre stradă sunt întotdeauna închise, în afară de ultima, de unde se vede palatul Soissons și coloana pe care a pus s-o construiască mama mea pentru astrologul ei, Cosimo Ruggieri. În aceste poduri se află o locuință și o galerie care nu sunt luminate decât dinspre curte, astfel încât, pentru a vedea ce se întâmplă acolo, trebuie să te cațări unde niciunui om nu-i dă în gând s-o facă: pe coama unui zid înalt care dă spre acoperișurile casei lui René. Oamenii care și-au instalat acolo cuptoarele în care distilează moartea se bizuiau pe lașitatea parizienilor, ca să nu fie văzuți niciodată; dar ei nu l-au luat în calcul pe Carol de Valois. Am înaintat pe streășină până la o fereastră, pe al cărei pervaz m-am ținut drept, trecându-mi un braț în jurul maimuței ce o împodobește.

— Și ce-ai văzut acolo, sufletul meu? întrebă Marie, speriată.

— O cămăruță în care se fabrică operele întunericului, răspunse regele. Primul lucru asupra căruia mi-a căzut privirea a fost un bătrân voinic, așezat pe un scaun, și înzestrat cu o magnifică barbă albă, așa cum era cea a bătrânului l'Hôpital, îmbrăcat ca și el cu o robă de catifea neagră. Pe fruntea lui lată, adânc brăzdată de riduri, pe coroana lui de păr alb, pe chipul calm și atent, palid de veghe și de trudă, cădeau razele concentrice ale unei lămpi de unde izvora o lumină puternică. El își împărțea atenția între un vechi manuscris, al cărui pergament avea, cu siguranță, mai multe secole, și două cuptoare aprinse în care fierbeau substanțe eretice. Podeaua și pereții laboratorului nu se vedeau de atâtea animale ce zăceau acolo suspendate, schelete, plante uscate, minerale și ingrediente ce îmbăcseau; aici, cărți, instrumente de distilare, dulapuri pline cu unelte de magie, de astrologie; acolo, horoscoape de naștere, fiole, chipuri vrăjite și poate chiar

otrăvuri pe care i le furnizează lui René, ca să-i răsplătească ospitalitatea și protecția pe care mănușarul mamei mele i le oferă. Tavannes și cu mine am fost impresionați, te asigur de asta, de aspectul acestui arsenal al diavolului; căci, numai dacă-1 vezi, cazi pradă vrăjilor; și dacă n-aș fi fost regele Franței, mi-ar fi fost frică. „Tremură pentru amândoi!” i-am zis lui Tavannes. Dar Tavannes privea sedus acest misterios spectacol. Pe un pat, alături de bătrân, era întinsă o fată de o frumusețe stranie, delicată și subțire asemenea unui șarpe, albă ca o hermină, lividă ca o moartă, nemișcată ca o statuie. Poate că-i o femeie scoasă de curând dintr-un mormânt, ce servea la vreun experiment, căci ni s-a părut că mai are încă giulgiul pe ea; ochii îi erau ficși, și nu părea să respire. Bătrânul nenorocit nu-i dădea nici cea mai mică atenție; îl priveam cu atâta curiozitate, încât, cred, că spiritul său a trecut în trupul meu; și tot studiindu-l, am ajuns să-i admir privirea atât de vie, de profundă, de îndrăzneță, în ciuda indifferenței vârstei; gura i se mișca sub impulsul gândurilor emanate parcă de o dorință unică ce-i rămânea întipărită în miile de cute. Totul vădea la acest bărbat o speranță pe care nimic n-o descurajează și nimic n-o împiedică. Atitudinea lui fremătătoare în propria-i imobilitate, aceste trăsăturile bine conturate, admirabil săpate de o patimă ce face aceeași slujbă ca dalta unui sculptor, această idee izvorâtă dintr-o încercare criminală sau științifică, inteligența aceea cercetătoare, pusă pe urmele naturii, învinsă de ea și încovoiată sub greutatea îndrăzneții, amenințând creația, cu focul pe care-l ține de la ea ... totul m-a fascinat timp de o clipă. L-am considerat pe acest bătrân mai rege decât mine, căci privirea lui cuprindea lumea și o domina. M-am hotărât să nu mai fac săbii, vreau să plutesc pe deasupra prăpăstiilor, așa cum face acest bătrân, știința lui mi s-a părut o regalitate sigură. În sfârșit, cred în științele oculte.

— Tu, fiul cel mare, răzbunătorul sfintei biserici catolice, apostolice și romane? zise Marie.

— Eu!

— Ce ți s-a întâmplat oare? Continuă, vreau să-mi fie frică pentru tine și tu să ai curaj pentru mine.

— Privindu-și orologiul, bătrânul s-a ridicat, reluă regele, și a plecat nu știu pe unde, dar am auzit deschizându-se fereastra dinspre strada Saint-Honoré. Curând a strălucit o lumină, apoi am văzut pe coloana palatului Soissons o altă lumină ce răspundea celei a bătrânului și care ne-a permis să-l vedem pe Cosimo Ruggieri în vârful coloanei. „Ah! Se înțeleg între ei”, i-am spus eu lui Tavannes, care din clipa aceea găsi totul înspăimântător de suspect și-mi împărtăși părerea de a pune mâna pe acești doi oameni și de a cerceta imediat atelierul lor monstruos. Dar înainte de a purcede la un sechestru general, am vrut să vedem ce avea să se întâmple mai departe. După un sfert de oră, ușa laboratorului s-a deschis, și Cosimo Ruggieri, consilierul mamei mele, puțul fără fund care înghite toate tainele curții, căruia femeile îi cer ajutor împotriva soților și amanților lor, căruia amanții

și soții îi cer ajutor împotriva necredincioaselor lor, care schimbă viitorul ca și trecutul, primind bani de la toți, care vinde horoscoape și care trece drept atotștiutor, acest om pe jumătate demon a intrat înăuntru, spunându-i bătrânului: „Bună ziua, frate!” El aducea cu sine o bătrânică înspăimântătoare, știrbă, cocoșată, strâmbă, încovoiată ca o pocitanie din basme, doar că mai oribilă; era zbârcită ca un măr uscat, avea pielea de culoare șofranului, bărbia îi mușca parcă nasul, iar gura era ca o linie abia vizibilă; ochii ei semănau cu punctele negre ale unui zar, fruntea îi contura amărăciunea, iar părul îi ieșea în șuvițe cenușii de sub basmaua murdară; mergea sprijinindu-se într-o cârjă; mirosea a legătură de vreascuri și a vrăjitoare; ne-a speriat foarte tare, căci nici Tavannes și nici eu n-am luat-o drept o femeie normală, Dumnezeu nu le-a făcut pe femei atât de înspăimântătoare ca asta. Ea se așează pe un taburet, lângă frumosul șarpe alb care-i plăcea lui Tavannes. Cei doi frați nu le dădură nicio atenție, nici bătrânei, nici tinerei, care, una lângă alta, formau o pereche de-a dreptul cumplită. Într-o parte viața înveșmântată în moarte, iar în cealaltă moartea în viață.

— Dragul meu poet! exclamă Marie, sărutându-l pe rege.

— Bună ziua, Cosimo, i-a răspuns bătrânul alchimist fratelui său. Și amândoi au privit cuptorul. Ce putere are astăzi luna? îl întrebă bătrânul pe Cosimo.

— Caro Lorenzo, a răspuns astrologul mamei mele, marea din septembrie nu s-a sfârșit încă, nu se poate afla nimic într-o asemenea dezordine.

— Ce ne spune Orientul, în seara asta?

— Tocmai a descoperit, i-a răspuns Cosimo, o forță creatoare în aer care-i redă pământului tot ceea ce-și ia din el; crede, ca și noi, că aici, jos, totul este produsul unei transformări lente, dar că toate diversitățile sunt formele aceleiași substanțe.

— Tocmai așa gândea și predecesorul meu, a răspuns Lorenzo. Azidimeineață, Bernard de Palissy îmi spunea că metalele sunt rezultatul unei compresii, și că focul, care divide totul, unește de asemenea totul; că focul are puterea de a comprima, după cum o are și pe aceea de a separa. Acest om cumsecade e un geniu.

Deși eu stăteam astfel încât să nu fiu văzut, Cosimo luă mâna tinerei moarte și spuse:

— E cineva aproape de noi! Cine este? întrebă el.

— Regele! zise ea.

M-am arătat, bătând în vitraliu. Ruggieri mi-a deschis fereastra și eu am sărit în acea bucătărie a iadului, urmat de Tavannes.

— Da, regele, le-am spus celor doi florentini, care ni s-au părut cuprinși de groază. În ciuda cuptoarelor și a cărților voastre, a vrăjitoarelor și a științei voastre, voi n-ați putut să ghiciți vizita mea. Sunt foarte bucuros să-l văd pe acest faimos

Lorenzo Ruggieri, despre care vorbește atât de misterios regina mama mea, i-am zis bătrânului, care se ridică și se înclină. Sunteți în regatul meu fără permisiunea mea. Pentru cine lucrați aici, voi care, din tată în fiu, sunteți favoriții casei de Medici? Ascultați-mă! Voi profitați de atâtea pungi, încât de multă vreme alți oameni lacomi s-ar fi săturat de aur; sunteți mult prea vicleni pentru a o lua prostește pe căi criminale, și cu atât mai puțin pentru a vă năpusti ca niște grauri în această bucătărie; aveți, așadar, planuri secrete, dacă nu sunteți mulțumiți nici cu aurul, nici cu puterea? Pe cine slujiți voi? Pe Dumnezeu sau pe diavol? Ce fabricați aici? Vreau adevărul, sunt destul de bărbat ca să-l aud și să păstrez secretul treburilor voastre, oricât de condamnabile ar putea fi acestea. Așadar, să-mi spuneți totul, fără vicleșuguri. Dacă mă înșelați, veți fi tratați aspru. Păgâni sau creștini, calviniști sau mahomedani, aveți cuvântul meu de rege că veți putea pleca din regat, nepedepsiți, în cazul că ați avea să vă reproșați unele mici păcate. În sfârșit, vă dau răgaz noaptea asta și dimineața de mâine, ca să vă întrebați conștiința, căci sunteți prizonierii mei și o să mă urmați într-un loc unde veți fi păziți ca niște comori.

Înainte de a se supune poruncii mele, cei doi florentini s-au consultat unul pe celălalt printr-o privire subtilă, și Lorenzo Ruggieri mi-a spus că pot să fiu sigur că niciun supliciu n-ar putea să le smulgă secretele; în pofida slăbiciunii lor aparente, nici durerea și nici sentimentele umane n-aveau putere asupra lor; singură, încrederea putea să poruncească buzelor să rostească ceea ce păstra gândul. Nu trebuia să mă mir că în acel moment tratează de la egal la egal cu un rege care nu-l recunoaște decât pe Dumnezeu deasupra lui, căci gândirea lor pornea tot de la Dumnezeu. Ei cereau, așadar, de la mine tot atâta încredere câtă aveau să-mi acorde. Ori, înainte de a se sili să-mi răspundă fără vreun gând ascuns, mi-au cerut să-mi pun mâna stângă în mâna tinerei fete care se afla acolo, și pe cea dreaptă în cea a bătrânei. Nevrând să le dau prilej să gândească despre mine că mi-ar fi teamă de farmece, am întins mâinile. Lorenzo mi-a apucat mâna dreaptă, Cosimo pe cea stângă și mi le-au așezat în palma fiecărei femei, astfel încât m-am pomenit ca Isus între cei doi tâlhari. În timpul în care cele două vrăjitoare mi-au cercetat mâinile. Cosimo îmi arată o oglindă, rugându-mă să mă privesc în ea, iar fratele lui vorbea cu cele două femei într-o limbă necunoscută. Nici Tavannes și nici eu n-am putut să prindem sensul vreunei fraze. Înainte de a-i aduce pe acești oameni aici, am pus sigilii la toate ieșirile acestui laborator, pe care Tavannes s-a însărcinat să-l păzească până în clipa în care, la porunca mea, Bernard de Palissy și Chapelain, medicul meu, se vor duce acolo pentru a face o percheziție exactă a tuturor drogurilor care se găsesc și se fabrică acolo. Pentru a-i împiedica să comunice cu cineva dinafară, căci ar fi putut să se înțeleagă cu mama mea, i-am adus pe acești doi diavoli la tine, în mare taină, păziți de germanii lui Solern, care fac cât cele mai puternice ziduri de temniță. Nici chiar René n-a fost slăbit din

ochi, în camera lui, de către scutierul lui Solern, precum și cele două vrăjitoare. Micuța mea, având în vedere că dețin cheile Cabalei, pe regii cerșetorilor, pe șefii vrăjitoriei, pe prinții boemei, pe stăpânii viitorului, pe urmașii tuturor prezicătorilor faimoși, vreau să te citesc și pe tine, să-ți cunosc inima; în sfârșit, vom afla ce ne așteaptă în viitor.

— Voi fi foarte fericită dacă vor putea să-mi vadă în adâncul inimii, spuse Marie fără nicio urmă de teamă.

— Știu de ce vrăjitorii nu te sperie; tu însăși faci farmece.

— Nu vrei să guști din aceste piersici? întrebă ea arătându-i frumoasele fructe așezate pe o farfurie de argint suflată cu aur. Strugurii și perele le-am cules chiar au de la Vincennes!

— Am să mănânc, căci aici nu există altă otravă decât elixirul mâinilor tale.

— Ar trebui să mănânci multe fructe, Carol, ți-ai îmbroștat sângele care îți clocotește de atâtea frământări.

— N-ar trebui oare și să te iubesc mai puțin?

— Poate, spuse ea. Dacă lucrurile pe care le iubești, îți dăunează...Am să găsesc în dragostea mea puterea să ți le refuz. Îl ador mai mult pe Carol decât îl iubesc pe rege și vreau ca bărbatul să trăiască fără aceste frământări care-l fac trist și visător.

— Regalitatea mă distruge.

— Da, sigur, spuse ea. Dacă n-ai fi fost decât un biet prinț, ca și cumnatul tău, regele Navarrei, acest mic seducător care n-are niciun ban, ci doar un regat nenorocit în Spania unde nu va pune niciodată piciorul și Béarn-ul din Franța care abia îi dă din ce să-și ducă zilele, aș fi fericită, mult mai fericită decât dacă aș fi regina Franței.

— Dar nu ești tu mai mult decât o regină? Ea nu-l are pe Carol decât pentru binele regatului, căci regina face parte din politică, nu-i așa?

Marie zâmbi și făcu o fețișoară drăguță, spunând:

— Se știe asta, sire. Și sonetul meu? E gata?

— Micuța mea, versurile se crează la fel de greu ca și edictele de pacificare, am să le termin curând și pe ale tale. Doamne, ce ușoară e viața aici, n-aș mai vrea să plec de aici. Și totuși, trebui să-i chestionez pe cei doi florentini. Mii de draci, credeam că-i de ajuns un singur Ruggieri în tot regatul și uite că, în fapt, sunt doi. Ascultă, micuța mea, dai dovadă de foarte mare stăpânire de sine, ai fi un locotenent de poliție excelent, căci tu ghicești totul...

— Păi, sire, noi presunem tot ce ne face să ne temem, și pentru noi tot ce e probabil e adevărat... Iată toată subtilitatea noastră în două cuvinte!

— Ei haide, ajută-mă să-i cercetez pe acești doi bărbați. În acest moment, toate hotărârile mele depin de acest interogatoriu. Sunt vinovați sau nu? Mama

mea este în spatele acțiunilor lor.

— Aud vocea lui Jacob pe scară, spuse Marie.

Jacob era favoritul regelui, cel care-l însoțea la toate petrecerile; acesta venise să-l întrebe pe rege dacă dorința stăpânului său era să discute cu acești doi prizonieri.

La un semn afirmativ, stăpâna casei dădu câteva ordine.

— Jacob, zise ea, scoate pe toată lumea din casă, în afară de doică și de Delfinul d’Auvergne care pot să rămână. În ce te privește, rămâi în sala de jos; dar înainte de toate, închide ferestrele, trage perdelele în salon și aprinde lumânările.

Nerăbdarea regelui era atât de mare încât în timpul acestor pregătiri, se așeză pe un scaun, lângă care se afla și metresa lui, în colțul unui mare șemineu de marmură albă unde ardea un foc puternic. Portrerul regelui era încadrat de o ramă de catifea roșie, în loc de oglindă. Carol al IX-lea își sprijini coatele pe brațele scaunului, pentru a-i contempla mai bine pe cei doi florentini.

Odată obloanele închise și perdelele trase, Jacob aprinse lumânările dintr-un fel de candelabru de argint sculptat, pe care-l așeză pe o masă unde aveau să ia loc și cei doi florentini, care puteau recunoaște opera compatriotului lor, Benvenuto Cellini. Bogățiile din această sală, decorată cu gust de Carol al IX-lea, străluceau în lumina caldă. Se vedea mai bine decât în miezul zilei tapiseria de un roșu întunecat. Mobilele, lucrate cu delicatețe, reflectau în sculpturile din lemn de abanos lumina lumânărilor și pe cea a căminului. Poleirile, răspândite cu sobrietate, străluceau ici-colo, ca niște ochi, și însuflețeau culoarea brună care domnea în acest cuib de dragoste.

Jacob bătu de două ori și, la un cuvânt, îi lăsă să intre pe cei doi florentini. Deodată, Marie Touchet fu cuprinsă de sentimentul de măreție care-l impunerea pe Lorenzo atenției celor mari cât și a celor mici. Acest bătrân auster, a cărui barbă de argint era accentuată de un veșmânt de ca-tifea neagră, avea o frunte asemănătoare unui dom din marmură. Figura lui severă, cu ochii negri ce aruncau văpăi, transmitea freamătul unui geniu ieșit din solitudinea lui profundă, cu atât mai activ cu cât puterea lui nu slăbea în contact cu oamenii. Ai fi zis că-i fierul tăiușului ce n-a fost încă folosit.

În ce-l privește pe Cozimo Ruggieri, acesta purta costumul specific curtenilor. Marie îi făcu un semn regelui pentru a-i spune că nu exagerase cu nimic în povestirea lui și pentru a-i mulțumi că i-l prezentase pe acest om extraordinar.

— Aș fi vrut să văd și pe vrăjitoare, îi șopti ea regelui.

Căzut pe gânduri, Carol al IX-lea nu-i răspunse, își scutură cu grijă câteva firimituri de pâine de pe manta și pantalonii.

— Știinele voastre nu au nicio putere asupra cerului, nici nu pot să-i interzică soarelui să răsară, domnilor florentini, spuse regele, arătând perdelele, care din pricina atmosferei cenușii din Paris, fuseseră trase. Nu-i lumină.

— Sire, științele noastre pot să facă un cer după fantezia noastră, răspunse Lorenzo Ruggieri. Vremea este întotdeauna frumoasă pentru cineva care lucrează mereu într-un laborator, lângă focul cuptoarelor.

— Adevărat, spuse regele. Ei bine, tătucule, continuă el, folosind o expresie care-i venea firesc când i se adresa unui bătrân, explică-mi mai bine obiectul studiilor dumitale!

— Cine ne va garanta că nu vom fi pedepsiți?

— Aveți cuvântul regelui, răspunse Carol al IX-lea a cărui curiozitate fu stârnită de această întrebare.

Lorenzo Ruggieri păru să ezite, dar Carol al IX-lea strigă.

— Ce vă oprește să vorbiți? Suntem singuri.

— Regele Franței e aici? Întrebă bătrânul.

Carol al IX-lea se gândi timp de o clipă și răspunse:

— Nu.

— Și nu va veni deloc? spuse Lorenzo.

— Nu, răspunse Carol al IX-lea, stăpânindu-și furia.

Bătrânul impunător luă un scaun și se așează, Cozimo mirat de această cutezanță nu îndrăzni să-l imite.

Carol al IX-lea răspunse pe un ton încărcat de o ironie profundă:

— Regele nu este aici, domnule; dar vă aflați în prezența unei doamne de la care ar fi trebuit să așteptați permisiunea să vă așezați.

— Cel pe care-l vedeți în fața dumneavoastră, doamnă, zise atunci bătrânul, este cu atât mai mult deasupra regilor cu cât sunt regii deasupra supușilor lor, și mă veți socoti curtenitor atunci când îmi veți cunoaște pu-terea.

Ascultând aceste cuvinte îndrăznețe, spuse cu emfază italiană, Carol și Marie se priviră și-l priviră și pe Cozimo care, cu ochii pironiți pe chipul fratelui său, părea să spună: Cum o să iasă din încurcătura în care ne aflăm?

Într-adevăr, o singură persoană putea să înțeleagă măreția și subtilitatea vorbelor cu care începuse Lorenzo Ruggieri; și această persoană nu era nici regele, nici tânăra sa amantă pe care bătrânul îi fermecase cu îndrăzneala lui, ci vicleanul Cozimo Ruggieri. Deși superior celor mai abili slujitori de la curte, și poate chiar Caterinei de Medici, protectoare sa, astrologul își recunoștea fratele drept maestru al său.

Acest bătrân savant, cufundat în singurătate, îi judecase pe suverani, aproape toți blazați de mișcarea perpetuă a politicii, ale cărei crize erau, în acea epocă, atât de dese, de puternice, de înflăcărâte și de imprevizibile; el le cunoștea plictiseala și dezgustul față de orice lucru; știa cu câtă ardoare urmăreau ei tot ce era straniu, nou, bizar, și mai ales cât de mult iubeau să se afle în zona intelectuală unde puteau evita, într-o bună zi, să lupte împotriva oamenilor și a evenimentelor. Celor care au epuizat subiectul politicii, nu le mai rămânea decât gândirea pură:

Carol Quintul demonstrase acest fapt prin abdicarea sa. Carol al IX-lea, care crea sonete și făurea săbii pentru a se sustrage afacerilor chinuitoare ale unui secol în care tronul era pus în discuție, la fel ca și regele, și care din regalitate nu se alegea decât cu grijile, fără să aibă parte și de plăceri, a fost, cu siguranță, puternic zdruncinat de îndrăzneța negare a puterii sale pe care tocmai și-o permise Lorenzo. Impietățile religioase nu aveau nimic surprinzător într-o vreme în care catolicismul era cercetat atât de violent; dar răsturnarea oricărei religii, ca bază a unor tentative nebunești ale unei științe misterioase, trebuia să-l lovească pe rege și să-l trezească din preocupările sale sumbre. Apoi, o cucerire în care era vorba despre orice om însemna o acțiune ce făcea să pălească orice alt interes în ochii fraților Ruggieri. De această idee, transmisă regelui, depindea o importantă achitare pe care cei doi frați nu puteau să o ceară, dar pe care trebuiau să o obțină! Esențialul era ca să-l facă pe Carol al IX-lea să-și uite bănuielile, îndemnându-l să se gândească la altceva. Cei doi italieni nu ignorau faptul că miza acestui joc era propria lor viață; așadar, privirile umile și mândre totodată, pe care le schimbau cu cele perspicace și bănuitoare ale regelui și metresei sale, constituiau parcă subiectul unei piese de teatru.

— Sire, zise Lorenzo Ruggieri, dumneavoastră mi-ați cerut adevărul; dar pentru a vi-l spune, trebuie să vă fac să cercetați adâncimea prăpastiei din care va ieși acest adevăr. Gentilomul și poetul să ne ierte vorbele pe care fiul cel mare al bisericii ar putea să le ia drept blasfemii! Eu nu cred că Dumnezeu se ocupă de treburile omenești...

Deși foarte hotărât să păstreze o imobilitate regală, Carol al IX-lea nu putu să-și stăpânească un gest de uimire.

— Fără această convingere, eu n-aș putea avea încredere în opera miraculoasă căreia m-am dedicat; dar, ca s-o continui, trebuie să crezi în ea; și dacă mâna lui Dumnezeu conduce totul, eu sunt un nebun. Regele trebuie să știe asta! Este vorba de a repurta o victorie asupra mersului actual al naturii umane. Eu sunt alchimist, sire. Dar să nu vă gândiți, ca omul de rând, că eu caut să fac aur! Compoziția aurului nu este scopul, ci un accident al cercetărilor noastre; altminteri, tentativa noastră nu s-ar numi MAREA OPERA! Marea operă este ceva mai îndrăzneț decât asta. Dacă aș admite astăzi prezența lui Dumnezeu în această problemă flacăra cuptoarelor aprinse de secole s-ar stinge mâine. Dar a nega acțiunea directă a lui Dumnezeu nu înseamnă a-l nega pe Dumnezeu, să nu vă înșelați în privința asta. Noi îl situăm pe autorul tuturor lucrurilor mai presus decât îl coboară religiile. Să nu-i acuzați de ateism pe cei ce vor nemurirea. După exemplul lui Lucifer, noi suntem geloși pe Dumnezeu, și gelozia dovedește o iubire violentă! Cu toate că această doctrină este baza lucrărilor noastre, nu toți adeptii sunt pătrunși de ea. Cosimo, spuse bătrânul, arătându-1 pe fratele lui, Cosimo este cucernic; el face pomeniri pentru odihna sufletului tatălui nostru și se

duce să le asculte. Astrologul mamei voastre crede în divinitatea lui Cristos, în imaculata concepție, în împărtășanie; el crede în indulgențele papei, în iad, el crede într-o infinitate de lucruri... Nu i-a sunat încă ceasul! I-am făcut horoscopul, el va muri aproape centenar: trebuie să trăiască sub încă două domnii și să-i vadă pe doi regi ai Franței asasinați.

— Cine vor fi ei? întrebă regele.

— Ultimul Valois și primul dintre Bourboni, răspuse Lorenzo. Dar Cosimo îmi va împărtăși părerile. Într-adevăr, este imposibil să fii alchimist și catolic în același timp, să ai credință în tirania omului asupra materiei și în suveranitatea spiritului.

— Cosimo va muri la o sută de ani? întrebă regele, încruntându-și fruntea.

— Da, sire, îi răspuse hotărât Lorenzo, va muri liniștit și în patul lui.

— Dacă voi aveți puterea să prevedeați clipa morții voastre, cum de ignorați rezultatul pe care îl vor avea cercetările voastre? întrebă regele;

Carol al IX-lea zâmbi cu un aer triumfător, privind-o pe Marie Touchet.

Cei doi frați schimbară o privire rapidă de bucurie: Îl interesează alchimia, gândiră ei. Atunci suntem salvați!

— Pronosticurile noastre se sprijină pe starea actuală a raporturilor care există între om și natură; dar e vorba să se schimbe în întregime tocmai aceste raporturi, răspuse Lorenzo.

Regele rămase gânditor.

— Dar dacă sunteți siguri că veți muri, atunci sunteți siguri de înfrângerea voastră, continuă Carol al IX-lea.

— Așa erau și predecesorii noștri! răspuse Lorenzo, ridicându-și mâna și lăsând-o să cadă cu un gest empatic și solemn. Dar spiritul dumneavoastră a făcut o săritură ce l-a dus la capătul drumului, acum trebuie să vă întoarceți înapoi pe urmele noastre, sire! Dacă nu cunoașteți terenul pe care e clădit edificiul nostru, ați putea să ne spuneți că el se va prăbuși, judecați știința cultivată secole de-a rândul de către cei mai mari dintre oameni, așa cum o judecă omul de rând.

Regele făcu un semn de încuviințare.

— Așadar, mă gândesc că acest pământ aparține omului, că el este stăpânul și că poate să-și apropie toate forțele și toate substanțele. Omul nu este o creație ieșită imediat din mâinile lui Dumnezeu, ci o consecință a principiului semănat în infinitul eterului unde se nasc mii de ființe, care nu seamănă de la astru la astru, deoarece acolo condițiile de viață sunt diferite. Da, sire, mișcarea subtilă pe care noi o numim viață își are izvorul dincolo de lumile vizibile; ființele și-o împart după mediile în care se află ele, și cele mai mici făpturi participă la ea, luând din ea atât cât pot să ia, pe riscul și răspunderea lor: n-au decât să se apere împotriva morții. Asta este alchimia. Dacă omul, cel mai perfect animal de pe acest glob, ar purta în el o părticică din Dumnezeu, el nu ar pieri, dar el piere. Pentru a

ieși din această dificultate, Socrate și școala lui au inventat sufletul. Eu, urmașul atâtor mari regi necunoscuți care au guvernat această știință, sunt pentru vechile teorii și împotriva celor noi; eu sunt pentru transformarea materiei, pe care o văd, împotriva imposibilei eternități a unui suflet, pe care nu-l văd. Eu nu recunosc lumea sufletului. Dacă această lume ar exista, substanțele, a căror magnifică uniune produce trupul dumneavoastră și care sunt atât de strălucitoare în doamna, nu s-ar sublima după moartea voastră pentru a se întoarce fiecare separat în caseta ei: apa la apă, focul la foc, metalul la metal, așa cum, atunci când cărbunele meu a ars, elementele lui s-au întors din nou la moleculele lor primitive. Dacă pretindeți că ceva ne supraviețuiește, acest ceva nu suntem noi; căci tot ceea ce este eul actual piere! Ori, eul actual este cel pe care vreau eu să-l continui dincolo de termenul atribuit vieții; acestei transformări vreau să-i dau o durată mai mare. Cum! Arborii trăiesc secole, iar oamenii nu trăiesc decât ani, în vreme ce unii sunt pasivi și ceilalți sînt activi, în vreme ce unii sunt nemișcați și lipsiți de grai, iar ceilalți vorbesc și merg! Nicio creatură nu trebuie să ne fie superioară nouă aici, pe pământ, nici ca putere, nici ca durată. Noi ne-am extins deja simțurile, căci citim în astre! Noi trebuie să putem să ne prelungim viața! Înaintea puterii, eu pun viața. La ce slujește puterea, dacă viața ne scapă? Un om rațional nu trebuie să aibă altă preocupare decât aceea de a căuta, nu dacă există o altă viață, ci secretul pe care se sprijină forma ei actuală pentru a o continua după bunul său plac! Asta-i dorința ce-mi albește părul; dar eu merg cu mult curaj prin beznă, conducând la luptă științele ce-mi împărtășesc convingerea. Într-o zi, viața ne va aparține!

— Dar cum? strigă regele, ridicându-se brusc în picioare.

— Prima condiție a convingerii noastre este aceea de a crede că lumea aparține omului; trebuie să-mi acordați acest punct, zise Lorenzo.

— Bine, fie! răspunse nerăbdător Carol de Valois, deja fascinat.

— Ei bine, sire, scoțându-l pe Dumnezeu din lumea aceasta, ce rămâne? Omul! Să examinăm atunci domeniul nostru! Lumea materială este alcătuită din elemente, aceste elemente au și ele principii. Aceste principii se rezolvă într-unul singur, care este înzestrat cu mișcare. Numărul TREI este formula creației: materia, mișcarea, produsul!

— Dovada? Oprește-te! strigă regele.

— Nu-i vedeți efectele? răspunse Lorenzo. Noi am supus în creuzetele noastre ghinda din care trebuie să răsară un stejar, tot așa de bine ca și embrionul din care trebuie să iasă un om; a rezultat din această puțină substanță un principiu pur, căruia trebuia să i se alăture o forță, o mișcare oarecare. În lipsa creatorului, acest principiu nu trebuie să-și dea lui însuși formele suprapuse care constituie lumea noastră? Căci pretutindeni acest fenomen al vieții este asemănător. Da, pentru metale ca și pentru ființe, pentru plante ca și pentru oameni, viața începe printr-un embrion imperceptibil care se dezvoltă el însuși. Este un principiu

primitiv! Să-1 surprindem în punctul în care el acționează asupra lui însuși, în care este unic, în care este principiu înainte de a fi făptură, cauză înainte de a fi efect, îl vom vedea atunci absolut, fără chip, susceptibil să îmbrace toate formele pe care vedem că le ia. Când vom fi față în față cu această particulă ato-mică, și când îi vom fi surprins mișcarea în punctul ei de plecare, noi îi vom cunoaște legea; de aici încolo, stăpâni să-i impunem forma care ne place, printre toate acelea pe care i le vedem, noi vom da aurul pentru a avea lumea, și vom face o viață de secole pentru a ne bucura de ea. Iată ceea ce căutăm, oamenii mei și cu mine. Toate forțele noastre, toate gândurile noastre sunt folosite în această cercetare, nimic nu ne distrage de la ea. O oră pierdută cu o altă patimă ar fi un furt săvârșit asupra măreției noastre! Dacă nu l-ați surprins niciodată pe unul din câinii dumneavoastră uitându-și vânatul și partea lui din pradă, nici eu n-am găsit niciodată pe vreunul din supușii mei ispitit de vreo femeie sau de vreun interes cupid. Dacă adeptul vrea aurul și puterea, această foame izvorăște din nevoile noastre: el pune mâna pe o avere, așa cum câinele însetat bea din fugă puțină apă, căci cuptoarele lui vor să topească un diamant sau să prefacă în pulbere lingouri. Fiecare cu munca lui! Unul caută secretul naturii ve-getale, pân-dește viața lentă a plantelor, notează asemănarea creșterii la toate speciile și asemănarea hrănirii lor; observă că peste tot trebuie soare, aer și apă pentru a fecunda și pentru a se hrăni. Altul scrutează sângele animalelor. Un altul studiază legile mișcării generale și legăturile ei cu revoluțiile cerești. Aproape toți s-au înverșunat în lupta cu natura netratabilă a metalului, căci dacă găsim mai multe principii în toate lucrurile, găsim toate metalele asemănătoare cu ele însele până în cele mai mici componente ale lor. De aici provine eroarea firească asupra lucrărilor noastre. Îi vedeți pe acești răbdători, pe acești atleți neobosiți, mereu învinși, dar întorcându-se mereu la luptă! Omenirea, sire, se află în spatele nostru, așa cum picherul⁷⁶ stă în urma haitei dumneavoastră. Ea ne strigă: Grăbiți-vă! Nu neglijați nimic! Sacrificați totul, chiar și un om, voi care vă sacrificați pe voi înșivă! Grăbiți-vă! Răpuneți brațul MORȚII, dușmanul meu! Da, sire! Noi suntem însuflețiți de un sentiment ce îmbrățișează fericirea generațiilor ce vor veni. Noi am înmormântat un mare număr de oameni, și ce oameni! uciși în numele acestei căutărie. Alegându-ne această meserie, nu muncim pentru noi înșine, putem pieri fără să fi dezlegat taina! Și ce moarte are cel ce nu crede într-o altă viață! Noi suntem martiri glorioși, avem în inimile noastre egoismul întregii omeniri, noi trăim în urmașii noștri. Odată parcurs acest drum, descoperim secrete cu care înzestram artele mecanice și liberale. Din cuptoarele noastre ies scânteii ce înarmează cele mai perfecte societăți industriale. Praful de pușcă a ieșit din alambicurile noastre, noi vom cucerii trăsnetul. În veghile noastre asidue există răsturnări politice.

— Ar fi cu puțință așa ceva? exclamă regele, ridicându-se din nou de pe scaun.

— De ce nu! zise Marele Maestru al noilor Templieri. Tradit mundum disputationibus⁷⁷! Dumnezeu ne-a oferit lumea. Încă o dată, înțelegeți asta: aici jos omul este stăpânul, iar materia este a lui. Toate forțele, toate mijloacele sunt la dispoziția lui. Cine ne-a creat? O mișcare. Ce putere întreține viața în noi? O mișcare. De ce știința n-ar surprinde această mișcare? Nimic nu se pierde aici, jos, pe pământ, nimic nu pleacă de pe pla-neta noastră pentru a se duce aiurea; altminteri, astrele ar cădea unele peste altele; de asemenea, apele potopului se află aici fără să se fi pierdut din ele o singură picătură. În jurul nostru, dedesubt și deasupra, se află așadar dementele din care au ieșit numeroasele milioane de oameni care au po-pulat pământul înainte și după potop. Despre ce-i vorba? Să surprinzi forța care dezbină; din contră, noi o vom surprinde pe cea care unește. Noi suntem produsul unei industrii vizibile. Când apele au acope-rit globul nostru, au ieșit din ele oameni care și-au găsit elementele vieții lor în scoarța pământului, în aer și în hrana lor. Pământul și aerul posedă, așadar, principiul transformărilor omenesti, ele se petrec sub ochii noștri, alături de ce se află deja sub ochii noștri; prin urmare, putem să surprindem acest secret, fără a limita eforturile acestei cercetări la un singur om, ci dându-i ca durată însăși omenirea. Așadar, noi am început lupta materia, în care eu cred și pe care eu, marele maestru al Ordinului, vreau s-o descifrez. Cristofor Columb a dat o lume regelui Spaniei; eu caut un popor etern pentru regele Franței! Situat înaintea celei mai îndepărtate granițe care ne separă de cunoașterea lucrurilor, ca un observator răbdător al atomilor, eu distrug formele, desfac legăturile oricărei combinații, imit moartea ca să pot imita viața! În sfârșit, eu bat continuu la poarta creației și voi bate până în ultimă zi a vieții mele. Când voi muri, ciocanul meu va trece în alte mâini la fel de neobosite, așa cum giganții necunoscuți mi l-au transmis mie. Neînțelese imagini fabuloase, ca cele ale lui Prometeu, Ixion, Adonis, Pan etc., care fac parte din credințelor religioase din orice țară, din orice vreme, ne anunță că această speranță s-a născut odată cu rasa umană. Caldeea, India, Persia, Egiptul, Grecia, Maurii și-au transmis magismul, cea mai importantă știință dintre științele culte, care ține ascuns fructul veghilor fiecărei generații. Acolo se afla legătura mării și măreței instituții a ordinului Templului⁷⁸. Arzându-i pe templieri, sire, unul din predecesorii dumneavoastră nu a ars decât pe oameni, căci secretele ne-au rămas. Reconstrucția Templului este cuvântul de ordine al unei nații ignorate, un neam de cercetători intrepizi, toți privind spre Orientul vieții, toți frați, toți nedespărțiți, uniți printr-o idee, însemnați cu pecetea muncii. Eu sunt suveranul acestui popor, primul, prin alegere și nu prin naștere. Eu îi îndrum pe toți spre esența vieții! Mare Maestru, Tovarăși, Adepți, urmărim cu toții molecula imperceptibilă care fuge de cuptoarele noastre, care încă scapă ochilor noștri; dar ne vom face ochi și mai pătrunzători decât cei pe care ni i-a dat natura, vom ajunge la atomul primitiv, elementul corpuscular căutat cu mult curaj de toți înțelepții care ne-au precedat în această

sublimă căutare. Sire, când un om călărește peste această prăpastie și când el comandă unor scufundători atât de îndrăzneți cum sunt frații mei, celelalte interese omenești sunt destul de mărunte; așadar, noi nu suntem periculoși. Disputele religioase și dezbaterile politice sunt departe de noi, suntem cu mult deasupra lor. Când te lupți cu natura, nu te cobori să iei de guler câțiva oameni. De altminteri, orice rezultat este apreciabil în știința noastră, noi putem măsura toate efectele, căci le putem prevedea; în timp ce totul este oscilatoriu în combinațiile în care intră oamenii și interesele lor. Noi vom pune diamantul în creuzetul nostru, vom crea diamantul, vom crea aurul! Vom face corăbiile să meargă, cu puțină apă și foc, așa cum le-a făcut unul dintre ai noștri la Barcelona! Ne vom lipsi de vânt, vom crea vântul, vom crea lumina, vom reînnoi fața imperiilor prin noi industrii! Dar nu ne vom coborî niciodată să ne urcăm pe un tron pentru a fi stingheriți de popoare!

În ciuda dorinței sale de a nu se lăsa fermecat de vicleniile florentinilor, regele, ca și naiva lui iubită, era deja vrăjit, învăluit în ocolișurile și sinuozitățile acestei pompoase locvacități de șarlatan. Ochii celor doi amanți înfățișau uimirea pe care le-o pricinuia vederea acestor bogății misterioase etalate în fața lor; li se părea că zăresc un șir lung de subte-rane pline de spiriduși la lucru. Nerăbdarea curiozității alungă neîncre-derea bănuielii.

— Dar atunci, strigă regele, voi sunteți mari oameni politici care ne puteți lumina!

— Nu, sire, spuse cu naivitate Lorenzo.

— De ce? întrebă regele.

— Sire, nu-i este dat nimănui să prevadă ce se va întâmpla cu o adunare de câteva mii de oameni: noi putem să spunem ce va face un om, cât timp va trăi, dacă va fi fericit sau nefericit; dar nu putem să spunem cum vor acționa mai multe voințe adunate laolaltă, și calculul mișcărilor oscilatorii ale intereselor lor este și mai greu de prevăzut, căci interesele sunt oamenii plus lucrurile; în deplină singurătate, putem doar să vedem viitorul în general. Protestantismul care vă devorează va fi devorat la rândul său de consecințele lui materiale, care, într-o bună zi, vor deveni teorii. Europa se ia astăzi de religie, mâine ea va ataca regalitatea.

— Așadar, noaptea Sfântului Bartolomeu era o mare concepție!

— Da, sire, căci dacă poporul triumfă, își va face propria noapte a Sfântului Bartolomeu! Odată religia și regalitatea învinse, poporul îi va ataca pe cei mari, iar după cei mari, vor urma cei bogați. În sfârșit, odată ce Europa nu va mai fi decât o turmă de oameni fără consistență, căci va fi lipsită de conducători, ea va fi devorată de cuceritori grosolani. Lumea a mai înfățișat acest spectacol de douăzeci de ori până acum, și Europa îl începe din nou. Ideile sfâșie secolele, așa cum oamenii sunt sfâșiați de patimile lor. Când omul va fi vindecat, omenirea se va vindeca și ea. Știința este sufletul umanității, noi suntem pontifii ei; cel ce se ocupă

de suflet, nu se sinchisește de trup.

— Unde ați ajuns? Întrebă regele.

— Înainte încet, dar nu pierdem nicio luptă.

— Așadar, ești regele vrăjitorilor, zise regele enervat că se simte atât de neînsemnat în prezența acestui om.

Impunătorul Mare Maestru îi aruncă lui Carol al IX-lea o privire care-l fulgeră.

— Sunteți regele oamenilor, iar eu sunt regele ideilor, răspunse Marele Maestru. De altfel, dacă ar exista vrăjitori adevărați, nu i-ați fi ars, adăugă ironic. Și noi avem martirii noștri.

— Prin ce mijloace ați putea, reluă regele, să alcătuiți horoscoape de naștere? Cum de ați știut că omul care se afla ieri la fereastră voastră era regele Franței? Ce putere i-a permis unuia dintre voi să-i spună mamei mele destinul celor trei fii ai ei? Poți să-mi spui, Mare Maestru al acestui ordin care vrea să modeleze lumea, ce gândește, în acest moment, regina mama mea?

— Da, sire.

Acest răspuns veni înainte ca Ruggieri Cozimo să-l tragă de manta pe fratele său pentru a-i impune tăcerea.

— Știi de ce se întoarce fratele meu, regele Poloniei?

— Da, sire.

— De ce?

— Pentru a vă lua locul.

— Cei mai cruzi dușmani ai noștri sunt apropiații noștri, strigă regele, ridicându-se furios și străbătând sala cu pași mari. Regii n-au nici frați, nici fii, nici mamă. Coligny avea dreptate: călăii mei nu se află în predici, ci la Luvru. Voi sunteți impostori sau regicizi! Jacob, cheamă-l pe Solern!

— Sire, spuse Marie Touchet, frații Ruggieri au cuvântul dumnea-voastră de gentilom. Ați dorit să gustați din fructul științei, de ce vă plângeți de gustul lui amar?

Regele zâmbi, exprimând un dispreț amar; el găsea regalitatea lui materială total neînsemnată în fața imensei regalități intelectuale a bătrânului Lorenzo Ruggieri. Carol al IX-lea abia putea să guverneze Franța; Marele Maestru comanda o lume inteligentă și supusă.

— Fii sincer, îți dau cuvântul meu de gentilom că răspunsul pe care îl vei da, în cazul că ar fi mărturisirea unor crime îngrozitoare, ar fi ca și cum n-ar fi fost niciodată rostit, continuă regele. Vă ocupați de otrăvuri?

— Ca să cunoști ce te face să trăiești, trebuie să știi și ce te face să mori.

— Să înțeleg că știți secretul mai multor otrăvuri.

— Da, sire, dar în teorie, nu în practică; le cunoaștem, dar nu ne folosim de ele.

— Mama mea v-a cerut vreuna? Întrebă regele.

— Sire, răspunse Lorenzo, regina Caterina este prea abilă ca să întrebuințeze asemenea mijloace. Ea știe că suveranul care se folosește de otravă, de otravă piere; familia Borgia, la fel ca Bianca, marea ducesă de Toscana, oferă un exemplu faimos în ce privește primejdiile pe care le reprezintă aceste resurse mizerabile. La curte se știe totul. Puteți uide un biet nenorocit, și atunci la ce bun să-l otrăviți? Dar să-i ataci pe oamenii de vază, s-ar putea ține secret un asemenea fapt? Cine a tras asupra lui Coligny? Nu putea fi altcineva decât dumneavoastră, regina, sau domnii de Guise. Nimeni nu s-a înșelat asupra acestei chestiuni. Credeți-mă, nu te folosești de două ori de otravă în politică, fără să fii pedepsit. Prinții au întotdeauna succesori. În ce-i privește pe cei mici, da, ca Luther, ei devin suverani prin puterea ideilor, nu le ucizi doctrinele descotorosindu-te de ei. Regina este din Florența, ea știe că otrava nu poate să fie decât arma răzbunărilor personale. Fratele meu, care n-a părăsit-o de la venirea ei în Franța, știe câtă tristețe i-a pricinuit doamna Diane; ea nu s-a gândit niciodată s-o otrăvească, deși putea s-o facă; ce-ar fi zis regele, tatăl dumneavoastră? Niciodată o altă femeie n-a fost mai îndreptățită, dar nici mai si-gură că va fi pedepsită. Doamna de Valentinois trăiește încă.

— Și vrăjile, continuă regele.

— Sire, spuse Cosimo, lucrurile astea sunt, într-adevăr, atât de nevinovate, încât, pentru a satisface patimi oarbe, noi ne lăsăm în voia lor, asemeni medicilor care dau pastile din miez de pâine bolnavilor închipuiți. O femeie, la disperare, crede că, străpungând inima unui portret, atrage nenorocirea asupra necredinciosului pe care-l înfățișează poza. Ce vreți? Astea sunt birurile noastre!

— Papa vinde indulgențe, spuse Lorenzo Ruggieri, zâmbind.

— Mama mea a practicat vrăji?

— La ce bun asemenea mijloace lipsite de virtute când poți să faci tot ce-ți dorești?

— Ar putea regina Caterina să vă salveze în acest moment? Întrebă regele cu un aer sumbru.

— Dar noi nu suntem în primejdie, sire, răspunse liniștit Lorenzo Ruggieri. Știam, înainte să intru în această casă, că voi ieși teafăr și nevătămat, la fel de bine cum știu despre proasta dispoziție pe care o va avea regele în câteva zile împotriva fratelui meu; dar dacă va fi în pericol, sigur va ieși triumfător. Dacă regele domnește prin sabie, el domnește și prin justiție! adăugă el făcând aluzie la celebra deviză bătută pe medalie pentru Carol al IX-lea.

— Sunteți atotștiutori, eu am să mor curând, asta e bine, continuă regele care-și ascundea furia sub masca unei nerăbdări febrile; cum va muri fratele meu, care, după părerea voastră, trebuie să fie Henric al III-lea?

— De moarte violentă.

— Și domnul d'Alençon?

— Nu va domni.

— Deci va domni Henric de Bourbon?

— Da, sire.

— Și cum va muri el?

— De moarte violentă.

— Ce se va întâmpla cu doamna, după moartea mea? întrebă regele, arătând-o pe Marie Touchet.

— Doamna de Belleville se va căsători, sire.

— Sunteți niște impostori! Alungați-i, sire! spuse Marie Touchet.

— Draga mea, domnii Ruggieri au cuvântul meu de gentilom, continuă regele, zâmbind. Marie va avea copii?

— Da, sire, doamna va trăi mai bine de optzeci de ani.

— Trebuie să-i spânzur? îi spuse regele metresei sale. Și fiul meu, contele d'Auvergne? întrebă Carol al IX-lea mergând să-l caute.

— De ce i-ați spus că am să mă căsătoresc? le zise Marie Touchet celor doi frați în momentul în care rămaseră singuri.

— Doamnă, răspunse Lorenzo cu demnitate, regele ne-a somat să spunem adevărul și noi îl spunem.

— Deci, e adevărat? întrebă ea.

— La fel de adevărat ca faptul că guvernatorul d'Orléans vă iubește de-și pierde mințile.

— Dar eu nu-l iubesc deloc, strigă ea.

— Este adevărat, doamnă, spuse Lorenzo; dar horoscopul dumnea-voastră spune că vă veți căsători cu bărbatul care vă iubește în acest moment.

— N-ați putea minți puțin pentru mine! zise ea, zâmbind. Dacă regele ar crede în predicțiile voastre, ar fi vai de mine!

— Dar nu este oare necesar să creadă în nevinovăția noastră? zise Cozimo aruncându-i favoritei regelui o privire plină de înțeleșuri ascunse. Precauțiile luate de rege pentru noi ne-au dat de gândit, în timpul pe care l-am petrecut în frumoasa dumneavoastră temniță, și anume la faptul că Științele Oculte au fost calomniate în jurul lui.

— Fiți liniștiți, răspunse Marie, îl cunosc, bănuielele lui s-au risipit.

— Suntem nevinovați, reluă cu mândrie bătrânul.

— Cu atât mai bine, spuse Marie, căci regele a trimis experți să vă cerceteze laboratorul, cuptoarele și fiolele.

Cei doi frați se priviră zâmbind. Marie Touchet luă drept o zeflemea a nevinovăției lor acest zâmbet care de fapt semnifica: Bieți prostănaci, credeți că dacă știm să facem otrăvuri, nu știm unde să le ascundem?

— Unde sunt oamenii regelui? întrebă Cozimo.

— La René, răspunse Marie.

Cozimo și Lorenzo își aruncară o privire prin care își transmiseră același gând: Palatul Soissons este inviolabil!

Regele își uitase atât de rapid bănuielele, încât atunci când merse să-și ia fiul și Jacob îl opri pentru a-i da un bilet trimis de Chapelain, el îl deschise cu certitudinea că rezultatul pe care i-l trimitea medicul său cu privire la vizita la laborator se referea doar la alchimie.

— Va trăi fericit? întrebă regele aducându-și fiul în fața celor doi alchimiști.

— Asta-l privește pe Cozimo, zise Lorenzom, făcând un semn spre fratele său.

Cozimo luă mâna micuțului și o cercetă cu mare atenție.

— Domnule, îi spuse Carol al IX-lea bătrânului, dacă trebuie să negați existența spiritului pentru a crede în posibilitatea cercetărilor voastre, explicați-mi cum vă puteți îndoi de ceea ce vă dă putere. Gândul pe care îl negați este flacăra care vă luminează căutările. Ah, ah! Nu înseamnă că te miști și-ți negi mișcarea? exclamă regele, care, satisfăcut de acest argument, își privi triumfător metresa.

— Gândirea, răspunse Lorenzo Ruggieri, este exercițiul unui simț interior, așa cum facultatea de a vedea mai multe obiecte și de a le percepe dimensiunile și culorile este efectul vederii noastre, nu-i așa? Asta nu are nimic de-a face cu faptul că pretendem existența unei alte vieți. Gândirea este facultatea care încetează chiar în timpul vieții, odată cu forțele care o produc.

— Sunteți consecvenți, îi spuse regele surprins. Dar alchimia este o știință ateistă.

— Materialistă, sire, ceea ce este cu totul diferit. Materialismul este consecința doctrinelor indiene, trasmise prin misterele lui Isis, Chaldeeii și Egiptului, și aduse apoi în Grecia de către Pitagora, unul dintre semizeii umanității; a sa doctrină a transformărilor este matematica materialismului, legea vie a fazelor sale. Fiecăreia din diferitele creații, care compun creația terestră, îi aparține puterea de a întârzia mișcarea care o antrenează în altă creație.

— Achimia este, așadar, o știință a științelor! exclamă Carol al IX-lea, entuziasmat. Vreau să vă văd în procesul creației...

— Oricând doriți, sire; nu veți mai nerăbdător decât regina, mama dumneavoastră...

— Ah, iată, de ce vă iubește ea atât, strigă regele.

— Casa de Medici protejează în taină cercetările noastre de mai bine de un secol.

— Sire, spuse Cozimo, acest copil va trăi aproape o sută de ani; va avea obstacole în viață, dar va fi fericit și onorat, întrucât sângele familiei de Valois îi curge în vene...

— Am să vă mai vizitez, domnilor, spuse regele, recăpătându-și buna dispoziție. Puteți să plecați.

Cei doi frați îi salutară pe Marie și pe Carol al IX-lea și se retraseră. Coborîră cu dificultate treptele, fără să se privească sau să-și vorbească; nu se uitară nici măcar la ferestre când ajunseră în curte, fiind siguri că regele îi pândește; îl zăriră, într-adevăr, pe Carol al IX-lea la fereastră când ajunseră la colțul porții din stradă. Odată ajunși în strada Autruche, alchimistul și astrologul aruncară o privire înaintea și în spatele lor să vadă dacă nu cumva au fost urmăriți sau așteptați; merseră până la șanțurile Luvrului fără să-și spună niciun cuvânt; dar acolo, aflându-se, în sfârșit, singuri, Lorenzo îi spuse lui Cozimo, în limba florentină a acelei vremi:

— Affe d'iddio! Como lo abbiamo infinnochiato! (Drace! Bine l-am mai învârtit!)

— Gran merce! A lui sta di spartojarsi!(Să-i fie de bine! N-are decât să se descurce singur!) spuse Cozimo. Ar trebui ca regina să ne plătească în aceeași monedă, căci tocmai i-am dat o mână de ajutor.

La câteva zile după această scenă, care-i impresionă atât pe Marie Touchet, cât și pe rege, într-unul din acele momente în care spiritul este oarecum desprins de trup prin plenitudinea plăcerii, Maria strigă:

— Carol, eu îl înțeleg bine pe Lorenzo Ruggieri, dar Cozimo n-a spus nimic!

— Adevărat, răspunse regele surprins de această idee spontană. În discursul lor era tot atâta adevăr, cât minciună. Acești italieni îți scapă printre degeta asemeni mătăsii pe care o fac.

Această bănuială explică ura pe care o manifestă regele împotriva lui Cozimo la judecarea conspirației lui La Mole și a lui Coconnas; socotindu-l drept unul din participanții la această conspirație, el crezu că a fost păcălit de cei doi italieni, căci i se dovedise că astrologul mamei sale nu se ocupa în mod exclusiv de astre, de praful de pușcă și de atomul pur. Lorenzo părăsise regatul.

În ciuda neîncrederii pe care mulți oameni o au în aceste științe, evenimentul care au urmat acestei scene confirmară oracolele create de cei doi Ruggieri. Regele muri trei luni mai târziu.

Contele de Gondi, îl urmă pe Carol al IX-lea în mormânt, așa cum i-o spusese fratele său, mareșalul de Retz, prieten al celor doi Ruggieri, și care credea în pronosticurile lor.

Marie Touchet se căsătorii cu Carol de Balzac, marchiz d'Entragues, guvernator d'Orléans, cu care avu două fete. Cea mai cunoscută dintre cele două fete, soră după mamă cu contele d'Auvergne, a fost metresa lui Henric al IV-lea și a vrut, cu prilejul conspirației lui Biron, să-și urce fratele pe tronul Franței, îndepărtând casa de Bourbon.

Contele d'Auvergne, devenit duce d'Angoulême, trăi sub domnia lui Ludovic al XIV-lea. A bătut monedă pe pământurile sale, alterându-și titlurile, iar Ludovic al XIV-lea l-a lăsat să facă ce dorește, datorită respectului pe care-l avea pentru familia de Valois.

Cozimo Ruggieri a prins domnia lui Ludovic al XIII-lea, căderea casei de Medici în Franța și căderea familiei Concini. Istoria a avut grijă să constate că a murit ateu, adică materialist.

Marchiza d'Entragues a depășit vârsta de optzeci de ani.

Lorenzo și Cozimo l-au avut ca elev pe faimosul conte Saint-Germain, care a făcut atâta vâlvă în timpul domniei lui Ludovic al XV-lea. Acest celebru alchimist avea nu mai puțin de o sută treizeci de ani, vârstă pe care anumiți biografi i-i atribuie lui Marion de Lorme. Contele putea să știe, de la cei doi frați Ruggieri, istorioarele despre noaptea Sfântului Bartolomeu și despre domnia casei de Valois, în care îi plăcea să joace un rol, povestindu-le la persoana întâi a verbului. Contele de Saint-Germain este ultimul dintre alchimiștii care au explicat cel mai bine această știință, dar care nu a scris nimic. Doctrina cabalistică expusă în ceast studiu provine de la acest personaj misterios.

Lucru ciudat! Trei vieți de bărbați, cea a bătrânului de la care vin aceste informații, cea a contelui de Saint-Germain și cea a lui Cozimo Ruggieri, sunt de ajuns pentru a cuprinde toată istoria europeană de la Francisc I până la Napoleon! Nu este nevoie decât de încă cincizeci de vieți asemănătoare pentru a ajunge până la prima perioadă cunoscută de lumii. Ce sunt cincizeci de generații pentru a studia misterele vieții? spunea contele Saint-Germain.

Paris, noiembrie-decembrie, 1836

63 Galerie interioară sau exterioară formată dintr-un șir de coloane sau de stâlpi, care mărginește o clădire, o grădină, o sală; ansamblul acestor coloane. (n. tr).

64 Spire – Speyer (în limba germană) este un oraș din landul Renania-Palatinat, Germania.(n. tr).

65 Girolamo Cardano (1501-1576) a fost matematician și medic italian. Destul de tânăr dobândește cunoștințe de astrologie și magie. În matematică rămâne cunoscut prin ideile generale privind teoria ecuațiilor algebrice, cunoscută ca Metoda lui Cardan. (n. tr).

66 Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim (1486-1535) a fost naturalist, astrolog, alchimist, filosof și autor german de scrieri oculte. (n. tr).

67 Serie de coloane, aranjate în unul sau în mai multe rânduri, formând un ansamblu arhitectural. (n. tr).

68 Domeniu feudal acordat de suverani pentru întreținerea membrilor familiei regale.(n. tr)

69 Nepriceputule! (în limba italiană în textul original). (n. tr).

70 O, fricosule! (în limba italiană în textul original). (n. tr).

- 71 Iată! (în limba italiană în textul original). (n. tr).
- 72 Drace! (în limba italiană în textul original). (n. tr).
- 73 Crimă care constă în uciderea părinților.(n. tr).
- 74 Doamne, ia în seamă cauza mea! (în latină în textul original). (n. tr).
- 75 Suprafață de zidărie netedă sau ornamentată cu sculpturi, situată între o grindă orizontală și un arc de deasupra golului unei uși sau al unei ferestre. (n. tr).
- 76 Valet călare care conducea câinii la vânătoare. (n. tr).
- 77 Lumea ne-a fost dată pentru dezbateri. (în limba latină în original). (n. tr).
- 78 Sărmanii soldați ai lui Cristos și ai Templului lui Solomon, cunoscuți mai ales sub numele de templieri sau Ordinul Templului - unul dintre cele mai cunoscute ordine militare creștine, fondat în 1119. (n. tr).

PARTEA A TREIA CELE DOUĂ VISE

Bodard de Saint-James, vistiernic al marinei, era în 1786 unul dintre bancherii Parisului al cărui lux atrăgea atenția și ațâța bârfele orașului. La acea epocă, el își construia la Neuilly celebra sa Folie⁷⁹, iar soția lui cumpăra, pentru a-și împodobi baldachinul patului, o garnitură de pene al cărei preț a înspăimântat-o chiar și pe regină. Pe atunci, era mult mai ușor decât astăzi să fii la modă și să faci întregul Parisul să se preocupe de nevoile tale: adesea, era suficient un singur cuvânt sau fantezia unei femei.

Bodard poseda magnificul palat din Piața Vendôme, pe care fermierul general Dangé îl părăsise de nevoie, de puțină vreme. Acest faimos epicurian tocmai murise și, în ziua înmormântării, domnul de Bièvre, prietenul său apropiat, găsi amuzantă următoarea glumă, și anume că acum se putea trece prin Piața Vendôme fără niciun pericol. Această aluzie la partidele ce se jucau la casa defunctului i-a fost tot discursul funebru. Palatul este cel ce se află vis-à-vis de Chancellerie.

Pentru a încheia în două cuvinte povestea lui Bodard, el era un biet nenorocit care a dat un faliment de paisprezece milioane, după cel al prințului de Guéménée. Stângăcia de care dăduse dovadă de a nu preceda această bancrută, ca să mă folosesc de expresia lui Lebrun-Pindare, fu cauza pentru care nu se mai vorbi de el. A murit, ca Bourvalais, Bouret și mulți alții, într-un hambar.

Doamna de Saint-James avea ca ambiție proprie să nu primească la ea decât oameni de vază. Pentru ea, consilierii din parlament erau deja ceva prea neînsemnat; vroia, așadar, să vadă în saloanele ei persoane cu titluri, care să aibă cel puțin marile intrări la Versailles. A spune că au venit mulți indivizi cu cordonul albastru în casa soției financiarului, ar fi o minciună; dar este foarte sigur că ea a reușit să obțină bunăvoința și atenția câtorva membrii ai familiei Rohan, fapt demonstrat mai târziu de faimosul proces al colierului.

Într-o seară, cred, prin august 1786, am fost foarte surprins să întâlnesc în salonul acestei soții de vistiernic, atât de prefăcută în privința dovezilor, două

personaje noi care mi se părură o companie nu prea plăcută. Ea se apropie de mine, lângă fereastra unde mă dusesem să mă ascund în mod intenționat.

— Ia spuneți-mi, am întrebat-o eu, arătându-i printr-o privire interogativă pe unul dintre necunoscuți, cine e personajul acela? Cum de l-ați invitat în salonul dumneavoastră?

— Dar este fermecător.

— Îl vedeți prin prisma dragostei sau mă înșel eu?

— Nu vă înșelați, continuă ea răsând, e urât ca o omidă; dar mi-a făcut cel mai mare serviciu pe care putea să-l facă un bărbat unei femei.

Deoarece o priveam cu malițiozitate, ea se grăbi să adauge:

— M-a vindecat definitiv de cuperoza odioasă care-mi păta obrazul și mă făcea să arăt ca o țărancă.

Am ridicat amuzat din umeri.

— E un șarlatan, am strigat eu.

— Nu, răspunse ea, este chirurgul pajilor; are mult geniu, vă jur, și de altfel, scrie. Este un mare savant.

— Dacă stilul seamănă cu fața lui... am continuat zâmbind. Și celălalt?

— Care celălalt?

— Acel domn mic, înțepat, curățel, împopoțonat, și care are un aer de parcă ar fi băut zeamă de aguridă?

— Dar e un domn de familie bună, îmi spuse ea. Vine din nu mai știu ce provincie...ah, de la Artois, este însărcinat să termine o afacere caer-l privește pe cardinal, și însuși Eminența sa l-a prezentat domnului de Saint-James. Amândoi l-au ales pe Saint-James ca arbitru. Aici, provincialul n-a dat dovadă de prea mult spirit; dar cine e atât de naiv încât să-i încre-dințeze un astfel de proces acestui om? Este blând ca o oaie și timid ca o fată; Eminența sa are prea multă bunăvoință în ce-l privește

— Dar despre ce e vorba?

— De trei sute de mii de lire, spuse ea.

— Deci, e avocat? am continuat eu.

— Da, zise ea.

Destul de confuză de această mărturisire umilitoare, doamna Bodard merse să-și reia locul la masa de joc.

Toate partidele erau complete, iar eu nu avem nimic de făcut și nici de spus, căci tocmai pierdusem două mii de scuzi în fața domnului de Laval. M-am dus să mă trântesc pe un șezlong, aproape de șemineu. Dacă a existat vreodată pe acest pământ un bărbat extrem de uimit, acela am fost cu siguranță eu, când am zărit, de cealaltă parte a ferestrei, vis-à-vis de mine, se afla controlorul general. Domnul de Calonne părea ațipit sau pierdut într-una din acele meditații care-i tiranizează pe oamenii de stat. Când i l-am arătat, printr-un gest, pe ministru lui

Beaumarchais, care venise la mine, tatăl lui Figaro îmi explică misterul fără să spună vreun cuvânt. El îmi indică rând pe rând capul meu și pe cel al lui Bodard, printr-un gest destul de malițios, care consta în a îndrepta spre noi două degete de la mână, pe celelalte ținându-șe strânse. Primul meu impuls a fost să mă ridic și să mă duc să-i spun ceva haios lui Calonne; am rămas însă pe loc, căci m-am gândit să-i joc o festă acestui favorit; apoi, Beaumarchais m-a prins cu familiaritate de mână.

— Ce vreți, domnule? l-am întrebat eu.

El clipi din ochi, arătându-mi-l pe controlor.

— Nu-l treziți, îmi șopti el, lumea e prea fericită când el doarme.

— Dar și somnul e un plan financiar, am continuat eu.

— Cu siguranță, ne-a răspuns omul de stat care ne-a ghicit cuvintele doar după mișcarea buzelor. Să dea Dumnezeu să putem dormi atât de mult, încât să nu apucăm trezirea pe care o veți vedea!

— Domnule, spuse dramaturgul, trebuie să vă mulțumesc.

— Pentru ce?

— Domnul de Mirabeau a plecat la Berlin. Nu știu dacă, în această chestiune a Apelor, nu ne-am fi înecat amândoi.

— Aveți prea multă memorie și prea puțină recunoștință, replică sec ministrul, supărat să vadă divulgat unul dintre secretele lui în prezența mea.

— Posibil, spuse Beaumarchais, dar am milioane ce pot rezolva multe socoteli.

Calonne se prefăcu că nu aude.

Se făcuse douăsprezece și jumătate când partidele încetaseră. Ne-am așezat la masă. Eram zece persoane, Bodard și soția lui, controlorul ge-neral, Beaumarchais, cei doi necunoscuți, două doamne drăguțe al căror nume nu trebuie rostit, și un fermier general, numit, cred, Lavoisier. Din cele treizeci de persoane pe care le-am găsit în salon când am intrat, nu mai rămăseseră decât acești zece convivi. Cei doi indivizi necunoscuți n-au rămas la masă decât la insistențele doamnei de Saint-James, care crezu că se achită față de unul dându-i să mănânce, și care se gândi să-l invite pe celălalt, poate, doar pentru a-i face pe plac soțului ei, cochetând cu acesta, dintr-un motiv pe care nu l-am prea înțeles. La urma urmei, domnul de Calonne era un om puternic și, dacă cineva ar fi trebuit să se supere, acela aș fi fost eu.

Supeul a fost, la început, plictisitor de moarte. Cei doi indivizi și fermierul general ne stinghereau. I-am făcut un semn lui Beaumarchais, dându-i de înțeles să-1 îmbete pe fiul lui Esculap, pe care-l avea în dreapta lui, și arătându-i că de avocat mă ocup eu. Cum nu ne mai rămânea decât acest mijloc ca să ne amuzăm și cum ne așteptam din partea celor doi indivizi la niște impertinențe care ne și distraseră deja, domnul de Calonne zâmbi înțelegându-mi planul. Imediat, cele trei

doamne se implicară în conspirația noastră bahică. Ele se angajară, prin ochiade pline de înțeles, să-și joace rolul în acest complot, și vinul de Sillery încoronă de mai multe ori paharele cu spuma lui argintie. Cu chirurgul a mers destul de ușor; dar la al doilea pahar pe care am vrut să i-l torn vecinului meu, mi-a spus cu politețea rece a unui cămătar că nu mai bea.

În acel moment, doamna de Saint-James, ne-a îndemnat, nu știu prin ce întorsătură a conversației, să trecem la capitolul despre minunatele supeuri ale contelui Cagliostro, pe care le dădea cardinalul de Rohan. Eu nu eram prea atent la ceea ce spunea stăpâna casei, căci, după răspunsul pe care mi-l dăduse, observam cu o curiozitate de neînvins chipul gingaș și palid al vecinului meu, a cărui trăsătură principală era nasul cârn și ascuțit totodată, care îl făcea să semene uneori cu un dihor. Deodată obrajii i se îmbujorară, auzind-o pe doamna de Saint-James certându-se cu domnul de Calonne.

— Dar vă asigur, domnule, că am văzut-o pe regina Cleopatra, spunea ea, pe un ton poruncitor.

— Vă cred, doamnă, răspunse vecinul meu. Eu am vorbit cu Caterina de Medici!

— Oh! Oh! exclamă domnul de Calonne.

Aceste cuvinte fură pronunțate de micul provincial cu o sonoritate imposibil de definit. Această neașteptată claritate a intonației la un om care până atunci vorbise foarte puțin, tot timpul foarte încet și cu cel mai cuviincios ton cu putință, ne-a surprins extraordinar de mult.

— Se pare că vorbește! strigă chirurgul, pe care Beaumarchais îl adu-sese într-o stare satisfăcătoare.

— Probabil că vecinul lui a apăsât vreun resort, răspunse autorul de satire.

Omul meu roși ușor la auzul acestor vorbe, deși ele fuseseră rostite în șoaptă.

— Și cum era răpostata regină? întrebă Calonne.

— N-aș putea afirma că persoana cu care am cinat ieri era Caterina de Medici în persoană. Această minune pare imposibilă unui creștin, precum și unui filozof, răspunse avocatul, sprijinindu-și ușor vârful degetelor pe masă și lăsându-se pe spătarul scaunului, ca și cum avea să vorbească multă vreme. Cu toate acestea, pot să jur că femeia aceea semăna atât de bine cu Caterina de Medici, ca și cum ar fi fost surori. Cea pe care am văzut-o purta o rochie de catifea neagră asemeni celei cu care era îmbrăcată regina în portretul pe care-l are regele; capul îi era acoperit cu boneta ei de catifea, atât de caracteristică; în sfârșit, avea tenul palid și chipul pe care i-l cunoașteți. N-am putut să mă abțin să nu-i mărturisesc Eminenței sale surpriza mea. Repezițiunea evocării mi s-a părut cu atât mai miraculoasă, cu cât domnul conte de Cagliostro, nu putuse să ghicească numele personajului cu care dorisem să mă întâlnesc. Eram confuz. Magia spectacolului

care înfățișa un supeu la care apăreau femei ilustre din vremurile trecute mi-a răpit orice prezență de spirit. Am ascultat fără să îndrăznesc să pun întrebări. Scăpând spre miezul nopții din mrejele acestei vrăjitorii, mă îndoiam până și de mine însumi. Dar toată această fantezie mi se păru firească în comparație cu ciudata halucinație pe care aveam s-o mai trăiesc. Nu știu cu ce cuvinte aş putea să vă zugrăvesc starea în care erau simțurile mele. Vă declar numai, cu toată sinceritatea inimii, că nu mă mai mir că s-au găsit odinioară suflute destul de slabe sau destul de puternice ca să creadă în misterele magiei și în puterea demonului. În ce mă privește, până la o informare mai amplă, consider ca posibile aparițiile despre care au vorbit Cardan și câțiva taumaturgi.

Aceste cuvinte, rostite cu o elocvență incredibilă, erau de natură să trezească o curiozitate excesivă tuturor convivilor. Astfel, privirile ni s-au întors spre orator și am rămas cu toții nemișcați. Doar ochii mai trădau viața din noi. Tot contemplându-l pe necunoscut, ni s-a părut că prin porii obrazului și, mai ales, prin cei ai frunții sale, răzbătea sentimentul de care era stăpânit. Acest bărbat, în aparență rece și calculat, părea să ascundă în el un foc secret a cărui flacără acționa asupra noastră.

— Nu știu, continuă el, dacă figura evocată m-a urmărit, devenind invizibilă; dar imediat ce am pus capul pe pernă, am văzut marea umbră a Caterinei ridicându-se în fața mea. M-am simțit, instinctiv, cuprins într-o sferă luminoasă, căci ochii mei ațintiți asupra reginei, n-au mai văzut-o decât pe ea. Deodată ea s-a aplecat asupra mea...

La aceste cuvinte, doamnele scăpară un gest unanim de curiozitate.

— Nu știu, reluă avocatul, dacă trebuie să continui; deși tind să cred că nu-i decât un vis, ceea ce mai am de spus e grav.

— Este vorba despre religie? întrebă Beaumarchais.

— Să fie vreo indecență? întrebă Calonne. Doamnele de față o să vi-o ierte.

— Este vorba de guvernare, răspunse avocatul.

— Haide, spuneți! continuă ministrul. Voltaire, Diderot și consorții lor au început să facă destul de bine educația urechilor noastre.

Controlorul deveni foarte atent, iar vecina lui, doamna de Genlis, foarte preocupată. Provincialul încă mai ezita. Beaumarchais îi zise atunci cu vioiciune:

— Dar haideți odată, maestre! Nu știți că atunci când legile lasă atât de puțină libertate, popoarele își iau revanșa în moravuri?...

— Atunci convivul începu.

— Fie că anumite idei îmi clocoteau în minte fără știrea mea, fie că am fost împins de o putere ascunsă, i-am zis: „Ah, doamnă, ați săvârșit o crimă foarte mare”. „Care?” m-a întrebat ea cu voce gravă. „Cea al cărei semnal a fost dat de clopotul palatului, în 24 august.” Ea a zâmbit disprețuitoare și câteva riduri adânci

i s-au conturat pe obraji palizi. „Dumneata numești asta o crimă? zise ea. N-a fost decât o nenorocire. Din moment ce acțiunea, prost condusă, a eșuat, n-a rezultat din ea, pentru Franța, pentru Europa, pentru biserica catolică, binele pe care îl așteptam de pe urma ei. Ce vreți? Ordinele nu au fost executate cum trebuie. N-am întâlnit atâția Montlucs⁸⁰ câți trebuiau. Posteritatea nu va lua în calcul lipsa de comunicare ce ne-a împiedicat să imprimăm operei noastre unitatea de mișcare necesară marilor lovituri de stat: iată nenorocirea! Dacă la 25 august n-ar mai fi rămas nici măcar o umbră de hughenot în Franța, eu aș fi rămas și în cea mai îndepărtată posteritate ca o imagine frumoasă a providenței. De câte ori spiritele clarvăzătoare ale lui Sixtus al V-lea, Richelieu, Bossuet nu m-au acuzat în secret că am eșuat în acțiunea mea, după ce am îndrăznit s-o concep. De asemenea, câte regrete nu mi-au însoțit moartea!... La treizeci de ani, după noaptea Sfântului Bartolomeu, boala mai dănuia încă și a făcut să curgă de zece ori mai mult sânge nobil în Franța decât a mai rămas de vărsat la 26 august 1572. Revocarea edictului de la Nantes, în cinstea căreia ați bătut medalii, a costat mai multe lacrimi, mai mult sânge și bani, a ucis mai mult prosperitatea în Franța decât trei nopți ale Sfântului Bartolomeu. Letellier a știut să desăvârșească cu o picătură de cerneală decretul pe care tronul l-a promulgat în secret încă de pe vremea mea; dar dacă, la 25 august 1572, această imensă execuție era necesară, la 25 august 1685 ea era inutilă. Sub domnia celui de al doilea fiu al lui Henric de Valois, erezia de-abia era însărcinată; sub al doilea fiu al lui Henric de Bourbon, această mamă fecundă își aruncase sămânța în întregul univers. „Voi mă acuzați de o crimă și tot voi îi ridicați statui fiului Anei de Austria! Și eu și el am încercat, totuși, același lucru: el a reușit, eu am eșuat; dar Ludovic al XIV-lea i-a găsit neînarmați pe protestanți, care, în timpul domniei mele, aveau armate puternice, oameni de stat, căpitani și chiar Germania de partea lor.”

La aceste cuvinte rostite rar, am simțit în mine o tresărire lăuntrică. Credeam că respir aburul de sânge al nu știu căror victime. Caterina crescuse parcă. Stătea acolo ca un geniu rău, și mi s-a părut că vrea să pătrundă în conștiința mea pentru a se odihni.

— A visat toate astea, șopti Beaumarchais. Cu siguranță nu le-a inventat.

— Sunt confuz, i-am spus reginei. Dumneavoastră cereți aplauze pentru o faptă pe care trei generații o condamnă, o înfierează și!...” „Adăugați, continuă ea, că toate condeiele au fost mai nedrepte față de mine chiar decât au fost contemporanii mei. Nimeni nu mi-a luat apărarea. Sunt acuzată de ambiție, eu, bogată și suverană. Sunt învinuită de cruzime, eu, care n-am pe conștiință decât două capete tăiate. Și pentru spiritele cele mai imparțiale, sunt poate încă o mare problemă. Credeți, așadar, că am fost stăpânită de sentimente de ură, că n-am respirat decât răzbunare și violență?” Ea zâmbi de milă. „Eram calmă și rece ca rațiunea însăși. I-am condamnat pe hughenoti fără milă, dar fără mânie, căci erau

portocala stricată din coșul meu cu fructe. Dacă aş fi fost regina Angliei, i-aş fi judecat la fel pe catolici, dacă s-ar fi răzvrătit. Pentru ca puterea noastră să supravieţuiască în acea epocă, trebuia să existe în stat un singur Dumnezeu, o singură Credinţă şi un singur Stăpân. Din fericire pentru mine, mi-am gravat justificarea într-un cuvânt. Când Birague mi-a dat vestea falsă a pierderii bătăliei de la Dreux, am strigat: „Ei bine, trebuie să mergem la predică!” Ură împotriva oamenilor religiei? Îi stimam mult şi nu-i cunoşteam deloc. Dacă am simţit aversiune faţă de câţiva oameni politici, asta a fost faţă de laşul cardinal de Lorena, faţă de fratele lui, soldat subtil şi brutal, care mă spionau amândoi. Iată cine erau duşmanii copiilor mei! Ei voiau să le smulgă coroana, iar eu îi vedeam în fiecare zi şi mă oboseau. Dacă n-am fi ordonat noaptea Sfântului Bartolomeu, ar fi făcut-o fraţii de Guise cu ajutorul Romei şi al călugărilor ei. Liga, care n-a fost puternică decât la bătrâneţea mea, ar fi început să existe abia în 1573.” „Dar, doamnă, în loc să porunciţi acest cumplit asasinat (iertăţi-mi franchetea), de ce nu aţi folosit resursele vaste ale politicii dumneavoastră pentru a da reformatilor înţeleptele instituţii care au făcut atât de glorioasă şi de paşnică domnia lui Henric al IV-lea?” Ea zâmbi din nou, ridică din umeri şi ridurile ei adânci dădură chipului ei palid o expresie de ironie plină de amărăciune. „Popoarele, zise ea, au nevoie de odihnă, după cele mai aprige lupte: iată secretul acestei domnii. Dar Henric al IV-lea a comis două greşeli ireparabile: el nu trebuia nici să abjure protestantismul, nici să lase Franţa catolică, după ce el însuşi devenise catolic. El singur s-a aflat în situaţia de a schimba înfăţişarea Franţei fără zdruncinături. Să laşi, într-o guvernare, două principii duşmane, fără să nu le ţină în echilibru, iată o crimă regală, astfel se seamănă revoluţiile. Doar lui Dumnezeu îi stă în putere să pună neîncetat în opera sa binele şi răul, unul în faţa celuilalt. Dar poate că această sentinţă se afla înscrisă la baza politicii lui Henric al IV-lea şi poate că tocmai ea i-a pricinuit moartea. Este imposibil ca Sully⁸¹ să nu fi aruncat o privire jinduitoare asupra acestor imense bunuri ale clerului, pe care clerul nu le posedă în întregime, căci nobilimea risipea cel puţin două treimi din veniturile lor. Reformatul Sully nu avea mai puţine mânăstiri.” Ea se opri şi păru să reflecteze. „Dar, continuă ea, gândiţi-vă că-i cereţi socoteală pentru catolicismul ei nepoatei unui papă?” Ea se opri din nou. „La urma urmei, eu aş fi putut fi o calvinistă de bună credinţă, adăugă ea, scăpând un gest de nepăsare. Oamenii superiori din secolul vostru vor gândi că religia era, într-o oarecare măsură, în acest proces, cel mai mare din câte a judecat vreodată Europa, o vastă revoluţie, întârziată din cauze neînsemnate care n-o vor împiedica să se răspândească în lume, din moment ce eu n-am înăbusit-o. Revoluţie, zise ea, aruncându-mi o privire profundă, care înaintează mereu şi pe care tu vei putea s-o săvârşeşti. Da, tu care mă ascuţi!” Am tresărit. „Cum? Nimeni n-a înţeles până acum că vechile şi noile interese au purtat numele Romei şi pe al lui Luther ca pe nişte stindarde? Cum? Pentru a evita o luptă aproape asemănătoare, Ludovic al IX-

lea, îndemnând o populație de o sută de ori mai mare decât cea pe care am condamnat-o eu și părăsind-o în nisipurile Egiptului, a meritat numele de sfânt, iar eu nu? Dar eu, zise ea, am eșuat.” Își plecă fruntea și rămase tăcută pentru o clipă. Cea pe care o priveam nu mai era o regină, ci mai degrabă una dintre acele preotese antice care sacrificau oameni și știau să citească paginile viitorului, dezgropând învățăturile trecutului. Dar imediat își înfățișă chipul regesc: „Atrăgând atenția tuturor burghezilor asupra abuzurilor bisericii romane, zise ea, Luther și Calvin au creat în Europa un spirit de investigare care avea să dea popoarelor dorința de a cerceta totul. Cercetarea îndeamnă la îndoială. În locul unei credințe necesare societăților, ei târau după ei și risipeau peste tot o filozofie ciudată înarmată cu ciocane, dornică de ruine. Știința se avânta strălucind de falsele ei lumini din sânul ereziei. Nu era vorba atât de o reformă în cadrul bisericii, cât de libertatea infinită a omului, care înseamnă moartea oricărei puteri. Eu am văzut asta. Consecința succeselor obținute de către reformați în lupta lor împotriva clerului, mai înarmați și mai redutabili decât însăși coroana, însemna ruina puterii monarhice, înălțată de Ludovic al XI-lea, cu atâta pagubă, pe rămășițele feudalității. Nu era vorba decât de nimicirea religiei și a regalității, peste rămășițele cărora toate burgheziile din lume voiau să cadă la învoială. Această luptă era, așadar, o luptă pe viață și pe moarte, între noile combinații, legi și vechile credințe. Catolicii erau expresia intereselor materiale ale regalității, ale seniorilor și ale clerului. A fost un duel crâncen între doi uriași, noaptea Sfântului Bartolomeu n-a însemnat, din nefericire, decât o rană. Amintiți-vă că, pentru a cruța câteva picături de sânge într-un moment oportun, lași mai târziu să curgă valuri de sânge. Inteligența care planează deasupra unei națiuni nu poate să evite o nerorocire: aceea de a nu-și mai afla egali care s-o judece drept, atunci când a sucombat sub greutatea unui eveniment. Egalii mei sunt rari, proștii dețin majoritatea: totul se explică prin aceste două propoziții. Dacă numele meu este o oroare în Franța, ar trebui să vă gândiți la spiritele mediocre care alcătuiesc masa tuturor generațiilor. În marile crize pe care le-am îndurat, să domnești nu însemna să acorzi audiențe, să treci trupe în revistă și să semnezi ordonanțe. Probabil că am comis și greșeli, dar nu eram decât o femeie. De ce nu s-a găsit atunci un bărbat care să fie mai presus de secolul său? Ducele de Alba era o inimă de bronz, Filip al II-lea era năucit de credința catolică, Henric al IV-lea era un soldat cartofoar și libertin, amiralul un încăpăținat etern. Ludovic al XI-lea a venit prea devreme, Richelieu a venit prea târziu. Virtuoașă sau criminală, dacă mi se atribuie sau nu noaptea Sfântului Bartolomeu, accept povara; voi rămâne între acești doi mari bărbați ca veriga vizibilă a unui lanț necunoscut. Într-o zi, scriitorii de paradoxuri se vor întreba dacă popoarele n-au dat uneori numele de călăi unor victime. Nu va fi prima oară când omenirea va prefera să jertfească un zeu mai degrabă decât să se acuze pe ea. V-ați pus cu toții să vărsați, pentru două sute de țărani sacrificați la

vreme, lacrimile pe care le refuzați nenorocirilor unei generații, unui secol sau unei lumi. În sfârșit, uitați că libertatea politică, liniștea unei națiuni și însăși știința sunt daruri pentru care destinul percepe biruri de sânge!” „Oare națiunile n-ar putea să fie într-o bună zi fericite cu un preț mai mic?” am strigat eu, cu lacrimi în ochi. „Adevărurile nu ies din puțul lor decât pentru băile de sânge, încare se răcoresc. Creștinismul însuși, esența oricărui adevăr, deoarece vine de la Dumnezeu, s-a impus oare fără martiri? N-a curs sângele în valuri? Nu va curge mereu? Tu vei afla asta, tu care trebuie să fii unul dintre zidarii edificiului social început de către apostoli. Atâta vreme cât îți vei plimba nivela peste capete, vei fi aplaudat; apoi când vei vrea să apuci mistria, te vor ucide. Sânge! Sânge! acest cuvânt îmi răsună în urechi ca un țuit.” „După dumneavoastră, am spus eu, protestantismul ar fi avut deci dreptul să raționeze ca dumneavoastră?” Caterina dispăruse, de parcă o suflare ar fi stins lumina nefirească ce-i îngăduia spiritului meu să vadă această figură ale cărei proporții deveniseră gigantice. Am găsit în mine o părțică ce adopta doctrinele atroce propuse de această italiancă. M-am trezit plin de sudoare, plângând, și chiar în momentul în care rațiunea mea victorioasă îmi spunea, cu o voce blândă, că nu era nici de datoria regelui și nici măcar națiunii, să aplice aceste principii demne de popoarele atee.

— Și cum se vom salva monarhiile care se prăbușesc? întrebă Beaumarchais.

— Dumnezeu veghează, domnule, răspunse vecinul meu.

— Așadar, continuă domnul de Calonne cu acea lejeritate incredibilă care-l caracteriza, noi avem posibilitatea să ne socotim, după evanghelia lui Bossuet, instrumentele lui Dumnezeu.

De îndată ce doamnele observaseră că totul se rezuma la o conversație între regină și avocat, ele începuseră să șușotească. Ba chiar am trecut cu vederea fraze încărcate cu interjecții, pe care le lansaseră în timpul discursului avocatului. Totuși, fraze ca: „Ne plictisește de moarte!” „Draga mea, dar n-are de gând să termine?”, îmi ajunseră la ureche.

Când necunocutul încetă să vorbească, tăcură și doamnele. Domnul Bodard dormea. Chirurgical, pe jumătate amețit, Lavoisier, Beaumarchais și cu mine fusesem singurii atenți, căci domnul de Calonne juca un joc de cărți cu vecina lui. În acel moment, tăcerea îmbracă un aspect solemn. Lumina luminărilor îmi părea că are o culoare magică. Același sentiment ne apropiase prin legături misterioase de acest bărbat, care, în ce mă privește, m-a făcut să mă gândesc la inexplicabilele efecte ale fanatismului. N-a fost nevoie de nimic altceva decât de vocea groasă a tovarășului lui Beaumarchais ca să ne trezească.

— Și eu am visat! exclamă el.

L-am privit atunci cu mare atenție pe chirurg și am încercat un oarecare sentiment de groază. Imaginea lui pământiu, trăsăturile josnice și grosolane totodată

aveau expresia exactă a ceea ce îmi veți permite să numesc canalie. Câteva pete albăstrii și negre îi brăzdau obrazul, ca niște urme de noroi, iar în ochi îi lucea o flăcă ră sinistră. Acest chip părea mai sumbru decât poate că era, de fapt, din pricina zăpezii îngrămadite pe capul lui de o pieptănătură brumărie.

— Omul ăsta trebuie că-și îngroapă mulți bolnavi, i-am spus vecinului meu.

— Eu nu i-aș încredința nici câinele meu, mi-a răspuns el.

— Îl urăsc fără să vreau.

— Iar eu îl disprețuiesc.

— Ce nedreptate, totuși! am adăugat eu.

— Oh, Doamne, poate poimăine o să ajungă la fel de celebru ca actorul Volange, replică necunoscutul.

Domnul de Calonne îl arăta pe chirurg printr-un gest ce părea să zică: „Ăsta îmi pare a fi amuzant.”

— Ați visat tot o regină? îl întreabă Beaumarchais.

— Nu, am visat niște oameni, răspunse el cu o emfază care ne făcu să râdem. Îngrijeam pe atunci un bolnav căruia urma să-i tai coapsa a doua zi după visul meu...

— Și ați găsit oamenii în coapsa bolnavului dumneavoastră? întrebă domnul de Calonne.

— Exact, răspunse chirurgul.

— Ce amuzant! strigă contesa de Genlis.

— Am fost destul de surprins, zise oratorul, fără să se sinchisească de întreruperi, băgându-și mâinile în buzunărașele pantalonilor săi, să găsesc cui să-i vorbesc în această coapsă. Aveam ciudata posibilitate să intru în bolnavul meu. Când, pentru prima oară, m-am pomenit sub pielea lui, am contemplat o grămadă minunată de ființe mici care se agitau, gândeau și raționau. Unele trăiau în corpul acestui bărbat, iar celelalte în mintea lui. Ideile lui erau ființe care se nașteau, creșteau și mureau; ele erau bolnave, vesele, sănătoase, triste și, în sfârșit, toate aveau fizionomii diferite; ele se luptau sau se mângâiau. Unele idei se avântau în afară și se duceau să trăiască în lumea intelectuală. Am înțeles dintr-o dată că existau două universuri, universul vizibil și universul invizibil; că pământul avea, ca și omul, un trup și un suflet. Natura se prezintă în fața ochilor mei, iar eu i-am prețuit imensitatea, zărindu-i oceanul de ființe care, în mulțimi și pe specii, erau răspândite pretutindeni, alcătuind o unică materie însuflețită, de la marmură până la Dumnezeu. Un spectacol magnific! Pe scurt, în bolnavul meu exista un univers. Când mi-am înfipt bisturiul în mijlocul coapsei gangrenate, am nimicit o mie din vietățile acelea. Râdeți, doamnelor, să aflați că sunteți prada vietăților...

— Fără astfel de personificări! zise domnul de Calonne. Vorbiți numai pentru dumneavoastră și bolnavul dumneavoastră.

— Pacientul meu, îngrozit de țipetele acestor animalcule, voia să-mi întrerupă operația; dar eu continuam și-i spuneam că aceste animale răufăcătoare îi rodeau deja oasele. El încercă o mișcare de împotrivire, fără să înțeleagă ce urma să fac pentru binele lui, și bisturiul intră în partea...

— E stupid, spuse Lavoisier.

— Nu, e amețit, răspunse Beaumarchais.

— Dar, domnilor, visul meu are un sens, strigă chirurgul.

— O, țipă Bodard care tocmai se trezise. Mi-a amorțit un picior.

— Domnule, îi spuse soția, animăluțele dumitale sunt moarte.

— Acest om are o vocație, zise vecinul meu care-l fixase continuu pe chirurg în timp ce acesta vorbea. I se și potrivește domnului, continuă urâtul meu conviv, așa cum se potrivește acțiunea unui cuvânt, și trupul sufletului.

Dar limba i se împletici în gură și nu mai pronunță decât cuvinte nedeslușite. Din fericire pentru noi, conversația luă alt curs. După o jumătate de oră, am uitat de chirurgul pajilor, care oricum adormise. Când ne-am ridicat de la masă, ploaia se dezlănțuia în torente.

— Avocatul nu e chiar atât de prost, i-am spus eu lui Beaumarchais.

— Ei, e greoi și rece. Dar vedeți că provincia mai ascunde oameni care iau în serios teoriile politice și istoria Franței. Este un aluat ce va dospî.

— Sunteți cu trăsura? mă întrebă doamna de Saint-James.

— Nu, i-am răspuns sec. N-am știut că trebuia să cer să vină astă-seară. Doriți să-l conduc pe controlor? A venit la dumneavoastră însoțit?

Doamna de Saint-James se îndepărtă iute, sună, ceru trăsura lui Saint-James și-l luă deoparte pe avocat.

— Domnule de Robespierre, îmi faceți plăcerea să-l conduceți pe domnul Marat la el acasă, căci nu-i în stare să se țină bine pe picioare, îi spuse ea.

— Cu plăcere, doamnă, răspunse domnul de Robespierre într-o manieră galantă, aș fi vrut să-mi porunciți ceva mai greu de făcut.

Paris, ianuarie 1828

79 Casă de petrecere a timpului liber. (n. tr).

80 Căpitanul Blaise de Montluc, devenit mareșal al Franței, a luptat împotriva calviniștilor. (n. tr).

81 Sully Maximilien (1560—1641) a fost protestant și sfătuitor al lui Henric al IV-lea. (n. tr).